

Zavod za školstvo
Crne Gore

Slavica Vujović, Vesna Pavićević,
Ana Đurović, Marko Radojević, Igor Radulović

Moje vrijednosti i vrline – razvoj socijalnih i emocionalnih vještina učenika i učenica

Priručnik za nastavnike i nastavnice u srednjoj školi

Podgorica, februar 2020.

Zavod za školstvo
Crne Gore

Slavica Vujović, Vesna Pavićević,
Ana Đurović, Marko Radojević, Igor Radulović

Moje vrijednosti i vrline – razvoj socijalnih i emocionalnih vještina učenika i učenica

Priručnik za nastavnike i nastavnice u srednjoj školi

Podgorica, februar 2020.

Moje vrijednosti i vrline – razvoj socijalnih i emocionalnih vještina učenika i učenica

Priručnik za nastavnike i nastavnice u srednjoj školi

Priredili:

**Slavica Vujović, Vesna Pavićević,
Ana Đurović, Marko Radojević, Igor Radulović**

Izdavač:

UNICEF Crna Gora

Urednica:

Anđa Backović

Lektura i korektura:

Sanja Marjanović

Fotografije:

UNICEF Crna Gora / Duško Miljanić

Dizajn i priprema za štampu:

IMPULS studio

Štampa:

AP print

Tiraž:

200 primjeraka

Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

IISBN 978-9940-582-12-8
COBISS.CG-ID 40114192

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
O PRIRUČNIKU: KOME JE NAMIJENJEN, ŠTA SADRŽI I KAKO GA KORISTITI	9
RAZVOJ SOCIJALNIH I EMOCIONALNIH VJEŠTINA U ADOLESCENCIJI	11
▪ Kakvi su današnji adolescenti	11
▪ Intervencije nastavnika i razvoj socijalnih i emocionalnih vještina učenika ...	14
KAKO U OKVIRU REDOVNE NASTAVE OSNAŽIVATI	
SOCIJALNE I EMOCIONALNE VJEŠTINE UČENIKA	17
▪ Pristupi u razvoju socijalnih i emocionalnih vještina	17
▪ Vaspitni potencijal predmetnih programa	18
▪ Metode nastave/učenja	20
PRAĆENJE NAPRETKA UČENIKA	23
KADA JE ŠKOLA USPJEŠNA U RAZVOJU SOCIJALNIH I	
EMOCIONALNIH VJEŠTINA	25
RADIONICE/AKTIVNOSTI	29
 ▪ Uvodna radionica – riječ prije samog početka	31
 ▪ Primjeri aktivnosti koje možete koristiti za razvoj bilo koje socijalne i emocionalne vještine	40
 ▪ Timski rad	42
 ▪ Kreativnost	55
 ▪ Samokontrola	75
 ▪ Empatija	91
 ▪ Tolerancija	113
 ▪ Optimizam	129
 ▪ Samopouzdanje	147
 ▪ Poštenje	163
 ▪ Zahvalnost	179
ŠKOLSKKE AKCIJE	193
PRILOG	197
LITERATURA	207

PREDGOVOR

Poštovani nastavnici/nastavnice

Biti životno i profesionalno vezan za školu i za rad s mladim ljudima podrazumijeva, u prvom redu, svijest nastavnika/nastavnice¹ o važnosti sopstvene uloge u njihovom odrastanju. Nije to mala odgovornost i nebitan zadatak biti svakog dana u neposrednoj interakciji s desetinama mladih ljudi, nastojati da istinsko znanje i obrazovanje bude standard od koga se ne odustaje. Jedna od misija svakog posvećenog nastavnika i jeste da dovede učenike/učenice² do spoznaje o neophodnosti sticanja kvalitetnog obrazovanja koje će ih u budućnosti preporučiti za obavljanje najrazličitijih poslova na nepreglednom i sve šarolikijem tržištu rada. No, uloga nastavnika ovdje se ne završava. U tom jedinstvenom odnosu koji se stvara između nastavnika i učenika/učenice dalekosežnija je važnost njegove vaspitne uloge. Činjenica da svaki nastavnik, htio ili ne htio, utiče na oblikovanje ličnosti svojih učenika, baš kao što to čini porodica, to jest uže ili šire društveno okruženje, povećava njegovu odgovornost i potrebu da i na tom polju svog rada stekne što bolje kompetencije. Nastavnik je u prilici da svakodnevno razvija, podstiče, osnažuje osobine ličnosti svojih učenika, da utiče na formiranje cjelovitog mladog čovjeka. Da bi to mogao činiti, nastavnik mora nositi u sebi ljubav i želju da to čini, ali mora imati pred sobom jasne puteve i načine kako da to čini. Jednostavno, mora biti otvoren za proširivanje sopstvenih znanja i vještina i za cjeloživotno učenje, kao jedan od stilova sopstvenog postojanja. Upravo iz potrebe da se nastavniku olakša, to jest da mu se ukaže na nebrojene mogućnosti njegovog vaspitnog djelovanja, nastao je ovaj Priručnik.

1 U daljem tekstu: nastavnik

2 U daljem tekstu: učenik

Istinsko obrazovanje moraće da se postiže ne samo da bi se stekla tehnička delotvornost, nego i da bi se formirali potpuni ljudi. Govorim o osnovnom i srednjem obrazovanju, ne o specijalizovanom, koje neizbežno moraju davati fakulteti. Govorim o onom obrazovanju koje bi moralo da dobije ljudsko biće u početnim etapama, kada je njegov duh krhki, u onom trenutku koji je zauvek presudan za ono što će on biti: da li cicija ili darežljiv, da li kukavica ili hrabar, da li neodgovoran ili odgovoran, da li vuk ljudima ili osoba kadra za zajedničke poduhvate. Moralni problemi, ili barem u najmanju ruku duhovni; ali takođe i konačno praktični, jer razvoj jedne nacije najpre ima potrebu za tim vrednostima, jer bismo bez njih imali ono što ovde pokazujemo poslednjih godina: mržnju i destruktivnost, sadizam i kukavičluk, prezrivi dogmatizam i okrutnost...

(Ernesto Sabato, 2005)³

Rad na cjelovitom razvoju ličnosti učenika nije nešto čemu teži tek savremena škola. Još od davnina razvoj mladog čovjeka bio je jedan od glavnih ciljeva u svim školskim programima. Veće insistiranje na obrazovnim ciljevima, uz izvjesno zanemarivanje vaspitnih, bilo je prisutno krajem 20. vijeka. Tokom posljednjih decenija narasta svijest o neophodnosti očuvanja i unapređivanja vaspitne funkcije škole, te je u obrazovnim sistemima širom svijeta sve uticajniji svojevrsan pokret za osavremenjavanje i osnaživanje vaspitne uloge škole, što samo po sebi jača i svijest nastavnika o očuvanju i unapređenju ove uloge. Program *Moje vrijednosti i vrline*, koji se u Crnoj Gori primjenjuje u osnovnim školama od 2015, a u gimnazijama od 2017, i u stručnim školama od 2018. godine, upravo je „odgovor“ našeg sistema obrazovanja na globalne zahtjeve da se mladima ponudi uravnotežen skup vještina (saznajnih, socijalnih, emocionalnih) koji im je potreban za dalje školovanje i rad.

3 Dostupno na: <http://www.skripta.info/ernesto-sabato-poje-dinac-i-univerzum-pdf-download/>

Brojna savremena istraživanja pokazuju da intelektualne sposobnosti djece i mladih nijesu dovoljne za dobar i stabilan uspjeh u školi, za kvalitetan život, rad i odnose s drugima.⁴ Tolerancija, samokontrola, vjera u sebe, pravičnost, kreativnost, samo su neke u nizu osobina ili karakteristika ličnosti čiji nedostatak može biti izvor ozbiljnih problema u životu čovjeka. Danas se sve te karakteristike nazivaju „meke vještine“ ili socijalne i emocionalne vještine (SEV). Osim termina socijalne i emocionalne vještine, u Priručniku ćete često sresti i termin *vrline*. Ovaj termin našao se i u samom nazivu Programa/Inicijative. Ovdje je važno pomenuti da oba pojma podrazumijevaju pozitivne karakteristike ličnosti koje usmjeravaju ponašanje pojedinca prema vlastitoj i dobrobiti drugih ljudi. SEV djece i mladih, kada se pravilno usmjeravaju i kada se podstiče njihovo ispoljavanje, vremenom postaju njihove navike, a zatim i temelji dobrog karaktera i vrlina.

Ne postoji utvrđena lista svih područja ljudskog iskustva i njima odgovarajućih vještina. One se mogu mijenjati u odnosu na razvojnu fazu i/ili u odnosu na društvene okolnosti. Set SEV opisanih u ovom Priručniku izdvojen je nakon sprovedenog istraživanja (Pešikan i Lalović, 2015) i tokom eksperimentalne primjene programa *Moje vrijednosti i vrline*.⁵

To, naravno, ne znači da niz odabranih vještina o kojima će ovdje biti riječi predstavlja zatvorenu ili obavezujuću listu koju je nemoguće mijenjati. Naprotiv. Listu vještina možete, prema sopstvenim procjenama, proširiti ili suziti, ili, pak, staviti akcenat na manji broj vještina koje smatrate relevantnim u datoj okolnosti, situaciji, ili u datom, uvijek po nečemu specifičnom, kolektivu ili odjeljenju.

Ne sumnjamo da će jedan od nezaobilaznih utisaka nakon upoznavanja sa sadržajem Priručnika biti nastavnikova najiskrenija uvjerenost da dosta toga već primjenjuje u svojoj praksi i da i sam ima brojna rješenja koja su vrijedna mjesta u Priručniku. Naravno, svaki takav predlog i za autorski tim bio bi dragocjen.⁶

No, ono zbog čega smo i prionuli na realizaciju programa *Moje vrijednosti i vrline*, pa i na sastavljanje ovog Priručnika, jeste potreba da se sve ono što nastavnici rade, najčešće spontano ili usputno, kad naiđe pogodna situacija, ili kakav dobar povod, sistematizuje i uobliči u dobro osmišljen i razrađen program koji će se planski primjenjivati. Jedino tako će nastavnik, inače već tradicionalno zatrpan obimnim programskim sadržajima, moći da posveti potrebnu pažnju razvoju neke od SEV, poštenju, ili samopouzdanju, na primjer. U savremenom svijetu čini se nasušno potrebnim da se takve vrline ugrade u temelje svih znanja, svih međuljudskih odnosa, svakog tržišta rada, jednom riječju, u same temelje društva i ličnosti pojedinca.

4 O programima koji se širom svijeta sprovode u cilju razvijanja SEV kod učenika možete pročitati u članku dostupnom na: https://www.researchgate.net/publication/235971900_PROGRAMI_ZA_POTICANJE_EMOCIONALNE_I_SOCIJALNE_KOMPETENTNOSTI_KOD_DJECE_I_ADOLESCENATA_1

5 Više o projektu, rezultatima istraživanja, kao i priručnike za osnovnu školu možete vidjeti na linku: <https://www.unicef.org/montenegro/publikacije-i-istrazivanja>

6 Ideje i sugestije možete dostaviti koordinatorki programa Anđi Backović na e-mail adresu: andja.backovic@zss.gov.me

O PRIRUČNIKU: KOME JE NAMIJENJEN, ŠTA SADRŽI I KAKO GA KORISTITI

Jedno dijete, jedan nastavnik, jedna knjiga, jedna hemijska olovka može promijeniti svijet.

Malala Jusafzaj

Socijalne i emocionalne vještine učenika čiji će razvoj nastavnik, uz ovaj Priručnik, još uspješnije podsticati jesu: timski rad, kreativnost, samokontrola, empatija, tolerancija, optimizam, samopouzdanje, poštenje i zahvalnost. Bitno je da znate da su SEV isprepletane, međuzavisne, podržavaju se, nijedna ne djeluje izolovano i nezavisno, i svaka ima svoj duboki smisao. Zato ne zaboravite da *vještina „hrani“ vještinu*, i ovih devet socijalnih i emocionalnih vještina posmatrajte kao grozd u kome snažnija i jača zrna pomažu rast onih koja se tek pojavljuju. U namjeri da vas podstaknemo i što više inspirišemo na promišljanje o značaju sopstvene uloge u podsticanju razvoja SEV i uopšte za optimalan razvoj vaših učenika, nastojali smo da vam ponudimo raznovrsne materijale i podsticaje.

Priručnik se može koristiti na više načina i za više namjena. Odjeljenjskom starješini preporučujemo da ga koristi u radu s učenicima na časovima odjeljenjske zajednice. Svim predmetnim nastavnicima Priručnik može poslužiti kao izvor ideja kako da časove redovne nastave bolje prožmu vaspitnim ciljevima/ishodima. Stručnim saradnicima može, takođe, poslužiti

kao resurs ili inspiracija za realizaciju raznovrsnih programa podrške učenicima, a aktivnosti mogu realizovati samostalno ili u saradnji s odjeljenjskim starješinama. Isto tako, može biti dobrodošao i prilikom sprovođenja vannastavnih aktivnosti, u radu učeničkih organizacija, ili pri osmišljavanju školskih projekata i akcija.

Priručnik je i strukturiran tako da na jednostavan i pristupačan način steknete jasnu predstavu o važnosti razvoja SEV kod adolescenata, kao i o mogućnostima svog ličnog angažmana na tom polju.

U uvodnom dijelu nalaze se tekstovi kojima se objašnjava značaj i suština rada na razvoju SEV, posebno u periodu adolescencije. Uzimajući u obzir ogromne potencijale redovne nastave, posebno poglavlje posvetili smo upravo redovnoj nastavi i nastavnim metodama kao resursu za podsticanje razvoja SEV. Slijede tekstovi o praćenju razvoja SEV i o tome kako se prepoznaje kada je škola uspješna u njihovom razvoju.

U nastavku Priručnika predstavljene su radionice, tj. aktivnosti za svaku SEV ponaosob. Ova poglavlja počinju teorijskim uvodima koji upućuju nastavnika u značaj i osobenosti određene vještine. Potom slijedi niz ideja za aktivnosti koje možete samostalno kombinovati. Shodno sopstvenim afinitetima i potrebama učenika, možete kreirati radionice na osnovu ponuđenih ideja, a možete otići i korak dalje i odlučiti se za samostalno istraživanje i kreiranje novih sadržaja.

U završnim poglavljima pažnju smo posvetili mogućnostima koje za razvoj SEV nude školske akcije.

Redosljed kojim su SEV predstavljene u Priručniku nije obavezujući. Sami možete odabrati, u skladu s različitim okolnostima i potrebama učenika, na koji način ćete sprovoditi Program. Jedna od mogućnosti jeste da tokom svake školske godine sprovedite određene aktivnosti za svih devet vještina.

Primjera radi, možete za svaku vještinu osmisliti po jednu radionicu. Isto tako, ukoliko procijenite da je neophodno, možete odlučiti da tokom jedne školske godine više časova posvetite samo jednoj vještini. U zavisnosti od tipa srednje škole, od strukture odjeljenja, trenutne klime u odjeljenju, aktuelnih okolnosti, odlučićete koji model ćete primijeniti. U svakom slučaju, vaše stručno i profesionalno iskustvo, kao

i onaj nepogrešivi osjećaj nastavnika koji dobro poznaje svoje odjeljenje, pokazaće vam put. I učenici će vam biti zahvalni.

Smisao Priručnika i jeste da vam omogući da bez poteškoća savladate mnoge izazove. U svakom slučaju, nadamo se će vam ovaj Priručnik biti od pomoći i da će, zahvaljujući vama, doprinijeti razvoju socijalnih i emocionalnih vještina vaših učenika.

RAZVOJ SOCIJALNIH I EMOCIONALNIH VJEŠTINA U ADOLESCENCIJI

Niko nije slučajno dobar, vrlinu treba naučiti.

Seneka

KAKVI SU DANAŠNJI ADOLESCENTI

Duh 21. vijeka, brojni izazovi koje ovaj vijek donosi, ubrzane promjene koje čovjek teško uspijeva da prati, samo su neki od razloga zbog kojih današnjim adolescentima nimalo nije lako. Ovaj vrlo osjetljivi prelazni razvojni period između djetinjstva i odraslosti traje sve duže. Iako je biološko sazrijevanje ranije, ekonomska nezavisnost stiže se sve kasnije. U većini razvojnih periodizacija životnog toka, u okviru zapadnih kultura, kao granice adolescencije najčešće se navode uzrasti od 10 do 11 godina, kada počinje pubertet i 18 ili 21 godina (u nekim periodizacijama čak do 26. godine), kada osoba po različitim kriterijumima stiže status odrasle osobe u društvu.

U literaturi se navode različite sistematizacije razvojnih zadataka koje adolescent mora da ispuni da bi uspješno prešao na sljedeći stadijum, a među njima su ključni: sticanje autonomije i nezavisnosti u odnosu na roditelje, ovladavanje vještinama i znanjima i razvijanje realističnog, stabilnog i pozitivnog identiteta. Mladi čovjek ne prestaje da postavlja pitanja: *Ko sam? Gdje pripadam? Kakva osoba želim da postanem? Kuda želim da stignem?* Traganje za odgovorima na ova pitanja predstavlja i pro-

ces formiranja njegovog identiteta, njegovog sistema vrijednosti i stila koji će uveliko odrediti njegov dalji životni put. Čini se da je u ovim nemirnim vremenima ovaj proces složeniji nego ikada, pa je samim tim i uloga svih onih koji u ovome procesu učestvuju teža i delikatnija nego ranije.

Istraživanje u okviru studije Regionalne kancelarija UNICEF-a za Evropu i centralnu Aziju (ECARO) o programima podrške roditeljima/starateljima adolescenata u Bjelorusiji, Bugarskoj, Gruziji, Crnoj Gori, Moldaviji i Rumuniji pokazalo je sljedeće: Iako roditelji/staratelji, stručnjaci i donosioci odluka adolescenciju shvataju razvojno (iz perspektive životnog toka), vrlo često se ovom tranzicionom periodu iz djetinjstva u odraslo doba daje negativan prizvuk vezan za razvojne izazove, teškoće i probleme, dok se veoma malo zna i govori o njegovim razvojnim potencijalima (resursima).⁷

Na adolescenciju treba gledati proaktivno

Komitete UN za prava djeteta br. 20 (2016) naglašava sklonost ka pozitivnim promjenama u toku tranzicije ka odraslom dobu, „što je podstaknuto značajnim kapacitetom adolescenata da brzo uče, iskuse nove i različite situacije, razviju i koriste kritičko razmišljanje, da upoznaju slobodu, budu kreativni i da se druže“ (CRC GC 4, par. 2, ibid.). Stoga, na adolescenciju treba gledati proaktivno, iako „adolescencija takođe postavlja nove izazove po zdravlje i razvoj, zbog njihove relativne ranjivosti, pritiska društva, uključujući vršnjake, da usvoje ponašanje rizično po zdravlje“ (CRC GC 4, par. 2, ibid.). U svjetlu ovih rizika i izazova, Opšti komentar (2016) primjećuje da adolescenti zahtijevaju posebne oblike podrške i zaštite tokom svog odrastanja. To je zato što će „osnove postavljene tokom adolescencije – u smislu emocionalne sigurnosti, zdravlja, seksualnosti, obrazovanja, vještina, otpornosti i razumijevanja prava – imati dalekosežne implikacije, ne samo na njihov individualni

⁷ Dostupno na: <https://www.unicef.org/montenegro/izvjestaji/studija-o-programima-podr%C5%A1ke-roditeljima-starateljima-adolescenata>

i optimalni razvoj, već i za sadašnji i budući društveni i ekonomski razvoj”⁸

A da ono što se ponekad smatra problemom s adolescentima – pojačano rizikovanje, impulsivnost – ne bi smjelo da se stigmatizuje, smatra neuronaučnica Sara Džejn Blekmur.⁹ Prije 15 godina smatralo se da se mozak većim dijelom razvija u prvim godinama života. U posljednjoj deceniji, neuronaučnici su počeli da gledaju u živi ljudski mozak svih uzrasta i da prate promjene u strukturi mozga i moždanim funkcijama, otkrivajući nam da nije sve završeno u ranom djetinjstvu, već da mozak nastavlja da se razvija i u adolescenciji i kroz dvadesete i tridesete godine. Jedno od područja mozga koje se najdrastičnije mijenja tokom adolescencije zove se prefrontalni korteks. Ovo područje mozga je proporcionalno mnogo veće kod ljudi nego kod bilo koje druge vrste i ima ulogu u čitavom spektru viših kognitivnih funkcija, ali i u stvarima kao što su odlučivanje, planiranje, sprečavanje rizičnog ponašanja, te je ključno za empatiju i saradnju s drugim ljudima, kao i za razvoj niza drugih osobina. Okruženje, uključujući podučavanje, može oblikovati i oblikuje razvoj mozga adolescenata. U stvari, promjene u mozgu pružaju odličnu priliku za obrazovanje i društveni razvoj.

Za potrebe ovog Priručnika važno je naglasiti, kada govorimo o razvoju mozga u adolescenciji, da je sigurna sredina, u kojoj tinejdžeri imaju kontinuiranu ljubav i podršku, od vitalnog značaja za razvoj mozga. Mladima su potrebni odrasli da u njih vjeruju i ohrabruju ih.

Mnoga istraživanja u svijetu i kod nas (Pešikan i Lalović, 2015) pokazuju da se, uprkos krizi, i nastavnici i škola u cjelini, u velikoj mjeri, identifikuju sa sopstvenom vaspitnom ulogom, ali da postoje i brojne dileme u vezi s načinima ostvarivanja što boljih rezultata na tom polju.

⁸ Isto.

⁹ TED govor Sare Džejn Blekmur o mozgu adolescenata, kao i transkript govora možete pronaći na: https://www.ted.com/talks/sarah_jayne_blakemore_the_mysterious_workings_of_the_adolescent_brain/transcript?language=sr

Često se dešava da nastavnici, naročito srednjoškolski, svoj rad prvenstveno usmjeravaju na sticanje znanja, čime stavljaju u sjenku vaspitnu komponentu svog djelovanja, kao da zaboravljaju koliku moć imaju i koliku odgovornost nose. Stoga je neophodno da nastavnik shvati i prihvati da zaista ima tu moć i da bi je trebalo upotrijebiti na najplemenitiji način – kontinuirano pomažući učenicima u procesu odrastanja i formiranja poželjnih osobina ličnosti. Djeci i mladima potreban je sveobuhvatan i uravnotežen skup saznanjnih, emocionalnih i socijalnih vještina za zdrav i uspješan život, za posao i učešće u društvu: sazajne vještine su osnov za dobra postignuća u školovanju, za zapošljivost i tržište rada; podržavaju ih i s njima se prepliću socijalne i emocionalne vještine – neophodne za zdrav način života, zdrave odnose, zadovoljstvo životom, sigurnije društvo.

I u najnovijim evropskim Preporukama za osam ključnih kompetencija za doživotno učenje¹⁰, naglašava se značaj širokog spektra kompetencija, potrebnih svakom djetetu i adolescentu da bi se ostvarili u ličnom i profesionalnom životu i postali autonomni i aktivni građani. Nastavnici su ključni faktori za postizanje ovih ciljeva i neophodna im je podrška društva u tome.

Među ovim kompetencijama uočava se i kompetencija za lični, socijalni razvoj i učenje učenja, u čijim se sastavnim elementima prepoznaju i mnoge socijalne i emocionalne vještine. Naime, ova kompetencija se sastoji od sposobnosti pojedinca da promišlja o sebi, konstruktivno sarađuje s drugima, uspješno savlađuje složene životne izazove, upravlja vlastitim učenjem i karijerom, uči kako se uči, održava fizičko i mentalno zdravlje, da bude orijentisan na budućnost, empatičan, i da prilikom rješavanja konflikta primjenjuje principe inkluzivnosti i podrške.

¹⁰ Savjet Evropske unije usvojio je ove preporuke u maju 2018. Dostupne na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/297a33c8-a1f3-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en>

Riječ je o velikom zadatku, ali i o velikom izazovu, i, ništa manje, o pravoj, možda i najvećoj ljepoti nastavničkog poziva. Eksperimentalna primjena programa *Moje vrijednosti i vrline*, školske 2017/2018. godine, u četiri gimnazije potvrđuje da je ostvarljiv planski i detaljno osmišljen uticaj nastavnika. Rezultati istraživanja pokazuju da je ovaj program imao značajan uticaj na razvoj SEV, kao i da su se tokom njegovog realizovanja popravili: kvalitet sredine za učenje, na-

čin rada nastavnika, odnosi između nastavnika i učenika, kao i odnosi između samih učenika. Sve navedeno potkrijepljuje naše stanovište da se planskim, organizovanim aktivnostima, kao i kroz redovnu nastavu i vannastavne aktivnosti, srednjoškolcima može pomoći da uče o vrlinama, da promišljaju o njima i da ih primjenjuju (Pešikan i Lalović, 2017). Posebnu važnost u ovakvim nastojanjima imaju naš način rada i povratne informacije nastavnika.

INTERVENCIJE NASTAVNIKA I RAZVOJ SOCIJALNIH I EMOCIONALNIH VJEŠTINA

Mladi ljudi žude za mogućnostima u kojima mogu da se pokažu i dokažu, da drugi oko njih to prepoznaju i da ih cijene. Razvoj i oblikovanje socijalnih i emocionalnih vještina ne daje željene rezultate bez dobro osmišljenih i blagovremenih povratnih informacija koje nastavnik šalje učenicima dok rade, promišljaju, reaguju u toku ovih aktivnosti.

Potkrijepljivanje, usmjeravanje i korigovanje su intervencije koje upućujemo učenicima kada želimo da ih pohvalimo i podržimo, da im pomognemo da prepoznaju i predvide situacije u kojima će željeno ponašanje biti od koristi po njih i po druge ili, pak, da ih uputimo kako da koriguju svoje ponašanje.

Svrhovita pohvala

- Nastavnik jasno uočava i saopštava nešto specifično što je učenik/grupa uradio/uradila.
- Nastavnik im pomaže da razmišljaju o tome zašto je to korisno i za učenika i za druge.
- Motivise ih da se ponovo tako ponašaju.

Primjer: Učenik pokazuje odlučnost, volju da istraje na zadatku

- *Možeš li nam reći kako si uspio/uspjela da ...? Šta se dešavalo... Što si radio/radila?*
- *Što ti je pomoglo da nastaviš dalje, da istraješ?*
- *Znaš li još nekoga ko se tako odnosi prema svom poslu? Je li ti neko primjer u tome?*

Usmjeravanje

Nastavnik pomaže učenicima da:

- razumiju neku vrlinu na novi način, u novoj situaciji;
- uoče kako se ona može primijeniti u njihovim životima, iz drugačijeg ugla.

Primjer: Učeniku nedostaje odlučnosti, istrajnosti da ovlada nečim novim:

- *Razmisli malo o nekoj ranijoj situaciji, kada si bio/bila odlučan/odlučna i istrajan/istrajna.*
- *Što si tada osjećao/osjećala i mislio/mislila, govorio/govorila sebi? Da li bi ti to sada moglo pomoći da budeš istrajniji/istrajnija na ovom zadatku?*
- *Pomisli na ljude (oko sebe) koje znaš, a misliš da su primjer odlučnosti. Što su to oni radili, kako su razmišljali? Kako bi mogao/mogla da to njihovo iskustvo koristiš da pomogneš sebi?*

Korigovanje

- Nastavnik ukazuje na situaciju u kojoj učenik kaže ili uradi nešto što ne doprinosi njegovom dobru ili dobru drugih.
- Ne kritikuje se ličnost. Kritikuje se postupak.
- Umjesto kritikovanja, prijetnji, pomaže učenicima da razumiju uticaj, posljedice onoga što čine i da shvate da postoji način da se to ispravi.

Primjer: Vrijeđanje drugog:

- *Jesi li zapazio/zapazila što se desilo kada si rekao/rekla Igoru da...?*
- *Kako su uticale tvoje riječi na njega, što misliš?*
- *Koja bi to bila dobra stvar koju bi mogao/mogla da mu kažeš ili učiniš sada?*

Kako pohvaljivati adolescente

Svima nam je poznat potencijal pohvale koju upućujemo učenicima, kao i to da pohvala prija svakom učeniku. Ali, promišljamo li dovoljno o tome da ne prija svakome pohvala iste vrste?

Kerol Dvek, profesorica psihologije (Univerzitet Kolumbija, Univerzitet Stenford), istraživala je kako pohvaljivanje djeluje na učenike: dominantno pohvaljivanje ličnih karakteristika i sposobnosti (IQ) učenika pomaže učenicima da grade pozitivnu sliku o sebi, jačaju samopouzdanje (do jedne mjere), ali, kada se suoči sa preprekom, učenik je izbjegava jer se identifikuje sa sopstvenim uspjehom ili neuspjehom. Često dolazi do pada motivacije zbog pretjerane zavisnosti od mišljenja drugih, kao i sklonosti ka akademskom nepoštenju da bi se održala pozitivna slika o sebi pred drugima. S druge strane, pohvaljivanje načina rada, strategija, napora učenika, doprinosi da učenik ima osjećanje kontrole nad onim što radi, osjećanja kompetentnosti, samopouzdanja, istrajnosti i odgovornosti. Ovakvo pohvaljivanje podstiče i razvoj unutrašnje motivacije, a greška se doživljava kao nešto što je prirodno i sastavni dio učenja.

Posebno treba da budemo obazrivi kada pohvaljujemo adolescente, jer:

- adolescent uočava razliku između onoga što se misli i što se kaže; bolje procjenjuje i predviđa reakcije drugih i zato treba izbjegavati **neiskrene i nezaslužene** pohvale;
- često hvaljenje napora i istrajnosti može imati suprotan efekat: *Naporno radim ... treba mi više vremena ... Gluplji sam od drugih!*;
- adolescentima prija kada znaju da njihovo ponašanje i postupci pozitivno djeluju **na druge**;
- pohvale **u „četiri oka“** i neverbalno upućene pohvale preporučljive su u ovom razvojnem periodu;
- pohvale **ne treba kombinovati** s kritikovanjem – izbjegavati poruke koje sadrže *...ali...* neposredno nakon što smo učeniku uputili pohvalu;
- umjesto generalne pohvale za dobar rezultat, efektivnije je pitati da **objasni** kako je to uspio/uspjela i da to čuju drugi: *Kaži nam više o tome...*;
- adolescenti su često sumnjičavi prema pohvalama – nesigurni su, **sumnjaju** u svoje sposobnosti, pa i u druge koji hvale te sposobnosti;
- dobro je povezivati pohvalu s ciljevima – pomoći učenicima da shvate da ih **specifično ponašanje** koje hvalimo vodi ka **cilju** koji imaju. Pitati ih da sami ocijene da li ih određeno ponašanje približava cilju koji žele ili ih udaljava od cilja.

Umjesto....	Korisnije...
Engleski ti super ide... Opet – petica!	Mora da imaš neki dobar sistem učenja? Kako si uspio/uspjela?
Nastavnik	Učenik razumije
Nimalo lak zadatak, ali si radio/radila sve dok ga nijesi riješio/riješila...	Ne odustajem baš lako... Uporan/Uporna sam (drugi to cijene...)

"If I speak in the tongues of men and of angels
have not Love, I am only a rinoio cono or a arioi"

"The moral find pleasure in their own virtue"
Confucius

"Gratitude is not only the greatest of virtues,
but the parent of all the others."
Marcus Tullius

"We do not learn for school, but for life."
Non scholae, sed vitae discimus
Seneca

I love conquers all
Virgil

"Beauty will save the world"
Fyodor Dostoevsky

"The starry sky above me and the moral law within me"
Immanuel Kant

mission in life: wiping every tear from every eye."
Mahatma Gandhi

amt. that life was in/awoke and saw

KAKO U OKVIRU REDOVNE NASTAVE OSNAŽIVATI SOCIJALNE I EMOCIONALNE VJEŠTINE UČENIKA

Karakter ne znači samo postupati ispravno u moralnom smislu; karakter znači raditi na najbolji način. U tom smislu, obrazovanje karaktera nije samo pomoći djeci da uspijevaju – to je takođe podučavati djecu da naporno rade, da razvijaju svoje talente i da teže izvrsnosti u svakoj oblasti pregnuća.

Tom Lickona i Matt Davidson

PRISTUPI U RAZVOJU SOCIJALNIH I EMOCIONALNIH VJEŠTINA

Brojni su primjeri uspješnih praksi usmjerenih na razvoj socijalnih i emocionalnih vještina učenika, kao i na jačanje kompetencija nastavnika i škola da podrže taj razvoj. Prije svega, pokazuje se da je, osim tzv. implicitne ili podrazumijevajuće vaspitne uloge škole i nastavnika, sve više slučajeva kada obrazovni sistemi i škole ciljano planiraju, kreiraju, sprovode i prate različite aktivnosti i programe kako bi podržali razvoj SEV djece i mladih. Uočavaju se dva pristupa koja vode do istog cilja – jačanja SEV učenika. Jedan koristi vannastavne aktivnosti, a drugi redovnu nastavu. Drugim riječima, prepoznato je da na razvoj SEV utiču ne samo školske akcije, radionice, rad učeničkih zajednica i etos škole u cjelini, već se u tu svrhu mogu koristiti veliki potenci-

jali redovne nastave iz svih predmeta, metode, interakcije u nastavi i učenju. Kombinacija ova dva pristupa u razvoju SEV bio je naš izbor u razvoju programa *Moje vrijednosti i vrline*.

Iako je program mahom predviđen za rad na časovima odjeljenjske zajednice, gdje u prvom redu dolazi do izražaja nastavnik kao odjeljenjski starješina, rad je i te kako moguće proširiti i sprovoditi i na časovima redovne nastave. Posebni kvalitet ovog programa i jeste u činjenici da nastavnik koji se istinski susretne s njim, i koji ga prihvati i preuzme, ne ostaje netaknut njime, već, nasuprot, i sam postaje neko ko se edukuje i razvija i ko mnogo bolje razumije proces razvoja ljudskog karaktera, kao i različitih socijalnih i emocionalnih vještina. Tako se izoštrava njegova sposobnost prepoznavanja i planiranja brojnih vaspitnih momenata unutar predmeta koji predaje. On počinje da razmišlja koji bi segment časa mogao iskoristiti, šta bi mu moglo poslužiti kao motivacioni uvod u nastavnu jedinicu, a šta kao detalj tokom glavnog dijela časa, ili, pak, tokom sinteze u završnici. Koristeći vaspitne potencijale svakog predmeta, nastavnik čini da i on sam i njegov predmet – u očima učenika – dobije nove dimenzije. Učenici tada shvataju da je nastavniku važno njihovo znanje, ali ništa manje i njihova ličnost.

Brojni kraći tekstovi s pratećim metodičkim dodacima koji se nalaze u Priručniku mogu dobro poslužiti i za rad na časovima redovne nastave. Svaki nastavnik može, shodno svojim afinitetima i trenutnoj procjeni, iskoristiti neki segment ponuđenih sadržaja (kratku priču, igru, pjesmu), što može biti veoma efektno i zanimljivo. Sadržaje, u skladu s potrebama, možete modifikovati, ili čak otići i korak dalje osmišljavajući nešto novo, primjereno predmetu koji predajete.

Osim toga, svaki teorijski blok ima i segment posvećen ulozi nastavnika, unutar koga se upravo nalaze preporuke na koje sve načine nastavnik može razvijati socijalne i emocionalne vještine svojih učenika, kako na časovima odjeljenjske zajednice, tako i kroz redovnu nastavu.

VASPITNI POTENCIJALI PREDMETNIH PROGRAMA

Obrazovanjem pomjeramo planine, gradimo mostove, mijenjamo svijet.

Opra Vinfri

Boraveći u školi, učenici najveći dio vremena provode na redovnoj nastavi, gdje stiču specifična znanja iz različitih opšteobrazovnih i stručnih predmeta neophodna za buduću profesiju ili nastavak školovanja. Bave se različitim sadržajima i susreću s različitim nastavnicima. Možemo se zapitati: Kako razvijati socijalne i emocionalne vještine pored već ionako preopterećenih nastavnih programa i neprestane žurbe nastavnika da realizuju planirano gradivo? Uz dobru organizovanost i uvjerenost da je to moguće, nastavnik bilo kojeg predmeta biće u stanju da iznađe načine da, shodno materiji kojom se bavi, kao i u skladu sa svojom ličnošću i svojim odnosom prema poslu, kontinuirano radi na sveobuhvatnom razvoju ličnosti svojih učenika. Svaki nastavnik istovremeno i obrazuje i vaspitava, a u svakom predmetu postoje sadržaji, situacije, okolnosti koje treba iskoristiti za vaspitno djelovanje.

Koliko god da je tačno da su časovi **maternjeg jezika i književnosti** bogom dani za razvoj vrijednosti i vrlina, i da nastavnik, zbog same prirode predmeta, neprestano radi na razvoju vrlina kod svojih učenika, ipak, program *Moje vrijednosti i vrline* unosi novu dimenziju u sam pristup nastavi, jer nastavnika podstiče da na nov i dublji način sagledava dijapazone svog predmeta i uočava mogućnosti novih načina interpretacije tamo gdje ih do sada možda nije vidio. S obzirom na to da je usvojio osnove ovog programa, shvatio njegovu važnost i sagledao sopstvenu ulogu u njegovom implementiranju, njegovi časovi mogu postati nova polja djelovanja na kojima se, i više nego ranije, razvija kreativnost, maštovitost, empatija, tolerancija, kao i druge SEV.

Stvari mogu da budu drugačije¹¹

Kada gledate TV ili neki film, gledate stvari koje su se desile drugim ljudima. Prozna fikcija je nešto što vi gradite od 26 slova i nekolice interpunkcijskih znaka i vi, i samo vi, služeći se maštom, stvarate svet i ljude i gledate kroz druge oči. Dobijate priliku da osetite stvari, posetite mesta i svetove koje inače nikako ne biste spoznali. Učite da su svi ostali tamo negde jedno JA takođe. Bivate neko drugi i kada se vratite svom vlastitom svetu, bićete pomalo izmenjeni. Empatija je alatka za izgradnju ljudi u skupine, alatka koja nam dozvoljava da delamo poput više nego sobom opsednutih pojedinaca. Kako čitate, takođe saznajete nešto od životnog značaja za stvaranje svog puta u svet. A to je ovo: Svet ne mora da bude ovakav. Stvari mogu da budu drugačije.

Pismenost je važnija nego što je ikada bila, u ovom svetu poruka i mejlova, svetu pisanje informacije. Treba da čitamo i pišemo, trebaju nam globalni građani koji mogu da čitaju udobno, da razumeju šta čitaju, da pojme nijansu i učine da budu shvaćeni.

(Nil Gejmen, 2017)

¹¹ Iz kolumne Nila Gejmena objavljene na: <https://www.6yka.com/novosti/nil-gejmen-zasto-nasa-buducnost-zavisi-od-biblioteka-citanja-i-mastarenja>

U nastavi **stranih jezika** mogućnosti vaspitnog djelovanja takođe su brojne. Kako je učenje stranog jezika uvijek više od upoznavanja samog jezika, jer podrazumijeva upoznavanje kultura raznih naroda, upoznavanje normi i vrijednosti u tim kulturama, to je i potencijal za razvoj SEV bogat – tekstovi na kojima se uče strani jezici često su idealni predlošci na osnovu kojih se može razvijati bilo koja SEV, jer najčešće govore o različitim ljudskim sudbinama, o različitim načinima života, o bezbrojnim zanimljivostima svijeta, koje će, uz pravilno metodičko usmjerenje nastavnika, biti dobra osnova za razvoj ne samo komunikacijskih vještina, već i timskog rada, radoznalosti, tolerancije, solidarnosti, empatije, samokontrole i drugih SEV.

Potruga za humanijim životom treba da počne od školskog obrazovanja

Hitno je potrebno pristupiti drugačijem načinu obrazovanja, učiti decu kako živimo na Zemlji koju moramo da čuvamo, kako zavisimo od vode, od vazduha, od drveća, od ptica i svih živih bića, i kako svaka šteta koju nanese ovoj veličanstvenoj vaseljeni ugrožava budući život i može ga uništiti. Kakvo bi to obrazovanje bilo kada bi, umesto da decu kljuka količinom podataka koje niko nikada nije zapamtio, bilo povezano sa borbom za očuvanje vrsta, sa prekom potrebom da sačuvamo mora i okeane. Decu treba upozoriti na planetarnu opasnost i užase koje su ratovi doneli narodima. Važno je da se ona osećaju kao deo istorije tokom koje su ljudi činili velika dela, ali i počinili užasne greške. Potraga za humanijim životom treba da počne od školskog obrazovanja.

(Ernesto Sabato, 2004)

Kao što postoji uvriježena predstava da su jezici i književnost jedina polja s bogatim vaspitnim potencijalom, tako postoji i uvriježena predstava da je vaspitna funkcija **prirodnih nauka** neznatna. Međutim, upravo je nastavnik fizike, hemije ili biologije taj koji može, objašnjavajući prirodne zakone, hemijske procese, život biljnog i životinjskog svijeta, važnost očuvanja životne sredine, ciljano razvijati i neke od SEV, kao što su, na primjer, zahvalnost, integritet ili empatija.

Takođe, ustaljeno je mišljenje da su nastavnici umjetnosti i književnosti oni koji su zaduženi za razvoj kreativnosti kod svojih učenika, ali časovi **kulinarstva ili usavršavanja frizerskog zanata** takođe otvaraju brojne mogućnosti za razvoj ove SEV.

Možete biti kreativni u bilo čemu – u matematici, nauci, inženjerstvu, filozofiji – isto toliko koliko možete biti kreativni u muzici, slikanju ili u plesu.

(Ser Ken Robinson)

Brojni drugi predmeti u stručnim školama takođe su pogodni za razvoj SEV. Primjera radi, **medicinski i veterinarski predmeti** nose u sebi potencijal za razvoj empatije ili solidarnosti; **grupa pravnih i ekonomskih predmeta** pogodna je za rad na jačanju poštenja ili pravičnosti; kroz **pomorske predmete** učenici imaju priliku da razvijaju samokontrolu ili odgovornost. I **grupa elektrotehničkih i građevinskih predmeta** može imati svoj potencijal za razvoj SEV, na primjer, kreativnosti ili timskog rada.

Časovi **fizičkog vaspitanja** pogodni su za razvijanje istrajnosti, optimizma, samopouzdanja i poštenja. Nastavnik fizičkog vaspitanja koji dobro poznaje svoje učenike, koji prati njihovo napredovanje i bodri ih onda kad je teško istrajati u naporu da se istrči do cilja, ili u naporu da se postigne neki drugi sportski uspjeh, može bitno uticati na razvoj njihovog samopouzdanja, upornosti ili timskog rada.

Nastava **matematike**, takođe, obiluje momentima za razvoj SEV. Ukoliko se prisjetimo da se upravo na ovim časovima razvija kritičko i logičko mišljenje, koncentracija, istrajnost, sistematičnost u radu, tačnost, preciznost, onda postaje jasno da je nastavnik matematike taj koji vrlo često može koristiti nastavne situacije za razvoj tolerancije, samopouzdanja, empatije i drugih SEV. Onda kada pohvalom ili potkrijepljenjem oda priznanje učeniku koji je na nov način riješio zadatak s tri zvjezdice nastavnik razvija njegovu kreativnost, ali ništa manje i njegov optimizam i samopouzdanje, i njegovu vjeru u ljude.

Nauka je nosilac jakih moralnih vrednosti. Uči nas da damo prednost argumentima u odnosu na brutalnost, poštenju u odnosu na podvalu, rigoroznosti u odnosu na bilo šta drugo. Istini u odnosu na „sve je moguće“. Uspostavlja raskošan dijalog između čoveka i univerzuma.

(Iv Kere, 2008)

Časovi **istorije** otvaraju mogućnosti da učenici kritički promišljaju o etičkim pitanjima vezanim za istorijske događaje i ličnosti. Umjesto da traži puku reprodukciju sadržaja iz udžbenika, nastavniku istorije pruža se prilika da podstakne učenike da razmišljaju o uzrocima i posljedicama događaja, o karakternim osobinama njihovih nosilaca, o ispravnosti odluka kojima se pisala svjetska i domaća istorija, o važnosti empatije, tolerancije i međusobnog poštovanja za očuvanje mira u svijetu, kako nekada, tako i danas.

I nastavnik **geografije** nije ništa manje u prilici da razvija SEV. Kroz upoznavanje razlika među ljudima, kulturama, zemljama ili regionima, on je u prilici da razvija sposobnost učenika da prihvataju različitosti i da cijene autentične doprinose koje narodi svijeta daju civilizaciji.

Prisutnost savremene tehnologije u životu mladih, ogromne dobrobiti, ali i rizici koje njeno

korišćenje podrazumijeva, stavljaju i velike izazove pred nastavnike **informatike**. Njihov zadatak nikako se ne može svesti na podučavanje učenika kako da koriste digitalne aparate, već je neophodno da kroz svoju vaspitnu ulogu, i implicitno i eksplicitno, razvijaju cio set SEV, počevši od kreativnosti ili timskog rada, pa do razvoja kritičkog mišljenja, odgovornosti i samokontrole.

Ovo sažeto pominjanje mogućih puteva unutar nekih od brojnih nastavnih predmeta koji se predaju u gimnazijama i stručnim školama samo je podsticaj za dublje razmišljanje na tako važnu temu. Svaki nastavnik najbolje zna kada mu, i u kojoj mjeri, redovna nastava može poslužiti kao dobrodošla podloga za razvoj SEV. Bitno je prepoznati da je redovna nastava nezaobilazan segment za realizaciju programa, segment bez kojeg ne bismo mogli govoriti o cjelovitom pristupu u razvoju SEV. Cilj ovog teksta i nije da da spisak recepata (s obzirom na broj srednjoškolskih predmeta i predmetnih programa, bio bi nam potreban poseban priručnik), već da vas podsjeti da postoji ogromno polje djelovanja u vannastavnim aktivnostima, ali da ono nije ništa manje ni na vašim redovnim časovima. Isto tako, cilj nam je i da vas podsjetimo da jeste tačno da je veliki potencijal u učenicima, ali i u vama – nastavnicima i da upravo od vas vrlo često zavisi hoće li se zapaliti neka žiška u srcu učenika, ili ne, hoće li postati bolji čovjek, ili ne, hoće li njegov karakter nositi u sebi vrline i vrijednosti neophodne za razvoj zdrave, zao kružene ličnosti.

METODE NASTAVE/UČENJA

Treba, takođe, imati na umu da, pored sadržaja, i sami postupci rada kojima učenike vodimo ka željenom cilju ili ishodu imaju svoj vaspitni potencijal. Riječ je o nastavnim metodama. Pri odabiru nastavne metode, ključni kriterijumi kojima se rukovodimo jesu ishodi učenja, kao i resursi kojima raspolazemo. Kada govorimo o ciljevima razvoja socijalnih i emocionalnih vještina učenika, potrebno je naglasiti da oni ne

treba da „potisnu“ obrazovne ciljeve. Smisao nije da se bavimo vaspitanjem nauštrb obrazovanja. Naprotiv, ukoliko je nastava dobro osmišljena i ukoliko odaberemo relevantne metode učenja, fokusiranjem i na vaspitne ciljeve još bolje ćemo utemeljiti sam obrazovni proces. To znači da nastavnik treba da koristi raznovrstan repertoar nastavnih metoda.¹² Time će učenicima obezbijediti dovoljno mogućnosti da ono što uče primjenjuju, uvježbavaju, da prepoznaju povezanost naučenog s konkretnim životnim situacijama, da preispituju svoja znanja, stavove, vrijednosti i sudove. Posebno je važno što će učenici tako postati svjesniji da predmet koji izučavaju doprinosi razvoju njihove ličnosti.

Većina teoretičara učenja socijalnih i emocionalnih vještina i autora programa za razvoj tih vještina promoviše aktivne vidove nastave kroz koje se podstiče misaona aktivnost učenika, a nastavnik je neko ko ih vodi kroz proces učenja. Aktivni vidovi nastave imaju kapacitet da zaočuju pažnju učenika, što se obično i dešava, ali

te aktivnosti ne bi trebalo sprovoditi samo zabave radi. Treba koristiti najbolje strategije da se ostvare predviđeni ciljevi. U praksi, na primjer, često se primjenjuje grupni oblik rada, ali je pitanje da li je to uvijek pravo kooperativno učenje, koje ima snažan vaspitni potencijal ili je samo formalna podijeljenost učenika u grupe, bez istinskog angažovanja svih članova grupe/tima. (Više o tome možete pročitati u teorijskom bloku *Timski rad*, str. 45)

Kao što smo naveli na početku ovog teksta, ukoliko iskreno i s optimističnom vjerom u pozitivne ishode pristupimo sprovođenju ovog programa, čak i unutar svog uskostručnog predmeta, rezultati zasigurno neće izostati, kako na dobrobit učenika, tako i na dobrobit samih nastavnika.

¹² U prilogu na kraju ovog Priručnika opisane su neke nastavne metode i tehnike pogodne za ostvarivanje vaspitnih ciljeva kroz redovnu nastavu.

PRAĆENJE NAPRETKA UČENIKA

Ja sam naučnik života. Svake noći prije spavanja analiziram svaki detalj onoga što sam radio tog dana. Ocjenjujem stvari i ljude – što mi pomaže da izbjegnem greške.

Compai Segundo

Nije moguće dostići savršenstvo u oblasti mjerenja čovjekovih karakteristika i dostignuća, pa zato postoji i obilje kontroverzi koje prate školsko ocjenjivanje. Mnogo je subjektivnih i objektivnih faktora koji utiču na (ne)objektivnost ocjenjivanja, a koji dolaze od samih ocjenjivača/nastavnika, učenika, predmeta ocjenjivanja i instrumenata kojima se ocjenjuje. Brojna istraživanja ukazuju na to da ocjene najviše govore o onome ko ocjenjuje. I to se dešava u situaciji kada se ocjenjuje znanje učenika u određenoj oblasti, nešto što nam se na prvi pogled čini lako mjerljivim. Stoga znamo da će ovo poglavlje mnogi nastavnici smatrati neprivlačnim, a poneki možda i nepotrebnim. Moguće je da ćete se zapitati kako ćemo mjeriti napredak u razvoju vještina – osobina ličnosti, kada već imamo toliko problema u mjerenju nivoa znanja.

Na samom početku, važno je istaći da se ne očekuje nikakvo savršeno niti precizno mjerenje, ali je, isto tako, neophodno pratiti napredak i sumirati rezultate, jer je to prirodan proces.

Ukoliko želimo da učenici napreduju, da razviju određene vještine koje koriste njihovom učenju i ličnosti, da promišljaju o njima i da ih praktikuju, ono što će zanimati i nas i njih jeste da li smo i koliko u tom poslu bili uspješni. Jer, kako ćemo znati da li ono što radimo u redovnoj nastavi

i drugim planiranim aktivnostima ima smisla ukoliko ne pratimo i ne provjeravamo efekte?

S obzirom na to da je cilj programa, pored individualnog napretka, i poboljšanje klime na samim časovima, komunikacije na svim nivoima, školskog etosa itd., jedan od načina praćenja napretka je i samoevaluacija škole, koja je i obavezna da se sprovodi svake školske godine.

Kao odjeljenjski starješina, ili predmetni nastavnik, možete sami odabrati formu kako ćete pratiti napredak odjeljenja. Može to biti dnevnik u kome ćete na početku školske godine zapisati neke opšte napomene o klimi u odjeljenju i pojedinim učenicima. Isto to uradite na kraju školske godine i zabilježite u kojim oblastima su se desile promjene.

Tokom godine možete zapisati sve karakteristične momente, i u vašim postupcima i kod samih učenika: da li više koriste *jezik vrlina*, da li se promijenilo nešto u njihovim odnosima i komunikaciji, u odnosu prema obavezama, da li su sposobniji da kritički analiziraju sebe i svoje ponašanje i kako to utiče na druge oko njih, da li bolje razumiju uzroke i posljedice određenih ponašanja i kako se neka mogu korigovati i biti konstruktivnija.

Na strani 38 Priručnika predlažemo *interaktivnu svesku odjeljenja*, u kojoj bi učenici bilježili ideje i prijedloge u vezi s razvojem vrlina, dobre ili loše primjere iz svog života, npr. situacije u kojima su pokazali toleranciju, optimizam, poštenje, ali i situacije u kojima su iskusili nasilje, razočaranje. Vaš dnevnik i ova sveska mogu biti inspirativni i kreativni načini evaluacije.

Pored praćenja i bilježenja napretka učenika pojedinačno, i odjeljenja kao cjeline, možete uraditi i evaluaciju samih aktivnosti – dajte učenicima priliku da nakon časova koje ste proželi vaspitnim ciljevima ili nakon sprovedenih aktivnosti na času odjeljenjske zajednice ocijene same aktivnosti – njihov sadržaj i efekte.

U poglavlju o samopouzdanju dat je sajt: <https://www.futureme.org/> na kome učenici pišu pismo sebi u kojem će govoriti o svojim željama i ciljevima. Nakon godinu dana će provje-

riti da li je došlo do nekih promjena u njihovim razmišljanjima, osjećanjima i stavovima. Ovo je jednostavan način praćenja promjena, a učenicima može biti zanimljiv.

Narednu jednostavnu listu za samoprocjenu možete dati učenicima na početku školske godine (na početku primjene programa). Njihove

liste sačuvajte i na kraju školske godine/primjene programa dajte im da je ponovo popune. Uporedite da li je došlo do promjene.

Pogledaj ispod opisa nekih vještina i osobina i procijeni u kojem stepenu su ti one svojstvene (od 1 do 5. Broj 1 – označava najmanji stepen slaganja, a 5 – najviši).

1. Ja zaista vjerujem da će mi se napor isplatiti i da mogu postići ono što želim ako se dobro potrudim.	1	2	3	4	5
2. Ja sam osoba koja bez problema prihvata i uvažava različitosti svake vrste.	1	2	3	4	5
3. Umijem dobro da radim s drugima u timu i da doprinosim postizanju zajedničkog cilja.	1	2	3	4	5
4. Nije mi problem da prepoznam što drugi čine za mene, cijenim to i uzvraćam svojim dobrim postupcima.	1	2	3	4	5
5. Radim dobre, ispravne stvari, bez obzira na to da li me drugi vide i kontrolišu.	1	2	3	4	5
6. Koristim svoju maštu, imaginaciju i tako dolazim do originalnih ideja i kreacija.	1	2	3	4	5
7. Čak i u jako stresnim situacijama, kada me preplave jaka i neprijatna osjećanja, uspijem da ostanem miran/mirna i pribran/pribrana.	1	2	3	4	5
8. Dobro razumijem kako je biti u koži druge osobe i mogu da saosjećam s osobama koje su drugačije od mene.	1	2	3	4	5
9. Prepoznam kada drugi ljudi čine nešto dobro za mene i želim da uzvratim.	1	2	3	4	5

KADA JE ŠKOLA USPJEŠNA U RAZVOJU SOCIJALNIH I EMOCIONALNIH VJEŠTINA

Dobrih nastavnika se sjećamo s osjećajem divljenja, a onih koji su dotakli naše srce s osjećajem zahvalnosti. Nastavni program je neophodna sirovina, ali je i toplota značajna za rast biljke, kao i za dušu djeteta.

Karl Jung

Ne postoji jedinstveni *recept* na koje sve načine škola može podsticati razvoj socijalnih i emocionalnih vještina. Sve su škole po nečemu slične, a po mnogo čemu različite i svaka škola ima, da tako kažemo – svoj karakter, svoju ličnost. Ipak, iskustva škola za koje pouzdano kažemo da i obrazuju i vaspitavaju na jednako uspješan način pokazuju da sve one slijede neke osnovne principe vaspitnog djelovanja i da se oni uvijek prepoznaju u svim oblastima rada i života.

Škola je zaista posvećena razvoju socijalnih i emocionalnih vještina učenika kada:¹³

- razumije da SVE što se dešava u školi utiče na razvoj poželjnih osobina učenika i da je to odgovornost SVIH u školi;

- jasno definiše i promoviše svoje ključne vrijednosti i dogovorene standarde ponašanja svih u školi;
- promišljeno i detaljno planira načine na koje će podržati razvoj vrijednosti, vrlina i vještina učenika – ne podrazumijeva da će se to desiti samo od sebe ili spontano;
- svaki segment života i rada škole i svi učesnici u tom procesu predstavljaju mogućnosti za razvoj ličnosti učenika: nastavnik kao model, interakcija N-U i U-U, nastavni program, metode nastave i učenja, vanastavni programi, ocjenjivanje i praćenje, rukovođenje školom, partnerstvo s roditeljima i lokalnom zajednicom;
- koristi metode učenja i nastave koji kod učenika razvijaju motivaciju, samostalnost, integritet, timski rad i druge socijalne i emocionalne vještine;
- pruža dovoljno mogućnosti učenicima da djeluju u skladu s usvojenim vrijednostima i vještinama;
- prati se i analizira etos škole u cjelini, kao i napredovanje učenika, što služi za planiranje mjera u cilju poboljšanja i napretka.

¹³ Prilagođeno prema: Eleven Principles of Effective Character Education; na https://www.researchgate.net/publication/268077357_Eleven_Principles_of_Effective_Character_Education

Svaka škola bi trebalo da u svojoj misiji jasno definiše koje to osobine želi da razvija i osnažuje kod svojih učenika. U svemu tome ključna je uloga nastavnika, kao modela intelektualnog i socio-emocionalnog ponašanja. Mnogo je načina na koje on može vršiti uticaj na svoje đake¹⁴. Čak i kad nema namjeru, on djeluje i ostavlja trag.

Istraživanja¹⁵ pokazuju da je akademski uspjeh bolji u školama koje su predane razvoju ličnosti svojih učenika, koje promovišu i sprovode aktivnosti za njihov razvoj. Zato je potrebno posebnu pažnju posvetiti okruženju i odnosima u školi. Nema efekta učiti mlade da kontrolišu bijes, ako, kada napuste učionicu, vide nastavnike kako gube kontrolu. Isto tako, besmisleno je govoriti o značaju poštovanja ako sami ne osjećaju da su poštovani tokom svakodnevnih školskih aktivnosti. Poruke koje se odnose na vrline treba da se nalaze svuda, u učionicama, hodnicima, igralištima, da su prisutne u komunikaciji između učenika i nastavnika, između učenika i školske uprave, i treba ih promovisati kroz različite vannastavne aktivnosti. Smisao našeg zajedničkog truda na promovisanju SEV i jeste u zadatom idealu da cijela škola živi u duhu vrijednosti i vrlina koje će mladi čovjek nastaviti da razvija i baštini kad uđe u svijet odraslih.

**Preuzmite odgovornost
za svoje postupke!**

Budite iskreni!

Budite informisani!

Dijelite!

Izrazite zahvalnost!

**Poštujte istinske
autoritete!**

Opraštajte!

Planirajte!

14 O ulozi nastavnika u razvoju SEV učenika detaljnije će se govoriti u okviru teorijskih blokova za svaku vještinu ponaosob.

15 <https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/conference-papers/GrossJIf-Kipling-characterandschools.pdf>

**Razmišljajte o
posljedicama!**

Igrajte po pravilima!

**Čuvajte životnu
sredinu!**

**Koliko često kažete
svojim učenicima...?**

Budite ljubazni!

Volontirajte!

**Pomozite onima kojima
je to potrebno!**

**Budite saosjećajni i pokažite
da vam je stalo do drugih!**

**Ne prihvatajte zdravo za
gotovo sve što mediji plasiraju!**

**Nemojte kriviti druge
za svoj neuspjeh!**

**Istrajte!
Nastavite da se trudite!**

Budite disciplinovani!

**Ne iskorišćavajte
druge ljude!**

Slušajte druge!

**Potrudite se da uvijek
date sve od sebe!**

UVODNA RADIONICA

RADIONICE/ AKTIVNOSTI

UVODNA RADIONICA

*Putovanje od hiljadu milja počinje
prvim korakom.*¹⁶

Lao Ce

Riječ prije samog početka

Kao što mnoga ljudska pregnuća počinju prvim, često veoma važnim, pa i delikatnim korakom, tako i početak rada na realizaciji programa *Moje vrijednosti i vrline* treba da počne dobro promišljenim, znalački odabranim aktivnostima, koje će zainteresovati učenike i pružiti im neke od osnovnih informacija o programu. Važnost tog koraka može se, primjera radi, porediti s prvim susretom nastavnika i nove generacije učenika, kada novostvorena prijatna ili neprijatna atmosfera često odredi ton ne samo našim narednim koracima, već katkad i cjelokupnom odnosu između nas i učenika.

Putem jednostavnih aktivnosti učenike treba upoznati s osnovnim pojmovima (vrlina, vrijednost, karakter), kao i s vrlinama i vještinama o kojima ćete skupa promišljati i razgovarati tokom realizacije programa. Posebnu pažnju treba posvetiti kreiranju prijatne atmosfere u kojoj će se odvijati radionice. Jačanje veza između učenika i snažno osjećanje zajedništva predstavljaju i uslov i cilj. Ovo, s jedne strane, znači da je neophodna atmosfera u kojoj učenici osjećaju međusobnu bliskost, ljubav i poštovanje da bi se uopšte moglo nastaviti dalje, a s druge

¹⁶ Većina izreka preuzeta je iz publikacije *Poslovne misli za sva vremena*. Dostupno na: https://www.biznis-akademija.com/Poslovne_misli_za_sva_vremena.html

strane, sami ulazak u realizaciju programa *Moje vrijednosti i vrline* ima kao krajnji ishod upravo to – čvrsto povezani kolektiv koji je naučio da njeguje istinske životne vrijednosti, više i bolje nego ranije.

Već smo naglasili da je program *Moje vrijednosti i vrline* eksperimentalno primjenjivan u četiri crnogorske gimnazije tokom školske 2017/2018. godine i da je doveo do poboljšanja kvaliteta sredine za učenje, odnosa između nastavnika i učenika, kao i odnosa između samih učenika. Ova činjenica potvrđuje valjanost i svrsishodnost cijele zamisli koja se pred vama pojavljuje u formi ovog Priručnika.

Uvodnim aktivnostima možete posvetiti jedan školski čas, a ukoliko smatrate da je ovoj fazi potrebno dati i više vremena, budite slobodni pri sopstvenom procjenjivanju i posvetite tom važnom prvom koraku onoliko vremena koliko mislite da je potrebno. U tu svrhu predložili smo i dodatne aktivnosti.

Mudre misli, citati, muzika, film i drugi izvori, inspirativni su resursi za razvoj vrlina i vještina. U okviru uvodnih aktivnosti predlažemo kultnu Kiplingovu pjesmu *Ako*, za koju mnogi smatraju da sublimira ono što se podrazumijeva pod dobrim karakterom.

S obzirom na to da je program namijenjen svim stručnim školama i gimnazijama, u ovom dijelu Priručnika predlažemo i radionicu koja se odnosi na vrline u profesijama. Već smo u predgovoru Priručnika naglasili da je realizacija ovog programa fleksibilna, te da možete odabrati one vrline koje ćete staviti u fokus svoje škole ili odjeljenja. Iako se nalazi na samom početku, to ne znači da ovu radionicu morate realizovati odmah nakon uvodne. Možete je uraditi nakon što se učenici bolje upoznaju sa svim vrlinama koje su predložene programom. Isto tako je možete koristiti u okviru Programa karijerne orijentacije koji sprovodite u školi.

Sa željom da vas na putovanju kroz realizaciju programa *Moje vrijednosti i vrline* prati „mirno more“, želimo vam srećan početak!

RADIONICA: Kakav čovjek ću biti

Ciljevi:

Učenici će:

- prepoznati ciljeve razvoja vlastite ličnosti u budućnosti
- razvijati odnose međusobnog prihvatanja i pripadanja grupi

Trajanje: 45 minuta

Materijal: flip čart ili obična školska tabla, papiri A4, flomasteri, hemijske olovke, kopije grba

* * *

Pravila (5 min.)

Pozovite učenike da predlože pravila rada u grupi. Zapišite sva pravila oko kojih ste se usaglasili, a naknadno ih možete ispisati na panou koji će stajati u učionici.

Grb (20 min.)

Podijelite učenicima papire s nacrtanim grbovima (vidjeti napomenu i prilog na kraju radionice). Učenici napišu svoje ime i unesu ostale podatke o sebi, praveći tako svoj lični grb, na kojem će riječima ili simbolima predstaviti sebe kroz četiri polja u grbu:

1. kakva odrasla osoba želim da budem – s *kakvim osobinama* (izbjegavati priču o profesijama i što će da budu po profesiji);

2. gdje ću živjeti;
3. što ću raditi u slobodno vrijeme (hobi);
4. što će mi biti najvažnije.

Učenici predstavljaju svoje grbove, prvo to mogu uraditi dobrovoljci, ili krenite redom... Napravite na tabli dvije kolone: u lijevoj zapišite **osobine** učenika – kakvi bi željeli da budu, a u desnoj – ono što im je **najvažnije u životu**.

Kad svi završe, pitajte učenike kako bi jednom riječju nazvali sve pozitivne osobine ličnosti koje žele da razvijaju, koje su pomenuli. Kroz diskusiju dođite do pojma *vrline*, a zatim ih pitajte kako bi jednom riječju nazvali ono što im je najvažnije u životu, što su im prioriteti. Zajednički definišete da su to *vrijednosti*.

Šta je karakter (10 min.)

Između postojeće dvije kolone na tabli (kolona s vrijednostima i kolona s vrlinama) napišite riječ – karakter. Učenici izgovaraju asocijacije na pitanje – šta je *karakter*? Pozovite ih da se pritom služe i vrlinama koje su već ispisane na tabli.

Sumirajte asocijacije. Pojasnite etimološko značenje riječi karakter, od gr. riječi *haraso* = urezujem. Za karakter se može reći da ga čine vrline u ponašanju, u našim djelima. Kada to postanu naše navike, kažemo da je to karakter neke osobe. Na primjer, vrline kao što su pravičnost, poštenje, briga o drugima su objektivni ljudski kvaliteti, jednako dobri za pojedinca koji ih posjeduje, kao i za zajednicu/društvo u kojem živi. Konačno, one su globalno važne.

Moje vrijednosti i vrline (10 min.)

Prodiskutujte o sljedećim pitanjima:

- *Kakve osobine treba da razvija moja generacija? Zašto su one važne?*

(Usmjeravati ih da prepoznaju važnost tih osobina za srećan i ispunjen život pojedinca, za rad i karijeru, za sigurnost svih ili napredak društva...)

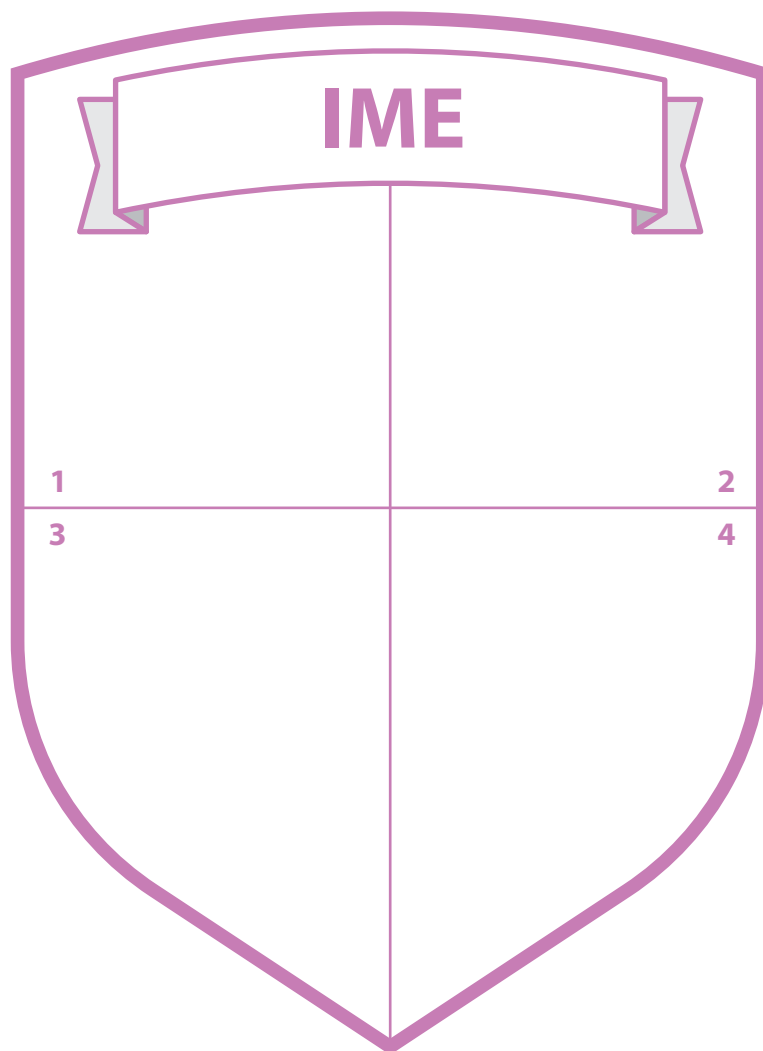
- Na kojim osobinama treba da se temelji bolji svijet sjutrašnjice?

I ovdje koristite vrline već ispisane na tabli. Neka učenici izdvoje nekoliko osobina koje su najvažnije (u skladu s prethodnim pitanjem).

Nakon toga im predstavite koje SEV će učenici razvijati u ovom programu. Objasnite im da je mladima potreban sveobuhvatan i uravnotežen skup saznanjnih, emocionalnih i socijalnih vještina za zdrav i uspješan život, posao i učešće u društvu: saznajne vještine su osnov za dobra

postignuća u školovanju, za zapošljivost i tržište rada; podržavaju ih i s njima se prepliću socijalne i emocionalne vještine – neophodne za zdrav način života, zdrave odnose, zadovoljstvo životom, sigurnije društvo.

Napomena: Umjesto da crtaju grb, uštedjećemo vrijeme za diskusiju ako šampamo grbove na papiru A4 (mogu stati dva grba). Podijele se učenicima i oni upisuju tražene podatke. Ako žele, grbove mogu i ukrasiti.

Prilog: Primjer izgleda grba

A MOŽETE URADITI I NEŠTO OD SLJEDEĆEG:

Naredne aktivnosti možete realizovati umjesto izrade grba ili kao dopunu prethodnim aktivnostima. Uvodnim aktivnostima možete posvetiti i dva školska časa, ukoliko smatrate da je to potrebno.

▪ Najvažnije je...

Podijelite učenike u nekoliko manjih grupa. Svaka grupa treba da napiše spisak vrlina koje su za njih važne (ne više od deset). Nakon toga, predstavnik svake grupe predstavlja odjeljenju spisak vrlina koje su odabrali. Svi spiskovi se postavljaju na zid. Koje vrline su bile zastupljene kod svih grupa? Da li je bilo nekih većih razlika između grupa? Razgovarajte o razlikama i napravite spisak koji svi u odjeljenju prihvataju i podržavaju.

▪ Samoprocjena

Individualni zadatak može biti da učenici naprave samoprocjenu: koje vrline/vještine posjeduju, u čemu se one prepoznaju (ponašanja), a koje bi trebalo još razvijati.

▪ Intervju

Ova aktivnost se radi u paru. Učenici postavljaju pitanja kako bi bolje upoznali jedni druge. Možete im dati pitanja koja će koristiti tokom intervjua. Nakon toga, učenici predstavljaju ostatku odjeljenja ono što su naučili o svojim drugarima. Glavni zadatak ove aktivnosti je – zblížiti se s još jednim učenikom iz odjeljenja.

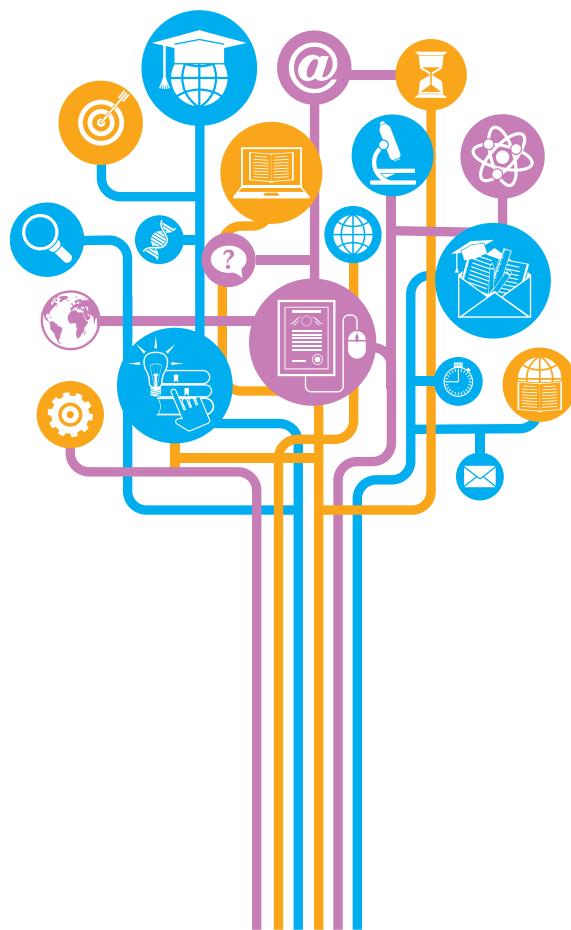
▪ Ja u enciklopediji

Zadatak za esej: Zamislite da za sto godina vaši praunuci pronađu članak o vama u enciklopediji. Šta taj članak govori o vama? Kakva ste osoba bili? Čime ste se bavili u životu? Zbog čega ste bili

toliko zanimljivi da zaslužite da se nađete u enciklopediji? Napišite članak koji ima oko 300 riječi. U jednom paragrafu, napišite kakve vrijednosti i vrline promoviše taj članak.

▪ Mi, milenijalci

Organizujte diskusiju na temu „Mi, milenijalci” u kojoj bi učenici govorili o tome u čemu su milenijalci uspješniji, bolji od prethodnih generacija. Što im još nedostaje?

RADIONICA: Ako

Cilj:

Učenici će:

- *analizirati osobine ličnosti koje čine dobar karakter, na primjeru pjesme Ako*

Trajanje: 45 minuta

Materijal: flip čart ili obična školska tabla, tekst pjesme Ako, olovka

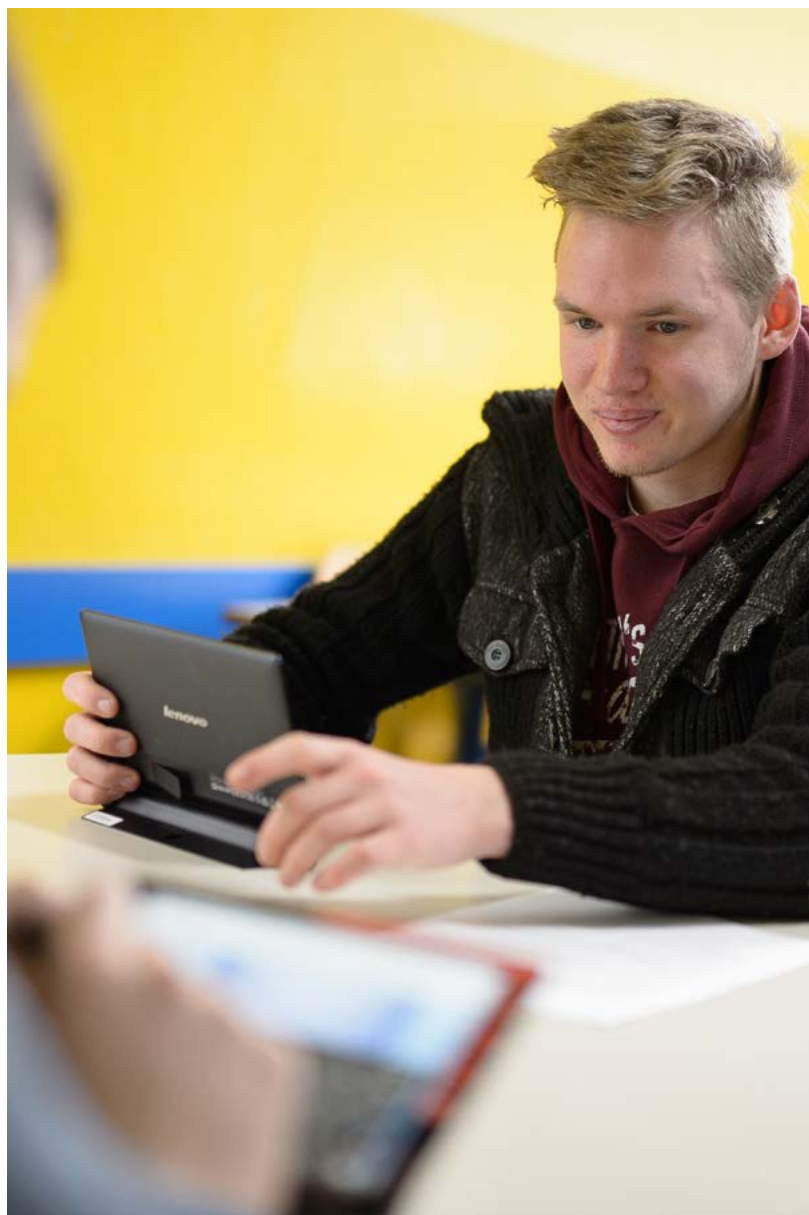
* * *

Razgovarajte o naslovu pjesme. Pitajte učenike kakav horizont očekivanja imaju od pjesme s naslovom Ako.

- Pozovite učenike da svako ponaosob izvuče iz kutije papirić s jednim numerisanim stihom.
- Učenici formiraju parove tako što će se udružiti 1. i 2. stih, 3. i 4, 5. i 6. itd. (ima ih 32, dakle 16 parova; ukoliko je u odjeljenju manje od 32 učenika, onda neka neki parovi naknadno preuzmu preostale papiriće sa stihovima).
- Parovi učenika redom čitaju stihove i na taj način pročitaju čitavu pjesmu.
- Pozovite ih da međusobno podijele prve utiske o pjesmi.
- Povedite razgovor o značenju stihova i o vrlinama prisutnim u svakoj cjelini od dva stiha.
- Pored riječi *čovjek* ispisujete izdvojene vrline i razgovarate o kompleksnosti ljudskog

karaktera i o osobinama koje posjeduje dobar čovjek.

- Postavite učenicima pitanje koje proizilazi iz završnih stihova pjesme: *Koliko sam čovjek?* Pozovite ih da izvrše samoprocjenu – kako vide sebe, koje vrline, a koje mane posjeduju; koje vrline treba da razvijaju, a koje mane da kontrolišu.

AKO ¹⁷	
1. Ako sačuvaš glavu kad svako oko tebe	samokontrola, razboritost
2. Izgubi glavu svoju a tebe kriviti stane,	
3. Ako možeš da vjeruješ sebi i onda kad sumnjaju u te	samopouzdanje, tolerancija, optimizam
4. No i za sumnju njinu da nađeš opravdanje;	
5. Ako možeš da čekaš i čekanje te ne zamori,	samokontrola, istrajnost
6. Ili kad svi te lažu, ti ne pristaneš da lažeš,	poštenje
7. Ili kada te mrže – da tvoje srce mržnji odoli,	otpornost, poštenje
8. A da ne izgledaš predobar, niti što premudro kažeš.	umjerenost, skromnost
9. Ako možeš da sanjaš, a da ti snovi ne zarobe javu,	maštovitost/kreativnost,
10. Ako možeš da misliš, a da ti misao krajnji cilj nije,	razboritost, umjerenost
11. Ako si spreman da primaš Poraz kao i Slavu	skromnost, otpornost
12. I da jednako gledaš na te varalice dvije;	prilagodljivost/fleksibilnost
13. Ako podneseš da ti istinu lupež koji	tolerancija, samopouzdanje
14. U podlu pretvori zamku pred kakvim jadnim glupakom,	
15. Il' život čemu si dao – gledaš gdje skrušeno stoji,	hrabrost, otpornost
16. I, pogružen, opet zidaš trošnim svojim alatom.	optimizam
17. Ako da zgrneš možeš sve što si stek'o imetka,	samopouzdanje, optimizam
18. Na kartu zaigraš jednu i sve to prepustiš sreći,	
19. I izgubiš, a onda kreneš ispočetka	istrajnost, optimizam
20. A o svom gubitku nigdje ne izustiš ni riječi;	samokontrola
21. Ako natjeraš srce, nerve i tetive u sebi	upornost, optimizam, samopouzdanje
22. Da te još dugo služe, a sve to odavno stalo,	
23. I tako koračaš dalje kad ničeg sem Volje u tebi	upornost, optimizam
24. Nema da šapne srcu: „Izdrži, bar još malo!“	
25. Ako s gomilom možeš da pričaš, a da vrlinu sačuvaš čistom,	altruizam, tolerancija
26. Ili sa kraljem šetaš – dostupan, ipak, za sve ljude sve;	skromnost
27. Ako te uvreda zlobnika ne boli, al' ni prijatelja isto,	samokontrola, otpornost
28. Ako te svi ljudi cijene, ali previše, ipak, ne;	umjerenost
29. Ako ispuniš minut, neumoljiv, što ti predstoji	mudrost, kreativnost
30. I sekund nijedan njegov zalud da ti ne mine,	
31. Tvoja će biti Zemlja, a na njoj sve što postoji,	dobar karakter
32. I – što je važnije mnogo – Čovjek ćeš biti, Sine!	

17 Ovaj prevod pjesme *If* R. Kiplinga objavljen je 1996. godine u monografiji *Gimnazija u Baru 1921–1996*, a pjesmu su preveli profesori engleskog jezika Žarko Kenjić i Ranko Opančina.

AKO	
1. Ako sačuvaš glavu kad svako oko tebe	
2. Izgubi glavu svoju a tebe kriviti stane,	
3. Ako možeš da vjeruješ sebi i onda kad sumnjaju u te	
4. No i za sumnju njinu da nađeš opravdanje;	
5. Ako možeš da čekaš i čekanje te ne zamori,	
6. Ili kad svi te lažu, ti ne pristaneš da lažeš,	
7. Ili kada te mrze – da tvoje srce mržnji odoli,	
8. A da ne izgledaš predobar, niti što premudro kažeš.	
9. Ako možeš da sanjaš, a da ti snovi ne zarobe javu,	
10. Ako možeš da misliš, a da ti misao krajnji cilj nije,	
11. Ako si spreman da primaš Poraz kao i Slavu	
12. I da jednako gledaš na te varalice dvije;	
13. Ako podneseš da ti istinu lupež koji	
14. U podlu pretvori zamku pred kakvim jadnim glupakom,	
15. Il' život čemu si dao – gledaš gdje skrušeno stoji,	
16. I, pogružen, opet zidaš trošnim svojim alatom.	
17. Ako da zgrneš možeš sve što si stek'o imetka,	
18. Na kartu zaigraš jednu i sve to prepustiš sreći,	
19. I izgubiš, a onda kreneš ispočetka	
20. A o svom gubitku nigdje ne izustiš ni riječi;	
21. Ako natjeraš srce, nerve i tetive u sebi	
22. Da te još dugo služe, a sve to odavno stalo,	
23. I tako koračaš dalje kad ničeg sem Volje u tebi	
24. Nema da šapne srcu: „Izdrži, bar još malo!“	
25. Ako s gomilom možeš da pričaš, a da vrlinu sačuvaš čistom,	
26. Ili sa kraljem šetaš – dostupan, ipak, za sve ljude sve;	
27. Ako te uvreda zlobnika ne boli, al' ni prijatelja isto,	
28. Ako te svi ljudi cijene, ali previše, ipak, ne;	
29. Ako ispuniš minut, neumoljiv, što ti predstoji	
30. I sekund nijedan njegov zalud da ti ne mine,	
31. Tvoja će biti Zemlja, a na njoj sve što postoji,	
32. I – što je važnije mnogo – Čovjek ćeš biti, Sine!	

RADIONICA: Vrline u mojoj budućoj profesiji

Sposobnost će omogućiti čovjeku da ide do vrha, ali je potreban karakter da ga tu i zadrži.

Nepoznati autor

Kada razgovarate s učenicima o izboru njihove buduće profesije, ili one za koju su se već u srednjoj stručnoj školi opredijelili, važno je da im pomognete da prepoznaju značaj, prije svega, moralnih, ali i drugih vrlina i vještina za uspjeh u poslu.

Ciljevi:

Učenici će:

- postati svjesni zahtjeva koji se stavljaju pred određenu profesiju i koja SEV je posebno značajna za uspjeh u poslu
- prepoznati kako određenu vještinu mogu vježbati u različitim situacijama u svakodnevnom životu

Trajanje: 45 minuta

Materijal: flip čart ili obična školska tabla, papiri, olovke

* * *

Neprofesionalni profesionalci (5 min.)

Kratko uvodno izlaganje nastavnika: Svaka profesija ima svoje etičke norme – koje propisuju načine ponašanja i poslovanja u skladu s vrijednostima i moralnim normama. To je profesionalna etika ili profesionalni moral. Posljednjih godina se mnogo govori i piše o neprofesionalnom ponašanju profesionalaca, o nepravednim sudijama, nebrzišnim ljekarima, neobjektivnim novinarima, korumpiranim političarima. Koje su posljedice takvih ponašanja?

Vrline u mojoj budućoj profesiji (30 min.)

Podijelite učenike u grupe na osnovu toga kojom profesijom namjeravaju da se bave u budućnosti (mogu biti ista ili srodna zanimanja). Svaka grupa dobija nekoliko pitanja:

- *Koja je vrlina (jedna ili dvije) suštinska za ovo zanimanje?*
- *Koji su ključni izazovi i iskušenja u ovoj profesiji?*
- *Šta će se desiti ukoliko pogrešno postupite u svom poslu? Kakva je šteta za vas, a kakva za druge?*
- *Šta znate o toj vrlini? Kako sada procjenjujete sebe u odnosu na tu vrlinu? Kako je možete unaprijediti, u kojim situacijama?*

Predstavnici grupa izvještavaju. Na tabli zabilježite ključne vrline.

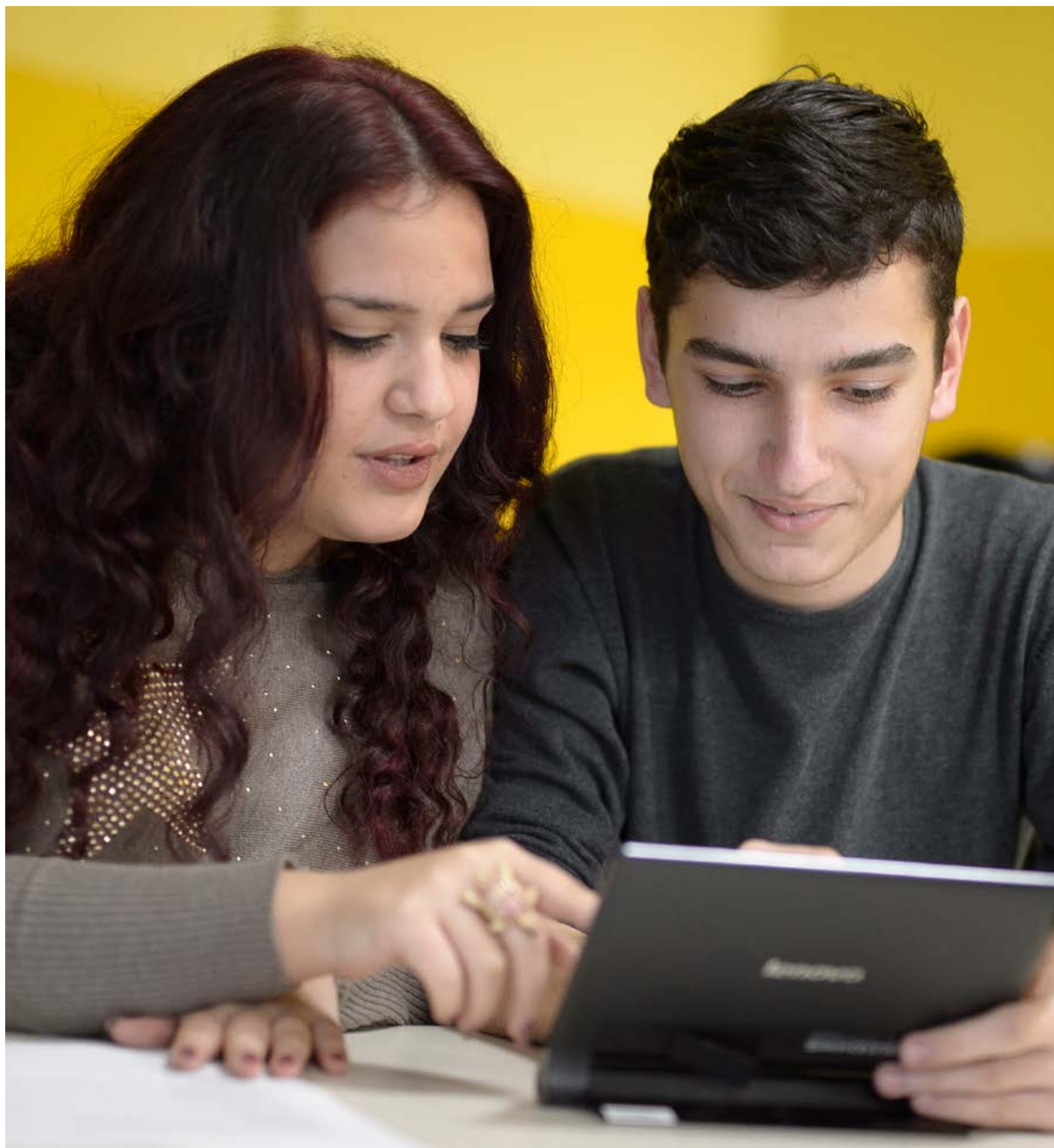

Sumiranje (5 min.)

Tokom sumiranja aktivnosti važno je naglasiti da za uspjeh u većini zanimanja nisu dovoljna samo profesionalna znanja. Različiti poslodavci traže različite vještine koje su neophodne za obavljanje određenog posla. Takođe, u svijetu postoji dosta različitih „okvira vještina“ u kojima se nabrajaju ključne vještine, npr. za 21. vijek. Neke vještine možemo relativno brzo naučiti, ali iskre-

nost, integritet, poštovanje, empatija i odgovornost su osobine koje su neophodne za očuvanje posla, kao i za napredovanje u njemu. Ovo se odnosi na bilo koju vrstu posla, od najviših nivoa vlasti do najmanje zahtjevnih zanimanja.

Pitajte ih šta misle koje SEV su važne uspješnim firmama i poslodavcima. Saopštite im da su, prema OECD¹⁸-u, najbitnije: timski rad, odgovornost, samokontrola, radoznalost, kreativnost i empatija.

18 Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj

PRIMJERI AKTIVNOSTI KOJE MOŽETE KORISTITI ZA RAZVOJ BILO KOJE SEV

- **TED govori.** Učenici izaberu po jedan od svojih omiljenih inspirativnih govora koji ističe dobre crte karaktera. Nakon toga, imaju zadatak da oni budu motivacioni govornici kako bi kod drugih podstakli razvoj vrlina.¹⁹
- **Kratki tekstovi za duge razgovore. Izreke i citate** možete koristiti za započinjanje diskusije o temama u vezi s bilo kojom vrlinom ili bilo kojim stavovima. Tako ćete podstaći učenike na bolje razumijevanje i dublje promišljanje o određenoj vrlini. Može se uvesti pravilo da se bira „citac dana“. Ponuđene liste možete proširiti.
- **Biografije značajnih ličnosti.** Život i rad naučnika/naučnica ili umjetnika/umjetnica iz raznih vremena za učenike predstavlja izvor vrijednih i inspirativnih sadržaja. Važno je da se ne mistifikuje njihova ličnost i da učenici uoče da naučnici nisu uspjeli na svom putu jer su bili „genijalni“, već da su posvećenost, istrajnost, humanizam, preciznost i druge osobine ličnosti ono što im je zajedničko i što ih je učinilo velikima.
- **Situacije iz svakodnevnog života (školske i vanškolske).** Korišćenje na pravi način, poučnih/vaspitnih trenutaka (tema u nastavi i realnih situacija koje se dešavaju u učionici, a koje pružaju direktan uvid u određeni postupak, ponašanje učenika i reakcija na to) odlična je strategija za vaspitno djelovanje.
- **Male strategije, npr. interaktivna sveska.** Učenici imaju zajedničku svesku u kojoj sakupljaju ideje i prijedloge u vezi s razvojem vrlina. U toj svesci, takođe, mogu navesti dobre ili loše primjere iz svog života, npr. situacije u kojima su pokazali toleranciju, optimizam, poštenje, ali i situacije u kojima

su iskusili nasilje, razočaranje itd. Učenici ne moraju da se potpišu ispod svojih primjera ako ne žele, važna je razmjena ideja, a ovaj način komunikacije ih može podstaći da razviju empatiju, ali i da se rasterete od svakodnevnih briga. Interaktivna sveska takođe može biti odličan instrument za praćenje napredovanja učenika.

- **Film.** Na primjer, na času istorije možete gledati neki od filmova: *Život je lijep*, *Dječak u prugastoj pidžami*, *Šindlerova lista*, *Veliki borci riječima*. Prva tri filma govore o stradanju u koncentracionim logorima za vrijeme Drugog svjetskog rata, a treći o borbi Afro-amerikanaca u SAD za ravnopravnost. Nakon prikazanog filma možete organizovati diskusiju unutar koje bi učenici razmijenili stavove, iznijeli svoj doživljaj, kritički osvrt na film, svoja ranija znanja o problemu koji film tretira, mogu li u svom okruženju prepoznati neke oblike diskriminacije, kako je film uticao na njih i koja je osjećanja pobudio.

Podstaknite ih da razgovaraju o tome koliko su filmovi dobar način da se prikaže ovaj problem i da li se kroz umjetnički doživljaj reditelja skreće pažnja i relativizuje glavni predmet filma (*Život je lijep*) i sl. Mogu se organizovati i filmska druženja na kojima bi se nekoliko dana uzastopno prikazivali navedeni filmovi, ali i neki drugi (*Apokalipsa danas*, *Na zapadu ništa novo*, *Ničija zemlja*, *Gandi*, *Nirnbški proces*, *Rađanje zla*, *Igra kodova*, *Najmračniji čas*, *Filadelfija*, *Linkoln*), nakon kojih bi bili organizovani okrugli stolovi po istom principu.

- **Knjige.** U svom eseju o obrazovanju²⁰ Ernesto Sabato kaže: *Deca ne upoznaju savremene pisce, koji bi u njihovim srcima najbolje mogli raspaliti ljubav prema književnosti, jer su oni ti koji bi progovorili jezikom najbližim njihovim teskobama i nadama; zbog toga bi trebalo predavati književnost unutraške, počev od stvaralaca našega doba, da bi kasnije*

¹⁹ Dostupno na: <https://www.ted.com/#/>

²⁰ Dostupno na: <http://www.skripta.info/ernesto-sabato-pojedinac-i-univerzum-pdf-download/>

učenik mogao da se oduševljava onim što su Homer ili Servantes pisali o ljubavi i smrti, o nesreći i nadi, o samoći i junaštvu. I ne treba imati nameru da se sve ispredaje, treba predavati samo neke epizode i probleme, one koji su pokrenuli nešto važno ili čine osnovnu strukturu. I malo knjiga, ali pročitanih sa strašću, jedini je način da se proživi nešto, a u protivnom će to biti samo groblje reči.

Pošto mladi ljudi imaju potrebu da se otimaju svemu što je obavezno ili nametnuto, nije čudo što se klasična djela domaće lektire često čitaju nevoljno i na silu. Zato bi bilo važno, u okviru djela po izboru nastavnika ili učenika, uvrstiti u lektiru i neke savremene pisce koji su im i tematski i kulturološki bliži, i koji bi, upravo po Sabatovom receptu, „uhvatiili u svoju mrežu“ mlade čitaoce. U zavisnosti od odabranog djela, nastavnik bi mogao podstaći razgovor vezan za neku od SEV, ali i razgovor o značaju knjiga i čitanja uopšte na razvoj karaktera²¹.

- **Muzika.** Nastavnik može pokrenuti razgovor o muzici – može ih prvo pozvati da zamisle kakav bi bio svijet bez muzike i zamoliti ih da ga opišu, a zatim nastaviti dijalog koristeći podsticajna pitanja, poput ovih: Koliko je muzika važna u životu čovjeka, u životu mladih? U čemu je moć, čarolija muzike? Na koje sve načine muzika može uticati na čovjeka? Koju muziku slušate kad učite, stvarate, sanjate, razgovarate s prijateljima? Šta muzika u vama pobuđuje? Na koji način ona čovjeka bogati i čini ga boljim? Koliko je važno slušati kvalitetnu muziku i zašto?

Takođe, nastavnik im može predložiti čas slušanja muzike na temu neke od vrlina, a to mu već pruža mogućnost da pokrene razgovor o tekstu i idejama koje u sebi nosi, recimo, pjesma *Imagine*, Džona Lenona, ili neka druga sa sličnom porukom. Sem toga,

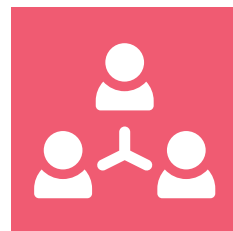
muzika može biti vrlo podsticajna podloga za bilo koji oblik rada na času, bilo da je riječ o SEV na času odjeljenjske zajednice, ili, pak, o sasvim drugoj aktivnosti na nekom od časova redovne nastave.

21 U Gimnaziji „Niko Rolović“ u Baru oformljen je Klub čitalaca „Biblioduh“, u kojem mladi ljubitelji knjige raspravljaju o djelima moderne literature (opširnije u odjeljku Školske akcije, str. 163)

TIMSKI
RAD

TIMSKI RAD

Tim je mnogo više od grupe ljudi. To je proces davanja i uzimanja

B. Glacel

Koliko god je čovjek često u životu prinuđen da se osloni na samog sebe i na svoja sopstvena znanja i vještine, isto toliko, ili još i više, on mora znati da takav kakav jeste – neponovljiv, drugačiji, jedinstven – svakog momenta predstavlja i dio veće cjeline, s kojom treba da stoji u određenoj interakciji, kojoj treba da daje sebe, jednako kao što treba da prima i prihvata druge. Ova svijest o sopstvenoj ulozi unutar šireg društvenog konteksta razvija se, između ostalog, i osnaživanjem sposobnosti djelovanja unutar tima, tj. grupe koja je okupljena zarad ostvarenja zajedničkog cilja.

Danas se, za razliku od tradicionalnog takmičarskog odnosa među pojedincima kao najsigurnijeg puta ka uspjehu, naglašava značaj saradljivosti, to jest, sposobnosti da se uz zajednički i dobro organizovani rad unutar tima dođe do uspjeha. S obzirom na to da su članovi tima međusobno različiti, svaki od njih ugrađuje sebe, svoja znanja i vještine, svoje intelektualne, praktične, kreativne, komunikacijske potencijale u sami tim, čineći tako da ova formacija funkcioniše kao skladna cjelina unutar koje svako ima svoje mjesto i ulogu. No, put do dobrog tima nije u samom okupljanju ljudi, makar članovi bili i najbolji pojedinci za dati posao. Dobar tim se postepeno gradi. Očekivano je da se i u timu, kao i u svim drugim grupama, pojavljuju i razrješavaju nesporazumi, krize i konflikti. Timovi u kojima postoji snažan saradnički duh, dobra organizovanost, želja za zajedničkim uspjehom, uspješnije prevazilaze ove izazove.

Kada se efikasno planira i izvodi, timski rad može biti snažna poluga za razvoj brojnih vještina, vrijednosti i vrlina, koje su od fundamentalnog značaja za socijalni i emocionalni razvoj pojedinca, za njegovo učenje, buduću karijeru, život i učešće u društvenim procesima. S obzirom na to da rad u timu podrazumijeva kulturu dijaloga i međusobnog uvažavanja, zaista nije čudo što se unutar njega stvaraju optimalni uslovi za razvoj samopouzdanja, samokontrole, tolerancije, empatije, poštenja, kreativnosti... Njihova sveukupna prisutnost u timu ili grupi, kao dobro koordinisanoj i usklađenoj cjelini, upravo i potvrđuje važnost same ideje tima i njegove relevantnosti u razvoju SEV.

Socijalne i emocionalne reakcije među članovima počinju se odvijati već pri formiranju tima (obraćaju se jedni drugima, iskazuju misli i osjećanja, reaguju na ponašanja drugih, konfrontiraju se, itd.). Sve su to ponašanja karakteristična za rad ljudi u grupama. Pritom, na različitim nivoima razvijenosti, manifestuju se različite vještine timskog rada, kao što su, na primjer, aktivno slušanje i druge komunikacijske vještine, rješavanje konflikata ili liderstvo.

Korisnosti efektivnog timskog rada za naše kognitivne, emocionalne i socijalne funkcije mogu se razumjeti na nekoliko nivoa.

Ličnost. Svaki pojedinac može imati koristi od saradnje s drugima: može osjetiti da ga cijene, da je važan drugima, jer doprinosi zajedničkom cilju i dijeli ideje s drugima. Sve ovo podstiče razvoj međusobnog povjerenja i samopouzdanja. Učestvujući u grupnom radu pojedinac je izložen novim idejama, drugačijim gledištima i perspektivama, koje podstiču više nivoje mišljenja, kritičko promišljanje, kao i toleranciju za druge i za drugačija stanovišta u odnosu na predmet i cilj rada. Timski rad, u stvari, predstavlja sjajnu mogućnost da svaki pojedinac pokaže ostalima svoje vještine i talente.

Saznajne sposobnosti i vještine. Kada ljudi zajedno uče i/ili rade, da bi postigli zajednički cilj, prirodno je da su u prilici da sve vrijeme nude i dijele ideje, da ih analiziraju, preispituju i da

dolaze do zajedničkih rješenja. U tom procesu učimo da drugima pojašnjavamo svoje misli, da analiziramo tok sopstvenih misli, kao i načine razmišljanja drugih. Takođe, timski rad pomaže razvoj vještina rješavanja problema i procjenjivanja, evaluacije. Dobar tim će raspodijeliti i odgovornosti, pronaći mnoge resurse unutar sebe, uspjeti da ostvari veći raspon aktivnosti nego kad pojedinac radi sam.

Poput košarkaškog tima koji zajedno promišlja, planira i vježba da bi postigao što veći broj koševa, tako i u svakom drugom timu pojedinci imaju specifične uloge u obavljanju nekog posla ili zadatka. I ako samo jedan igrač daje koš, to je rezultat rada cijelog tima – njihovog planiranja, koordinisanja, saradnje!

Poslodavci danas traže ljude koji umiju i žele da rade s drugima, koji su spremni da podnesu privikavanje na različitosti i da se odreknu potrebe da se uvijek bude „prvi“. Na današnjem tržištu rada, sposobnosti za timski rad i vještine koje ga prate spadaju u najvažnije kompetencije.

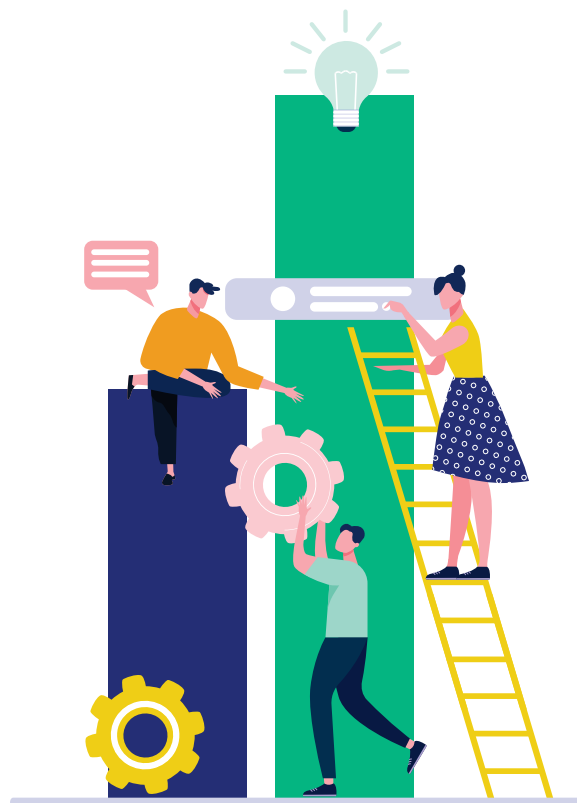
Uloga nastavnika

Pored svih navedenih potencijala koje timski rad ima za razvoj socijalnih i emocionalnih vještina, ništa manji nije njegov značaj u procesu učenja i ostvarivanja obrazovnih ciljeva. Savremena nastava teži kooperativnom učenju kao metodi koja objedinjuje grupni oblik rada i principe aktivne nastave. Podjela u grupe ili timove relativno se često praktikuje, ali da bi ovakav način rada dao istinski dobre rezultate, kako u pogledu ostvarivanja nastavnih ciljeva, tako i u pogledu razvoja SEV, važno je brižljivo isplanirati i same zadatke i strukturu grupa. Da li će grupa biti homogena ili heterogena, zavisi od cilja koji želimo postići.

Upravo tu do izražaja dolazi uloga nastavnika, koji će pravilno odmjeriti sve mogućnosti i odlučiti se za onu koja će biti najdjelotvornija. I naravno, njegova uloga ne zaustavlja se na osmišljavanju i planiranju. On je sve vrijeme budni koordinator cijelog procesa rada. On prati, usmjerava, podstiče svoje učenike, nasto-

jeći da svi članovi grupe doprinesu radu. Iskustvo pokazuje da je upravo nejednaki doprinos članova grupe jedan od nedostataka ovakvog oblika rada. Formirati grupu nikako ne znači okupiti nekoliko učenika koji će sjedjeti zajedno i koji će izabrati jednog svog predstavnika da bude izvještač i da ponese najveći dio tereta tokom rada. Jedan od načina da se prevaziđe pasivnost učenika jeste i mogućnost da svaki član ima posebnu, specifičnu ulogu ili zadatak, što i jeste odlika tima.

Takođe, važno je obratiti pažnju i na povezanost, interaktivnost grupa, na potrebu da jedni druge prate, dopunjavaju, pitaju, da kroz kulturni dijalog sučeljavaju ili usaglašavaju svoje stavove, jednom riječju, da sarađuju. Važno je, dakle, da se u učionici, prilikom sprovođenja timskog rada, svaki član osjeća prijatno i motivisano, da bude otvoren i slobodan da iznese ono što misli i da prilježno i posvećeno ugrađuje sebe u krajnji ishod cijelog procesa – zajednički postignuti cilj.

RADIONICA: Zašto je dobro biti dio tima

Ciljevi:

Učenici će:

- preispitati vlastite stavove o značaju i funkciji timskog rada
- razvijati međusobno povjerenje, saradnju i dobru komunikaciju u timu
- vježbati donošenje odluka putem usaglašavanja

Vrijeme: 45 minuta

Materijal: papir A4, olovke

„Stepenice” (10 min.)

Podijelite učenike u grupe (najviše po petoro). Svaka grupa izabere jedno slovo. Voditi računa da se slova po grupama razlikuju. Nakon što su izabrali slovo, učesnici dobijaju instrukcije: cilj je da „naprave” stepenice od riječi koje počinju izabranim slovom. Stepenice počinju izabranim slovom, nastavljaju se riječju od dva slova, zatim tri, četiri itd. Na primjer:

N
NE
NOĆ
NOGA
NOKAT
NOVČIĆ
NEBODER
NEVJESTA
NARUKVICA ...

Potrebno je da riječi budu različite imenice, osim riječi od dva slova koja može da bude i neka druga vrsta riječi. Broj slova za svaku narednu riječ povećava se za jedan, ali ne smije biti ista imenica u različitim oblicima. Pobjednik je onaj tim koji za 2 minuta smisli što više riječi (tj. čija posljednja riječ u nizu ima najveći broj slova, vodeći računa o tome da se broj slova u riječi postepeno povećava).

Planeta (30 min.)

Uvedite učenike u aktivnost:

Otkrivena je nova planeta. Pošto ima odlične uslove za život, trebalo bi je naseliti. Vi ste članovi komisije čiji je zadatak da naseli planetu. Treba da odredite tri osobine i tri vještine koje bi trebalo da imaju ljudi koji će naseliti tu planetu.

Napomena: Eventualna pitanja učesnika oko definisanja osobina i vještina ne razjašnjavati. Ostaviti njima da odluče i definišu pojmove.

Objasnite učenicima da će prvo razmišljati sami, a potom raditi zajedno s drugima. Imaju 2 minuta da svi pojedinačno razmisle i zapišu koje su to osobine i vještine. Kada pljesnete rukama, svako nalazi par i zajedno donose odluku koje su to tri osobine i tri vještine (5 minuta).

Nakon isteka 5 minuta, nanovo pljesnete rukama i sada se spajaju dva para (u grupi ih je četvoro) i donose zajedničku odluku (5 minuta). Zatim se spajaju dvije grupe koje sadrže po četiri člana i donose odluku u grupi od osmoro (5 minuta).

Predstavnici iznose svoje mišljenje, iznose tri osobine i tri vještine.

Slijedi komentarisanje. Pitajte ih:

- *Koliko su zadovoljni rezultatom, a koliko samim procesom donošenja odluke?*
- *Na koji način su donijeli odluku?*
- *Kada je bilo najlakše donijeti odluku – u parovima, u grupi od četvoro...?*
- *Šta je bilo teško?*

- Dok su radili u grupama, da li su funkcionisali kao tim? Po čemu znaju da su funkcionisali kao tim?
- Koje su prednosti, a koji su izazovi timskog rada?
- Šta on pruža?
- Koje sve osobine i vještine pokazujemo u dobrom timskom radu (npr. aktivno slušanje, tolerancija prema različitostima, strpljenje...)

Sumiranje (5 min.)

Sumirajte utiske i objasnite im da su vještine timskog rada značajne ne samo za rad na času, nego i za buduću karijeru i život uopšte. Pod-

sjetite ih da sve profesije, od ljekara do profesionalnih košarkaša, zahtijevaju vještine rada s drugima.

Aktivnosti u kojima će učestvovati u programu *Moje vrijednosti i vrline* takođe podrazumijevaju ove vrline, ali, isto tako su i način da se one uvježbavaju.

Naglasite da uspješan timski rad nije samo prijetan, već se njime razvijaju i važne profesionalne i životne vještine.

A MOŽETE URADITI I NEŠTO OD SLJEDEĆEG:

Po ugledu na ovu radionicu, naredne aktivnosti možete kombinovati, raditi ih samostalno ili uz neke druge uvodne i završne igre. Kroz ove aktivnosti učenici će učiti o timskom radu, pro-

mišljaće o ovoj vještini i praktikovaće vještine timskog rada, kao što su: aktivno slušanje, povjerenje, poštovanje, kreativnost, liderstvo, rješavanje konflikata itd.

▪ Saradnja ili takmičenje

Nadmetanje je rat koji se vodi bez oružja

Isto tako, ne možemo da živimo u zajedništvu kada se sve veze zasnivaju na suparništvu. Nesumnjivo je da takmičenje neke ljude motiviše na veća pregnuća, u čijoj osnovi je želja za pobedom nad drugima. Ali ne treba da se zavaravamo, jer nadmetanje je rat koji se vodi bez oružja i, jednako kao i onaj oružani, zasniva se na individualizmu koji će nas odvajati od drugih, od onih protiv kojih se borimo. Kad bismo imali veći osećaj zajedništva, drugačija bi bila naša istorija, a takođe i smisao života koji živimo. Kada kritikujem nadmetanje, ne činim to samo iz nekog etičkog principa, već i zbog ogromnog uživanja koje se sastoji u tome da ljudi podele istu sudbinu, a što će nas spasti da ne postanemo jalovi zbog jurnjave za ličnim uspehom, na šta se svodi čovekov život.

(Ernesto Sabato, 2004)

Pročitajte učenicima citat ili ga iskopirajte. Aktivnost mogu raditi u grupama, a učenici treba da razmisle i prodiskutuju o sljedećim pitanjima: *Zašto autor, kada govori o motivima/pokretačima ponašanja, daje prednost saradnji i zajedništvu u odnosu na takmičenje? Šta vas više motiviše u radu i učenju: saradnja ili takmičenje? Razmislite o tome koje osobine ličnosti će razvijati neko kome je najveći podsticaj želja da bude bolji od drugih, a koje osobine će razvijati neko kome je podsticaj da zajedno s drugima ostvari zajednički cilj?*

Diskusiju možete dopuniti podacima da istraživanja pokazuju kako takmičenje može biti izuzetan podsticaj za one koji uspijevaju, ali šta se dešava s onima koji ne pobijede – prije ili kasnije, oni odustaju. U odjeljenjima u kojima se njeguje takmičarski duh često se javlja agresivnost i netrpeljivost među učenicima.

▪ **Timski rad i moje buduće zanimanje**

Podijelite učenike u grupe, možete prema tome kojim poslom žele da se bave (ista ili srodna zanimanja), a druga varijanta je da ponudite nekoliko zanimanja, a učenici izvlače listice i tako formiraju grupe. Zadatak je da prepoznaju koliko su vještine timskog rada, kao što su aktivno slušanje, povjerenje, poštovanje, kreativnost, liderstvo, rješavanje konflikata, značajne za to zanimanje, u kojim situacijama, koje su posljedice ukoliko ih neko ne posjeduje. Koliko su vještine timskog rada povezane s drugim socijalnim i emocionalnim vještinama?

▪ **Prednosti i nedostaci timskog rada**

Ovu i narednu aktivnost možete koristiti i na bilo kom času redovne nastave kad primjenjujete rad u grupi. Aktivnost se radi u grupi, a zadatak je da učenici izlistaju prednosti i nedostatke timskog rada. Ukoliko bude potrebno, dopunite sljedećim primjerima:

Primjer za prednosti:

- postizemo bolji uspjeh u školi, poslu ili nekoj drugoj životnoj sferi, jer dijelimo informacije, znanje, ideje, osjećanja;
- bolje razumijemo i lakše prihvatamo stavove drugih ljudi;
- naše pozitivne osobine i talenti isplivaju na površinu (pisanje, gluma itd.);
- ostvarujemo bolji odnos s ljudima oko nas jer drugi ljudi bolje upoznaju naše pozitivne osobine i stavove, a time jača naše samopouzdanje;
- pozitivne osobine i talenti svih u timu se udružuju i međusobno ojačavaju;
- razvijamo osjećanje zajedničkog vlasništva i dijeljenja;
- učimo da rješavamo konflikte;
- učimo kako da radimo s drugim članovima grupe.

Primjeri za nedostatke:

- u timu se odluke sporije donose;
- timski rad nekad traži više vremena, npr. različiti su ritmovi rada članova tima;
- mogu se pojaviti konflikti s drugim članovima (npr. zbog nejednakog opterećenja, izbjegavanja odgovornosti i sl.)
- u timu može biti pritiska da se prihvati većinsko mišljenje i zanemari nečija ideja, kreativnost i sl.

Diskutujte o prednostima i nedostacima: *Čega ima više? Šta zaključujete?*

▪ **Kako prevazići prepreke koje se javljaju u timskom radu**

Podstaknite učenike da se prisjete situacija u školi ili van škole kada se pojavio neki problem tokom timskog rada. Neka izlistaju sve primjere kojih se sjete.

Primjeri prepreka:

- neko u grupi glasno govori, zadirkuje druge članove grupe, ne učestvuje;
- razvodnjavanje individualne odgovornosti;
- nejednaka raspodjela posla;
- neki ljudi nemaju razvijene vještine za timski rad;
- timski rad ponekad može osujetiti kreativnost;
- slaba komunikacija;
- konflikti koji se potiskuju;
- dominacija nekog člana ili dijela tima i sl.

Nakon izlistavanja prepreka koje se javljaju tokom timskog rada podstaknite učenike da osmisle načine za prevladavanje potencijalnih prepreka. Na primjer, za nejednaku raspodjelu posla ili razvodnjavanje individualne odgovornosti rješenje može biti da svaki član grupe ima poseban zadatak. Ako neko ne učestvuje ili ometa rad, ne treba ga kritikovati, nego ga pitati u čemu je problem, da li mu je potrebna pomoć.

Otklanjanju prepreka može doprinijeti i način procjenjivanja/ocjenjivanja grupnog rada – pored uobičajene ocjene/povratne informacije kojom se vrednuje ukupan produkt grupnog rada, možete ocijeniti i rad pojedinaca unutar grupe. U ovom procesu možete zatražiti da sama grupa ocijeni doprinos svakog člana, a možete koristiti i samoocjenjivanje.

Proces samoocjenjivanja i međusobnog ocjenjivanja, pored toga što će doprinijeti objektivnosti ocjene, važna je alatka za razvijanje vještina za samoprocjenu, ali i poštenja, tolerancije itd.

▪ Značaj komunikacije za uspješan timski rad

Podijelite učenike u grupe. Možete im dati bilo kakav zadatak koji treba zajednički da riješe, ali pritom ne smiju da razgovaraju. Može to biti neki geometrijski oblik koji ste izrezali u više dijelova, a učenici treba da ga sastave, ili zada-

tak da nacrtaju zajednički crtež, naprave kulu od novina... Pitajte ih: *Kako ste riješili problem? Zašto je komunikacija važan preduslov za timski rad? Koliko vam je pomogla neverbalna komunikacija?*

S druge strane, podstaknite ih da uoče kako dobra/efektivna komunikacija podstiče timski rad, jer: svaki član zna koju ulogu ima, što se od nje ga očekuje, postavlja pitanja i dobija odgovore, dobija povratnu informaciju o svom radu.

▪ Savršen timski igrač

Aktivnost se može raditi individualno, u paru ili u grupi:

- *Pokušajte da se sjetite jedne osobe koja je ostvarila veliki uspjeh tokom rada s drugim ljudima (sportista, političar, itd.). To može biti poznata ličnost ili neko koga lično poznajete. Ispričajte njegovu/njenu životnu priču i koliko je timski rad važan u njegovom/njenom poslu.*
- *Napišite sve osobine i vještine koje bi uspješni timski igrač trebalo da ima.*

▪ Savršen tim

Zamisli da si zadužen za stanje u svijetu. Izaberi deset osoba koje želiš u svom timu, a koje ti mogu pomoći da poboljšaš situaciju u svijetu. Ko je u tvom timu i zašto? Koje su ti vještine posebno važne? Koje su dominantne osobine ljudi u tvom timu?

▪ Moje misli

Učenik piše opširne odgovore na sljedeća pitanja:

- *Najbolji tim s kojim sam ikada radio/radila je ...*
- *Zašto je važno da radimo s drugim ljudima?*
- *Koje sve vještine bi trebalo da unaprijedim, kojim vrijednostima bi trebalo da težim da bih bio/bila dobar timski igrač?*

▪ Inspirativne priče o timskom radu²²

Naredne priče iz različitih uglova govore o važnosti timskog rada, kao i o tome šta jedan tim čini uspješnim. Pročitajte učenicima primjere, a zatim razgovarajte o rezultatima *Guglovog* istraživanja. Pitajte učenike: *Šta mislite o ovim rezultatima i kakva su vaša iskustva? Da li ste nekad bili u situaciji da bolje funkcionišete u timu gdje ste se osjećali sigurno i prihvaćeno?* Zatim razgovarajte o legendarnim *Stonsima*.

U primjeru se posebno ističe značaj zajedničkog vježbanja za kontinuiran uspjeh tima. Da li bi bilo koji član *Stonsa* samostalno postigao toliki uspjeh kakav su ostvarili zajedno? Razgovarajte i o tome zašto se bendovi često razilaze.

Prisjetite se svih vještina timskog rada o kojima ste razgovarali u prethodnim aktivnostima i koliko su one značajne da bi bilo koji tim, pa i bend opstao. Ukoliko su učenici gledali film *Boemska rapsodija*, možete uporediti grupu *Kvin* i *Rolingstone*. Šta je *Kvin* značio Frediju Merkjuriu, šta mu se desilo kada je započeo solo karijeru? Učenici mogu navesti i druge primjere koje znaju, iz muzike ili drugih oblasti.

²² Još primjera, kao i više detalja o ovim pričama, možete pronaći na: <https://www.scoro.com/blog/teamwork-stories-importance-of-teamwork/>

Gugl otkriva ključ dobrog timskog rada

U posljednjoj deceniji, *Gugl* je potrošio milione dolara na mjerenje skoro svakog aspekta života svojih zaposlenih, a, između ostalog, odlučio je da sazna kako sastaviti savršen tim. Rukovodioci kompanije naporno su radili na pronalaženju savršenog miksa pojedinaca neophodnih za formiranje sjajnog tima.

Gugl je vodio projekat poznat kao projekat *Aristotel*. Projekat je trajao nekoliko godina i uključivao je intervju sa stotinama zaposlenih. Analizirali su podatke o ljudima na više od 100 aktivnih timova u kompaniji. Nisu našli ništa što bi pokazalo da je mješavina specifičnih tipova ličnosti ili vještina napravila razliku između uspješnih i manje uspješnih timova.

Guglovo intenzivno prikupljanje podataka dovelo je do istih zaključaka koje su dobri menadžeri uvijek znali: **U najboljim timovima članovi pokazuju osjetljivost i, što je najvažnije, slušaju jedni druge.** Mat Sakaguči, menadžer srednje klase u *Guglu*, odlučio je da nalaze projekta *Aristotel* praktično primijeni. On je svom timu saopštio da boluje od raka. Iako u početku oprezno, njegove kolege su tada počele da dijele svoje lične priče. U osnovi *Sakaguči strategije* i *Guglovog* nalaza je koncept psihološke sigurnosti.

Gugl sada opisuje **psihološku sigurnost** kao najvažniji faktor u izgradnji uspješnog tima: najbolji tim je svjestan da bi svi članovi trebali jednako doprinijeti razgovoru i međusobno poštovati emocije.

Uspjeh ima manje veze s tim ko je u timu, a više s načinom na koji članovi međusobne komunikacije članova

Kamenje koje se zajedno kotrlja više od pedeset godina

Mik Džeger, Čarli Vots, Kit Ričards i Roni Vud – *Rolingstonsi* – sviraju zajedno više od 50 godina. Međutim, oni i dalje prepoznaju važnost zajedničkog vježbanja. Prije svake turneje, bend se obično obavezuje da dva mjeseca zajedno održavaju probe. Koliko god pojedinačno bili dobri, oni znaju da je značajno da se međusobno usklade.

Ogromno zajedničko iskustvo omogućava bendu da komuniciraju gotovo telepatski, a uspjeh *Stonsa* dolazi od svakog člana koji ima posebnu, ali komplementarnu ulogu. Svaki od članova benda je talenat za sebe, ali hemija benda utiče na svakoga od njih da radi najbolje što može.

Biti dio *Rolingstonsa* na najbolji način omogućava svakom članu benda da ostvari svoje individualne ciljeve. Primjer *Rolingstonsa* potvrđuje da su **najbolji timovi oni koji kombinuju individualnu snagu sa sviješću o tome kolika je važnost i moć tima.**

To je tajna da postanete odličan tim: **Ne postoji zamjena za trajnu posvećenost i kontinuiran zajednički rad.**

Izreke o timskom radu

- *Ako želite da budete bolji, takmičite se! Ako želite da budete najbolji, sarađujte!*

Nepoznati autor

- *Sami možemo da uradimo tako malo; zajedno možemo učiniti mnogo.*

Helen Keler

- *Talenat osvaja utakmice, ali timski rad i inteligencija osvajaju prvenstva.*

Majkl Džordan

- *Zbližavanje je početak; ostajanje zajedno je napredak; sarađivanje je uspjeh.*

Henri Ford

- *Individualna posvećenost grupnom nastojanju – to je ono što čini timski rad, rad kompanije, rad u društvu, civilizacijski rad.*

Vince Lombardi

- *Timski rad je sposobnost zajedničkog rada ka zajedničkoj viziji. Sposobnost usmjeravanja pojedinačnih postignuća ka organizacijskim ciljevima. To je gorivo koje omogućuje običnim ljudima da postignu neuobičajene rezultate.*

Endrju Karnegi

- *Zapamtite, timski rad počinje izgradnjom povjerenja. A jedini način da to učinite je da prevaziđete svoju potrebu za nepovredivošću.*

Patrik Lencioni

- *Niko od nas nije pametan kao svi mi.*

Ken Blanšard

- *Ako se svi zajedno kreću naprijed, onda se uspjeh brine o sebi.*

Henri Ford

- *Snaga tima je svaki pojedinačni član. Snaga svakog člana je tim.*

Fil Džekson

- *Potrebna su dva kremena da bi se zapalila vatra.*

Luiza Mej Alkot

KREATIVNOST

KREATIVNOST

Ono što vodi i vuče svijet nisu lokomotive, nego ideje.

Viktor Igo

Na početku ovog uvodnog teksta o kreativnosti i njenom značaju ne možemo, a da se ne zapitamo: Na šta bi ličio ovaj svijet da u njemu, od iskona čovječanstva pa do danas, nije bilo te inventorske, kreativne iskre u čovjeku? Kakva bismo to bića bili? Da li bismo ikad mogli ponijeti ona renesansna znamenja koja je proslavio Šekspir? Da li bismo ikad dospjeli do Pitagorine teoreme, Arhimedove poluge, Kopernikovog heliocentričnog sistema, Gutenbergove prese, Njutnovog zakona gravitacije, Ajnštajnovе teorije relativiteta, Tesline naizmjenične struje i broda s daljinskim upravljanjem? Bile bi nam potrebne hiljade strana samo da pobrojimo, i opet da ne uspijemo, sva čudesa koja je čovjek, zahvaljujući svom radoznom kreativnom duhu stvorio.

Čak je i naš daleki predak bio pronalazač, jer i lovci su morali sinuti ideja da zašilji drvo i tako napravi koplje, ili da od sokova zemlje, biljki i životinja napravi boju i oslika zidove pećina. A kakvo li je tek epohalno djelo načinio onaj naš predak tarući uporno kamen o kamen? To prometejsko svjetlo ubrzalo je hod čovjeka kroz istoriju.

Zahvaljujući stvaralačkoj iskri u sebi, čovjek je savladao kopno, vodu i vazduh. Premjerio je, ispitao Zemlju i spustio sonar na dno okeana. Zaputio se u makrokosmos – vinuo se u nebo, zagazio i van Zemljine orbite, zakoračio na Mjesec, ustanovio da je Mliječni put tek jedna od milijardi galaksija. Okrenuvši pogled u suprotnom smjeru, osvojio je i mikrokosmos – otkrio

je univerzum molekula i atomskih čestica, i razvio, primjera radi, nanotehnologiju, interdisciplinarnu nauku na kojoj počiva budućnost i koja u milimikronskim razmjerama kreira oku nedostupna tehnološka čuda. Pobijedio je mnoge bolesti, produžio sopstveni životni vijek, pretvorio u stvarnost dojučerašnju iluziju da je moguće voditi prekookeanske razgovore i gledati sagovornika u oči. Već hiljadama godina ljudski kreativni duh ovaploćuje se kroz riječ, boju, ton, oblik, pokret i, naravno, kroz um, i nebrojena naučna i tehnološka dostignuća, i isto tako, kroz brojne svakodnevne stvaralačke poduhvate, bez kojih ne bi bilo ni ovih epohalnih.

Svemu tome zajednički je imenitelj ta veoma važna komponenta ljudskog karaktera, čija varnica počiva u svima nama. To je kreativni potencijal koji leži u čovjeku i koji čeka da bude pokrenut. Pitanje koje sad moramo postaviti je sljedeće: Kako otvoriti prostore uma, kako stidljivu svjetiljku duha nastalu u mašti djeteta pretvoriti u snažnu svjetlost koja obasjava horizont?

Ovo pitanje je upravo i poziv da se dublje nadnesemo nad samim pojmom i funkcijom kreativnosti i zapitamo se šta sama riječ znači i kakva je njena etimologija.

Kreativnost je pojam koji označava misaone procese kojima se dolazi do rješenja, ideja, umjetničkih oblika, teorija ili proizvoda koji su jedinstveni i novi. Sam termin potiče od latinske riječi *creare*, što znači proizvoditi stvari koje nisu prije postojale ili stvarati.

Danas se kreativnost smatra jednom od ključnih kompetencija koja je neodvojiva od bazičnih znanja i neophodna za uspješan rad u svim oblastima života. Najnovija istraživanja razbila su dvije uvriježene predstave: da je kreativnost dar koji imaju samo pojedinci i da se ispoljava samo u umjetnosti. Tačno je da je Mocart bio čudo od djeteta i da je desetogodišnji Bah na mjesecini ispisivao hiljade nota, ali je isto tako i svaki pronalazač, svaki naučnik, istraživač prvobitno morao biti i dijete i maštar, koji sa žarom stavlja u pogon svoje prve izume, ne pomjera-

jući se s tavana. Morao je vjerovati u sebe i u ispravnost svoje ideje i biti otvoren, optimističan, tolerantan, istrajan. Sve su to karakteristike ličnosti s kojima je kreativnost usko povezana.

Kreativnost se, takođe, povezuje s divergentnim mišljenjem, čija osnovna karakteristika jeste traganje za što više rješenja datog problema. Divergentno mišljenje podrazumijeva produkciju ideja, elastičnost mišljenja, otkrivanje novih puteva rješavanja jednog istog problema. Ovo mišljenje je dominantno u umjetnosti, ali je neophodno i u mnogim fazama naučnog rada.

Kada je riječ o adolescentima, njihov način mišljenja je po prirodi otvoren, prijemčiv za novo i drugačije, razigran, spreman na rizik i nekonformistički. Sve su to karakteristike koje predstavljaju dobru podlogu za kreativnu produkciju. Stoga nastavnik treba svakog trenutka da bude svjestan kreativnog potencijala koji počiva u njegovoj učionici.

Uloga nastavnika

Došao sam do zaključka da je veliki učitelj ujedno i veliki umjetnik. Moguće je da je podučavanje najveća umjetnost s obzirom na to da se bavi ljudskim umom i duhom. (Džon Štajnbek)

S obzirom na to da je utvrđeno da je kreativnost misaoni proces koji se može podsticati i razvijati, jasno je da je uloga nastavnika u svemu tome veoma važna. No, ono o čemu svaki nastavnik treba dobro da razmisli, prilikom samoevaluacije, jeste odgovor na pitanje da li je ili koliko je i sam kreativan. Teško je moguće da će nastavnik razvijati kreativnost svojih učenika ukoliko i sam ne njeguje sopstveni kreativni duh i ne ispoljava ga u svom radu u učionici.

Kreativni nastavnik spreman je da bude inovativan i drugačiji, da, osluškajući bilo kolektiva, primijeni oblik rada, nastavnu metodu, nastavno sredstvo, koje će dovesti do željenih rezultata, unijeti dinamiku, pojačati motivisanost učenika i navesti ih da i sami kreiraju. I kao što u gore navedenoj Štajnbekovoj misli stoji, polje rada s adolescentima jeste, u stvari, nepregled-

no polje mogućnosti i kreacija koje čekaju da budu realizovane. Nastavnik je, zaista, potencijalni umjetnik. On vaja i oblikuje duh svojih učenika i onda kad to uopšte ne pokušava, a kako li tek može biti uspješan ukoliko se trudi da svojim primjerom ukaže na važnost kreativnog djelovanja. Jedino, dakle, ukoliko je i sam kreativan, biće u stanju da svoj stvaralački duh širi i prenosi i da osvješčuje učenike o tome koliko je kreativnost bitna, kako po njihov lični život, tako i po društvo u cjelini.

Sem što treba da bude kreativan u izboru načina za ostvarenje nastavnih ciljeva, nastavnik mora biti i kreator prijatne, opuštenе atmosfere, u kojoj će se učenici osjećati slobodno i sigurno, gdje će ideje moći nesmetano da se rađaju i razmjenjuju. Nastavnik koji barata vještinama podučavanja znaće kako da podrži svoje učenike i kad posumnjaju u svoje kreativne snage, da ih obodri da se ne plaše, da nastave slobodno da misle i onda kad naiđu na prepreke.

Jedino radeći u tom duhu, svjestan da je u prilici da razvija stvaralačke mogućnosti tako mladih ljudi i odlučan u namjeri da to bude jedna od njegovih profesionalnih misija, uspjeće da dà negativan odgovor na pitanje koje postavlja Ken Robinson u svojoj čuvenoj besjedi: *Da li škola ubija kreativnost?*

RADIONICA: Vijesti iz drugog ugla

Dužnost nam je da sledimo maštu bar koliko poštujemo očiglednosti realnog sveta od kojih živimo. Jer, istina ima najviše izgleda da bude negde gde se naša mašta i tuđa realnost ukrštaju.

Borislav Pekić

Ciljevi:

Učenici će:

- razumjeti pojam kreativnosti
- vježbati asocijativno i divergentno mišljenje
- razumijeti kako ideje, osobine i vještine drugih utiču na tok njihove kreativnosti i obrnuto

Vrijeme: 45 minuta

Materijal: papir, hamer papiri za grupe, stare novine, makaze i ljepilo za papir

Pitanja i odgovori (10 min.)

Dajte svakom učeniku dva papira. Na jednom papiru svako treba da napiše neko pitanje na koje želi da sazna odgovor. Pitanje može biti iz bilo koje oblasti života, ono što im prvo padne na pamet. Kada završe, pokupite pitanja i stavite ih u jednu kutiju. Zatim svaki učenik na drugom papiriću piše odgovor na svoje pitanje. Odgovore stavite u drugu kutiju i promiješajte. Nakon toga svaki učenik izvlači iz kutije jedno

pitanje i jedan odgovor iz druge kutije. Učenik treba da pročita pitanje i odgovor i da pokuša pronaći vezu. Pošto je mala vjerovatnoća da će izvući svoje pitanje i svoj odgovor, učenici će morati da traže udaljene veze.

Kada završe, razgovarajte o tome u čemu se kod ovog zadatka ogledala kreativnost: traženje veza koje nisu očigledno date, originalnost u mišljenju... Kroz sumiranje odgovora definišete pojam kreativnosti.

Nove vijesti (30 min.)

Podijelite učenike u 5 grupa od po 5–6 učenika, prebrojavanjem od 1 do 5, tako da svi učenici koji su dobili broj 1 čine prvu grupu i tako redom. Uvedite ih u aktivnost:

„Danas nam mediji donose mnogo više negativnih informacija nego onih koje su pozitivne i koje bude optimizam. Novine su pune naslova koji govore o sukobima, nasilju i nesrećama. Pod uticajem ovakvih informacija naš doživljaj stvarnosti može biti pesimističan.

Sada ćemo dati sebi slobodu da kreiramo neobične, duhovite i optimistične vijesti. Svaka grupa će na hameru od postojećeg materijala iz novina da osmisli neke nove, originalne vijesti. Dajte svojim novinama naziv! Ne smijete ništa da dopisujete, docrtavate i sl. Koristite samo makaze i ljepilo kako biste kreirali svoje novine. Za taj rad imate 15 minuta.“

Kada završe s radom, grupe prezentuju vijesti sa svog panoa. Ostali učenici pažljivo prate prezentacije kako bi na kraju glasali za najoriginalniji rad. Glasaju podizanjem ruke i prstima ocjenjuju (od 1 do 5) originalnost. Neko od učenika prebrojava i zapisuje ocjene.

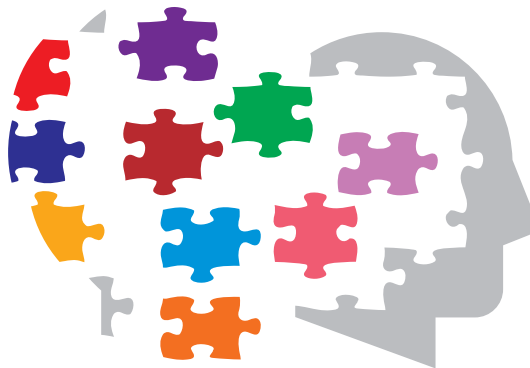
Razgovarajte s učenicima o tome s kojim drugim socijalnim i emocionalnim vještinama je povezana kreativnost; koje vještine (sopstvene i vještine drugih) su im pomogle da naprave kreativne vijesti, a koje su, eventualno, sputavale kreativnost.

Grupna kreativnost (5 min.)

Ukoliko ostane vremena, razgovarajte s učenicima o samom procesu rada:

Da li je grupa podstakla ili blokirala vaše ideje? Kako ste se dogovarali? Kako ste se osjećali tokom rada? Kako ste se osjećali dok ste procjenjivali radove drugih grupa? Da li je teško procijeniti originalnost nekog produkta?

A MOŽETE URADITI I NEŠTO OD SLJEDEĆEG:

Po ugledu na ovu radionicu, naredne aktivnosti možete kombinovati, raditi ih samostalno ili uz neke druge uvodne i završne igre. Kroz ove aktivnosti učenici će učiti o kreativnosti, promišljati o njenom značaju i primjeni u različitim situacijama. Takođe će razvijati sopstvenu kreativnost.

▪ Kreativni zadaci²³

Ovo su samo neki primjeri zadataka kojima možete podstaći kreativno promišljenje, a možete ih koristiti na početku ili na kraju časa. Učenici mogu raditi individualno, u paru ili grupno. Zadaci se mogu koristiti i kao teme za eseje na časovima maternjeg ili stranog jezika.

Primjeri zadataka:

- Napišite kreativnu definiciju kreativnosti.
- Vrijeme je upisa na fakultete. Objasni u jednom paragrafu zašto želiš da upišeš baš taj fakultet.
- Kao izvršni direktor/izvršna direktorica, moraš da napišeš izvinjenje za neispravan proizvod svoje firme.

- Zamisli da si drvo. O čemu razmišljaš dok pokušavaju da te posijeku?
- Pronađi fotografiju i napiši šta se ne nalazi na njoj.
- Pozajmio/Pozajmila si auto prijatelju, ali si zaboravio/zaboravila da se u njemu nalazi nešto što ne želiš da bude pronađeno. Šta je to?
- Učenik/učenica sa razmjene provodi nedjelju dana kod tebe. Izaberi jedan restoran koji mora da posjeti i jednu osobu koju mora da upozna.
- Napiši P.S. za posljednje pismo koje će jedno ljudsko biće poslati drugom.
- Opiši košulju u svom ormaru koju nikada ne nosiš.
- Neko te je blokirao na parking. Napiši mu ljubaznu poruku. Napiši mu bijesnu poruku.
- Duh iz lampe ti može ispuniti tri želje. Koje su to želje?
- O čemu razmišlja osoba koja ti je u ovom trenutku blizu?
- Snimio/Snimila si dokumentarac (sam/sama odaberi temu). Debituješ na filmskom festivalu. Publika ti postavlja sljedeća pitanja:

²³ Većina zadataka preuzeta je iz knjige Poa Bronsona *642 tiny things to write about*. Prevod: Ana Đurović.

Šta te je inspirisalo da ispričaš ovu priču? Ko je finansirao film? Zašto baš ovaj naslov? Da li su tvoji roditelji pogledali film?

- Zašto je kafa bolja od čaja?
- Zašto je čaj bolji od kafe?
- Opiši scenu u kojoj glavni lik shvata da je njegov/njen dobar prijatelj ponovo zaljubljen.
- Osmisli priču o užasnom odmoru dvije porodice koje žive u istoj kući.
- Napiši svoju životnu priču u pet rečenica.
- Bez gledanja u knjigu, pokušaj da se prisjetiš prve rečenice iz *Stranca*, *Procesa*, *Ane Karenjine*...
- Tvoj najbolji drug ili najbolja drugarica u panici pokuca na vrata i želi da ti se povjeri. Onda, u posljednjem trenutku, bježi, ne rekavši ništa. Šta misliš da je želio/željela da ti kaže?

▪ Dedal i Ikar

Mitovi i legende stare Grčke neiscrpan su izvor inspiracije stvaraocima iz različitih oblasti umjetnosti, ali isto tako mogu biti dobra podloga za razgovor o različitim ljudskim osobinama. Mit *Dedal i Ikar*²⁴ može vam poslužiti kao inspiracija za razgovor o kreativnosti. Aktivnost možete koristiti i na časovima književnosti, istorije, likovne umjetnosti...

Pitajte učenike da li se sjećaju ko su bili Dedal i Ikar. Mit možete pročitati u cjelosti, a možete i prepričati:

Dedal je bio umjetnički najobdareniji čovjek svoga vremena, neimar, vajar i kamenorezac. Ali, veliki umjetnik imao je i jednu veliku manu – bio je sujetan i nije mogao prihvatiti da neko bude bolji od njega. Zato je ubio svog sestrice Tala kada se uplašio da će ga ovaj nadmašiti u stvaralaštvu. Pošto je uhvaćen u zločinu, Dedal je pobjegao na ostrvo Krit, gdje je našao utočište kod kralja Minosa, koji je od njega zatražio

da napravi sklonište za čudovište Minotaura i skloni ga od ljudskih očiju.

Ovdje zastanite i pitajte učenike da li znaju kako je sklonište Dedal sagradio za Minotaura. *U čemu se ogledala Dedalova kreativnost?*

Ukoliko se učenici ne sjete, ispričajte im o lavirintu. Pitajte ih da li se sjećaju još nekog mita u vezi s Minotaurom i lavirintom? Jesu li čuli za Arijadnine niti? Podsjetite ih kako je Minosova kćerka Arijadna dala klupko vune Tezeju kada je ušao u lavirint da ubije Minotaura. *U čemu se ogleda Arijadnina kreativnost? U kojim situacijama se koristi izraz Arijadnine niti?*

Zatim ispričajte ostatak mita: Da bi spriječio da se istina o lavirintu proširi, Minos je zatvorio Dedala i kontrolisao sve puteve i sve brodove.

Ovdje opet zastanite i pitajte učenike čega se Dedal dosjetio da bi spasao sebe i sina Ikara. *U čemu se ogledao njegov pronalazački duh?*

Dedal je pobijedio prirodu svojim pronalazačkim duhom. Napravio je krila sebi i Ikaru. Uvezao je pera zajedno, od najmanjeg do najvećeg, stvorivši tako veliku površinu. Veća pera je osigurao koncima, a manja voskom, tako da su ona ličila na ptičija krila. Završivši posao, Dedal je, stojeći u mjestu, mahao krilima i tako ih isprobavao, a zatim je krilima opremio i svog sina Ikara i naučio ga kako da leti. Kada su obojica bili spremni, Dedal je upozorio Ikara da ne leti ni previsoko, a ni suviše nisko, jer, ako leti previsoko, sunce će otopiti vosak, a ako leti prenisko, morska pjena će natopiti krila i više neće moći nastaviti s letom. I zatim su obojica poletjeli. U početku je sve bilo dobro, ali je poslije nekog vremena Ikar postajao sve smjeliji i počeo je letjeti sve više i više, a sunce je zagrijavalo i topilo vosak, pa su se krila razdvojila i Ikar je pao u vodu i utopio se.

Pitajte učenike kakav je bio Ikar, zašto nije poslušao Dedalova uputstva. *Možemo li reći da je Ikaru nedostajala samokontrola? Što možete reći o njegovim ambicijama i samopouzdanju?*

²⁴ Mit *Dedal i Ikar* možete naći na adresi: <http://elyisum.blogspot.com/2009/03/dedal-i-ikar.html>

Često čujemo izreku da onaj ko visoko leti nisko pada. Šta mislite o tome? Da li je Dedal upozorio Ikara samo da ne leti previsoko? Obično se zaboravlja dio upozorenja da ne leti ni prenisko. Ako kažemo da ne treba letjeti ni previsoko ni prenisko, kako bismo to povezali sa situacijama u svakodnevnom životu? Zašto neke kreativne osobe ne uspijevaju? Što ih ometa? Što im nedostaje?

Dedal je krivio sebe i svoju vještinu za sinovljevu smrt, a mjesto gdje je Ikar pao i utopio se u moru nazvao je Ikarijom. Poslije svega Dedal je stigao u Siciliju, gdje mu je zaštitu pružio kralj Kokal. Na Siciliji je Dedal sagradio hram u čast boga Apolona, a krila je okačio kao žrtvu bogu.

▪ Veliki pronalazači i njihova otkrića

Ovu aktivnost možete povezati s pričom o mitskom junaku Dedalu i nastaviti razgovor o stvarnim junacima – pronalazačima, čijoj inventivnosti i kreativnosti treba da budemo zahvalni za udobnosti svakodnevnog života koje

najčešće uzimamo zdravo za gotovo. Odaberite priče o životima velikih pronalazača. Postavite učenicima pitanje: *Kako su došli do ovih izuma?* Podstaknite učenike da istražuju o ovim važnim ljudima, njihovim izumima i njihovoj kreativnosti²⁵. U srednjoj stručnoj školi možete odabrati pronalazače iz oblasti bliskih vašoj školi i učenicima. Isto tako, ovu aktivnost možete prilagoditi redovnoj nastavi bilo kog predmeta tako što ćete akcenat staviti na pronalazke ili ljude koji su značajni za određenu oblast.

Vjerujemo da će učenicima biti zanimljiva biografija Krisa Andersona, pronalazača koji je upravo osmislio način širenja kreativnih ideja, kao i autobiografski tekst Nikole Tesle o njegovim prvim pronalascima.

²⁵ Mnogo zanimljivih informacija možete pronaći na sajtu: <https://www.thoughtco.com/inventive-thinking-and-creativity-gallery-4122925>

Kris Anderson

Kris Anderson vodi organizaciju TED, niz konferencija čiji je cilj širenje dobrih ideja širom svijeta, još od 2011. godine, kada je preusmjerio fokus sa tehnologije i inženjerstva i na sve ostale originalne, interesantne i uzbudljive ideje i ljude.

Rođen u Pakistanu 1957. godine, Kris Anderson se sa svojim roditeljima misionarima često selio i živio u Avganistanu, Pakistanu i Indiji, prije nego što je počeo da pohađa internat u Batu u Ujedinjenom Kraljevstvu. Prvobitno je radio u novinarstvu i izdavaštvu, ali je 2001. godine napustio Future Publishing i kupio TED, organizaciju osnovanu 1984. godine, koja je održavala godišnju konferenciju koja se bavila idejama u oblasti tehnologije i dizajna. Preuzeo je TED model i fokus pomjerio na „podršku širenju dobrih ideja“ pozivajući ljude iz svih oblasti i raznih profila da podijele svoje ideje i ispričaju svoje priče. Među govornicima su bili i Bil Klinton, Al Gor, Gordon Braun, Ričard Dokins, Lari Pejdz (osnivač Gugla), književnica Čimamanda Ngozi Adiče, Šeril Sandberg (izvršna direktorica Fejsbuka), Kristi Tarlington (bivši model i aktivistkinja) i brojni nobelovci.

Uveo je i TED nagradu, TED program gostujućih predavača, TED-Ed i TEDx program, što je omogućilo održavanje na stotine nezavisno organizovanih događaja tipa TED širom svijeta. TED govori se mogu besplatno preuzeti na internetu i trenutno se prevode, tako da im čitav svijet ima pristup i može ih razumjeti.

Kris Anderson je preuzeo strukturu TED-a i, kreativno promišljajući, uvidio kako bi se moglo proširiti i olakšati dijeljenje kreativnih, uzbudljivih i važnih ideja. Pod njegovim vođstvom, TED ima cilj da pruži platformu za najpametnije svjetske mislioce, najveće vizionare i najinspirativnije nastavnike, tako da milioni ljudi širom svijeta mogu bolje da razumiju najkrupnija pitanja s kojima se svijet suočava.

Izjava misije TED-a počinje riječima:

*Strastveno vjerujemo u moć ideja da mijenjaju stavove, živote i, na kraju krajeva, čitav svijet. Zato ovdje gradimo centralnu tačku koja nudi besplatno znanje i inspiraciju od najinspirativnijih svjetskih mislilaca, kao i zajednicu znatiželjnih duša koje razmatraju ideje i diskutuju među sobom.*²⁶

26 Originalni tekst o Krisu Andersonu nalazi se na: <https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/My%20Character%20PDFs/Resources/9.%20Creative.pdf>; Prevod: Tamara Jurlina (2015)

Prije čitanja odlomka, pitajte učenike: *Šta znate o Nikoli Tesli? Kako zamišljate put od ideje do realizacije nekog njegovog izuma?*

Moji izumi²⁷

Iako moram da zahvalim materi za ikakvu inventivnost koju možda posjedujem, vježbe kojima me je otac podvrgavao zasigurno su bile od pomoći. A one su bile raznovrsne – pogađanje nečijih misli, otkrivanje nedostataka u određenom iskazu, ponavljanje dugih rečenica ili računanje napamet. Te svakodnevne lekcije imale su cilj da ojačaju memoriju i rezonovanje, a naročito da razviju kritičku misao, i bile su nesumnjivo jako korisne za mene ...

Kada dobijem ideju, ja je počnem izgrađivati u svojoj mašti. Mijenjam konstrukciju, poboljšavam i pokrećem uređaj u svom umu. Apsolutno mi je nevažno da li pokrećem moju turbinu u svom umu ili u radionici. Čak primijetim i ako je neuravnotežena. (Na engleskom ova rečenica glasi: „I even note if it is out of balance.“ Prim. prev.) Svejedno mi je, rezultati su identični. Na ovaj način sam u stanju da brzo razvijam i unaprjeđujem koncept bez ikakvog fizičkog rada.

Kada stignem dotle da sam u izum implementirao sva moguća poboljšanja kojih sam se sjetio, i kada vidim da nema grešaka, ja materijalizujem ovaj finalni proizvod svog mozga. Bez izuzetka, moj uređaj radi tačno onako kako sam zamišljao u sebi i eksperiment ima tačno onaj rezultat koji sam planirao. Za dvadeset godina mog rada, nije bilo ni jednog jedinog izuzetka. Zašto bi bilo drukčije?

(Nikola Tesla, 1919)

27 Prevod odlomka Tesline autobiografije preuzet sa: <https://edoc.site/-nikola-tesla-moji-izumi-autobiografija-pdf-free.html>

Nakon čitanja, pitajte učenike: *Šta sada možete reći o Teslinom putu od ideje do realizacije? Koje su osobine, sem kreativnosti, prisutne u karakteru*

jednog izumitelja? Prepoznajete li kod sebe neke od tih osobina? Šta zaključujete iz ovog teksta: može li se kreativnost vježbati i razvijati?

▪ Kod kuće – kratka istorija privatnog života

Putopisac Bil Brajson dosjetio se kako se većina ključnih otkrića za čovječanstvo može naći u samom ustrojstvu kuća u kojima živimo. To ga je navelo da započne putovanje po sopstvenoj kući i da istovremeno razmišlja kako su nastale stvari koje koristimo u svakodnevnom životu. Pritom je obavio iscrpno istraživanje istorije svega i svačega, od arhitekture do elektriciteta,

od čuvanja hrane do epidemija, od trgovine začinima do Ajfelove kule, od krinolina do toaleta. Istraživanje je povezano i sa često ekscentričnim umovima koji stoje iza raznih otkrića. Tako je nastala njegova knjiga *Kod kuće – kratka istorija privatnog života*.

Odlomke iz ove knjige možete iskoristiti da podstaknete učenike da promišljaju o pronalascima kroz istoriju, a istovremeno im davati kreativne zadatke.

Svijet je bio bolno mračno mjesto

Zaboravljamo koliko je svet bio bolno mračan pre električne struje. Jedna sveća – dobra sveća – daje jedva stoti deo svetla kojim zrači sijalica od 100 vati. Otvorite vrata frižidera i uključite više svetla nego što je većina domaćinstava ukupno imala u osamnaestom veku. Svet je noću u najvećem delu istorije bio uistinu mračno mesto.

(Bil Brajson, 2010)

Podstaknite učenike da u učionici pronađu neke primjere izuma, da se prisjete još nekih патената koje svakodnevno koristimo.

Postao pronalazač zahvaljujući željezničkoj povlastici

Osnivač pensilvanijske kompanije za kameno ulje Džordž Bisel došao je na ideju da buši u potrazi za uljem, kao što se radi kada se traga za vodom. Svi pre njega su pokušavali da ga pronađu kompanjem. Da bi pokrenuo stvari sa mrtve tačke, on je poslao čoveka po imenu Edvin Drejk – u istorijskim knjigama se uvek pominje kao „pukovnik“ Edvin Drejk – u Tutsvil s uputstvima za bušenje.

Drejk nije imao nikakva iskustva sa bušenjem i nije bio nikakav pukovnik. Bio je kondukter na željeznici. Malo pre toga morao je da se penzioniše zbog slabog zdravlja. Čitava njegova prednost u celom poduhvatu sastojala se u tome što je još imao željezničku povlasticu, pa je mogao da u Pensilvaniju otputuje besplatno. Da bi mu pridali veći značaj, Bisel i njegovi saradnici svu poštu su slali Drejku adresiranu na „pukovnika E. L. Drejka“. Sa svežnjem pozajmljenog novca Drejk je unajmio ekipu bušača da započnu potragu za uljem...

27. avgusta 1859. na dubini od samo dvadeset metara, Drejk i njegovi ljudi naišli su na ulje. Iako niko to tada nije mogao da pretpostavi, oni su u potpunosti promenili svet.

(Bil Brajson, 2010)

Priča o Drejku može biti podsticaj da učenici traže zanimljivosti o pronalazačima i njihovim izumima.

Konac

Uopšte nije lako odgovoriti na pitanje koliko se ljudi dugo oblače. Može se samo reći da su pre oko četrdeset hiljada godina, posle strahovito dugog perioda u kom ljudska bića nisu radila ništa naročito osim što su se razmnožavala i preživljavala, iz senki istupili po ponašanju moderni ljudi velikog mozga koji se nazivaju kromanjoncima (po pećini u regionu Dordogne u Francuskoj, gde su prvi put pronađeni) i da se među tim novim ljudima našao neki dovitljivac koji je izmislio jedan od najvećih i najpotcenjenijih pronalazaka u istoriji: konac.

Konac je čudesno elementarna stvar. To su jednostavno dva vlakna postavljena jedno uz drugo i upletena zajedno. Time se postižu dve stvari: tako se pravi jaka nit i omogućava da se od kratkih vlati prave dugačke niti. Zamislite gde bismo bili bez toga. Ne bi bilo ni tkanine ni odeće, najlona za pecanje, mreža, zamki, konopaca, povodaca, uzdi, praćki, lukova za izbacivanje strela i još hiljadu drugih korisnih stvari. Elizabet Vejland Barber, istoričarka tekstila, nimalo nije preterala kad je konac nazvala „oružjem kojim je ljudska rasa osvojila zemlju“.

(Bil Brajson, 2010)

Dajte učenicima zadatak da smisle neku novu, originalnu primjenu za konac. Podstaknite ih da iskombinuju neke predmete kako bi dobili nove izume.

Potrebno je da objasne u koje svrhe bi mogli da se upotrebljavaju. Učenici ilustruju svoje izume.

Pitajte učenike: *Da li je vaša ideja praktična? Da li se ovaj izum može lako napraviti? Da li je bezbjedan? Da li je potrebno mnogo novca da bi se napravio? Da li je ovaj proizvod sličan nekom koji već postoji? Da li bi ga ljudi zaista koristili?*

▪ Žene u nauci

Aktivnost možete koristiti na redovnoj nastavi prirodnih i društvenih nauka.

Podstaknite učenike da navedu što više kreativnih ljudi iz različitih oblasti života. Zapišite imena, a zatim izbrojite koliko je među njima žena. Za očekivati je da će ih biti mnogo manje nego muškaraca, kao što je to bilo i kroz istoriju, posebno u nauci, ali i u umjetnosti.

Zašto je to tako? Da li su žene manje kreativne od muškaraca ili je u pitanju nešto drugo?

Žene u sjenci

U skoro četiri milenijuma dugoj istoriji nauke žene su prisutne od samih početaka, ali se njihova imena, sem u uskom krugu istoričara nauke, rijetko pominju. Sve do početka 20. vijeka one su bile u sjenci svojih muževa, očeva ili braće, a mnoge od njih zauvijek će ostati nepoznate. Finansijski zavisne, zatvorene u privatni prostor porodice, žene će kroz istoriju neuporedivo teže od muškaraca ostvarivati svoje pravo na obrazovanje, slobodan izbor profesije i uvijek će biti višestruko diskriminisane.....²⁸

²⁸ http://bs.enciklopedija.wikia.com/wiki/%C5%BDene_u_nauci_od_Arhimeda_do_Ajn%C5%A1tajna

Razgovarati s učenicima:

- *Šta mislite, kakvo je danas učešće žena u nauci?*
- *Koje su najčešće prepreke ženama za veće učešće u nauci?*
- *Koji pogrešni stavovi/stereotipi su najčešći kada se govori o ženama u nauci?*

Učenici bi mogli i da pronađu podatke na internetu o ovim pokazateljima u svijetu i kod nas, ka na primjeru datog izvora.²⁹

29 UNESCO. Women in Science (2016): <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/fs43-women-in-science-2017-en.pdf>

Zatim pročitajte, ili im prethodno umnožite, kratak tekst o Kejti Buman. Pitajte učenike koje osobine i vještine, osim kreativnosti, prepoznaju kod ove mlade naučnice? Podstaknite ih da potraže još sličnih priča o ženama u nauci.

Kejti Buman – djevojka koja je zaslužna za prvu fotografiju crne rupe³⁰

Dvadesetdevetogodišnja Kejti Buman predvodila je tim koji je radio na algoritmu zaslužnom za nastanak prve fotografije crne rupe u istoriji. U srijedu je objavljena nevjerovatna fotografija crne rupe, oko koje se nalazi svjetlosni krug prašine i gasa, i koja je od Zemlje udaljena 500 miliona triliona kilometara.

Ovaj poduhvat se do nedavno smatrao nemogućim. Buman je na Fejsbuku postavila fotografiju koja prikazuje proces učitavanja ovog istorijskog trenutka.

„Kada smo je prvi put vidjeli, nismo mogli da vjerujemo. To je bilo nevjerovatno iskustvo.“ – rekla je Buman za BBC. Ona je počela da radi na algoritmu prije tri godine dok je bila studentkinja Masačusetskog tehnološkog instituta.

U projektu su učestvovali Laboratorija za kompjuterske nauke i vještačku inteligenciju, Harvards Smitsonijan centar za astrofiziku i Opservatorija Masačusetskog tehnološkog instituta. Nakon objavljivanja fotografija crne rupe, Kejti Buman je postala popularna širom svijeta.

„Prije tri godine studentkinja Kejti Buman predvodila je stvaranje novog algoritma koji bi omogućio nastanak prve fotografije crne rupe. Danas je ta fotografija objavljena.“ – napisao je Masačusetski tehnološki institut.

Ali, dr Buman insistira na tome da je i tim koji joj je pomogao podjednako zaslužan.

Kako bi se zabilježila prva fotografija crne rupe, bio je potreban tim od više od 200 naučnika koji su radili uz pomoć teleskopa, koji predstavlja mrežu osam povezanih teleskopa širom svijeta.

„Niko od nas ne bi to mogao sam“, izjavila je Buman za CNN.

30 Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/science-environment-47891902>. Prevela: Ana Đurović

Sopstvena soba

Aktivnost možete realizovati na časovima književnosti.

Inspiracija za nastavnika: *Sopstvena soba*³¹ je esej Virdžinije Vulf, nastao 1928. godine kao odgovor na poziv da održi predavanje na temu *Žene i književnost*. U ovom čuvenom eseju autorka iznosi tezu da žena mora imati sopstvenu sobu i 500 funti godišnje kako bi mogla da piše. Drugim riječima, ženi je potreban prostor slobode i finansijska nezavisnost da bi njen kreativni duh mogao da se razvija i da bude plodotvoran.

Zamolite učenike da navedu imena njima poznatih spisateljica, kompozitorki, slikarki... *Kako*

objašnjavate tako malo prisustvo žena u istoriji umjetnosti i književnosti? Zašto u prošlosti nije više do izražaja došla ženska kreativnost? Da li se nešto mijenja nabolje u savremenom dobu? Šta žena treba da učini kako bi stvorila sebi uslove da stvara? A šta treba da učini društvo? Zapišite ključne odgovore.

Zatim im pročitajte odlomke iz eseja *Sopstvena soba* i pozovite ih da uporede stavove iznesene u eseju s njihovim promišljanjima o prethodno navedenim pitanjima: *Kako stvari izgledaju danas, nakon devedeset godina od nastanka eseja?*

³¹ Esaj je dostupan i na: <http://www.rwfund.org/wp-content/uploads/2014/09/Sopstvena-soba.pdf>

Sopstvena soba i 500 funti godišnje

...Bilo kako bilo, dok sam posmatrala Šekspirova dela na polici nisam mogla da odagnam pomisao kako je biskup bar tu bio u pravu; u Šekspirovo doba bilo je potpuno i apsolutno nemoguće da ijedna žena napiše Šekspirove komade. Pošto je tako teško doći do činjenica, dopustite da zamislim šta bi se dogodilo da je Šekspir imao čudesno nadarenu sestru, koja se, recimo, zvala Džudit. Sam Šekspir je, vrlo verovatno – pošto mu je majka nešto nasledila – išao u gimnaziju, gde je možda učio latinski – Ovidija, Vergilija, Horacija – kao i osnove gramatike i logike...

Izgleda da je imao sklonosti ka pozorištu; počeo je tako što je prihvatao konje na ulazu za glumce. Ubrzo se okušao na sceni, postao uspešan glumac i počeo da živi u središtu sveta; upoznao je sve koji su nešto značili, viđao se s njima, na pozornici je upražnjavao svoju umetnost, na ulici svoju duhovitost, dospeo je čak i na kraljičin dvor. Pretpostavimo da je njegova darovita sestra u to vreme još živela u roditeljskoj kući.

A bila je jednako smela, jednako maštovita, jednako željna da vidi sveta kao i on. Ali nju nisu slali u školu. Nije imala prilike da uči gramatiku i logiku, a kamoli da čita Horacija i Vergilija. Povremeno bi dograbila neku knjigu, verovatno bratovljevu, i pročitala koju stranicu. Ali bi tada ušli roditelji i opomenuli je da okrpi čarape ili da pripazi na gulaš, umesto što se zaluđuje knjigama i papirima.

Obraćali su joj se oštro, ali ljubazno. Bili su to trezveni ljudi koji su znali šta ženu očekuje u životu i koji su voleli svoju kćer – zapravo, sva je prilika da je ona bila zenica očevog oka. Možda je krišom naškrabala nekoliko stranica u ostavi za jabuke, ali je bila dovoljno oprezna da ih sakrije ili spali. Međutim, uskoro, mnogo pre nego što je navršila dvadesetu, saopšteno joj je da treba da se veri za sina vunarskog trgovca iz susedstva. Kad je uzviknula da se grozi braka, dobila je batine od oca.

Posle grdnji, usledila su njegova preklinjanja da mu ne nanosi bol i da ga ne bruka pred svetom. Pokloniće joj ogrlicu i lepu podsuknju, rekao je sa suzama u očima. Kako je mogla da mu se usprotivi? Kako je mogla da mu slomi srce? Na to ju je mogla nagnati samo snaga sopstvenog dara. Jedne letnje noći skupila je nešto svojih stvari u zavežljaj, spustila se niz konopac i zaputila ka Londonu. Imala je nepunih sedamnaest godina. Ni ptice što su pevale u žbunju nisu bile muzikalnije od nje. Imala je živu maštu i, kao njen brat, dar za melodiju reči.

Kao i on, bila je sklona pozorištu. Zastala je kod ulaza za glumce i izjavila kako želi da glumi. Nasmejali su joj se u lice. Vođa trupe – debeljko otromboljenih usana – zaurloao je nešto o pudlama koje plešu i ženama koje glume – nema te žene, rekao je, koja bi mogla da bude glumica. Natuknuo je – možete misliti šta. Ona ne bi mogla da se obučava u tom zanatu... Međutim, njen dar, po prirodi književni, snažno je žudeo da se nahrani životima muškaraca i žena i poznavanjem njihovog ponašanja. Najzad, bila je tako mlada, neobično slična pesniku Šekspiru s istim sivim očima i izvijenim obrvama – na kraju se Nik Grin, vođa glumačke trupe, sažalio na nju; kad je otkrila da je zatrudnela sa tim gospodinom – ko će izmeriti uzbuđenje i žestinu pesničkog srca zarobljenog i sputanog u ženskom telu? – ubila se jedne zimske noći; sahranjena je na raskršću, tamo gde staju autobusi ispred Elefanta i Kasla.

Tako bi otprilike tekla priča, verujem, da je neka žena u Šekspirovo doba imala Šekspirov veliki dar. Ali, sa svoje strane, slažem se sa pokojnim biskupom – ako je uopšte bio biskup; nezamislivo je da je ijedna žena u Šekspirovo doba imala Šekspirov dar. Jer, dar kao što je Šekspirov ne rađa se među radnim, neukim, pokornim ljudima... Međutim, kad čitamo o nekoj davanašnjoj veštici, devojci opsednutoj đavolima ili mudroj ženi koja je prodavala lekovito bilje, ili čak o nekom znamenitom

muškarcu koji je imao majku, tada smo, verujem, na tragu izgubljene romansirerke, neostvarene pesnikinje, neke neme i neznane Džejn Ostin, neke Emili Bronte koja je udarala glavom o pustaru i unezvereno tamarala pored puteva, poluluda od muka na koje ju je stavio njen dar. U stvari, odvažila bih se da pretpostavim, kako je Nepoznati Autor, koji je napisao tolike nepotpisane pesme, često bio žena. Naime, ako ne grešim, Edvard Ficdžerald je smatrao da je upravo žena stvorila balade i narodne pesme, tako što je njima uspavljivala decu i prekrćivala sate provedene u predanju ili duge zimske noći.

... Ako uzmemo u obzir da Meri Karamajkl nije nikakav genije, već nepoznata devojkica koja piše svoj prvi roman u dnevno-spavaćoj sobi i nema dovoljnu količinu onoga što je poželjno, vremena, novca i dokolice, nije ni obavila posao tako loše, pomislih. Dajte joj još sto godina, zaključih dok sam čitala poslednje poglavlje, dajte joj sopstvenu sobu i pet stotina funti godišnje, pustite je da iskaže svoje misli, i da izbaci pola onoga što je sad unela, i uskoro će ona napisati bolju knjigu. Za sto godina... ona će biti pesnikinja.

... Žene su uvek bile siromašne, ne samo poslednjih 200 godina, već odvajkada. Žene su imale manju intelektualnu slobodu nego sinovi atinskih robova. Zato žene nisu imale nimalo izgleda da pišu poeziju. Zbog toga sam toliko naglasila novac i sopstvenu sobu.

... Žene su sedele u kući sve ove milione godina, tako da su danas i sami zidovi prožeti njihovom stvaralačkom snagom, koja je, zapravo, toliko prepunila cigle i malter da bi sad morala naći novog oduška u peru, četkici, biznisu ili politici.

Da nije bilo našeg rada, niko ne bi plovio morima, i pustinje nikad ne bi bile pretvorene u plodnu zemlju. Mi smo rodile, podigle, okupale i podučile, sve do uzrasta od šest ili sedam godina, hiljadu šeststo dvadeset i tri miliona ljudskih bića, koliko ih prema statistikama trenutno ima, a to, čak i ako dopustimo da su neke od nas imale pomoć, iziskuje vreme...

Ja ipak verujem da pesnikinja koja nikada nije napisala ni reč i koja je sahranjena na raskrsnici, i dalje živi. Ona živi u vama i u meni i u mnogim drugim ženama koje večeras nisu ovde zato što peru sudove i uspavljaju decu.

(Virdžinija Vulf, 1928/2014)

▪ Marketing

Izaberite 5–6 predmeta. Podijelite odjeljenje u nekoliko grupa i zadužite svaku grupu za jedan predmet sa zadatkom da osmisle u koje bi se svrhe još mogli koristiti. Učenici daju zanimljiva imena proizvodima koji već postoje na tržištu. Definišu pojam – slogan. Razgovarajte o svrsi postojanja i upotrebe slogana.

Pitajte učenike da navedu neke primjere koji su zastupljeni u reklamama. Razgovarajte o razlozima zbog kojih je određen slogan efektan. Nakon toga, učenici smišljaju slogane za svoje izume. Diskutuju o vizuelnim efektima koje imaju

televizijske reklame ili reklame iz časopisa (u nekima dominira tekst, a u nekima fotografija). Podstaknite ih da osmisle reklamu kako bi promovisali svoj izum. Mogu da izaberu da li će to biti novinska reklama, reklama na radiju ili televiziji. Promocija njihovog izuma može uključiti pjesmu, humor itd. Mogućnosti su brojne.

▪ Budimo medijski pismeni i kreativni

S obzirom na to da je medijsko opismenjavanje neophodno kako bi mladi ljudi razumjeli moć/ ulogu medija u savremenom svijetu i izgradili pravilan odnos prema medijima, predlažemo aktivnost koja bi im omogućila da shvate da je svaka medijska poruka konstrukt koji često proizilazi iz interesa onoga ko ga plasira. Najčešći interes je profit ili neka druga vrsta moći – društvene, političke, ekonomske.

Predložite učenicima da po ugledu na dnevne štampane medije koji postoje u našoj zemlji naprave sopstvene primjerke novina s temom „Dešavanja u školi“. Podijelite ih u grupe i dajte im dva-tri dana za ovu aktivnost.

Na času prezentovanja učeničkih kreacija razgovarajte o načinu na koji su pristupili sastavljanju novina, pozovite ih da uporede tačke gledišta i da uoče kako se o istim temama može govoriti iz različitih perspektiva, ali i kako mediji mogu prilagođavati istinu interesima finansijera, vlasnika, društveno-političke grupacije koju dati medij promoviše ili od nje zavisi.

▪ Rješavanje problema

Napravite spisak problema koji postoje u odjeljenju (kašnjenje, nedisciplina, nedonošenje pribora za čas, itd.). Izaberite nekoliko problema za koje učenici treba da pronađu rješenja. Potrebno je analizirati određene probleme i smisliti neobične načine njihovog rješavanja. Na tabli napišite spisak mogućnosti, a poželjno je prihvatiti i neka duhovita rješenja. Kako bi proces kreativnog razmišljanja bio uspješan i plodotvoran, potrebno je podstaći pozitivnu i prijatnu klimu u učionici, u kojoj se prihvataju različite ideje, cijeni mišljenje drugih i poštuje raznolikost (tolerancija).

Izaberite jedno ili više rješenja na kojima biste mogli da radite. Podijelite učenike u grupe, koje će raditi na različitim rješenjima. Grupe prezentuju svoja rješenja, a njihove predloge možete zajedno unaprijediti i oplemeniti.

Ovaj vid aktivnosti pomoći će stvaranju prijatne atmosfere u odjeljenju, jačanju vještina timskog rada i kritičkog promišljanja, kao i stvaranju zajedništva.

▪ Moj heroj

Ovu aktivnost možete koristiti kao uvodni podsticaj na početku radionice, ali i kao temu za esej. Isto tako, aktivnost se može zadati i za bilo koju drugu vrlinu.

Zadatak za učenike: *Sjetite se neke inspirativne osobe koja je kreativno razmišljala. To može da bude neko poznat ili neko koga lično znaš i ko živi u tvom kraju. Objasni životnu priču te osobe i što je to kreativno uradila. Koje osobine i vještine su bile uočljive kod te osobe?*

▪ Škola i kreativnost

Niko ne nauči da donosi prave odluke ako nema slobodu da donese pogrešne.

Nepoznati autor

Na internetu možete pronaći različite TED govore, koji mogu biti odlična inspiracija za razgovor o bilo kojoj vrlini. Za kreativnost predlažemo TED govor sir Kena Robinsona³², za koji postoji i transkript na srpskom i hrvatskom jeziku.

Ovo su samo neki od stavova koje gospodin Robinson iznosi u svom govoru *Da li škola ubija kreativnost?*

- Sva djeca imaju ogromne talente koji se ne iskorišćavaju u dovoljnoj mjeri, a kreativnost u obrazovanju bi trebalo da bude jednako važna kao i pismenost, i stoga joj treba dati isti status u školama.
- Svoj djeci je zajednička spremnost da rizikuju, da se ne plaše da neće biti u pravu... Naravno, nešto što je pogrešno ne mora biti i kreativno, ali je činjenica da nećete smisliti ništa novo ukoliko niste spremni da griješite. A većina djece tokom odrasta-

³² Sir K. Robinson: *Do schools kill creativity?* – 19 min. https://www.ted.com/talks/ken_robinson_says_schools_kill_creativity

nja izgubi taj kapacitet. Uplaše se da neće biti u pravu, jer se greške stigmatizuju.

- Svaki obrazovni sistem na svijetu ima istu hijerarhiju predmeta. Na vrhu ljestvice su matematika i jezici, zatim slijede prirodne i humanističke nauke, a umjetnost je na samom dnu ljestvice. Svuda na Zemlji. Hijerarhija postoji i unutar umjetnosti. Likovna i muzička umjetnost su iznad drame i plesa. Na planeti ne postoji obrazovni sistem koji svakodnevno podučava djecu da plešu, kao što ih podučava matematičari. Matematika je veoma važna, ali je važan i ples. Svi imamo tijelo.
- Znamo tri stvari o inteligenciji. Prvo, inteligencija je raznovrsna. O svijetu razmišljamo na sve načine kojima ga i doživljavamo: mislimo vizuelno, mislimo zvukom i mislimo kinestetički. Drugo, inteligencija je dinamična. Ako pogledamo interakcije ljudskog mozga, inteligencija je predivno interaktivna. Mozak nije podijeljen na odjeljke. U stvari, kreativnost – koju definišemo kao proces stvaranja originalnih ideja koje imaju vrijednost – često se dešava kroz interakciju različitih interdisciplinarnih načina gledanja na stvari. I treća stvar, u vezi s inteligencijom, jeste da je ona različita.
- Ono što TED slavi jeste dar ljudske mašte. Moramo biti oprezni i mudri kada koristimo ovaj dar. Jedini način na koji ćemo to učiniti jeste da vidimo svoje stvaralačke kapacitete kao bogatstvo koje imamo i da u našoj djeci vidimo nadu. Naš zadatak je da obrazujemo čitavo njihovo biće kako bismo se suočili s budućnošću. Inače, možda nećemo vidjeti budućnost, ali oni hoće. Naš je posao da im napravimo nešto od toga.

Ukoliko nemate mogućnost da odgledate snimak, možete učenicima pročitati ove izvode iz Robinsonovog govora. Podijelite ih u grupe i dajte im zadatak da izdvoje nekoliko ključnih ideja:

- *Da li škola, po mišljenju Kena Robinsona, ubija kreativnost? Obrazložite.*

– *Da li ste saglasni s iznesenim stavovima? Zašto?*

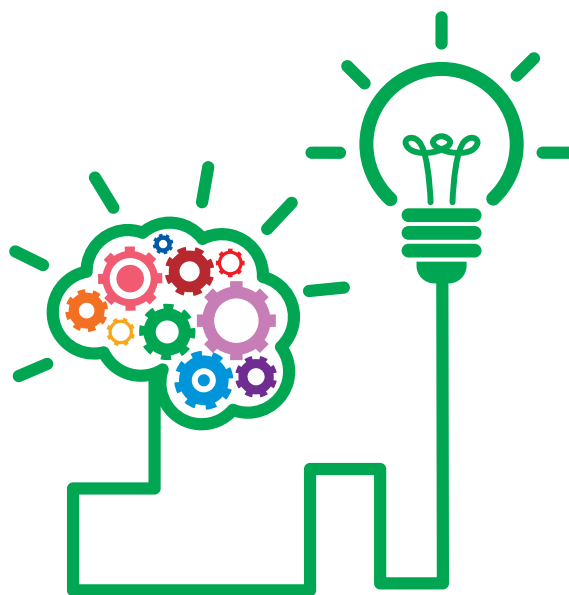
- *Vratite se u djetinjstvo, da li ste se tada manje plašili grešaka i zašto? Da li ste imali neke talente koje niste dalje razvijali i zbog čega?*

▪ Zablude o kreativnosti

Aktivnost možete realizovati i na redovnoj nastavi muzičke ili likovne umjetnosti.

Jedna od najčešćih zabluda je da se kreativnost vezuje samo za umjetnost i da je to specijalan dar rijetkih pojedinaca. Takođe je zablude i to da je kreativnost raditi šta god ti padne na pamet... Međutim, kreativnost nije „glupiranje“. To je proces pun discipline, koji podrazumijeva vještinu, znanje, kontrolu. Naravno, podrazumijeva i maštu i nadahnuće. Ipak, nije samo stvar u slobodi izraza, jer potrebna vam je disciplina i svakodnevno usavršavanje. Ako pogledamo ljude koje cijenimo zbog njihovih kreativnih postignuća, vidjećemo da su sve postigli zbog izvanrednih ideja, iznenadnih otkrića, ali i discipline, i spremnosti na greške – na ponavljanje procesa dok se ne dođe do pravog rješenja.

Odlomci iz knjige Bernarda Gruna *Anegdote o muzičarima* mogu poslužiti kao uvod u razgovor o ovim zabludama.

Američki kompozitor Aron Kopland održao je jednom predavanje o načinu rada poznatih kompozitora. „A Vi, gospodine Kopland“, raspitivala se jedna radoznala gospođa, „kako Vi radite? Čekate li umetničko nadahnuće?“

„Tako je, milostiva“, glasio je ućtivi odgovor, „i to svakog bogovetnog dana!“

Neprestani, istrajni, svakodnevni rad jedino je zajedničko svim značajnim kompozitorima, dok su u svakom drugom pogledu veoma različiti.

Ne možemo ostati ravnodušni pred celokupnim izdanjem dela Johana Sebastijana Baha: četrdeset i šest ogromnih tomova. Samo izdavanje njegovog obimnog dela predstavljalo je pola veka posla za Bahovo društvo... Međutim, Bah za života u svome poslu nije video ništa drugo do ispunjavanje svakodnevne obaveze koju mu je Bog odredio da za svoju porodicu zarađuje za život. „Morao sam mnogo da radim“, govorio je, „i ako bi neko radio isto toliko, postigao bi isti uspeh“.

Mocartu je za rad bilo potrebno „dobro raspoloženje“ i morao je da bude sam. „Ne znam“, govorio je, „odakle mi dolazi nadahnuće, ali dok me ne ometaju, mojoj inspiraciji nema kraja. Ona sve više poprima oblik, dok na kraju cela zgrada ne dobije obličje.“ Neverovatna lakoća s kojom je stvarao i danas je jedno od najvećih čuda muzike.

... Šopen je radio naprečac, neposredno, skoro improvizujući. Ideje su mu navirale naglo, neočekivano, kao da se podrazumevaju. One su rođene u jednom dahu u svoj svojoj melodijskoj i harmonijskoj savršenosti. Međutim, ovu spontanost ideja Šopen je morao kasnije da plati satima, a ponekad i danima provedenim u mukotrpnom i razdirućem radu. Sto puta je prepravljao neki deo, doterivao ga i menjao gorko jadikujući zbog neodgovarajuće harmonije, zbog prelaza koji mu se činio jednostavnim, da bi se na kraju ipak vratio prvobitnoj zamisli.

(Bernard Grun, 2007)

U najčudnovatije podvige mladih muzičara svakako spadaju: izdržljivost kojom je desetogodišnji Bah pola godine, krišom, bez svetlosti sveće, samo na mesečini, prepisivao jednu svesku muzike za klavir koju je želeo da ima; bogatstvo ideja Čajkovskog kada je na nastavi kompozicije u samo jednom danu smislio dve stotine sjajnih varijacija na zadatu temu, kao i zapanjujuća muzikalnost kojom se Brahms proslavio i koja je bila osnov za njegovu karijeru.

(Bernard Grun, 2007)

Koje osobine ličnosti, pored kreativnosti, prepoznajete kod ovih muzičara? Navedite primjere naučnika, umjetnika koji su postigli veliki uspjeh. Koje osobine prepoznajete kod njih? Da li se kreativnost može vježbati? Obrazložite odgovor.

Izreke o kreativnosti

Fotokopirajte učenicima izreke ili ih prikažite na slajdu. Dobrovoljci biraju izreku koja im se najviše dopada i obrazlažu zašto.

- *Imaginacija je često važnija od znanja.*

Albert Ajnštajn

- *Za dvadeset godina, bićete više razočarani stvarima koje niste učinili nego stvarima koje jeste. Zato isplovite iz sigurne luke. Istražujte. Sanjajte. Otkrijte.*

Mark Tven

- *Postoji nešto što je mnogo važnije od svake logike: to je mašta.*

Alfred Hičkok

- *Dužnost nam je da sledimo maštu bar koliko poštujemo očiglednosti realnog sveta od kojih živimo. Jer, istina ima najviše izgleda da bude negde gde se naša mašta i tuđa realnost ukrštaju.*

Borislav Pekić

- *Ideje koje su mi promijenile život dobila sam čitajući.*

Bel Huks

- *Ono što vodi i vuče svijet nijesu lokomotive, nego ideje.*

Viktor Igo

- *Jedna ideja može da se pretvori u prašinu ili magiju, u zavisnosti od talenta koji je brusi.*

Vilijam Bernbah

- *Svaka smjela ideja u početku izgleda kao ludost.*

Johan V. Gete

- *Sve počinje nečijim snom na javi.*

Lari Niven

- *Možda je mašta samo inteligencija koja se zabavlja.*

Džordž Skalabra

- *Svako dijete je umjetnik, problem je ostati umjetnik kada odrasteš.*

Pablo Pikaso

- *Kreativnost je zarazna, prenesite je.*

Albert Ajnštajn

- *Nema sumnje da je kreativnost najvažniji ljudski resurs od svih. Bez kreativnosti ne bi bilo napretka, a mi bismo zauvijek ponavljali iste obrasce.*

Edvard de Bono

- *Bolje je imati dovoljno ideja pa da zbog nekih niste u pravu nego sve vrijeme biti u pravu, a nemati nikakve ideje.*

Edvard de Bono

- *Kreativnost izmišlja, eksperimentiše, raste, preuzima rizike, krši pravila, pravi greške i zabavlja se.*

M. L. Kuk

SAMO-
KONTROLA

SAMOKONTROLA

Al' i mudracu priliči da uči još / al' pritom luk da suviše ne zateže.

Sofokle

Današnji čovjek živi brzo, u stalnoj borbi da obavi bezbroj svakodnevnih obaveza i zadovolji mnoštvo svojih realnih, ali i nerealnih, potreba ili želja. Veoma često on teži *instant* ostvarenju svih svojih poduhvata – ličnih, porodičnih, poslovnih. Ukoliko ih je nemoguće ostvariti u vrlo kratkom roku, pomišlja čak da nijesu valjani ili da nijesu unosni.

To ga navodi da se preispituje da li je dobro odabrao, da li je to ono što je trebalo da radi i čemu je trebalo da posvećuje sebe i svoje ionako kratko vrijeme, ili je, pak, trebalo da pažnju usmjeri na nešto drugo, što donosi brzo zadovoljenje ili brzu korist. Kao da mu presudni kriterijum postaje brzina dolaženja do cilja, kao da će cilj neizostavno pobjeći ukoliko malo uspori svoj korak.

Iz ovoga neminovno proizilazi pitanje koliko smo u stanju da kontrolišemo sebe i svoje impulse, svoju potrebu za brzim kratkotrajnim zadovoljenjima naših trenutnih želja, htijenja, često i hirova. Stara arapska izreka uči nas drevnoj mudrosti: *Budi gospodar svojih neizgovorenih riječi*. Budi, dakle, u stanju da obuzdaš sebe, da zauzdaš riječ na vrhu jezika, da ne siđe s usana onda kad joj vrijeme nije i kad je sigurno da ćeš njome prije promašiti nego li pogoditi cilj. Kad jednom izgovorena riječ dopre do onoga kome je bila namijenjena, nema povratka, i nema brisanja. „*Ubi me prejaka reč*“, govorio je veliki pjesnik. Stoga, moramo paziti što izgovaramo, kad i kome. Riječ je oružje, ponekad i ubojito. Mi moramo biti gospodari tog svog oružja. Ono

može raniti, ili čak uništiti, i onoga do nas kao i nas same.

Kompleksnost i ljepota ljudskog karaktera ogleda se upravo i u sposobnosti čovjeka da vlada sobom, da ni u čemu ne pretjeruje, da cijelog života teži umjerenosti, tom starom antičkom idealu. Čovjek je, sa svim svojim emocijama i nagonima, na jednoj strani, i intelektom na drugoj, naprosto osuđen da stalno bije bitku sa samim sobom. Isto tako, pozvan je da uči mnogo o sebi, da otkriva načine regulacije sopstvenog ponašanja. Potrebno mu je ono unutrašnje oko, unutrašnja kočnica i istančani osjećaj za mjeru koji će mu omogućiti da prepozna i osjeti trenutak kad je potrebno da zastane, da izbroji do deset i savlada se, kako u običnim životnim situacijama, tako i u onim presudnim, koje znaju, po dobru ili zlu, da obilježe čitav život.

Samokontrola je, dakle, SEV koja podrazumijeva odustajanje od brzog zadovoljenja u korist važnog cilja, a da se pritom ne podlegne snažnim osjećanjima nezadovoljstva, razočarenja, ljutnje ili bijesa. Ona je, takođe, svjesno odustajanje od stvari (postupaka, djela, riječi) zbog kojih možemo zažaliti kasnije. Samokontrola je i samodisciplina, i snaga volje, i svjesna, namjeravana kontrola odluka. Takođe, pod samokontrolom se podrazumijeva i planiranje i postepeno ostvarivanje dugoročnih ciljeva, kao i sposobnost strpljenja i strpljivog podnošenja jakih emocija. Neraskidivo je povezana s „hladnom glavom“, s tolerancijom i odgovornošću prema sebi i prema drugima.

Nasuprot tome, nerazvijena samokontrola povezana je s niskim samopouzdanjem i samopoštovanjem. Često je uzrok konfliktnog ili agresivnog ponašanja. Posljedica niske samokontrole, posebno kod mladih, najčešće je pripadanje grupama sklonim rizičnom i destruktivnom ponašanju, kao i izloženost zdravstvenim rizicima (upotreba psihoaktivnih supstanci i zavisnosti; nezdrave navike u ishrani – prejedanje i gladovanje; seksualno prenosive bolesti; rana trudnoća; neželjena trudnoća i sl.), neuspjeh u školi.

Vještina ovladavanja sopstvenim ponašanjem ne dolazi sama od sebe. Potreban nam je rad na razvoju sopstvenog strpljenja, samodiscipline, jake volje – jer upravo su to vrline koje čovjeka čine kadrim da donosi dobro kako sebi i svom najbližem okruženju, tako i široj društvenoj zajednici. Brojni su primjeri pojedinaca iz prošlosti i savremenosti čije su vrline samokontrole, strpljenja, samodisciplinovanosti doprinijele svim ljudima svijeta – miru u svijetu, razvoju nauke, obrazovanja, kulture, sporta (npr. Nelson Mandela 1918–2013; Mahatma Gandhi 1869–1948; Helen Keler 1880–1968; Albert Ajnštajn 1879–1955. i sl.).

Nauka kaže da zone mozga odgovorne za funkcije samokontrole nijesu sasvim zrele čak ni na kraju adolescencije – kada mnoge druge funkcije sasvim sazrijevaju. Samokontrola je jedan od velikih problema u životu adolescenta, a jedan od dominantnih uzroka je upravo nezrelost moždanih zona. Ipak, pogrešno bi bilo zaključiti da jedino sazrijevanje moždanih zona vodi do ovladavanja samokontrolom i da samo na to treba čekati. Sve ono što se djetetu ili mladoj osobi dešava u svakodnevnom životu, sva iskustva i doživljaji mogu značajno uticati na razvoj samokontrole – bilo da je podstiču ili inhibiraju.

Koliko god da zavisi i od zrelosti moždanih zona, samokontrola se usvaja, uči, razvija. Ona je sastavni element procesa socijalizacije svakog pojedinca – postepeno učimo i usvajamo sve ono što nam pomaže da uspješnije i srećnije živimo, sami i kao dio kolektiva. Mlađa djeca prvo osvajaju samokontrolu nad tijelom, pokretima tijela, čemu ih uče stariji (eksterna kontrola), a u adolescenciji samokontrola postaje sve više dio svjesnih mentalnih procesa (interna kontrola). U svakom slučaju, samokontrola traži da je praktikujemo, uvježbavamo u različitim životnim, svakodnevnim situacijama. Ona je i naša svjesna odluka i plan. Zato mladog čovjeka treba dovesti do spoznaje o potrebi za razvojem mehanizma samokontrole. Neophodno je da on sam prepozna blagotvornost takve vrline i da riješenost da ona postane sastavni dio njegovog karaktera bude njegov lični izbor. Takođe je važ-

no da se ova svijest razvija postepeno, a ne kao posljedica negativnih životnih iskustava, koja su bila uzrokovana odsustvom samokontrole u datom trenutku. Razvoj samokontrole od najranijih dana zapravo treba da preduprijedi česta adolescentska prekoračenja, kako kad su međuljudski odnosi u pitanju, tako i korišćenje alkohola i psihoaktivnih supstanci, najozbiljnijih opasnosti po mentalno i fizičko zdravlje mladih ljudi. Često se, takođe, dešava da mladi koji nemaju razvijenu samokontrolu, nažalost, ne uspijevaju da ostvare svoje pune fizičke, mentalne, emocionalne ili socijalne potencijale. Suprotno tome, čovjek koji uspije da ovlada mehanizmima samokontrole ujedno stvara plodno tle za razvoj drugih vrlina, kakve su tolerancija, samopouzdanje, poštenje, empatija, optimizam...

Koji god posao zamislimo, samodisciplina, planiranje, strpljenje, jaka volja i samokontrola su nam potrebni, u većoj ili manjoj mjeri, prije ili kasnije. Što tek reći o značaju ovih vrlina i vještina za preduzetničke, leaderske i rukovodeće poslove? Ili za napredovanje u poslu? Osim što upravljaju i rukovode, lideri su i uzori, modeli za sve ljude koji rade s njima. Da li je moguće postići uspjeh u životu i karijeri bez razvijene samokontrole?

Na osnovu brojnih istraživanja, posebno u prethodne dvije decenije, naučnici zaključuju da djeca i mladi koji uspješno ovladaju samokontrolom imaju mnogo veće šanse da budu akademski uspješniji, da ostvare zavidnu karijeru, da imaju bolje fizičko, mentalno i socijalno zdravlje, da doprinesu razvoju društva u kojem žive nego njihovi vršnjaci koji nijesu razvijali ovu vrlinu.

Uloga nastavnika

Veoma je važno da škola odnosno nastavnik učini sve što je u njegovoj moći da ovako važnu osobinu razvija kod svojih učenika. Od nastavnika se očekuje da razumije razvojne potrebe adolescenata i delikatnost mladalačkog doba, da podstiče učenike da osvijeste i razumiju razloge zbog kojih gube kontrolu, da bi u na-

rednim sličnim situacijama pokušali da budu strpljivi i odmjereni. On je taj koji na iskren i strpljiv način predočava mladim ljudima koje su dugoročne posljedice odsustva samokontrole.

Nastavnik, takođe, koristi potencijale svog predmeta za razvijanje samokontrole. Bilo da je matematika, književnost ili likovna umjetnost u pitanju, svaki od predmeta ima svoj vaspitni potencijal, samo ga treba uočiti i koristiti. Na prvi pogled, učinilo bi nam se da je matematika daleko od bilo koje SEV, međutim, ne razvija li se prilikom izrade zadataka preciznost, istrajnost, optimizam, samopouzdanje, poštenje i, naravno, samokontrola?

Nastavnik je, takođe, model. Od toga kako će on uspjeti da riješi neke neprijatne situacije na času zavisi ne samo kako će biti prihvaćen u odjeljenju, već i kako će sami učenici reagovati u sličnim situacijama. Nikad ne znamo šta je ono što može biti preuzeto kao model. Stoga je veoma važno da budete neko ko vlada situacijom, tj. sami sobom, i da objasnite učenicima na koji način ste uspjeli da prevladate delikatni trenutak zadržavši kontrolu nad sobom i da nastavite dalje.

Vi ste u velikoj mjeri i kreator atmosfere u učionici. Što je atmosfera prijatnija, manji je broj izazova i manja potreba za nekontrolisanim ponašanjem. Zato im jasno predočite koja su vaša očekivanja u pogledu discipline ili pravila rada. Mnogi od njih jasno će slijediti vaše zahtjeve i prilagoditi svoje ponašanje zadatim standardima, češće nego kad im se takva očekivanja uopšte ne saopšte.

RADIONICA: Samokontrola je...

Ciljevi:

Učenici će:

- razumjeti značenje pojmova *odgovornost i samokontrola i njihovu međuzavisnost*
- uvidjeti posljedice prisustva i odsustva samokontrole po njih same i po druge

Vrijeme: 45 minuta

Materijal: video-snimak *Marchmallow*

* * *

Uvodna vježba (5 min.)

Učenici se podijele u parove, sjednu ili stoje jedan naspram drugoga. Zadatak je da se gledaju pravo u oči i što duže izdrže da ne trepnu. Ostanu u tom položaju par minuta.

Povedete razgovor s učenicima:

- *Koje ste osobine/vještine pokazali u ovoj aktivnosti?*
- *Na što ste sve mislili radeći ovu vježbu? Što je pomoglo da izdržite? Jeste li zadovoljni sobom u ovoj vježbi?*

Cilj je da se prepoznaju i imenuju osobine: strpljenje, smirenost, disciplina, snaga volje, samokontrola. Tada im recite da su ovo karakteristike samokontrole, koja je tema ove radionice.

Iskušnje (15 min.)

Prikažite im video *Marchmallow*³³ – traje oko 4–5 min. (Mogu ga gledati i na mobilnim telefonima.) U eksperimentu je djeci ponuđeno da uzmu jedan kolač odmah ili dva ako sačekaju 10 minuta.

Analiza:

- Što je u sukobu – u čemu je iskušnje? (Pojesti odmah mirisni kolačić ili čekati i dobiti dva.)
- Što razlikuje djecu koja su odmah pojela kolačić od one koja nisu jela? Što su ta djeca radila? (razmišljala, donosila odluku; trpjela nelagodu; obuzdavala neprijatna osjećanja; krajni cilj – imaću dva kolačića)
- Koji su sve doživljaji/osjećanja djece koja su uspjela da sačekaju dva kolačića? Kako se vi osjećate kada poslije dugog i strpljivog čekanja postignete cilj?

Ispričajte im detaljnije o eksperimentu: *Psiholog Volter Mišel sproveo je čuveni Mančmelou test. Studije koje su započete prije 50 godina, i još uvijek traju, pokazale su da je sposobnost odlaganja zadovoljstva zarad većeg zadovoljstva u budućnosti vidljiva i mjerljiva još u ranom životu i da utiče na dobrobit ljudi i njihovo fizičko i mentalno zdravlje tokom života.*

Najinteresantnije je što te sposobnosti mogu da se modifikuju i poboljšaju kroz specifične kognitivne strategije. Na primjer, dok su djeca bila suočena s primamljivom poslasticom ispred sebe i svojski se trudila da je ne pojedu, istraživač je pokušao da im pomogne tako što je mančmelou upoređivao s drugim, nejestivim stvarima: oblacima, mjesecom i loptom. Ove pojmove je odabrao zato što su naizgled bijeli, vazdušasti i okruglasti kao sam mančmelou. Zatim ih je navodio da razmišljaju o igranju loptom, zamišljanju mjeseca i o tome kako se oblaci kreću. Ideja je bila da se njihova pažnja preusmjeri i da na potpuno novi način posmatraju objekat pred sobom. To više nije bila samo

*namirnica za konzumiranje, već pojam u prirodi koji je vršio neku radnju i imao neku funkciju. Zahvaljujući ovom eksperimentu, može se uočiti da je samokontrola ključna u postizanju dugoročnih ciljeva. Jednako je važna za postavljanje samograničenja i razvoj empatije, što je potrebno za izgradnju brižnih odnosa. Takođe, ona pomaže ljudima da izbjegnu nepravilnosti, poput napuštanja škole, neprihvatanja promjena ili rada neželjenih poslova.*³⁴

Samokontrola i ja (25 min.)

U manjim grupama učenici prodiskutuju o situacijama iz svog ili iskustva svojih vršnjaka u kojima im nedostaje samokontrola.

- U čemu se tada ne uspijeva? Šta je u sukobu? Šta je nadvladalo?
- Koje su posljedice (po njih same, po druge)?

Zatim diskutuju o situacijama u životu/odnosima s drugima/u školi u kojima im je neophodna samokontrola i zašto: *Koje bi bile posljedice nedostatka samokontrole u tim situacijama (po njih same, po druge)?* Saopštavaju odgovore drugim grupama.

Podstaknite ih da ispričaju neke situacije u kojima su pokazali strpljenje i samokontrolu:

- Šta vam je pomoglo?
- Koje su koristi od samokontrole za mene/za druge?

U svojim odgovorima učenici će vjerovatno pomenuti neke osobine ili vještine koje podržavaju samokontrolu, npr. kritičko promišljanje, empatija. Ukazati na povezanost ovih vještina.

Po ugledu na ovu radionicu, naredne aktivnosti možete kombinovati, raditi ih samostalno ili uz neke druge uvodne i završne igre. Kroz ove aktivnosti učenici će učiti o samokontroli, promišljaće o ovoj vještini i razvijaće sopstvenu samokontrolu.

33 <https://www.youtube.com/watch?v=Yo4WF3cSd9Q>
https://www.youtube.com/watch?v=QX_oy9614HQ

ili

34 Detaljnije o eksperimentu možete pročitati na: https://sr.wikipedia.org/wiki/Man%C4%8Dmelou_eksperiment

A MOŽETE URADITI I NEŠTO OD SLJEDEĆEG:

▪ Samokontrola i odgovornost

Uvod nastavnika: Svako od nas je uvjeren da na neke stvari i događaje u životu može uticati u velikoj mjeri ili u potpunosti, a na druge nimalo. Slikovito, to možemo predstaviti svima nama znanim izjavama: *Stvari su pod kontrolom... u mojim rukama!* i suprotno – *Sve je u Božjim rukama! Dižem ruke!*

Pitajte učenike: *Na što možete vi sami (najviše) da utičete, što je u vašem sadašnjem životu pod vašom kontrolom, što zavisi od vas (npr. koje odluke, izbori, događaji, aktivnosti)? A nad čime osjećate da nemate kontrolu?*

Registrovati asocijacije, u dvije kolone, na tabli – da biste ih lakše upoređivali. Komentarisati da li neki od njih različito vide osjećaj kontrole u nekim situacijama/događajima (npr. koliko utiču na svoj uspjeh u školi). Kratko sumirajte: *Svi imamo uvjerenja o tome da je mjesto kontrole nekada u nama samima (unutrašnja kontrola), a nekada van nas (spoljašnja kontrola).*

Pitajte učenike: *Kako biste odredili pojam lične odgovornosti?*

Primjeri: *Odgovornost je... stati iza svojih odluka... postupaka; snositi posljedice...; raditi i ponašati se tako da nam drugi vjeruju i da se mogu osloniti*

na nas itd... Odgovornost je prihvatanje dužnosti, obaveze da nešto radim, što je važno i drugima i meni, kao i poštovanje, zaštita, briga prema onome na koga utiču moje akcije, postupci.

Podsjetite ih na listu na kojoj su navodili „mjesto kontrole” i pozovite ih da sada to razmotre u svjetlu lične odgovornosti. *Odgovorni smo za ono što smatramo i želimo da je pod našom kontrolom.*

Zašto smo skloni da izbjegavamo odgovornost? Koje su posljedice po nas same i po druge?

▪ Muso i Milovan

Aktivnost možete realizovati individualno, u paru ili u grupi. Umnožite potreban broj primjeraka priče *Musovo strpljenje*³⁵ i anegdote o Milovanu Janičinu Vujoševiću iz *Primjera čojstva i junaštva* Marka Miljanova³⁶.

35 Priča je preuzeta iz knjige *Damari*, koju je priredio Antoni de Melo, indijski psihoterapeut, sveštenik i pisac. Priče pripadaju raznim zemljama, kulturama i religijama, duhovnom naslijeđstvu i narodnom humoru čovječanstva.

36 Preuzeto sa: http://www.montenegrina.net/pages/pages1/knjizevnost/primjeri_cojstva_i_junastva.htm

Primjeri čojstva i junaštva

Milovan Janičin Vujošević, iz Brskuta, reka je: „Ja sam, tako mi duše, svakoga čoeaka moga na mejdan dobit!”

Pitali su ga: „Kako, striko Milovane?”

Milovan: „Lasno, duše mi! On se najjedi, pa me psuje, skačući i drkteći od ijeda! Ja ne govorim ništa. Kad sjutradan, on ka kvasan, stidi se i kaje od svojije riječi! Eto, ja dobio, a on izgubio!”

(Marko Miljanov)

Musovo strpljenje

Muso, jedan od najčuvjenijih učitelja svog vremena, putovao je s jednim svojim učenikom. Kad su stigli do reke, ukrkali su se u barku. Pred sam polazak, uskočio je pijani samuraj i tako je zaljuljao da se umalo nije prevrnula. Zatim je počeo da tetura po njoj, klataći je sve više, tako da ga je čamdžija upozorio da se smiri. „Stisnuti smo kao sardine“, oštro se pobunio samuraj. Iznenada, uočio je Musoa i dreknuo: „Napred! Bacimo matorog u vodu!“

„Strpi se“, rekao je Muso. „Uskoro ćemo stići.“

„Šta? Ja da se strpim?!“, zaurao je samuraj. „Slušaj ti mene – ako ne skočiš sam, momentalno ću te baciti u reku!“ Hladnokrvnost učitelja u odnosu na njegove pretnje toliko je izazvala samuraja da je prišao i udario Musoa pesnicom u lice. Učenik tada nije mogao više da izdrži. Bio je visok i krupan, i besno je viknuo samuraju: „Posle ovoga što si uradio, nećeš ostati živ!“

„Zašto se toliko uzbuđivati zbog obične gluposti?, rekao je Muso, smešeći se. „Baš u slučajevima kao što je ovaj stavlja se na probu sve što smo naučili. Ne zaboravimo da se strpljenje ne praktikuje samo na rečima.“

Kasnije, zapisao je ovaj haiku:

Napadač i napadnuti:
Obični glumci drame
Koja traje koliko i san.

(Entoni De Melo, 2005)

Razgovor o tekstovima:

- U čemu su slični Milovan i Muso, glavni junaci ove dvije priče?
- Koju zajedničku osobinu su pokazali, u čemu je njihova snaga?
- Koliko bi ljudi koje poznaješ postupilo slično u ovakvim situacijama? Zašto?
- Kako ti reaguješ u sličnim situacijama?

▪ Zašto Orfej nije uspio da spase Euridiku

Podsjetite učenike na antički mit o tragičnoj ljubavi između Orfeja i Euridike: Orfej je bio pjevač i pjesnik savršenog sluha. Kada bi svirao na svojoj liri, ni priroda nije ostajala ravnodušna. Ali, Orfej nije imao sreće u ljubavi; njegova žena Euridika umrla je od ujeda zmiје ubrzo poslije njihovog vjenčanja. Orfej je bio toliko tužan da je otišao u podzemni svijet ne bi li uspio da je vrati. Njegova tužna pjesma očarala je stanovnike podzemlja, pa čak i Hada i Persefonu. Dozvo-

lili su mu da Euridikinu dušu izvede na svjetlost dana i tako je oživi, ali pod uslovom da se nijednom ne okrene prije nego što izađu.

Pitajte učenike znaju li šta se desilo: *Da li je Orfej izdržao da se ne okrene? Zašto? Koja osobina mu je nedostajala? Zna li neku izreku o samokontroli (samodisciplini, jakoj volji, strpljenju...)?*

▪ Mitski i savremeni letači

Prisjetite se mita o Dedalu i Ikaru. Sadržaj je pre-pričan u poglavlju o kreativnosti. Pitajte učenike: *Zašto se Ikar udavio? Šta mu je nedostajalo, koja osobina?* Nakon toga im prikažite snimak skoka Feliksa Baumgartnera s ivice svemira 2012. godine.³⁷

Učenici diskutuju o Feliksovim motivima/osobinama/vještinama: *Zašto je Feliks, nakon skoka, izjavio da mu je taj poduhvat „promijenio život“? Što je novo mogao spoznati o sebi?*

37 <https://www.youtube.com/watch?v=F4UIWJnOgBI>

Napomena: Ovu aktivnost možete povezati s pričom o Nikoli Tesli.

▪ Kako je Nikola Tesla vježbao samokontrolu

Nečiji spas može proizaći samo iz sopstvenih napora³⁸

Do osme godine, karakter mi je bio slab i neodlučan. Nisam imao ni hrabrosti ni snage da formiram čvrst stav. Osjećanja su mi nailazila u talasima i varirala neprestano između ekstrema. Moje želje su imale opijajuću snagu, i baš kao hidrine glave, stalno su se umnožavale. Bio sam ophrvan mislima o patnji u životu i smrti i religijskim strahom. Bio sam pod uticajem sujevjerja i živio sam u stalnom strahu od zlih duša, duhova, džinova i drugih đavolskih čudovišta tame. Onda, odjednom, došlo je do korjenite promjene, koja je preinačila tok čitavog mog postojanja. Od svih stvari, najviše sam volio knjige. Otac je imao veliku biblioteku, i kad god sam mogao, trudio sam se da zadovoljim svoju strast za čitanjem. On ovo nije odobravao i bjesnio je kad god bi me uhvatio na djelu. Krio je svijeće kad je saznao da čitam krišom. Nije htio da pokvarim vid. Ali ja sam nabavio loj, napravio fitilj i izlivao tanke lojanice, te sam svake večeri zapušavao ključaonicu i sve pukotine i čitao, često sve do svitanja, dok su drugi ukućani spavali, a moja majka započinjala svoje mučne dnevne zadatke.

Jedne prilike, dopala mi je šaka priča pod naslovom „Abafi“ (sin Abe), srpski prevod dobro poznatog mađarskog pisca, Jožike. Ovo djelo nekako je probudilo moje uspavane snage volje i ja sam počeo da vježbam samokontrolu. Na početku se moja odlučnost topila kao snijeg u aprilu, ali ubrzo sam pokorio svoje slabosti i osjetio zadovoljstvo koje nikada prije nisam – zadovoljstvo činjenja po volji. Tokom vremena, ova moćna mentalna praksa postala je dio moje ličnosti. Na početku, moje želje su morale biti savladane, ali kasnije su se izjednačile sa voljom. Tokom godina prakticiranja ovakve discipline, stekao sam potpunu kontrolu nad sobom, tako da sam se poigravao sa strastima koje su značile propast za neke od najjačih ljudi. U nekom dobu, stekao sam maniju kockanja, koja je jako brinula moje roditelje. Sjesti za partiju karata, za mene je predstavljalo srž sreće i zadovoljstva. Moj otac je vodio primjeren život i nije mogao da prihvati bezumno traćenje novca i vremena u koje sam se upuštao. Imao sam odlučnost, ali moja filozofija je bila pogrešna. Govorio bih mu: „Mogu prestati kad god poželim, ali, da li vrijedi odreći se nečega što ti pričinjava rajsko zadovoljstvo?“ On je često davao oduška svom bijesu i preziru, ali majka je bila drukčija. Ona je razumjela ljudski karakter i znala je da nečiji spas može proizaći samo iz sopstvenih napora. Jednog poslijepodneva, sjećam se, izgubio sam sav svoj novac i žudio sam za partijom karata. Ona mi je prišla sa smotuljkom novca i rekla: „Idi, zabavi se. Što prije izgubiš sve što imamo, bolje je. Znam da ćeš ti ovo pobijediti.“ Bila je u pravu. Momentalno sam utulio svoju strast, baš tu i u tom trenutku, i zažalio samo što nisam sto puta jači. Ne samo da sam savladao ovu želju, nego sam je iščupao iz svog srca, tako da nije ostao ni njen trag. Od tada sam ravnodušan prema svakom obliku kocke, taman koliko i prema vađenju zuba. Tokom jednog drugog perioda sam pretjerano pušio, što je zaprijetilo da uništi moje zdravlje. Tada je moja volja preovladala i ne samo da sam prestao da pušim, nego je nestalo i svake naklonosti prema pušenju. Prije mnogo godina, patio sam od srčanih smetnji, dok nisam otkrio da je njihov uzrok savršeno nevina šoljica kafe koju sam pio svakog jutra. Prekinuo sam s tim odmah, mada, priznajem da nije bilo lako. Na ovaj način sam kontrolisao i obuzdavao i druge navike i strasti, i ne samo da sam očuvao svoj život, nego sam izvlačio izuzetno zadovoljstvo iz nečega što bi većina ljudi smatrala lišavanjem i žrtvom.

(Nikola Tesla, 1919)

38 Prevod odlomka Tesline autobiografije preuzet sa: <https://edoc.site/-nikola-tesla-moji-izumi-autobiografija-pdf-free.html>

Razgovarajte o tekstu:

- U kom momentu je Nikola Tesla počeo da vježba samokontrolu?
- Šta je na njega uticalo?
- Prisjetite se primjera iz ličnog iskustva, kako ste uspjeli da se oduprete iskušenju?

▪ Nelson Mandela – 27 godina provedenih u zatvoru nije mu slomilo volju

Osim časa odjeljenjske zajednice, aktivnost možete realizovati u na času istorije, sociologije ili građanskog obrazovanja. Pročitajte učenicima tekst o Nelsonu Mandeli.

Nelson Mandela³⁹ (1918–2013), bivši predsjednik Južnoafričke Republike

Nelson Mandela, poznat i kao Madiba, jedan je od najčuvenijih državnika na svijetu. Bio je predsjednik Južnoafričke Republike od 1994. do 1999. godine i prvi južnoafrički predsjednik izabran na potpuno reprezentativnim demokratskim izborima. Prije nego što je postao predsjednik, Mandela se borio protiv aparthejda (sistema rasne segregacije i diskriminacije u Južnoj Africi) i zbog toga je 27 godina odležao u zatvoru.

Nelson Mandela rođen je u Transkei u Južnoj Africi 1918. godine i bio je prvi u svojoj porodici koji je pohađao školu. Studirao je na koledžu prije nego što se odselio u Johannesburg i počeo da radi kao činovnik u jednoj advokatskoj kancelariji, stekavši diplomu Južnoafričkog univerziteta, kao dopisni student. Mandela je odrastao u Južnoj Africi, državi aparthejda, u kojoj su bila uskraćena prava većine stanovnika koji nisu bili bijelci. Nakon izborne pobjede Nacionalne partije, u kojoj su dominantno bili Afrikaneri, stanovnici Južne Afrike potomci uglavnom holandskih doseljenika, na izborima 1948. godine, Mandela se više uključio u politiku, kao predvodnik Kampanje prkosu Afričkog nacionalnog kongresa (ANC) i pomažući u pružanju pravnih savjeta, za mali novac, crncima iz Južne Afrike koji nijesu mogli da priušte pravne usluge. U početku je vjerovao u nenasilje, ali nakon što je vlada zabranila djelovanje ANC, Nelson Mandela je zagovarao korišćenje sile. Uhapšen je 1962. godine i osuđen na pet godina zatvora i prisilni rad. Zatim je 1963. godine Mandela izveden pred sud, s mnogim drugima, optužen je za zavjeru radi nasilnog svrgavanja vlade i osuđen na doživotnu robiju.

Od 1964. do 1982. godine, Mandela je bio u zatvoru na ostrvu Roben, zatim u zatvoru Polsmor na kopnu. Mandela je doživljavan kao kontroverzna ličnost, a njegovi kritičari su ga smatrali teroristom. Međutim, ljudi širom svijeta su zagovarali njegovo puštanje iz zatvora.

Nelson Mandela je konačno pušten 11. februara 1990. godine, nakon što je 27 godina proveo u zatvoru. Nakon izlaska, nastavio je da se bori za ostvarenje ciljeva koje su on i njegovi saborci postavili prije gotovo četiri decenije. Godine 1994. prvi put su održani multi-rasni, slobodni i pravični izbori i Mandela i ANC osvojili su 62% glasova. Inaugurisan je za predsjednika 10. maja 1994. godine. Tokom godina provedenih u zatvoru stalno je rastao ugled Nelsona Mandele. Opšte je prihvaćen kao najznačajniji crni lider u Južnoj Africi i postao je simbol otpora, kako je jačao pokret protiv aparthejda. Odbio je da se odrekne svojih političkih stavova da bi bio oslobođen i pokazao je nevjerovatno strpljenje tokom patnji u zatvoru.

Moramo pametno da koristimo vrijeme i da smo svjesni da je uvijek pravo vrijeme da se uradi prava stvar – Nelson Mandela.

39 Originalan tekst nalazi se u publikaciji na: <https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/My%20Character%20PDFs/Resources/4.%20Patience.pdf>, Prevod: Tamara Jurina

Razgovor o tekstu:

- *Koje osobine ličnosti uočavate kod Nelsona Mandele? Kako je uspio da odoli pritisku i ne odrekne se svojih političkih stavova, pristajući na tolike godine zatočeništva?*
- *Znate li neku izreku ili citat Nelsona Mandele?*⁴⁰

Primjeri:

- *Borio sam se protiv bijele dominacije, a borio sam se i protiv crne dominacije. Uvijek sam njegovao ideal demokratskog i slobodnog društva u kojemu sve osobe žive zajedno u harmoniji, uz jednake mogućnosti. To je ideal kojem ću se posvetiti i koji želim da postignem dok sam živ. Međutim, ako bude potrebno, to je ideal za koji sam spreman da umrem.*
- *Nemojte suditi o meni po mojim uspjesima, sudite mi po tome koliko puta sam pao i opet ustao.*
- *Nisam svetac, osim ako ga ne definišete kao grešnika koji neprestano pokušava...*
- *Niko nije rođen da mrzi...*
- *U ovom svijetu ćete postići više kroz djela milosrđa nego kroz osvetničke akcije.*
- *Stvari izgledaju nemoguće sve dok se ne urade.*
- *Hrabar čovjek nije onaj koji ne osjeća strah, nego onaj ko ga pobijedi.*
- *Čast pripada onima koji nikada ne zanemaruju istinu, čak i kad stvari izgledaju mračno i turobno.*
- *Obrazovanje je najmoćnije oružje koje možete koristiti da promijenite svijet.*

Koje izreke govore o važnosti snažne volje/strpljenja/samokontrole? Podstaknite učenike da prepoznaju i ostale vrline na koje se odnose ove izreke.

Recite im da ćete se podsjetiti na ove misli i biografiju Nelsona Mandele kada budete razgovarali o toleranciji, optimizmu, poštenju.

⁴⁰ Izreke dostupne na: <https://sr.globalvoices.org/2013/12/17-mudrih-izreka-nelsona-mendele-koje-sva-ko-treba-da-procita/>

▪ Uspjeh stiže onima koji čekaju

Inspiracija za aktivnost: Bilo bi divno da sve što želimo odmah i dobijemo, čim zatražimo. Ali, to se nikada ne dešava. Međutim, osnovna karakteristika uspješne osobe je strpljivost i uporno pokušavanje da stigne do cilja, čak i kad drugi odustanu.

Problem je što sebi zadajemo nerealne rokove, očekivanja i ciljeve. TV programi, kao što je *X faktor* i razne knjige za samopomoć šalju nam poruke kako se veoma lako i brzo može postati uspješan. Reklame nam poručuju da možemo da imamo što god poželimo i to sada. Vjerujemo ako kupimo nove patike da ćemo postati uspješni u sportu ili ako uzmemo vodič za studije da ćemo lako položiti sve ispite. Nažalost, to jednostavno nije tačno. Nema magičnog štapića za uspjeh, već je potreban marljiv rad i strpljenje.

Za većinu ljudi je potrebno vrijeme da bi postali uspješni. Čak i kad vidimo nekoga za koga nam se čini da je postigao uspjeh preko noći, obično se ispostavi da se godinama trudio, imao nastupe ili uspostavljao kontakte, dok se to nije ostvarilo. Samo što taj dio ne vidimo. Podsjetite učenike na anegdote o muzičarima i istraživačima (poglavlje Kreativnost). Razgovarajte o njihovim osobinama.

Dajte učenicima zadatak da individualno nastave započete rečenice:

- *Dobre stvari dolaze onima koji čekaju jer...*
- *Ponekad je važno biti strpljiv i imati jaku volju jer...*
- *Pet situacija u kojima sam pokazao/pokazala strpljenje...*

▪ Potrebe i želje

Aktivnost se radi individualno.⁴¹

Podstaknite učenike na promišljanje: *Da li znate da je vjerovatnije da će biti uspješni oni koji imaju snagu volje da istraju i budu strpljivi?* (Ukoliko ste prethodno o tome razgovarali kroz neku drugu aktivnost, onda ih samo podsjetite.) *Danas se mladi ljudi suočavaju s više iskušenja nego što je to ikada ranije bio slučaj. Možete li da ostanete strpljivi, da odložite zadovoljenje i da budete uspješniji zbog vaše snage volje?*

Zatim im dajte zadatak (možete odštampati list za svakog učenika): *Pogledajte sljedeće pojmove. Zaokružite sve one pojmove za koje smatrate da su vam zaista potrebni za preživljavanje. A onda štriklirajte one za koje smatrate da biste željeli da ih imate.*

- Patike
- Vatra
- Pas
- Kuća
- Zemlja da je obrađujete
- Televizor
- Meso
- Parkovi i igrališta
- Voda
- Telefon
- Auto
- Muzika
- Sklonište
- Ćebe
- Obrazovanje
- Povrće
- Krevet
- Ljekovi
- Internet
- Hljeb
- Knjige
- Prijatelji
- Čokolada

Ispričajte im sljedeće: Psiholog R. Baumeister i novinar koji piše o naučnim temama J. Tierney nedavno su objavili knjigu,⁴² u kojoj zastupaju stav da snaga volje u stvari funkcionise po principu mišića: vježbanjem se snaži i postaje zamorena od pretjerane upotrebe. Dakle, što više vježbate snagu volje, to će ona postajati jača, snažnija.

Zato, sljedeći put kad ti ponude čokoladu za koju zaista misliš da ne bi trebalo da je pojedeš, pokušaj da kažeš – hvala, ne.

Sad dovrši sljedeće rečenice:

- Potreba je nešto što...
- Želja je nešto što...
- Treba više da se usredsredim na zadovoljenje svojih potreba, a ne želja, jer...

⁴¹ Ideje za aktivnost preuzete sa: <https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/My%20Character%20PDFs/Resources/4.%20Patience.pdf>, prevod: Tamara Jurina

⁴² Knjiga se zove *Will power* (2012)

▪ Samoprocjena

Test možete kopirati za svakog učenika ili im čitati jedno po jedno pitanje, a oni na papiru bilježe neki od četiri moguća odgovora. *Odgovori na sljedeća pitanja da bi vidio/vidjela kakva ti je snaga volje:*⁴²

PITANJE	Da, sigurno	Možda	Vjerovatno ne	Ne, sigurno
Ljekar ti kaže da se cijeli mjesec pridržavaš strogog režima ishrane bez čokolade ili slatkiša. Da li ćeš se pridržavati tog savjeta?				
Sjutra imaš pismeni zadatak i moraš da se preslišavaš, ali ti se prijatelj javi i poziva te na zabavu. Da li ćeš odbiti poziv i umjesto odlaska na zabavu cijelo veče ponavljati gradivo?				
Upisao/Upisala si se u teretanu/na fitnes da stekneš kondiciju. Kurs traje četiri mjeseca i biće naporan. Da li ćeš ići na sve časove?				
Tvoj momak ili djevojka odlazi na godinu dana. Hoćete li ostati zajedno?				
Morao/Morala si da stigneš na važan sastanak, ali se autobus pokvario. Hoćeš li nastaviti pješke?				
Kod prijateljice/prijatelja si u posjeti. Neko vrijeme ostaješ sam/sama u sobi i vidiš na stolu otvoren njen/njegov dnevnik. Hoćeš li zaviriti unutra?				
Za večeru možeš da jedeš hamburger ili salatu. Već si jeo/jela hamburger za ručak, a pokušavaš da vodiš zdraviji život. Da li ćeš uzeti salatu?				
Tvoji roditelji su sakrili novogodišnje poklone na zaista očitom mjestu i ti ih nađeš. Da li ćeš zaviriti unutra?				

Ako si uglavnom odgovorio/odgovorila sa „da“ ili „možda“ na većinu pitanja, imaš jaku snagu volje – svaka čast!

Ako si odgovorio/odgovorila sa „vjerovatno ne“ ili „sigurno ne“ na većinu pitanja, onda nemaš jaku snagu volje i to je karakterna osobina na kojoj treba da poradiš!

▪ Vježbe za samokontrolu

Podijelite učenike u nekoliko grupa – zadatak je da, na osnovu ličnog iskustva ili onoga što su do sada naučili o samokontroli, predlože strategije/načine kako se može vježbati i jačati samokontrola.

Primjeri:

Okrenite situaciju u svoju korist: Umjesto da se nervirate što kasni voz ili autobus, iskoristite to

vrijeme za čitanje ili se posvetite svojim mislima. Sjetite se Nelsona Mandele koji je čekao dvadeset sedam godina da izađe iz zatvora.

Prepoznajte svoja osjećanja: Kada postanemo svjesni svojih osjećanja, ma kako negativna bila, lakše ćemo kontrolisati impulsivne reakcije. Takođe, može nam koristiti i to da obratimo pažnju na situacije u kojima najčešće burno reagujemo, da bismo ih sljedeći put lakše prepoznali i obuzdali reakciju prije nego što do nje dođe.

Odredite prioritete: Podsjetite se aktivnosti na kojoj ste razgovarali o potrebama i željama,

⁴³ Test preuzet iz publikacije: <https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/My%20Character%20PDFs/Resources/4.%20Patience.pdf>, prevod: Tamara Jurlina

ukoliko niste, naglasite u čemu je razlika između želja i potreba. Važno je shvatiti i prihvatiti da ne možemo, ali i ne moramo, uvijek imati sve što želimo. Uspostavljanje prioriteta pomoći će da se osjećamo smirenije. U svojoj *Molitvi* Egziperi kaže: *Podari mi fini dar da razlikujem primarno od sekundarnog.*

obje svoje želje. Kao pilot, dobio je orden Legije časti i učestvovao na strani Saveznika, u borbi protiv Hitlera. Čak i dok je bio na zadacima, Egziperi nije prestajao da piše. *Molitva*⁴⁴ je nastala u jednom od najtežih životnih perioda autora, kada su ga bolest, godine i ratni vihor polako lomili.

▪ Umjetnost malih koraka

Inspiracija za aktivnost: Antoan de Sent Egziperi, autor čuvenog *Malog princa*, pisac je koji je želio da bude pilot i pilot koji je želio da piše. Srećom po svijet, Egziperi je uspio da ostvari

44 <https://m.cdm.me/kultura/umjetnost-malih-koraka/>

Molitva – Nauči me umjetnosti malih koraka

Gospode, ja ne molim ni za čudesa ni za priviđenja, već za snagu svakodnevnju. Nauči me umjetnosti malih koraka.

Načini me pažljivijim i snalažljivim, da bih se u raznolikosti svakodnevnog života zadržavao na otkrićima i iskustvima koja me uzbuđuju.

Nauči me da pravilno raspolažem vremenom svog života. Podari mi fini dar da razlikujem primarno od sekundarnog.

Ja molim za snagu uzdržanosti i mjere, da kroz život ne bih lepršao i skliznuo, već razumno planirao tok dana. Da mogu vidjeti vrhove i prostranstva i da čak ponekad nađem vremena da uživam u umjetnosti.

Pomozi mi da shvatim da iluzije nisu od pomoći. Ni sjećanje o prošlosti, ni snovi o budućnosti. Pomozi mi da budem ovdje i sada i prihvatim ovaj trenutak kao najvažniji.

Spasi me od naivnog uvjerenja da sve u mom životu treba da bude glatko. Podari mi jasnu spoznaju da su teškoće, porazi, padovi i neuspjesi samo prirodni, sastavni dio života, zahvaljujući kojima rastemo i sazrijevamo.

Podsjećaj me da se srce često buni s razlogom.

Pošalji mi u pravom trenutku nekoga ko ima hrabrosti da mi kaže istinu, ali da mi je kaže s ljubavlju. Znam da se mnogi problemi rješavaju ako se ništa ne uradi, zato me nauči strpljenju.

Ti znaš koliko je jaka moja potreba za prijateljstvom. Daj mi da budem dostojan tog najljepšeg i najnježnijeg Dara Sudbine. Daj mi bogatu maštu, da bih u potrebnom vremenu, u potrebnom trenutku, na pravom mjestu, u tišini ili govoreći, nekome podario neophodnu toplinu.

Napravi od mene čovjeka koji zna da dopre do onih koji su zaista na dnu.

Spasi me od straha da ću nešto propustiti u životu. Ne daj mi to što ja želim, već to što mi je zaista potrebno.

Nauči me umjetnosti malih koraka.

- Dajte učenicima zadatak da u paru ili u grupama izdvoje misli koje se odnose na samokontrolu/strpljenje.
- Razgovarajte o tome kako čovjek u teškim momentima osjeti da gubi onu vrstu kontrole koja zavisi od njega: Egziperi zna što je vrijedno i što mu je potrebno kako bi povratio kontrolu, ali osjeća da je to (trenutno) van njega i moli Gospoda...
- Zatim ih podstaknite da prepoznaju i ostale vrline kojima Egziperi teži.
- Uporedite *Molitvu* s pjesmom *Ako* (strana 34). U čemu su slične?

Izreke o samokontroli

Kao i kod drugih vrlina, izreke možete koristiti kao inspiraciju za razgovor na početku radionice, kao završnu misao za sumiranje ili kao samostalnu aktivnost, kada učenicima možete dati zadatak da izdvoje izreku koja im se najviše dopada i da kažu zašto, da navedu primjere iz svakodnevnog života na koje se izreka odnosi itd.

- *Strpljenje je moć. S vremenom i strpljenjem i dudov list postaje svila.*

Kineska poslovice

- *Sjeti se ne samo da uvijek kažeš pravu stvar na pravom mjestu, već i ono puno teže, da ostaviš neizrečenom lošu stvar iako ti je na vrhu jezika.*

Bendžamin Frenklin

- *Tok događaja u životu ne zavisi od nas, nika-ko ili vrlo malo, ali način na koji ćemo događaje podneti zavisi u dobroj meri od nas samih, dakle, na to treba trošiti snagu i obraćati pažnju.*

Ivo Andrić

- *Onaj ko poznaje druge je mudar, onaj ko poznaje samog sebe je prosvijetljen, onaj ko može pobijediti druge je jak, onaj ko je pobijedio samog sebe je svemoćan.*

Lao Ce

- *Poznavati druge je inteligencija, poznavati sebe je prava mudrost. Kontrola drugih je snaga, kontrola sebe samog je prava moć.*

Lao Ce

- *Smatram hrabriji onoga koji nadvladava svoje želje od onoga koji osvaja svoje neprijatelje; jer, najteža pobjeda je nad sobom.*

Aristotel

- *Onom ko ne može da se pokorava biće zapovijeđeno. To je priroda živih bića.*

Fridrih Niče

- *Najviša moguća faza u moralnom razvoju je kada prepoznamo da moramo kontrolisati svoje misli.*

Čarls Darvin

- *Samokontrola je snaga. Ispravna misao je majstorstvo. Smirenost je moć.*

Džejms Alen

- *Ne možete kontrolisati činjenicu da će vas ljudi nervirati, ali ono što možete kontrolisati jeste vaša reakcija.*

Anonimni autor

- *Kontroliši sebe ili će te neko drugi kontrolisati.*

Anonimni autor

- *Tišina nije uvijek znak slabosti; to je također znak jake samokontrole.*

Anonimni autor

- *Uvijek ste odgovorni za to kako se ponašate, bez obzira na to kako se osjećate. Zapamtite to.*

Anonimni autor

EMPATIJA

EMPATIJA

*Ima na ovomu kukavnom svijetu
duševnijeh rana, koje pozlijeđuje zazor
i tajnost. Otkriješ li ih poštenoj duši,
iskrenu prijatelju, olakšaju ti i bol im se
ublaži.*

S. M. Ljubiša

Čovjek današnjice je često sam, bez stabilne porodice, bez prijatelja, prepušten burama vremena, ubrzanim životnim ritmovima, otuđen, ispunjen tjeskobom, strahom, očajem. I što njegov životni komfor postaje veći (jer mi u ovom dijelu svijeta živimo u mnogo boljim uslovima u odnosu na naše, čak i bliske, pretke), njegov životni smisao postaje manji. Kako je moguće da sve češće govorimo o usamljenosti, egoizmu, licemjerju, nezainteresovanosti, otupjelosti čula i emocija, o tome da čovjek danas ni na koga na svijetu ne može računati do na samoga sebe, da nema nikoga kome bi se mogao povjeriti i ko bi ga mogao razumjeti.

Šta doprinosi tome da čovjek čovjeku bude vuk, kako na individualnom planu, tako i na globalnom? Odgovori na ova pitanja kompleksni su i opširnošću daleko prevazilaze okvire ovog teksta.

Naš naum jeste upravo podsjećanje koliko mi sami moramo biti svjesni, s jedne strane negativnih aspekata života današnjeg čovjeka, i, s druge strane, duboke potrebe da se sistemski, kroz programe kao što je ovaj, stvaraju preduslovi da se takva stvarnost mijenja nabolje.

Potrebno je, dakle, još od najmlađeg uzrasta, preko osnovnoškolskog, a zatim i srednjoškolskog, činiti sve što je moguće da čovjek bude bliži čovjeku, da se u mladom biću kontinuirano

razvija osjećaj za onoga do sebe, da odmalena spoznaje koliko smo krhki ukoliko nemamo uz sebe nekoga ko će nas pridržati kad bure zaprijetu da nas sruše i ko će nam pomoći da se pridignemo kada padnemo.

Iz ovoga prirodno slijede pitanja: Koliko smo mi odrasli uopšte empatični? Koliko u nama ima saosjećanja za drugog čovjeka? Koliko smo u stanju da proniknemo u svijet drugog čovjeka, da osjetimo kako se i zašto taj neko osjeća i da znamo zašto se tako osjeća?

Kakvi god bili naši subjektivni ili objektivni odgovori, važno je znati da se empatija, kao i sve ostale SEV, može razvijati. Potrebno je „samo“ biti svjesno biće i imati predstavu o važnosti razvoja sopstvene empatije. Čovjek, kao društveno biće, treba da bude neko ko ne žali – nego saosjeća, neko ko ne sažaljeva – nego duboko razumije onoga do sebe. Samo ako smo i sami empatični i voljni da to budemo još i više, moći ćemo kod mladih da razvijamo ovu važnu osobinu.

Empatija je zapravo sposobnost da stvari posmatramo iz perspektive druge osobe, s ciljem da razumijemo njena osjećanja i misli i da to razumijevanje bude vodilja našim akcijama.

Definicije koje suštinu empatije vide u „dijeljenju emocija“ s drugom osobom kažu da empatija uključuje kako poistovjećivanje s drugom osobom, tako i svijest o osjećanjima druge osobe nakon poistovjećivanja s njom. Takođe, uključuje i našu osjetljivost za potrebe i stanja drugih osoba, kao i osjećanje brige za druge. Savremeni američki psiholog i naučnik, koji je najveći dio svog rada posvetio empatiji, Martin L. Hofman kaže da je empatija sposobnost osobe da osjeća ono što je odgovarajuće za situaciju u kojoj se nalazi druga osoba, a ne za sopstvenu situaciju.

Posebno je važno naglasiti da empatija nikako nije sažaljenje. Saosjećati ne znači sažaljevati. Sažaljenje je često formalno žaljenje osobe iza koga se, u najblažu ruku, krije zadovoljstvo sobom i sopstvenim životnim okolnostima, zadovoljstvo što mi nismo ti kojima se događa nešto

neprijatno. Takođe, empatiju ne treba miješati ni sa ljubaznošću. Biti ugrađen i ljubazan ne znači dijeliti s nekim osjećanja i misli i tačno znati kako se neko osjeća, o čemu razmišlja, moći sagledati njegovo stanje ili situaciju, možda i bolje nego našu sopstvenu.

Empatija nije ni u čuvenoj izreci *Čini drugima ono što bi volio da oni čine tebi*. Sjetimo se samo čuvenog pisca Džordža Bernarda Šoa, koji je rekao sljedeće: *Ne čini drugima ono što bi volio da oni čine tebi – može biti da imate potpuno različit ukus*. Empatija je upravo spoznaja tih ukusa, to jest, snaga i sposobnost da o drugima ne prosuđujemo po sebi.

Moramo biti spremni da razumijemo i prihvatamo različitosti i da pobjeđujemo svoje predrasude tako što u ljudima nećemo tražiti ono što nas razlikuje, već suprotno – ono što nam je zajedničko. I upravo to empatiju čini temeljem tolerancije.

Da bismo sve to mogli, moramo razvijati sposobnost pažljivog slušanja i osluškivanja emocionalnih stanja i potreba drugih. „Od ključnog značaja“, smatra Maršal Rozenberg, psiholog i pokretač ideje o nenasilnoj komunikaciji, „jeste naša sposobnost da prisustvujemo onome što se zaista dešava u datom trenutku – jedinstvenosti osjećanja i potreba osobe koju slušamo“.

Ipak, slušanje samo za sebe nije dovoljno. Neophodna je i naša otvorenost i iskrenost, kao i naša spremnost da i sami pokažemo kako se osjećamo i o čemu razmišljamo. I koliko god bili spremni da odašiljemo najfinije i najiskrenije misli i emocije, da jasno i glasno pokazujemo koliko dobro osjećamo i razumijemo stanje, osjećanje, potrebu, situaciju osobe kojoj želimo da pomognemo, važno je da pritom ne poremetimo svoju duševnu ravnotežu i da ne podnosimo žrtvu koja će ugroziti nas same.

Stoga je empatičnost u neku ruku hod po žici, vještina koja nam omogućava da nađemo tačnu mjeru, da damo tačno onoliko koliko mislimo i osjećamo da možemo, ne manje i ne više, jer to nije dobro ni po nas, ni po druge.

Uloga nastavnika

Kao i kada je riječ o drugim SEV, tako je i za razvoj empatije važna uloga nastavnika. Teško da nastavnik može biti dobar prenosilac svih ideja empatije na teorijskom i praktičnom nivou ukoliko i sam ne posjeduje ovu vrlinu i ukoliko nije spreman da stalno proširuje svoja znanja o empatiji, kao i da je neprestano iskazuje i primjenjuje u učionici.

Nastavnik je taj koji nakon određenog vremena dobro poznaje učenike kojima predaje, koji prati dešavanja u učionici, koji je zainteresovan da stalno unapređuje, ne samo međusobne odnose učenika, već i svoj odnos s učenicima. Biti empatičan nastavnik znači imati šesto čulo za život kolektiva, biti onaj ko stalno osluškuje bilo odjeljenja sa svim njegovim specifičnostima, s posebnim obraćanjem pažnje i pokazivanjem saosjećanja i istinskog razumijevanja njihovih zajedničkih i individualnih problema.

Nastavnik kao model sam po sebi je nezamjenljivo sredstvo iliti instrument za razvoj SEV. Jer, samo ukoliko je u prilici da i na djelu vidi šta je to empatija, učenik će biti u stanju da je preuzme kao način ponašanja, životno geslo, okosnicu svog odnosa s drugima. Biće u prilici da otkrije njene mehanizme, da razumije njene dobrobiti i da je koristi u samoj učionici, ali i van nje. Stoga nije čudo da se, kako istraživanja pokazuju, s razvojem empatije smanjuje i potreba za agresivnim ili destruktivnim ponašanjem. Izgrađujući je, mlad čovjek jednostavno postaje bolji – tolerantniji, postojaniji u odnosima s ljudima, odgovorniji prema drugima oko sebe, bez obzira na to gdje se nalaze. Sve to utiče i na razvoj moralnosti, pa se empatičnost pojedinca ne može odvojiti od njegove potrebe i da djeluje na etičan način. Sve češće se o uspješnim rukovodiocima i liderima govori i kao o osobama s izraženom sposobnošću empatije.

Veoma je važno obuhvatiti i vaspitne potencijale predmeta, jer ponekad i određene zakonitosti nastave datog predmeta (vježbe u fiskulturnoj sali, izrada zadataka iz matematike i fizike, izgovor riječi na stranom jeziku, itd.) omogućavaju

nastavniku da pokaže empatičnost, da stavi do znanja da razumije kako se učenik osjeća povodom poteškoća na koje nailazi u savladavanju gradiva, ili nekog drugog problema vezanog za dati predmet.

Sem toga, sadržaj pojedinih predmeta, kao što je književnost, ili jezik, ili istorija, predstavlja vrelo ideja, gdje nastavnik koristi tekst, pisanu ili elektronsku literaturu, kao predložak i polazište

od kojeg će ciljano voditi učenike do spoznaje o važnosti i neophodnosti empatije za zdrav i uspješan život čovjeka.

Nastavnik je, najjednostavnije rečeno, neko ko prati, sluša, osluškuje, saosjeća, razumije, podržava, osnažuje. Neko ko, prije svega, voli svoj poziv i svoje učenike. A to je temelj na kome se može podići kuća za sve SEV, pa i za empatiju.

RADIONICA: Empatija je eho drugih u nama

Pomoć koju smo vazda gotovi dati iskrnjemu⁴⁵ svojemu ne može zamijeniti sve blago duždevo, kamoli ovi naši iznemogli životi.

S. M. Ljubiša

Ciljevi:

Učenici će:

- analizirati razliku između empatije i sažaljenja
- razumjeti značaj empatije u međuljudskim odnosima

Vrijeme: 45 minuta

Materijal: samoljepljivi papirići

* * *

Empatija je... (10 min.)

Recite učenicima: *Sjetite se neke situacije u kojoj ste se posvađali s prijateljem/prijateljicom ili nekom drugom bliskom osobom, situacije u kojoj su povrijeđena vaša osjećanja, kad ste željeli da neko razumije kako se osjećate, a nisu vas razumjeli...* Dobrovoljci ispričaju primjere.

⁴⁵ Riječ iskrnji znači bližnji, iskreni, intimni (rječnik manje poznatih i tuđih riječi u djelu St. M. Ljubiše, Sabrana djela, Krički izdanje II: Pričanja Vuka Dojčevića, priredio Novo Vuković, Titograd, 1988)

Diskutujte o tome kako se osjećamo kada vidimo da drugi prepoznaju i razumiju naša osjećanja, a kako se osjećamo kada nas ne razumiju.

Definišite empatiju: Kada pokušamo da razumijemo kako se neka osoba osjeća i stavljamo sebe u njen položaj, mi pokazujemo empatiju. Pitajte učenike smatraju li da su dovoljno empatični i po čemu to zaključuju.

Empatija vs. sažaljenje (25 min.)

Postavite učenicima pitanje:

Kako reagujete kada vaš prijatelj/prijateljica prolazi kroz težak životni period – kako se ponašate, šta mu/joj kažete? (Mogu se sjetiti neke konkretne situacije.)

Odgovore pišu na samoljepljivim papirićima. Recite im da odgovore neće pojedinačno čitati, već ih sve skupite. Zatim čitajte jedan po jedan odgovor i lijepite ih na veći papir ili čart tablu, tako što ćete zajedno s učenicima reakcije razvrstavati u dvije kolone: empatija i sažaljenje.

Prethodno im objasnite da dok sažaljenje predstavlja izražavanje osjećanja koje kratko traje, i koje najčešće ima zaštitnički, utješiteljski ton: *Mnogo mi je žao što patiš*, empatija predstavlja dijeljenje osjećanja i misli s nekim: *Osjećam tvoje razočaranje*.

Osim osjećanja, u empatiju su uključene i misli: *Razumijem kako ti je...* Prepoznavanje i dijeljenje emocionalnog stanja druge osobe je složeni unutrašnji doživljaj. On počiva na samosvijesti, na sposobnosti da razlikujemo svoja osjećanja i osjećanja druge osobe, na umijeću zauzimanja drugog ugla gledanja, kao i na sposobnosti da prepoznamo emocije kod drugih, ali i kod nas samih, i da znamo kako da adekvatno ispoljimo ta osjećanja.

Empatija je: vidjeti očima drugih, slušati ušima drugih, osjećati srcem drugih.

Prodiskutujte odgovore koje ste razvrstali: *Kako češće reagujemo – empatijom ili sažaljenjem? Koje reakcije bi vama najviše prijele? Zašto je em-*

patija važna u prijateljstvu i u svim drugim međuljudskim odnosima? Koliko je empatija značajna u različitim profesijama? Kako sve možemo pokazati empatiju?

Zaključite: Da bismo stavili sebe na tuđe mjesto, potrebno je da uspostavimo ravnotežu kako između emocija i misli, tako i između sebe i drugih. Umjetnost empatije zahtijeva **obraćanje pažnje na potrebe drugih, ali bez žrtvovanja sopstvenih**. To nam daje pravo, ali i odgovornost, da povučemo sebe iz tuđih „cipela“ i da znamo kako i kada da to uradimo.

Alternativna aktivnost: Umjesto prethodno opisane aktivnosti, možete učenicima prikazati animirani film.⁴⁶ Sadržaj filma: kroz zanimljive animacije obrazlaže se teza da empatija podstiče istinsku povezanost, a sažaljenje nema takvu moć.

⁴⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=1Ewgu369Jw&fbclid=IwAR2idEycXDpnIBDnx14qhTnYD44maxw9I45Ofk-6JwhTvtCTPGZRY-aEyyLM>

Naučnica dr Brené Brown istraživala je empatiju u različitim zanimanjima i došla je do zaključka da postoje četiri ključna elementa empatije: staviti se u položaj druge osobe; uzdržati se od prosuđivanja, ocjenjivanja; prepoznati osjećanja druge osobe i saopštiti joj to.

Igra uloga (10 min.)

Uputstvo za učenike:

Ispričajte svom drugu/dugarici (parovi se mogu izvući metodom slučajnog izbora) neku situaciju iz ličnog iskustva kada ste bili tužni, uplašeni ili vam je bilo teško zbog nečega. Ako vam je neprijatno da govorite o ličnom iskustvu, izmislite priču. Partner treba da se ponaša empatično. Zatim zamijenite uloge. Razgovarajte o tome koliko ste uspjeli da pokažete empatiju, kako ste se osjećali.

A MOŽETE URADITI I NEŠTO OD SLJEDEĆEG:

Po ugledu na ovu radionicu, naredne aktivnosti možete kombinovati, raditi ih samostalno ili uz neke druge uvodne i završne igre.

Kroz ove aktivnosti učenici će učiti o empatiji, promišljati o njenom značaju u međuljudskim odnosima i razvijati sopstvenu empatiju.

▪ **Koliko si empatičan/empatična**

Možete umnožiti „test“ za svakog učenika, a možete im reći da na papiru napišu: uvijek, često, rijetko, ponekad i nikad. Zatim čitajte jednu po jednu tvrdnju, a učenici treba da označe učestalost za to pitanje.

Koliko si empatičan/empatična⁴⁷

Uputstvo: Stavi ✓ pored tvrdnje s kojom se slažeš

Tvrdnje	UVIJEK	ČESTO	RIJETKO	PONEKAD	NIKAD
Rastužuje me kada se neko u mom okruženju osjeća loše.					
Prije nego što osudim čovjeka, prvo pokušam da zamislim kako bih se osjećao/osjećala na njegovom mjestu.					
Uznemirava me kada vidim da nekoga tretiraju s nepoštovanjem.					
Kada vidim da je neko iz mog okruženja srećan, i moje raspoloženje se popravi.					
Brinem se za ljude koji su manje srećni od mene.					
Kada vidim uznemirenu osobu, imam jak poriv da pomognem.					
Vjerujem da uvijek postoje dvije strane priče i pokušavam da sagledam obje.					
Kada vidim prijatelja da je nesrećan, i ja se rastužim.					
Kada vidim da nekoga iskorišćavaju, osjećam potrebu da zaštitim tu osobu.					
Uživam da usrećujem druge ljude.					
Prijatelji mi se obraćaju kada imaju neki problem, jer, kako kažu – ja ih najbolje razumijem.					
UKUPNO					

⁴⁷ Ovo nije pravi test, već lista tvrdnji koje su autori kombinovali iz različitih izvora, isključivo u cilju podsticanja učenika da promišljaju o sopstvenoj empatičnosti i jedino se u te svrhe može koristiti. Korišćeni su izvori: <https://psychology-tools.com/test/empathy-quotient>; https://greatertgood.berkeley.edu/quizzes/take_quiz/empathy; https://www.gotoquiz.com/the_empathy_test

Kada završe, recite učenicima da ovo nije pravi/ baždareni test, ali je jasno da odgovori *uvijek* i često ukazuju na razvijenu empatiju. Ukoliko imaju veći broj odgovora *rijetko*, *ponekad* ili *nikad*, znači da je krajnje vrijeme da porade na svojoj empatiji. Pitajte ih šta bi od ponuđenih ponašanja (primjera u testu) željeli da počnu primjenjivati da bi podsticali razvoj empatije.

▪ **Praktikovanje empatije 1**

Podsjetite učenike na to da je empatija skup vještina koje uključuju povezivanje s drugima, prihvatanje, razumijevanje i osjetljivost na različita iskustva.

Objasnite im kako mogu vježbati empatiju:

Zamislite kakav je osjećaj „biti u tuđim cipelama“ i kako bih se ja osjećao/osjećala u takvoj situaciji?

Kada slušate: uspostavite kontakt očima, ne prekidajte sagovornika i postavljajte pitanja za podsticanje razgovora; možete pokazati da se zaista trudite da razumijete kroz šta prolazi.

Objasnite ključne „faze“ empatije:

1. Gledajte i slušajte – slušajte i posmatrajte osjećanja.
2. Povežite se s osobom tako što ćete se sjetiti trenutka u kome ste doživjeli sličnu situaciju ili osjetili istu emociju.
3. Stavite se „u tuđe cipele“ i razmislite kako biste se osjećali u toj situaciji.
4. Pokažite svoju podršku kroz ohrabrujuće riječi ili jednostavne postupke.

Naglasite da je važno ne pokušavati da stvari izgledaju bolje tako što ćemo koristiti riječi kojima želimo, bez stvarnog približavanja osjećanjima druge osobe, da je brzo utješimo; npr. makar, barem, budi srećan što... Na primjer, prijateljica ti se žali da je dobila lošu ocjenu iz fizike, a ti kažeš: *Ti makar nemaš problem s matematikom...*

Ne moramo se truditi da uljepšavamo stvari, bolje je reći: *Razumijem tvoj bol, jer se i meni nedavno desilo isto. Mogu li da uradim nešto za tebe*

tokom ovog perioda? Znam da ti je teško, drago mi je što si to podijelila sa mnom...

Rijetko odgovor može učiniti da se osjećamo bolje. Ono što stvarno pomaže je POVEZANOST.

Dati učenicima da vježbaju empatiju na sljedećim primjerima. Mogu i sami dodati neke druge situacije.

Situacije:

1. Djevojci je rečeno da zbog svog pola ne može biti dio sportskog tima.
2. Dijete je tužno na igralištu jer druga djeca neće s njim da se igraju.
3. Prijatelj vam je bolestan i moraće propustiti matursku ekskurziju.

▪ **Praktikovanje empatije 2**

Svaki učenik na kartici treba da napiše: *Problem koji pokušavam da riješim je...* i da završi rečenicu. Ne treba potpisivati kartice. Kada ih svi popune, pokupite kartice, promiješajte i podijelite ih učenicima.

Ako učenik dobije sopstvenu karticu, mora da je zamijeni s drugim učenikom, jer svako od njih treba da se bavi tuđim problemom.

Nakon toga svaki učenik čita šta je napisano na kartici koju je dobio, ali tako što će to predstaviti kao lični problem. Objašnjava grupi načine na koje problem može da se riješi. Ostali govore da li imaju iskustva u rješavanju takvih problema i daju svoje predloge.

Istu aktivnost ponavljati sve dok svi problemi ne budu razmotreni.

Evaluiraju koliko su zadovoljni rješenjima problema.

▪ **Ispričaj mi svoju priču**

Aktivnost možete realizovati na času istorije ili književnosti, a nastavnici mogu i timski osmisliti čas.

U zamračenoj učionici (ukoliko nema uslova da bude zamračena, zamolite učenike da zatvore

oči) pročitajte im (a druga varijanta je da prije toga nastavnik ili neki učenik s darom za lijepo kazivanje snime tekst pa ga pustite na CD plejeru) djelove pisama vojnika s fronta iz Prvog svjetskog rata ne govoreći o čijim vojnicima je riječ. Nakon toga podijelite učenike u parove, a zadatak im je da, na osnovu onoga što su čuli (i ranijim saznanjima o strahotama tokom Prvog svjetskog rata), dopunjavaju priče pokušavajući da na taj način „uđu u cipele“ vojnika koji su u tom trenutku bili približno istih godina kao i oni.

Zatim im saopštite da je prvi tekst odlomak iz Remarkovog romana *Na zapadu ništa novo*, a drugi tekst je pismo vojnika s fronta. Riječ je o njemačkim vojnicima. Razgovarajte o tome

kako se gradi slika drugog/neprijatelja kroz istoriju – samo zato što je neko na suprotnoj strani u ratu, makar bio i vojnik koji nije tu slobodnom voljom, često je u ratnim filmovima, izvještajima, itd. predstavljen kao negativac. Remark, i sam učesnik Prvog svjetskog rata, antiratni je pisac. Zatim slušaju pjesmu *Čovek peva posle rata* Dušana Vasiljeva u interpretaciji glumca Bekima Fehmijua.⁴⁸

48 <https://www.youtube.com/watch?v=Z53w3c5dAq8>

Pisma s fronta

Oteglo se ćutanje. Ja govorim, moram da govorim, obratim mu se i kažem. — Druže, nisam hteo da te ubijem. Kad bi ti još jednom ovamo uskočio, ne bih to uradio ako bi i ti bio razuman. Ali ranije si mi bio samo jedna pomisao, jedna kombinacija, koja je u mom mozgu postojala i moju odluku izazvala — tu kombinaciju sam ubio. Tek sada vidim da si ti čovek kao i ja. Mislio sam na tvoju bombu, tvoj bajonet, tvoje oružje — sada vidim tvoju ženu i tvoje lice i našu zajedničku sudbinu. Oprosti mi, druže!

*Uvek prekasno vidimo. Zašto nam stalno ne govore da ste vi isto tako jadni psi kao i mi, da vaše majke strahuju kao i naše, i da imamo isti strah od smrti i isto umiranje i isti bol. Oprosti mi, druže — otkud si mogao ti da mi budeš neprijatelj. Ako odbacimo ovo oružje i ovo odelo, mogao bi da budeš moj brat kao i Kac i Albert. Uzmi od mene dvadeset godina, druže, i ustani — uzmi i više, jer ja ne znam šta ću s njima.*⁴⁹

(Erih Marija Remark, 2016)

*Uopšte ne znam za šta se još treba boriti; možda da bi novine prikazale istoriju u drugačijem svjetlu nego što je zaista bila... Onaj ko je i dalje za rat taj više nije čovjek. Nevolja ne može biti veća, ni u zemlji neprijatelja ni kod kuće. To mogu biti samo ljudi koji nemaju pojma...*⁵⁰

(Pismo sa Zapadnog fronta od 17. oktobra 1914. Primjer za jaz između sopstvenih doživljaja na frontu i zvaničnog pisanja u njemačkim novinama.)

49 Odlomak iz Remarkovog romana *Na zapadu ništa novo*

50 Više pisama možete vidjeti na: https://impulsportal.net/index.php/kolumne/drustvo/4158-svjedocanstva-o-besmislu-rata-pisama-vojnika-iz-prvog-svjetskog-rata-citaju-se-i-sto-godina-kasnije?fbclid=IwAR0pEJPtxclCSCI-zkS_Bo0pmRzHuCWjCqN-9ZsQOizSljUxlmJoUy77REXA

▪ Remark i Hemingvej

Ovu aktivnost timski mogu realizovati nastavnici istorije i književnosti. Nakon uvodnog dijela, u kojem ćete kratko ispričati Remarkovu i Hemingvejevu biografiju, posebno naglasite činjenicu da su obojica učestvovali u Prvom svjetskom ratu i to na suprotnim stranama.

Učenike podijelite u grupe i dajte im zadatak da osmisle razgovor između dva velika pisca, tj. kako je ratno iskustvo uticalo na njih, na sposobnost razumijevanja položaja drugih, na život, političku i antiratnu aktivnost.

Može se osmisлити cijela predstava (korelacija nastave istorije i maternjeg jezika) o „izgubljenoj generaciji“ pisaca koji su učestvovali u Prvom svjetskom ratu.

▪ Slučaj Amistad

Sloboda nam nije data. To je naše pravo na rođenju.

Pored časa odjeljenjske zajednice, ova aktivnost može se realizovati na času istorije, sociologije ili građanskog obrazovanja.

Postavite učenicima pitanje: *Zašto neki ljudi drugim ljudima uskraćuju ili oduzimaju prava koja svima pripadaju, a to se najčešće završava nasiljem?*

Dajte im par minuta da razmisle i iznesu svoje stavove. Umnožite tekst *Slučaj Amistad*⁵¹ (može po jedan za svaku klupu).

51 Izvor: <https://www.archives.gov/education/lessons/amistad>

Slučaj Amistad

Februara 1839. godine, portugalski lovci na robove oteli su veliku grupu Afrikanaca iz Sijera Leonea i otpremili ih u Havanu, koja je tada bila centar trgovine robljem. Ova otmica prekršila je sve postojeće tadašnje ugovore. Dva španska vlasnika plantaža kupila su 53 Afrikanca i stavila ih na kubanski brod „Amistad“ da bi ih poslali na karipsku plantažu.

Afrikanci su 1. jula 1839. zauzeli brod, ubili kapetana i kuvara, i naredili da brod otplovi u Afriku. Međutim, brod, njegov teret i sve na njemu zaplijenjeni su u američkim vodama. Vlasnici plantaža su oslobođeni i Afrikanci su zatvoreni po optužbi za ubistvo.

Iako je optužba za ubistvo odbačena, Afrikanci su i dalje držani u zatočeništvu, a slučaj je dodijeljen Federalnom okružnom sudu. Vlasnici plantaža, vlada Španije i kapetan broda koji je zaplijenio „Amistad“ tvrdili su da imaju pravo na Afrikance ili kompenzaciju.

Slučaj je stigao pred Vrhovni sud, gdje je Afrikance zastupao bivši američki predsjednik Džon Kvinsi Adams. Adams je strastveno i rječito branio pravo Afrikanaca na slobodu, na pravnim i moralnim osnovama, pozivajući se na ugovore koji zabranjuju trgovinu robljem i Deklaraciju o nezavisnosti.

Vrhovni sud je odlučio u korist Afrikanaca, navodeći da su oni slobodni pojedinci. Oteti i transportovani ilegalno, nikada nisu bili robovi. Viši sudija Džozef Stori napisao je i pročitao odluku: „...to je bilo osnovno pravo svih ljudskih bića u ekstremnim slučajevima da se odupru represiji i da primijene silu protiv propale nepravde“. Mišljenje je potvrdilo pravo Afrikanaca da se odupru „nezakonitom“ ropstvu.

Sud je naložio hitno oslobađanje Afrikanaca s „Amistada“. Trideset pet preživjelih vraćeno je u svoju domovinu (ostali su umrli na moru ili u zatvoru dok su čekali suđenje).

Nakon čitanja teksta učenici dobijaju zadatak da razmisle o osjećanjima ljudi koji su bili zarobljeni na „Amistadu” i zapišu ih jednom riječju. Učenici će vjerovatno napisati strah, bijes, uplašenost... Ukoliko žele, mogu i skicirati ili nacrtati sliku koju su stvorili u glavi dok su čitali tekst.

Pitajte ih da li su se oni nekada osjećali bespomoćno, a da nisu ni znali zašto im se nešto loše dešava. Kako bi reagovali na ovu situaciju?

Nakon ovoga dobijaju mogućnost da iskažu svoja osjećanja dok su čitali tekst. *Kako je na njih uticala priča o „Amistadu”? Šta je kod njih izazvala? Da li su osjetili empatiju? Da li znaju za slične primjere gdje su se kršila osnovna ljudska prava? Kako bi oni reagovali da su se našli u sličnoj situaciji? Da li su se našli u situaciji da im je uskraćeno neko osnovno pravo i kako su reagovali?*

Učenici na kraju gledaju kratak trejler iz filma *Amistad*⁵², koji je režirao Stiven Spielberg, kako bi se dodatno zainteresovali za temu i produbili diskusiju.

▪ Empatija razbija predrasude

Pročitajte učenicima tekst o Klebornu Polu Elis. Razgovarajte o tome kako empatija može da nadvlada mržnju i promijeni naše rigidne stavove. Pitajte učenike znaju li neki sličan primjer iz ličnog iskustva, okruženja ili iz literature.

52 Izvor: <https://www.youtube.com/watch?v=eJ9C5rQOaYU>

Kleborn Pol Elis⁵³ rođen je u siromašnoj porodici bijelaca u Sjevernoj Karolini 1927. godine. Radio je težak posao u jednoj garaži i vjerovao da su Afroamerikanci uzrok svih njegovih nevolja, što je rezultiralo time da krene stopama svog oca i učlani se u ozloglašeni Klu Klaks Klan (KKK). Tu je vremenom napredovao do jedne od najviših pozicija u lokalnom ogranku ovog rasističkog udruženja. Kao istaknuti lokalni građanin, 1971. godine bio je pozvan na desetodnevno zasjedanje u lokalnoj zajednici u cilju smirivanja rasnih tenzija u školama. Bio je proglašen članom Upravnog odbora skupa s Enom Etvoterom, lokalnim „crnim” aktivistom koga je prezirao. Ali, radeći s njim, uvidio je besmislenost svih svojih predrasuda koje je imao prema Afroamerikancima. Na prvom mjestu, shvatio je da isti problem siromaštva pogađa obje zajednice. „Počeo sam da posmatram tog crnca, da se rukujem sa njim i vidio sam ga kao ljudsko biće”, prisjetio se kasnije svog iskustva na zasjedanju zajednice. „To je bilo gotovo isto kao biti ponovo rođen.” Posljednjeg dana zasjedanja, stao je pred nekoliko stotina ljudi i simbolično iscijepao svoju KKK člansku kartu. On i En ostali su prijatelji do kraja svojih života...

53 Više na: <https://www.yesmagazine.org/peace-justice/how-a-white-supremacist-became-a-civil-rights-activist>

▪ „U tuđim cipelama”

Ovu aktivnost možete, pored odjeljenjske zajednice, realizovati i na času književnosti ili istorije.

Postavite učenicima, jedno po jedno, sljedeća pitanja. Odgovore zapisuju na papirićima.

Kako bi se osjećao/osjećala kada:

- bi se neko smijao na račun tvog izgleda?
- bi te isključivali iz grupe zbog socijalnog statusa i lošeg materijalnog stanja?
- ne bi imao/imala novca za osnovne životne namirnice?

Očekivano je da će učenici saopštavati o negativnim osjećanjima. Razgovor nastavite sljedećim pitanjima:

- *Da li u školi ima učenika Roma? Ukoliko ima, da li se družite s njima/da li biste se družili?*
- *Da li znate nešto o istoriji Roma, neku romsku riječ? Šta znači riječ Rom? Kako biste se osjećali da ste okruženi ljudima koji ništa ne znaju o vašoj kulturi?*
- *Da li ste uopšte ikad zastali i razmislili o tome kako se osjeća neko ko je drugačiji?*

Pročitajte učenicima pjesmu *Cigansko mlijeko* i priču *Kad sam bio garav*/Čohano. Nakon toga učenici iznose svoja zapažanja o pročitanom,

ali i svoja razmišljanja i stavove o životu i problemima romske populacije. Podstaknite ih da uoče sličnost između pripovjedača (priča Čohano) i pjesnika (*Cigansko mlijeko*). Kakvi su njihovi stavovi prema Romima? Znaju li neki sličan primjer? Pitajte učenike koliko su ih priča i pjesma podstakle da se stave u položaj Roma, da uđu u njihove cipele. Kakav je danas položaj Roma u Crnoj Gori?

Na kraju možete prikazati blog post o ranim dječjim brakovima koji je pisala Rozalinda Toska, Romkinja, UNICEF-ova mlada reporterka.⁵⁴

⁵⁴ Dostupno na: <https://www.unicef.org/montenegro/price/mla-denci-ili-djeca>

Kad sam bio garav⁵⁵

U ona davna i daleka vremena, kad sam bio dečak, imao sam u osnovnoj školi druga Mileta Petrovića, malog buljookog Ciganina, koga su zvali Mile Glupavi, ili kako se to na ciganskom kaže: Mile Dileja. Mnogi Cigani zovu se Nikolići, Petrovići ili Jovanovići, mnogi se i danas zovu Mile, ali onaj moj drug, onakav Mile Dileja, bio je ipak, i ostao, nešto drukčije od svih ostalih.

Ubili su ga fašisti 1942. godine u Drugom svetskom ratu. Sahranjen je negde ka selu Jabuci, kod Pančeva, u veliku zajedničku grobnicu bezimernih žrtava. Dve humke u ravnici, na dnu negdašnjeg Panonskog mora, liče na dva ostrva koje zapljuskuje veliko nisko nebo južnog Banata. Ponekad tamo odem, zapalim sveću i plačem. A meni se još i sad učini da Mileta ponekad sretnem. U gradskoj vrevi. U metežu autobuskih stanica ili aerodroma. Na obalama reka kraj kojih me nose brodovi. Na pustim poljanama u predvečerja, kad provirim kroz okno voza. Kroz vazduh, blag i pepeljast kao svila, ide čerga. A za njom, na pedeset koraka, providan kao staklo: Mile. Kad voz zađe za okuku, a on, kao da nadrašta krošnje, rasplinjuje se i pretvara u veliki beli oblak. I tako usamljen, dugo još lebdi na južnom nebu.

Iako najmanji u razredu, Mile je uvek sedeo u poslednjoj klupi kao da nekom smeta, kao da je nešto drugo nego ostala deca. Tukli su ga svi redom, bez razloga, prosto zato što je Ciganin. Kad god neko nešto ukrade, Mile je dobijao batine ni kriv ni dužan. A vladalo je verovanje da je urokljiv, zbog zrikavih očiju, i da se noću druži s đavolima.

Jednog dana, kad je sve to prevršilo meru, premestio sam Mileta kod sebe u prvu klupu i potukao se zbog njega do krvi. Proglasio sam ga za svog druga. Pravio sam se da sam i ja razrok kad smo plašili drugu decu. Naučio me je ciganski, pa smo nas dvojica govorili nešto što niko ne razume, i bili važni i tajanstveni.

Bio sam dosta nežan dečak, plavokos i kukavica, ali odjednom se u meni probudio neki vrag i ja sam tukao sve redom, čak i one najjače. Danima sam dolazio kući raskrvavljen i pocepan. Šutirali su mi torbu po blatu. Napadala su me ponekad i petorica. Ali izdržao sam.

⁵⁵ Izvor: <http://fenomeni.me/tag/cohano/> i na <http://miroslavantic.blogspot.com/2008/08/kad-sam-bio-garav.html>

Mile me je obožavao. Počeo je da krade zbog mene gumice, bojice, užine, olovke... i donosio mi sa nekom čudnom psećom vernošću. Imao sam zbog toga mnogo nepravilnosti, jer morao sam sve te stvari posle krišom da vraćam, da ga ne uvredim. A vraćati je ponekad mnogo teže nego krasti. Mile Dileja je bio najveći pesnik koga sam poznao u detinjstvu. Izmišljao je za mene ciganske pesme na već poznate melodije, prerađivao one stare koje je slušao od mame i bake, i dugo smo, danima, pamtim to kao iz neke čudne magle, dugo smo govorili o neobičnim svetovima bilja i životinja, o zlom duhu Čohana što jede decu, o snovima i kletvama, o čergama i skitnjama, i gorko, i šeretski, i tužno, i bezobrazno. Jednog dana rekao mi je svoju tajnu: loš đak je zato što ne može da misli, a da ne peva. Kad bi mogao, rekao je, da otpeva sve svoje lekcije, i zemljopis, i poznavanje prirode, i tablicu množenja, ali da sve to izvrne kako se njemu čini da je lepše, bio bi najbolji đak u razredu.

Onda je došao rat. Došlo je strašno Čohano, koga se plaše i deca i odrasli Cigani. Probajte ako ne verujete: to je nešto u krvi. Čudno. Idite u neku cigansku kuću i, kad dete u kolevci plače, dete koje još ne zna ni da govori, plašite ga đavolom, vilenjacima, vešticama, plašite ga barbarom, čime god hoćete – vrištaće i dalje. Ali ako mu kažete, gledajući ga u oči: mir, ide Čohano – dete će okrenuti glavu, naježiti se i zaspati.

U kućama Garavog sokaka tih prvih ratnih noći stalno su gorele sveće. Kažu da se Čohano boji svetlosti, jer je duh mraka i smrti. „Čohano jede sveće“, govorili su. „Palite zato jednu na drugu da se produži svetlost.“ Moj Mile je morao da nosi na ruci žutu traku. Tako su okupatori odredili. Žuta traka je značila da on nije čovek, nego Ciganin, i da svako može da ga ubije kad hoće.

Bio je nasmrt preplašen. Vodio sam ga kući iz škole, uzimao od njega traku i stavljao na svoj rukav. Dogodilo se da smo jednom, vraćajući se tako, sreli nemačkog vojnika. Jednog od ovih naših, domaćih, regrutovanih u diviziju „Princ Eugen“. Bio je u šlemu, pod oružjem, a jedva šest ili sedam godina stariji od nas dvojice. Imao je dva plava oka, okruglo rumeno lice, u prvi mah činilo mi se čak dobroćudno. Uperio mi je pušku u grudi. U vilici mu se caklio zlatan zub. „Čega se to vas dvojica igrate?“

„Ničega“, rekao sam. „On se boji, a ja mu čuvam strah.“

„A šta je on tebi, kad mu čuvaš strah?“

„Brat“, rekao sam. I dalje se smeškao. Isukao je bajonet i stavio mi vrh u nozdrvu. Digao ga je tek toliko koliko mogu da se uspnem na prste.

„A koga se to bojiš?“, upitao je Mileta. Mile je ćutao i gledao u zemlju.

„Boji se da ga ne ubijete, gospodine vojniče“, kazao sam dižući se i dalje na prste kao da ću poleteti. Osetio sam da mi nozdrva polako puca i krvavi.

„A ti se ne bojiš?“

„Svako ko je mali mora da ima starijega brata koji će ga čuvati“, rekao sam.

„A gde je tvoj stariji brat?“

„Nemam ga, gospodine vojniče“, kazao sam. „Zato se i ja bojim kad sam sam. Ali pred ovim dečkom ne smem.“

Ne prestajući da se smeška, vojnik me je poveo ulicom. Išao sam tako na prstima, sa bajonetom u pokidanoj nozdrvi i ljudi su nam se sklanjali s puta. Vojnika je sve to veoma zabavljalo. Očekivao je,

valjda, da ću zaplakati. A ja, od silnog straha i bola, ništa drugo nisam umeo da mislim, nego sam stalno ponavljao u sebi: nemoj se saplesti, ostaćeš bez nosa.

Mileta su jedne noći odveli s grupom Cigana i streljali. Ja sam ostao živ. I kad god vidim nekog Ciganina da mu treba pomoć, stanem uz njega da mu sačuvam strah.

Jedno vreme odlazio sam u kafane gde sviraju najbolje ciganske družine. Oni to zovu: muzička kapela. Družim se s njima i plačem. Teram ih da mi sviraju Miletove pesme. Oni kažu da to ne postoji. Da reči tako ne idu. A ja znam da idu baš tako, i još ponešto izmišljam i sad već, polako, neki dobri orkestri, kao što je Tugomirov ili Janike Balaža, Žarkova banda, Džanetova ili Miloša Nikolića iz Deronja, pevaju te pesme. „Iz poštovanja“, kaže mi basista Steva iz Silbaša. „Žao nam kad plačete. Ako ne postoje pesme, izmislićemo ih za vas.“

I ja, evo, već godinama lutam i izmišljam pesme Roma. Romi – to je isto što i Cigani, samo što na ciganskom Romalen znači i: ljudi. I uvek se piše velikim slovom.

A Mile Dileja?

Ja u boga ne verujem. Ni u strašno Čohano. Ali ako ga negde ima, onda ga molim da tamo, u onom svetu mraka, korenja i tišine, kupi mom Miletu Dileji plišan šešir. Uvek ga je tako mnogo želeo.

(Miroslav Antić, 2009)

Cigansko mlijeko (Za K.)

Čitav život moja majka
ostavljala je Priče
da me čuvaju
Na svakom koraku

Moje tijelo je izbodeno njenim skaskama
(Neuhvatljiva majčinska akupunktura)
Samotvoreći Bal pod maskama,
Karneval i zaštitna aura...

*Prekriven kao uniforma maršala
Ordenjem njenim – zaštitom od zala.
Svikni. Tu je svaka logika tanka:
Majka je uvijek pomalo šamanka.*

Priča mi majka:
Kad sam te rodila,
bilo je šest i dvadeset ujutro.
Nije mi odmah krenulo mlijeko.
Dešava se to.

Pored mene je ležala mlada Ciganka.
Ja sam imala dvadeset, ona osamnaest.
Porodila se nekoliko sati prije.
Rodila sina Zdravka.

Kad su mi te donijeli,
Okrenula sam se i zamolila
Ženu koja je ležala do mene,
mladu Ciganku,
Da te podoji.

Uzela te u naručje kao da si njen
Tako bih i ja njenog Zdravka,
I podojila te.

Sjutra je i meni krenulo mlijeko.
Ali, zapamti, tebe nije prvi put
Podojila majka, nego Ciganka.

Naći ćeš se ovamo, onamo,
čućeš u životu svašta
Ko zna što će Priče biti

Kada budeš imao moje godine.
Lako je biti loš, kaže uz osmijeh.

Ti nemoj tako.
Zapamti sve što je za pamćenje
Onda nikad nećeš pogriješiti.

Cijelo djetinjstvo gledao sam je
kako dolazi kod moje majke
Sa svojim Zdravkom.

Dok su njih dvije divanile
Moj brat po majčinom mlijeku i ja smo
igrali oko zgrade.
Naučio me je kako da kamen bacim dalje.
Ja njega ničemu nisam naučio.
Zelenooka i ćutljiva.
Majka je za nju odvajala robu i hranu.
Uvijek bi joj dala i neku šminku,
Karmin kupljen za nju....

Kad smo Zdravko i ja imali po deset godina
Njena čerga je otišla u svijet.

Nikad je više nisam vidio.
Moju Ciganku koja me je mlijekom
Naučila toliko toga.

Kad sam sve ovo
Nekoliko decenija kasnije
Ispričao svojim prijateljicama
Rekle su mi da nisu sigurne
Da bi uradile isto.

Danas je drugo vrijeme.
Ali, takve su bile te godine,
Takva je bila moja majka.

Prirodna ljevičarka. Njena šarena roba.
Prosvjetitelji vrlo uvijek pri ruci
Sedamdesetih je sve moglo da se proba
Ako ćeš čovjeku uvijek pomoći na mucu.

Ne znam kako se to zove sada
Al nas je grijala ogromna Nada.

*Vjerovali da pada Nepravda i Sila.
Neka se Praznina smiluje na nas!
Tada je laž ljepša bila
Nego što je istina danas.*

Uvijek sam bio ponosan
Na tu kaplju ciganskog mlijeka.

Moj imaginacijski alibi:
Tome pripišem svaku melanholiju
Koja me začudi
I svaku noć koja se ne da.

(Balša Brković, 2016)

▪ Upoznaj me

Razgovarajte s učenicima o tome koje su to ugrožene kategorije ljudi u njihovom kraju (Romi, beskućnici, žrtve nasilja, bivši zavisnici...). Zatim im dajte zadatak da u grupama osmisle i snime kratki dokumentarni film o životu tih ljudi (u formi intervjua, pregled njihovog života, jedan dan sa...), koji kasnije prezentuju ostalim grupama i iznose mišljenja o svemu onome što su čuli i vidjeli. Kao inspiraciju, možete pogledati spot *Ne rugaj se*⁵⁶.

▪ Utakmica u vojničkim cipelama⁵⁷

Ovu aktivnost zajedno mogu realizovati nastavnici istorije i fizičkog vaspitanja. Nastava je na otvorenom. Nastavnik istorije govori učenicima o Božićnom primirju iz 1914. godine, kada su njemački i britanski vojnici na Zapadnom frontu, u čast Božića, na ničijoj zemlji, nakratko prekinuli rat i odigrali fudbalsku utakmicu. U znak sjećanja na taj događaj, učenici i nastavnici igraju utakmicu u malom fudbalu. Mogu igrati učenici protiv nastavnika ili mogu biti kombinovane ekipe od učenika i nastavnika. Ukoliko niste u mogućnosti da odigrate utakmicu, o ovom događaju možete razgovarati na času istorije ili na času odjeljenjske zajednice. Pitajte učenike: *Jeste li znali nešto o ovom događaju? Kakva osjećanja je priča izazvala? Koju poruku nam šalje? Možete li se staviti u položaj vojnika?*

⁵⁶ Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=qj5V3J-8h0uQ&t=32s>

⁵⁷ <https://noizz.rs/kultura/svet-je-dobio-najbolju-lekciju-u-istoriji-na-bozic-1914/dldtt22>

Fudbalska utakmica na ničijoj zemlji na Božić 25. decembra 1914.

Bio je decembar 1914. godine. Veliki rat je počeo da se zahuktava i ratna mašinerija Zapadnog fronta je radila punom parom. Nemačka imperija je septembra te godine napala Francusku republiku kroz Belgiju, ali je invazija zaustavljena posle prve bitke na Eni. Od novembra nadalje, rat se pretvorio u rovovsku borbu dve armije koje su bile postavljene u defanzivnim položajima. Rat je u tih prvih par meseci odneo mnogo života, više nego bilo koj rat koji mu je prethodio, te nije čudilo da je filozofija „živi i pusti druge da žive“ pustila korene kako među civilima, tako i među vojnicima. Mnogobrojne mirovne inicijative pokretane su u decembru te godine, sve kako bi se beskonačno krvoproliće zaustavilo.

„Otvoreno Božićno pismo“ bila je poruka mira koju je 101 britanska sufražetkinja poslala ženama Nemačke i Austrije u danima koji su prethodili Božiću po gregorijanskom kalendaru. Čak je i papa Benedikt XV 7. decembra 1914. molio zaraćene strane da pristanu na zvanično primirje. Ostaće zapamćen njegov citat: „Neka puške utihnu barem na noć kada su i anđeli pevali.“

Zvanične vlade su bile gluve na njihove vapaje.

Ipak, na frontu, daleko od dvorova na kojima su političari krojili njihove sudbine, stvari su bile drugačije.

Mladići koji su bili odvučeni iz sopstvenih kuća i bačeni u ledene rovove bez adekvatne odeće, nisu razumeli zašto moraju da ubijaju i umiru u za njih besmislenom ratu. Oni su bili puni života i želeli su da upoznaju svog neprijatelja. Ova pojava, tako neuobičajena u tim slučajevima, dobila je i zvaničan naziv – fraternizacija.

Fraternizacija je pojava u kojoj dolazi do miroljubive i povremeno čak i prijateljske interakcije između zaraćenih strana. Javljala se za vreme produženih mirnih perioda u rovovima koji su bili dovoljno blizu da se čuje zvuk glasa. Proces fraternizacije je započeo već u novembru, mesec dana posle početka invazije, tako što su vojnici iz jednog rova počeli da viču pozdrave i poruke vojnicima s druge strane, a vremenom su oni odgovarali.

U ovom slučaju, u suprotstavljenim rovovima na severu Francuske, nalazile su se armije Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske republike, s jedne strane, i Nemačkog carstva nasuprot njima.

Vilhem II, kajzer Nemačkog carstva, naredio je da se stotinu hiljada ukrašenih borova i jelki pošalje na frontove, kako bi hrabri nemački vojnici mogli da ima božićno drvo pored sebe na najsvetiji od hrišćanskih praznika. Britanske žene su slale poklone svojim voljenima koji su u tuđini naoružani ciljali na neprijatelja, a civili su hranu, duvan i lekove slali po karavanima.

Kako se zadesilo, duž celog fronta, većinom su pokloni, hrana i sve potrepštine ostavljane između rovova, pa bi uz bele zastave vojnici išli do ničije zemlje i preuzimali pakete. Tako je došlo i do prvih upoznavanja.

„Majko, ležim u rovu dok ti ovo pišem i pušim lulu koju si mi poslala. Ali u njoj nije duvan koji je došao u kesici s njom, već nemački duvan. Pitaš se, odakle mi? Od vojnika koje sam zarobio? Ne, već mi je nemački vojnici sam prišao juče i ponudio mi prstohvat pošto mu se dopala moja lula“, pisao je uzbuđeni britanski vojnici svojoj majci.

Dalje u pismu je pisao kako je jedan njegov saborac, koji je inače bio frizer u domovini, šišao kajzer-ovog vojnika kome je kosa poprilično porasla i kako je čuo svog narednika kako je svojim potčinjenima

pohvalio jednog osamnaestogodišnjeg Nemca kao najboljeg čoveka kojeg je tamo video. Razmenili su dugmiće od kaputa.

Ti susreti su postajali sve češći dok nisu kulminirali fudbalskim utakmicama, na ničijoj zemlji, na Božić 25. decembra 1914. Većinom su to bile utakmice između vojnika iste nacionalnosti – osim jedne.

Tog hladnog decembarskog dana, na jednoj strani se našla kombinovana reprezentacija francuske i britanske armije, a na suprotnoj reprezentacija nemačke vojske.

Igralo se po tada važećim pravilima i borba je bila žestoka. Po svim zapisima koje danas imamo, više srca su iskazali na fudbalskom terenu šutirajući krpenjaču nego kada su zaista ratovali jedni protiv drugih.

Utakmica je završena rezultatom 3:2 u korist reprezentacije vojske Nemačkog carstva.

Uz zagrljaje, čestitke i želje da sledeće godine ponove utakmicu, rastali su se i vratili u svoje rovove.

Sledeća godina ih je dočekala na istom mestu, ali vlade sve tri armije su insistirale na zabrani fraternizacije i druženja s neprijateljem. Ljudskost neprijatelja je pala u senku s porastom vojnih i civilnih žrtava, upotrebe nervnog gasa i sve većih zverstava koja su se dešavala na svim frontovima.

Ipak, na jedan dan, u zdravom telu je pobedio zdrav duh i mladići – kako učenici, tako i radnici – odbacili su oružje i napustili svoje rovove, potrčavši na teren na kome će odigrati fudbalsku utakmicu. Malo njih je znalo da su odigrali fudbalsku utakmicu svojih života. Jedna sportska manifestacija je pokazala da i usred najnehumanijeg perioda dotadašnje istorije ljudski duh i ljubav prema slobodi pobeđuju.

I dan danas je fudbal omiljeni sport na Starom kontinentu.

Izreke o empatiji

Izreke možete koristiti u uvodnim i završnim aktivnostima, a možete osmisлити i zasebnu aktivnost na kojoj biste učenicima dali listu izreka, a oni treba da biraju one koje im se najviše dopadaju i da obrazlože zašto.

- *Jaki smo onoliko koliko smo povezani s drugima. Slabi onoliko koliko smo razdvojeni.*

Džoan Rouling

- *Ništa nije teže od saosjećanja. Ni vlastiti bol nije tako težak kao bol koji se osjeća s nekim, za nekoga, umjesto nekoga, bol višestruko pojačan maštom, bol produžen u stotinu odjeka.*

Milan Kundera

- *Mašta nije samo jedinstvena ljudska sposobnost da zamisli ono što nije, i, stoga, temelj svakog izuma i inovacije. Mašta je moć koja nam omogućava da empatišemo s ljudima čija iskustva nikada nismo podijelili.*

Džoan Rouling

- *Mišljenje je zaista najniži oblik ljudskog znanja. Ne zahtijeva nikakvu odgovornost, nika kvo razumijevanje. Najviši oblik znanja ... je empatija, jer zahtijeva od nas da suspendujemo ego i živimo u tuđem svijetu. Ona zahtijeva duboku svrhu koja je veća od samorazumijevanja.*

Bil Bulard

- *Prečesto potcjenjujemo moć dodira, osmijeha, ljubazne riječi, uha koje sluša, iskrenog komplimenta ili najmanjeg čina brige, a sve to ima potencijal da okrene život.*

Leo Buskaglia

- *Sve što sam ikada želio bilo je da pružim ruku i dodirnem neko drugo ljudsko biće ne samo rukama, već i srcem.*

Tahereh Mafi

- *Opažati znači patiti.*

Aristotel

- *Kad god želite da pronađete nečiju grešku,*

postavite sebi sljedeće pitanje: Koja moja greška skoro nalikuje na onu koju ću kritikovati?

Marko Aurelije

- *Kada se fokusiramo na druge, naš svijet se širi. Naši problemi padaju na periferiju uma i tako izgledaju manji, a mi povećavamo kapacitet za povezivanje – ili saosjećajnu akciju.*

Daniel Goleman

- *Ne pitam ranjenu osobu kako se osjeća, ja lično postajem ranjena osoba.*

Volt Vitman

- *Ako možemo da podijelimo našu priču s nekim ko odgovara empatijom i razumijevanjem, sramota ne može da preživi.*

Brene Braun

TOLERANCIJA

TOLERANCIJA

Ne slažem se s tim što govoriš, ali ću do smrti braniti tvoje pravo da to slobodno kažeš.

Volter

Koliko puta smo čuli: „Treba biti tolerantan“, „Nedostaje mu tolerancije“, „Tolerancija je neophodna za uspješnu komunikaciju...“

U vremenu u kojem živimo riječ „tolerancija“ spada u neke od najfrekventnijih. U pisanim i elektronskim medijima, u svakodnevnoj formalnoj i neformalnoj komunikaciji, u politici jednako kao i u drugim oblastima ljudskog djelovanja, riječ tolerancija postala je nezaobilazna. No, da li je prisutnost same riječi ujedno i potvrda jednako snažnog prisustva onoga što ta riječ znači? Koliko god da se savremena društva trude da toleranciju ugrade u same temelje svojih sistema, ipak, sudeći po brojnim negativnim pojavama kod nas i u svijetu, u čijem korijenu leži sve suprotno toleranciji (nerazumijevanje, isključivost, netrpeljivost, egoizam, mržnja), čini se da je potrebno da još mnogo učimo o njoj i o načinima na koje ćemo je kod sebe lično, kao i u užem i u širem društvenom kontekstu, razvijati i jačati.

- Sama riječ potiče od latinske *tolerantia*, što znači popustljivost, snošljivost prema tuđim shvatanjima, premda se čovjek s njima ne slaže. Riječ dolazi od glagola *tolerare*, što znači podnositi, imati obzira, trpjeti, dopuštati. (Anić, Klaić, Domović, Rječnik stranih reči, Beograd, 2001)
- *Tolerantan* je onaj koji se prema nekome ili nečemu odnosi pomirljivo, liberalno, trpeljivo. (Rečnik srpskog jezika, Novi Sad, 2007)
- Tolerancija je „poštovanje, prihvatanje i

uvažavanje bogatstva različitosti“, kaže se u UNESCO-voj definiciji ovog pojma (*Tolerancija*, 2008).

- Sljedeće određenje kaže: „*Tolerantnim se smatra stanovište osobe koja dopušta tuđa uvjerenja (iako se razlikuju od njenih vlastitih) i dozvoljava da se drugi ponašaju drugačije ili upravo suprotno od njenih vlastitih načela, ideja ili htijenja.*“ (Trimarchi & Papeschi, 1995)

Shodno datoj semantici riječi i definicijama pojma tolerancije, postavlja se pitanje koliko smo zapravo tolerantni. Preciznije – koliko smo istinski tolerantni, a koliko samo načelno prihvatamo neke od odrednica tolerancije, dok zapravo postupamo suprotno? Kako reagujemo na sve što je drugačije od onoga što smo mi i što su čvrsto ukalupljeni obrasci naših pogleda na svijet, naših vjerskih ili nacionalnih pripadnosti, političkih opredjeljenja, seksualnih orijentacija i raznih afiniteta, ideja i stavova? Jesmo li spremni da prihvatimo drugačije pojedince, stavove, ideje, često suprotstavljene našim? Ima li u nama dovoljno fleksibilnosti da uvažimo mogućnost ravnopravnog postojanja drugačijeg i spremnosti da ono što je drugačije prihvatimo i poštujemo jednako koliko i svoje? I na kraju, imamo li dovoljno mudrosti da znamo da jedino tako možemo očekivati isto zauzvrat, to jest, da i ono što je naše bude uvaženo i prihvaćeno, ma koliko drugom pojedincu bilo daleko i strano? Da bismo postali istinski tolerantni, moramo imati jaku želju da učimo i da se razvijamo i svijest da uvijek možemo i bolje i više, da upravo od svakog od nas pojedinačno zavisi, ne samo koliko ćemo imati razumijevanja jedni prema drugima u našem najbližem životnom prostoru, već i u kakvom će pravcu nastaviti da se kreće svijet u kome živimo, bilo na globalnom ili, pak, na regionalnom ili lokalnom planu.

Zapravo, tolerancija je tijesno povezana s empatijom. Imati razvijenu sposobnost da se stavimo u položaj druge osobe i da razumijemo njena osjećanja, upravo govori da ne možemo biti tolerantni ukoliko nismo empatični. Jedno je od drugog neodvojivo. Štaviše, iskustva iz današ-

njih učionica – koje postaju mjesta susreta sve brojnijih različitosti – govore da mogućnosti zauzimanja različitih tački gledišta osnažuju misaone aktivnosti učenika – razmišljaju na mnogo složenije načine, bolje kritički promišljaju, traže više izvora informacija i slično.

Uloga nastavnika

Škola je ta koja na brojne načine mora osvještivati čovjekovo pravo, ali i dužnost, koja proizilazi iz morala: da bude prihvaćen i da prihvata, da bude uvažen i da uvažava, da bude shvaćen i da shvata onoga do sebe, ma koliko taj drugi bio netipičan, drugačiji, neobičan.

Stoga je od presudnog značaja ličnost nastavnika. On mora imati razvijenu svijest o sebi kao o modelu učeničkog ponašanja. Nastavnik može biti model tolerancije, jednako kao i model rigidnosti i isključivosti. Šta će odabrati? Svako njegovo ponašanje je poruka, model, recept. Drugim riječima, da bismo mogli podsticati i proširivati toleranciju među mladima, potreban nam je tolerantan nastavnik, svjestan sebe i svog uticaja. Ukoliko u sebi već nosi ovaj potencijal, on će svakim svojim korakom raditi na razvijanju ove vrline. Sem toga, pred njim će se otvoriti i brojne mogućnosti djelovanja u učionici. Neke od njih su i:

- vođenje dijaloga o različitostima koje učenici zapažaju u sopstvenom okruženju, ali i u filmovima, književnosti, umjetnosti, društvu, sportu, itd;
- stvaranje povoljne klime u odjeljenju insistiranjem na međusobnom uvažavanju, prihvatanju, pomaganju, saradnji;
- razvijanje svijesti o prostorima individualne slobode koji nijesu bezgranični; prihvatanje i razumijevanje činjenice da naša sloboda seže sve do mjere dok ne ugrožava slobodu drugoga, i djelanje u skladu s ovom istinom;
- razvijanje sposobnosti kritičkog mišljenja;
- razbijanje stereotipa i predrasuda, kao najčešćih uzroka netolerantnog ponašanja;

- proučavanje drugih kultura, tradicija, navika, običaja, životnih stilova i razvijanje svijesti da je pravo bogatstvo u obilju i mnogolikosti nebrojenih mogućnosti izbora i kreacija, to jest, da je bogatstvo u različitosti, a ne u jednoobraznosti, šabloniziranosti, istomišljeništvu ili jednodužnosti.

Mladi ljudi takođe treba da prepoznaju, da nauče i da primjenjuju u sopstvenoj interakciji sa svijetom, a u tome treba da im pomognu nastavnici, i činjenicu da tolerancija nikako nije trpljenje, kao i da ona ima svoje granice. Ne smijemo imati razumijevanja niti trpeljivosti u odnosu na bilo koju vrstu verbalnog ili fizičkog nasilja u odnosu na mržnju ili bilo koje negativno ili zlonamjerno činjenje drugih ljudi, u odnosu na bilo kakvo ugrožavanje naših prava ili sloboda.

RADIONICA: Sličnosti i razlike

Ciljevi:

Učenici će:

- analizirati međusobne sličnosti i razlike
- razmotriti značaj tolerancije i načine za podsticanje tolerancije među ljudima

Vrijeme: 45 minuta

Materijal: konekcija za YouTube; link za kratki film *Putovanje kroz DNK*

* * *

Šta nam je zajedničko?⁵⁸ (15 min.)

Podijelite učenike u grupe i dajte im zadatak da se prisjete stvari koje su im zajedničke (to može biti i škola u koju idu, muzika koju slušaju itd., ali i vrijednosti, vrline i vještine). Međutim, potrebno je podsjetiti učenike da tokom ove vježbe ne treba da navode sličnosti u fizičkom izgledu. Timovi imaju tri minuta da urade ovaj zadatak. Kada istekne vrijeme, provjerite koji tim ima najduži spisak sličnosti i tražite od njih da ga pročitaju.

Pitanja za diskusiju:

- Da li je bilo lako pronaći sličnosti s ostalim članovima grupe?
- Kako nas sličnosti mogu još više povezati?
- Da li nas različitosti razdvajaju?

⁵⁸ Slične aktivnosti možete vidjeti na: <http://www.servicean-dinclusion.org/conf/HSHT-Team-Building-Ice-Breaker-Manual-2008-09.pdf>

Putovanje kroz DNK⁵⁹ (15 min.)

Najavite da ćete gledati jedan zanimljiv film, a nakon odgledanog snimka pitajte učenike da li mogu, na osnovu uvodne aktivnosti i ovog filma, pretpostaviti o kojoj će vrline razgovarati. Pitajte ih i o stavovima koje su uočili kod aktera filma i koje su posljedice takvih stavova? *Šta vam je test otkrio? Šta mislite, kakva je moć ovakvih filmova? Da li znate neki sličan primjer? Kakva je moć medija u promovisanju tolerancije, a kakva je moć porodice i škole?*

Tolerancija je... (15 min.)

Pitajte učenike:

- Šta znači riječ tolerancija i koje druge osobine i vještine podržavaju toleranciju? Šta sve doprinosi razvoju tolerancije?
- Da li sebe smatrate tolerantnim i do koje mjere?
- Da li ste se ikada našli u situaciji da neko nije tolerantan prema vama i kako ste reagovali?
- Kako bi protumačili misao Marka Miljanova: *Junaštvo je kad braniš sebe od drugoga, a čojstvo kad braniš drugoga od sebe?*

⁵⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=aZ3PzIW9eDA>

A MOŽETE URADITI I NEŠTO OD SLJEDEĆEG:

Po ugledu na ovu radionicu, naredne aktivnosti možete kombinovati, raditi ih samostalno ili uz neke druge uvodne i završne igre. Kroz ove aktivnosti učenici će učiti o toleranciji, promišljati o ovoj vrlini i njevoj vezi s ostalim socijalnim i emocionalnim vještinama i razvijati sopstvenu tolerantnost.

▪ Ubilački identiteti

Polazeći od bezazlenog pitanja koje mu često postavljaju, u svom eseju *Ubilački identiteti* francuski pisac i akademik Amin Maluf istražuje pojam identiteta, strasti koje identitet budi i smrtonosne posljedice. Maluf postavlja pitanja: Zašto je toliko teško da prihvatimo sve naše

pripadnosti? Zašto samopotvrđivanje mora biti tako često praćeno negiranjem drugog ili drugačijeg? Hoće li u našem društvu uvijek biti nasilja, samo zato što nemamo svi istu vjeru, boju kože ili izvornu kulturu? Hoće li postojati zakon prirode ili zakon istorije koji će osuditi ljude koji se međusobno ubijaju u ime svog identiteta?⁶⁰ Pročitajte učenicima odlomak iz Malufovog eseja *Ubilački identiteti*. Razgovarajte o tome kako autor definiše identitet, šta to čini bogatstvo svakog bića? Kakvu poruku možemo izvući iz ovog teksta?

⁶⁰ Više komentara o knjizi na: https://www.laguna.rs/n3051_knjiga_ubilacki_identiteti_laguna.html

Lična karta

U onome što se uobičajeno naziva „lična karta“ nalazimo ime, prezime, datum i mesto rođenja, fotografiju, nabrojane izvesne fizičke karakteristike, potpis, ponekad i digitalni otisak prsta – čitav niz oznaka koje ukazuju, bez mogućnosti zbrke, da je nosilac tog dokumenta Taj i Taj, i da ne postoji, među milijardama drugih ljudskih bića, ni jedna jedina osoba sa kojom možemo da ga zamenimo, makar to bio njegov dvojnjak ili njegov brat blizanac. Moj identitet, to je ono što čini da nisam identičan ni sa jednom drugom osobom. Tako definisana, reč identitet je relativno precizan pojam koji ne bi trebalo da izaziva nedoumice. Je li zaista potrebno dokazivati nadugo i naširoko kako bi se utvrdilo da ne postoje i da ne mogu da postoje dva identična bića? Čak i ako bi se sutra uspelo u „kloniranju“ ljudskih bića, čega se pribojavamo, i sami ti klonovi bili bi identični, u krajnjoj liniji, samo u trenutku svog „rođenja“; već sa prvim koracima u životu, postali bi različiti. Identitet svake osobe sačinjen je od mnoštva elemenata, koje se očigledno ne ograničava na one zabeležene u matičnim knjigama. Postoji, naravno, za veliku većinu ljudi, pripadnost jednoj veroispovesti; jednoj nacionalnosti, ponekad dvema; jednoj etničkoj ili jezičkoj grupi; jednoj široj ili užoj porodici; jednoj profesiji; jednoj ustanovi; izvesnoj društvenoj sredini...

No, lista je još mnogo duža, virtuelno beskonačna: možemo osećati veću ili manju pripadnost nekoj pokrajini, nekom selu, nekoj četvrti, nekom klanu, nekom sportskom ili stručnom timu, nekoj grupi prijatelja, nekom sindikatu, nekom preduzeću, nekoj partiji, nekom udruženju, nekoj parohiji, nekoj zajednici osoba koje imaju iste strasti, iste seksualne sklonosti, iste fizičke nedostatke, ili koje trpe ista štetna dejstva. Sve te pripadnosti nemaju očigledno isti značaj, u svakom slučaju ne u istom trenutku. Ali, nijedna nije potpuno beznačajna. To su sastavni delovi ličnosti, moglo bi se gotovo reći „geni duše“, pod uslovom da preciziramo da većinom nisu urođeni. Ako se svaki od ovih elemenata može ustanoviti kod jednog velikog broja pojedinaca, nikada ne nalazimo istu kombinaciju kod dve različite osobe, i upravo to čini bogatstvo svakog bića, njegovu sopstvenu vrednost, to je ono što čini da je svako biće posebno i potencijalno nezamenljivo. Dešava se da jedan događaj, srećan ili nesrećan, pa čak i neki slučajni susret, ima veću težinu u osećanju našeg identiteta nego pripadnost hiljadugodišnjem nasleđu.

(Maluf, 2016)

▪ Stereotipi

Podijelite tablu i napišite riječi – *žene* i *muškarci*. Kažite učenicima da na listu papira napišu riječi i izraze koji su karakteristične za ove dvije kategorije. Neki od tipičnih odgovora mogu biti:

Žene – pune ljubavi, pažljive, vole šoping, vole cvijeće, lako zaplaču, duga kosa itd.

Muškarci – aktivni, vole sport, kratka kosa, vrijedni, vozači kamiona, jaki itd.

Nakon toga, podijelite učenike u nekoliko grupa kako bi saopštili svoj spisak ostalim članovima i kako bi napisali dodatne riječi ili izraze koji opisuju žene i muškarce.

Napišite njihove primjere na tabli i postavite im neka od sljedećih pitanja:

- *Kako ste zadovoljni spiskom koji ste sastavili? Da li biste nešto izmijenili?*
- *Da li se tu nalaze neke riječi koje ne pripadaju kategoriji u kojoj su se našle? Da li vidite neke izraze koji se mogu naći u obje kategorije?*
- *Da li je ispravno reći da su sve žene _____ ili da su svi muškarci _____ ?*
- *Koja ponašanja tolerišemo kod djevojčica ili žena, a ne tolerišemo kod dječaka ili muškaraca? I obrnuto?*

- Zašto ima mnogo više muškaraca nego žena na rukovodećim pozicijama, na primjer, među ministrima, direktorima kompanija i slično? Ili, zašto tako malo žena ima na tim pozicijama? Da li nam se takve uloge propisuju nepisanim i pisanim konvencijama? Zašto ima vrlo malo muškaraca bolničara ili vaspitača u vrtićima? Zašto se smatra da takva vrsta poslova „pripada“ ženama?
- Koju vrstu poslova obavljate kod kuće? Uvidjeti ima li razlike između dječaka i djevojčica.

Napišite riječ – *stereotip* na tabli. Pitajte učenike da li znaju šta ta riječ znači. Napišite definiciju iz rječnika. Stereotip podrazumijeva da osobine koje su karakteristične za neku grupu moraju imati svi pripadnici date grupe.

Na tabli napišite sljedeće rečenice:

Svi stari ljudi su zaboravni.

Muškarci su bolji matematičari od žena.

Afroamerikanci su najbolji košarkaši.

Dajte učenicima nekoliko minuta da razmotre ove rečenice i tražite od njih da s vama podijele svoje mišljenje. Navedite ih na zaključak da su ove izjave previše uopštene da bi bile istinite; ohrabrite ih da uvide da nije ispravno formirati takve stavove. Pomozite učenicima da uvide vezu između tih izraza i pojma *stereotip*.

Zatražite od učenika da se prisjete još nekih stereotipa. Kažite im da napišu i obilježe stereotipe koji su im najinteresantniji. Neke od primjera napišite na tabli.

Ljudi koje nose naočare su pametni.

Siromašni ljudi su lijeni.

Žene bolje kuvaju od muškaraca.

Svi doktori su bogati.

Razgovarajte o ovim stereotipima i pitajte učenike da li smatraju da su ove izjave tačne. Pitajte ih kako su se osjećali tokom aktivnosti, šta su

naučili i da li su u nekom dijelu časa bili tužni ili ljuti i zbog čega. Učenici treba da napišu nekoliko pasusa u kojima će objasniti šta su naučili iz ove aktivnosti. Neophodno je da pomenu neke od stereotipa i da objasne zašto vjeruju da su ovi stereotipi pogrešni.

▪ Priča o Lejli i Muhamedu

Podijeliti učenike u nekoliko grupa. Svaka grupa dobija primjerak priče. Zadatak je da zajedno ocijene junake priče (tabela u prilogu). Učesnici u grupi mogu izdvojiti mišljenje.

Na tabli nacrtajte istu tabelu i upisujte ocjene grupa dok predstavnici izvještavaju. Saberite sve ocjene i izračunajte prosječnu ocjenu odjeljenja za sve aktere. Važno je zapisivati argumente koje učenici navode za svoje ocjene. Kad se sumiraju ocjene i argumenti, pročitajte rješenje priče.

Priča o LEJLI I MUHAMEDU⁶¹

Nil je velika, dugačka rijeka u kojoj živi mnogo krokodila, a samo nekoliko mostova postoji preko kojih se rijeka može preći.

LEJLA živi na obali rjeke. LEJLA ima 17 godina i ludo je zaljubljena u MUHAMEDA, koji živi s druge strane rijeke. LEJLA je odlučila da posjeti svoju ljubav i zato odlazi kod AHMEDA i moli ga da je poveže na drugu obalu. Iako AHMED ima i vremena i čamac, on ne želi da poveže LEJLU.

LEJLA ne odustaje i zato odlazi kod TARIKA i moli ga da je on prebaci na drugu stranu rijeke. TARIK pristaje, ali samo pod uslovom da LEJLA provede noć s njim i da krenu rano ujutru. I tako je i bilo. LEJLA je toliko željela da vidi MUHAMEDA da je pristala da provede noć s TARIKOM i u rano jutro on ju je prevezao na drugu obalu.

LEJLA je sva srećna otrčala u zagrljaj voljenog i ispričala mu kakve je sve poteškoće imala dok je stigla do njega. MUHAMED ju je otjerao od sebe.

Ophrvana tugom, LEJLA je šetala uz obalu rijeke, boreći se sa suzama. Tada je sreća DŽAFARA. DŽAFAR ju je pitao zašto plače i zašto je tužna. LEJLA mu je ispričala svoju priču.

DŽAFAR je otišao kod MUHAMEDA i dva puta ga snažno udario u lice ne rekavši ni riječ...

61 Jedan od internet izvora na kojem možete pronaći priču o Lejli i Muhamedu: http://sjz.ba/uimages/novosti/PNHP%20kurikulum_2012.pdf

Tabela za ocjenjivanje

Ocjena postupaka aktera priče (ocjene su od 1 do 5 i ne smiju se ponavljati)

Lejla	Muhamed	Ahmed	Tarik	Džafar

Rješenje pročitajte nakon sumiranja ocjena i argumenata svih grupa. Razgovarajte o tome kako su popunjavali praznine, kako su formirali stavove, a pritom nijesu imali dovoljno informacija. Tako se dolazi do pojma predrasuda: kako one nastaju, koliko su opasne, kako se boriti s predrasudama itd.

Rješenje:

Lejla je sedamnaestogodišnja gimnazijalka, a Muhamed je njen profesor. On je srećno oženjen. Ahmed je takođe profesor u gimnaziji, Muhamedov kolega. Tarik je Lejlin djed, koji dugo nije vidio svoju omiljenu unuku. Njih dvoje su proveli cijelu noć zajedno pijući čaj i pričajući. Džafar je ubica psihopata i prava je sreća da je samo udario Muhameda u lice.

▪ Alan Tjuring

Pročitajte učenicima biografiju Alana Tjuringa. Ukoliko imate mogućnosti, možete odgledati film.

Alan Tjuring je britanski naučnik rođen 1912. godine u Londonu. Od samog početka svog školovanja pokazao je sklonosti ka prirodnim naukama. Tokom Drugog svjetskog rata, Tjuring je radio kao stručnjak za razbijanje nacističkih šifri u korist savezničkih snaga, čime je značajno umanjena prednost njemačkih snaga.

U ovom periodu Tjuring je izumio mašinu koja bi brzo mogla da razbije bilo koju njemačku šifru, kroz stotine opcija u sekundi. Tjuringova mašina i tim bili su tako brzi u razbijanju ovih šifri da je njemačka Vrhovna komanda bila ubijedena da ima britanskog špijuna u svojim redovima. Tjuring je takođe bio odgovoran za razbijanje zloglasnog pomorskog „Enigma” koda, koji je korišćen od strane Sila osovine. Za vrijeme rata je otišao u SAD, nastavljajući svoj rad na kriptanalizi i građenju još jedne slične mašine. Na ovaj način je u velikoj mjeri doprinio savezničkoj pobjedi u ratu.

I nakon rata Tjuring nastavlja sa svojim doprinosima u domenu nauke sve dok nije izvršio samoubistvo. Vjeruje se da je Tjuring izvršio samoubistvo zbog hemijske kastracije, kojoj je bio podvrgnut, jer je osuđen za nepristojan čin, tačnije homoseksualizam.

Tjuring je kasnije bio pomilovan i dobio je posmrtno izvinjenje od britanske vlade za osudu i kaznu zbog homoseksualnosti, u tadašnjoj V. Britaniji.

Tjuringov zakon je zakon na koji se danas pozivamo (Zakon o dekriminalizaciji homoseksualnih aktivnosti) kada se pomiluju muškarci koji su osuđeni po zastarjelim zakonima koji zabranjuju homoseksualne radnje.

Pitanja za učenike koji su podijeljeni u grupe:

- *Koliko je društvo, generalno, danas toleranтниje u odnosu na period kada je Tjuring živio? A naše društvo?*
- *Kako biste vi reagovali da zaštitite nekog ko se našao u ovakvoj situaciji?*
- *Da li u dovoljnoj mjeri, kao društvo, uvažavamo različitosti u seksualnoj orijentaciji?*
- *Da li znate za neki sličan primjer kao što je Tjuringov?*

Dajte učenicima zadatak da u grupama, u ime britanske vlade, napišu pomilovanje i javno izvinjenje Tjuningu.

Možete predložiti učenicima da pogledaju film *Boemska rapsodija*, o grupi *Kvin* i njenom frontmenu Frediju Merkjuriju. Pored razgovora o

toleranciji i uvažavanju razlika u seksualnoj orijentaciji, ovaj film može biti dobar podsticaj za priču o prijateljstvu, odanosti, poštenju, empatiji, optimizmu i zahvalnosti.

▪ Ahmet i Pava

Pročitajte učenicima priču o Ahmetu i Pavi.⁶² Nakon toga razgovarajte o priči:

62 Više o legend možete vidjeti na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/legenda-o-pavi-i-ahmetu-proglasena-kulturnim-dobrom-crne-gore/27499130.html>

Ahmet i Pava

Prema legendi, jedinica vraneškog kneza Nikole Milikića, Pava, udala se prije tri i po vijeka za Ahmet-pašu Hasanbegovića, koji se, nakon višegodišnjeg izbivanja iz svog rodnog kraja, vratio u Vraneš i zaljubio u ljepoticu Pavu. Odlučili su da se vjenčaju, uz uslov da svako zadrži svoju religiju, da muška djeca budu islamske vjeroispovijesti, a ženska pravoslavne. Tako su rođene trojke Muša, Hasan i Daut, koji su svake nedjelje, na konju s pozlaćenom opremom, majku vodili u crkvu i ispred vrata je sačekivali dok obavi obred. Na drugom porođaju, rađajući kćerku Anđeliju, Pava je umrla. Njih dvije sahranjene su zajedno, a Ahmet-paša, u znak velike ljubavi i poštovanja prema Pavi, posjede koje mu je donijela u miraz nazvao je Pavino polje. Kada je Ahmet umirao, imao je samo jednu želju, da bude sahranjen pored Pave. Tako su, do dan-danas, dvije kamene ploče, od kojih je na jednoj u reljefu urezan krst, a na drugoj polumjesec, ostale u Pavinom polju – na putu prema Pljevljima – da svjedoče kao spomenik velikoj ljubavi.

Razgovarajte o tekstu:

Kakva je poruka ove priče? Da li znate slične primjere? Kakav primjer nam daju Ahmet i Pava? Da li ste iznenađeni da je na prostoru Crne Gore u tom vremenu bila moguća takva veza? Da li biste bili u vezi (braku) s osobom druge vjere/nacije? Objasnite zašto (ako je odgovor ne) i slično...

Na kraju možete odslušati pjesmu Nevernik Đorđa Balaševića.⁶³ Razgovarajte o utiscima, kako ih dotiču stihovi: *Njenima nisam bio po volji / Važno im bilo odakle su moji...*

63 <https://www.youtube.com/watch?v=FHiqm9bGsF8>

▪ Žena koja je čin sjedenja u autobusu učinila istorijskim⁶⁴

Aktivnost možete realizovati na času istorije, sociologije ili građanskog obrazovanja.

Pročitajte učenicima priču, a zatim povedite razgovor: Roza Parks je jasno prekršila zakon kada je odbila da se odrekne svog sjedišta u autobusu da bi sjela bijela osoba. Razgovarajte

o tome zašto je u ovom slučaju kršenje zakona bilo opravdano. *Šta je Roza Parks mogla da uradi umjesto kršenja zakona? Da li bi te akcije rezultirale istim ishodom? Roza Parks je rizikovala svoj život zbog ideje – prava na jednak pristup javnom prevozu. Da li biste bili spremni da preuzmete sličan rizik za nešto u šta vjerujete? Ako je tako, objasnite.*

64 Više o Rosi Parks možete pročitati na: <https://6yka.com/novosti/rosa-parks-majka-modernog-pokreta-za-ljudska-prava;>
<http://www.znanje.org/i/i2011/11iv07/11iv0720/bojkot%20autobusa.htm>

Roza Parks (1913–2005) je afroamerička aktivistkinja za ljudska prava i krojačica koju je američki Kongres proglasio „majkom modernog pokreta za ljudska prava“. Postala je poznata kada je 1. decembra 1955. godine ušla u autobus Montgomerija. Sjela je na prvo slobodno mjesto u odjeljku za crnce koje se nalazilo odmah nakon odjeljka za bijelce. Tek što je sjela, vozač autobusa joj je naredio da zajedno s još tri crna putnika ustane i da se vozi stojeći da bi napravila mjesto bijelim putnicima koji su upravo ušli u autobus, a za koje nije bilo mjesta, jer su i u odjeljku za bijelce i za crnce sva mjesta već bila zauzeta. Ostala tri putnika odmah su se odazvali naredbi vozača. Ali Roza Parks se oglašila o vozačevu naredbu da svoje mjesto prepusti bijelcu i ostala je mirno da sjedi. Posljedica toga čina bilo je njeno hapšenje. **Hapšenje Roze Parks i suđenje koje je uslijedilo – zbog građanske neposlušnosti – rezultiralo je bojkotom autobuskog saobraćaja u Montgomeriju.** Uloga Roze Parks u američkoj istoriji dala joj je status ikone u američkoj kulturi, a njeni postupci dali su legalitet pokretu za ljudska prava širom svijeta.

Godine 1992. izšla je njena autobiografija *Moja priča*, namijenjena mlađim čitaocima, koja opisuje njen život i sve što je dovelo do odluke da svoje mjesto u autobusu ne ustupi bijelom putniku.

▪ Mahatma Gandhi

Aktivnost možete realizovati na času istorije, sociologije ili građanskog obrazovanja.

Pitajte učenike šta znaju o Gandiju. Zatim povedite razgovor o Gandiju kroz sljedeća pitanja:

- Da li su Gandijeva djela bila u skladu s njegovim stavovima?
- Zašto Gandija smatramo čovjekom s izrazitim karakterom?
- Koje druge vođe možemo uporediti s Gandijem?
- Kako pokazujete ljubaznost?
- Da li možete da se sjetite trenutka kada ste bili ljubazni prema drugima? Kako ste se osjećali kada ste to uradili?
- Da li vjerujete da ljudi imaju moralnu odgovornost da budu ljubazni prema drugima?

Nakon diskusije, podijele učenike u nekoliko grupa kako bi napravili motivacioni pano zasnovan na Gandijevim riječima.⁶⁵

Da li nas ove mudrosti mogu podstaći da u teškim

trenucima donesemo pravu odluku i uradimo pravu stvar? Pomozite učenicima da uporede Gandijeve nenasilne proteste s protestima Martina Lutera Kinga, Nelsona Mandele ili s pokretom za građanska prava.⁶⁶

▪ Unuk

Uvedite učenike u priču o Rajneru Hesu, unuku komandanta koncentracionog logora Aušvic, o njegovom traganju za istinom, sopstvenim ispitivanjima i preispitivanjima, njegovoj borbi, o odnosu s preživjelim logorašima, sopstvenom porodicom, a onda im pustite dokumentarni film *Unuk*, koji govori o njegovom životu. Nakon gledanja filma svaki učenik treba da iznese svoj doživljaj i impresije o filmu i o emocijama koji je film probudio.

⁶⁵ Više na: <https://www.google.me/amp/mudrac.com/magazin/procitajte/mahatma-gandhi-10-pravila-koja-menjaju-svet/amp/>

⁶⁶ Više na: [https://sh.wikipedia.org/wiki/Pokret_za_gra%C4%91anska_prava_\(SAD\)](https://sh.wikipedia.org/wiki/Pokret_za_gra%C4%91anska_prava_(SAD))

Film Unuk⁶⁷

Dugometražni dokumentarni film *Enkel* je priča o suočavanju s najmonstruoznijim zločinom u historiji čovječanstva – holokaustom, iz ugla unuka komandanta Aušvica Rajnera Hesa i preživjele logorašice Eve Mozes Kor, koja ga je 2014. simbolično usvojila kao svog unuka. Njih dvoje su potpisali zavjet o zajedničkoj borbi protiv rasizma, antisemitizma i ksenofobije u današnjem svijetu.

Rajner Hes je unuk Rudolfa Franca Ferdinanda Hesa, koji je 16. aprila 1947. obješen u Aušvicu za ubistvo dva i po miliona Jevreja. Rudolf Hes je u Aušvicu organizovao „industrijsko“ ubijanje Jevreja u gasnim komorama i krematorijumima, u okviru nacističkog projekta „konačno rješenje“, a u proljeće 1944. za 56 dana ubija 425.000 ljudi, žena i djece s područja tadašnje Mađarske. U vrijeme Drugog svjetskog rata, Bačka je bila dio mađarske okupacione zone i te 1944. preko deset hiljada Jevreja s njenih prostora odvedeno je u Aušvic, u sigurnu smrt.

Kao komandant Aušvica, Rudolf je s porodicom živio u vili pored logora, tako da su se Rajnerov otac Hans Jurgen i njegove tri sestre i brat igrali u dvorištu kuće, na samo 100 metara od krematorijuma, u kojem su spaljivani ljudi.

Rajnerov djed, nakon svakodnevnog ubijanja preko 10.000 ljudi, „vraćao se kući s posla“ i vodio „normalan porodični život“.

Rajner Hes, unuk masovnog ubice, zapravo je tragična ličnost koja se bori s duhovima prošlosti, kako bi zaštitio sopstvenu djecu i unuke od mračnog porodičnog nasljeđa.

67 Izvor: <https://youtu.be/onVRhRv4mx0>

▪ Još poneki film

Postoje tvrdnje da je film *Filadelfija* više doprinio razbijanju homofobije od bilo koje druge kampanje koja se u to vrijeme sprovodila u Americi (snimljen je 1993. godine). Ovo su samo neki predlozi, a ukoliko imate filmski klub u školi, sigurno ćete listu filmova pogodnih za podsticanje tolerancije proširivati zajedno sa svojim učenicima:

Filadelfija, film o homoseksualcu koji je obolio od AIDS-a i koji trpi diskriminaciju i zbog bolesti i zbog svoje seksualne orijentacije.

Milk, film o Harvi Milku, prvom gej aktivisti koji je izabran za javnog funkcionera u Kaliforniji, da bi kasnije bio ubijen.

Dankinja, film zasnovan na istinitoj priči o ljubavi dvoje slikara, u kojoj se partner odlučuje za operaciju promjene pola, jedne od prvih u historiji.

Izreke o toleranciji

Kao i kod ostalih vrlina, izreke možete koristiti u uvodnim ili završnim aktivnostima, ili kao posebnu aktivnost u kojoj bi učenici birali izreke koje im se najviše dopadaju.

- *Najviši rezultat obrazovanja je tolerancija.*
Helen Keler
- *Najuzvišeniji čin je postaviti drugog ispred sebe.*
Vilijam Blejk
- *Test hrabrosti je kada smo u manjini; test tolerancije je kada smo u većini.*
Ralf Sokman
- *Tolerancija je sposobnost opraštanja onima koji imaju tendenciju da govore prije razmišljanja.*
Ketrin Pulsifer
- *Tolerancija je najveći dar uma, on zahtijeva isti napor mozga koji je potreban da se balansira na biciklu.*
Helen Keler
- *Onaj ko vježba umjetnost tolerancije mora se čuvati od superiornosti, samodopadnosti, ravnodušnosti i hladnoće. Ove osobine su suprotnost toleranciji.*
Vilfred Peterson
- *Bijes i netrpeljivost su neprijatelji pravog razumijevanja.*
Mahatma Gandi
- *Biti slobodan ne znači samo odbaciti lance, već živjeti na način koji poštuje i unapređuje slobodu drugih.*
Nelson Mandela
- *Toleranciju prepoznajem kao lično i svjetsko pitanje, ono koje je fundamentalno važno za dobrobit ljudi. ... Toleranciju definišem kao akciju – orijentisanu doktrinu koja zahtijeva više od pasivnog prihvatanja drugih ljudi. Uključena, aktivna, brižna tolerancija je dio načina na koji se susrećemo s izazovima s kojima se suočavamo u susjedstvu i među narodima svijeta.*
Džon Karmak
- *Tolerancija posjeduje srce ili duh koji u svakom trenutku ostavlja prostor za slabost i nesavršenost ljudi u cilju podsticanja mira i promovisanja prijateljstva.*
biskup dr Džon Ibenu
- *Sami zakoni ne mogu osigurati slobodu izražavanja. Kako bi svaki čovjek predstavio svoje stavove bez kazne, mora postojati duh tolerancije u čitavoj populaciji.*
Albert Ajnštajn
- *Ako civilizacija želi da preživi, moramo da kultiviramo nauku o ljudskim odnosima – sposobnost svih naroda, svih vrsta, da žive zajedno, u istom svijetu, u miru.*
Franklin D. Ruzvelt
- *Tolerancija je temeljna karakterna crta velikih ljudi i dio stavova i praksi onih kojima se divimo i poštujemo ih. Ljudi bez tolerancije su mali i siromašni.*
Džon Karmak

OPTIMIZAM

OPTIMIZAM

Dok god ima mraka, ima i svanuća.

I. Andrić

Čovjek današnjice često osjeća kako ga stvarnost čini zabrinutim, depresivnim, anksioznim. Tjeskoba je postala jedno od najprisutnijih egzistencijalnih stanja. Ophrvani obavezama, kao i svakodnevnim porodičnim, poslovnim, finansijskim, društvenim problemima, skloni smo da sliku o životu i svijetu bojimo tamnim nijansama i da stvari počesto vidimo mračnijima i gorima nego što one uistinu jesu. Pa ipak, savremena nauka dokazuje da je moguće razagnati sopstveni mrak i ne dopustiti da tamna strana našeg bića zauzme cio prostor bića.

Optimizam zapravo predstavlja pozitivan stav prema budućnosti. U velikoj mjeri, optimizam je plod racionalnog razmišljanja, odabrana tačka gledišta, kao rezultat spoznaje da sami biraмо perspektivu iz koje ćemo sagledati određenu pojavu ili problem. Ovo nikako ne znači da svijet treba posmatrati kroz ružičaste naočare i smijati se budućim događajima u trenucima kad nema mjesta za smijeh. Ovo, takođe, ne znači da pošto-poto treba očekivati povoljan ishod onda kad su stvari izvjesno i nedvosmisleno nepovoljne. To ne znači ni da svoje predstave o datim životnim okolnostima, ili o ljudima, treba formirati na neracionalnim osnovama i neutemeljeno tvrditi da je nešto dobro i lijepo, kad zapravo nije tako. Optimizam podrazumijeva snagu da se i neprijatnoj istini pogleda u oči, da se i u teškim trenucima zadrži kontrola i uvjerenje da je pozitivan ishod moguć, posebno ako uložimo napor da ostvarimo ono čemu težimo.

Najnovija istraživanja (Seligman, 1990)⁶⁸ kažu da je čovjek više sklon optimizmu negoli pesimizmu. On često naivno želi da vjeruje da se loše stvari dešavaju nekom drugom i negdje drugdje, a ne u njegovom najbližem okruženju ili njemu samom. Ljudi su skloni da povjeruju da smrt, bolest, razvod, gubitak posla, neželjena trudnoća, raskid dugogodišnje ljubavne veze, pripadaju nekom drugom, a ne njima. A onda se udari dese i samo što nas ne sruše. Ovo je neosnovani, nerealni optimizam koji može imati samo negativne posljedice – nespremnost čovjeka da se suoči s teškim situacijama u životu, da se izборi sa sobom u trenucima krize, iz čega mogu proizići novi problemi i novi izazovi, preteški za neodmjerenog pristrasnog optimistu.

Zato je važno istaći da je jedini optimizam koji je dobrodošao po čovjeka onaj koji se temelji na razumu i promišljanju i koji, sem uvjerenja da će sve biti dobro, ima i razrađene mjere opreza, u slučaju da stvari krenu kako ne treba. Realni optimizam predstavlja onaj neophodni zamajac, pozitivni impuls, unutrašnju snagu da se ide dalje, da se bori, uprkos nedaćama, ali i da se ima rezervni plan, pripremljena tehnika prinudnog slijetanja u nepristupačnim predjelima. Realni optimista je svjestan da će se povremeno nalaziti pred manjim ili većim izazovima, ali je uvjeren da će biti u stanju da se s njima uspješno nosi, ulažući napor i koristeći svoje sposobnosti i iskustva.

Primjera radi, stalne promjene na tržištu rada i činjenica da se ne može računati na jedan, stalni i stabilni put, predstavljaju čest izazov za savremenog čovjeka. No, ukoliko je usmjeren ka ciljevima koji su realni i ostvarljivi i ukoliko je u stanju da sagleda širu sliku i da uoči više mogućnosti koje ga mogu dovesti do željenog cilja, onda će i izazove na koje nailazi vidjeti kao šanse za sopstveno jaćanje, sticanje novih iskustava i ukupni napredak.

U tom smislu, ni pesimistićan stav ne mora uvijek biti loš, posebno kada su u pitanju posao i karijera. Naravno, ne misli se na onu vrstu pe-

⁶⁸ <http://positivepsychology.org.uk/optimism-pessimism-theory/>

simizma koju karakteriše fatalistički stav, već na odbrambeni pesimizam koji nam pomaže da se nosimo s problemima ako stvari krenu naopako, da na neki način budemo naoružani i spremni da se borimo, što god da nas zadesi. Ovakva vrsta pesimizma priprema nas na nezvjesnost i pomaže da predvidimo korake za rješavanje mogućih problema. Oni koji su pesimistički defanzivni u pogledu svoje budućnosti vjerovatno će više ulagati u pripremne ili mjere predostrožnosti. Samo ne treba otići predaleko u tom pravcu.

Uloga nastavnika

Mladim ljudima potrebno je ukazivati na neophodnost optimizma, ali onog zdravog i realnog, koji podrazumijeva racionalno sagledavanje sopstvenih sposobnosti, vještina, moći. Kao što reče mudri čovjek – svi smo na ovaj svijet došli sa svojim oružjima, potrebno je samo da ih otkrijemo i upotrijebimo za pametno postavljene ciljeve. Dobra samoprocjena predstavlja dobar preduslov za realni optimizam. S obzirom da su mladi, s jedne strane, svjesni različitih rizika i opasnosti, a s druge uvjereni da se baš njima neće nikada desiti nešto loše, nastavnik je taj koji ih kontinuirano mora pozivati na razum i podsjećati, svjedočeći svojim iskustvima i znanjima, da to nije tako.

Učenike, takođe, treba ohrabrivati prvo da postave, a zatim i da dostignu svoje ciljeve. Uvijek treba imati spremne riječi pohvale za sve ono što jeste bio rezultat njihovog istinskog zalaganja i predanog rada. Nastavnik treba da promišlja i stvara uslove da svaki učenik, u skladu sa svojim mogućnostima i u odgovarajućoj situaciji, doživi da je uspješan u onome što radi i oko čega se trudi i istrajava.

Time mu šalje poruku da vjeruje u njega i da zna da on to može (bolje, više, upkos preprekama) i da ga podržava na tom putu, sve dok ne uspije. Bodreći ga, vodeći strpljive razgovore s njim, ukazujući mu na sve ono što on jeste, a što još u dovoljnoj mjeri ne prepoznaje kao kvalitetno i važno, uspijeće da ga spriječi da odustane od

cilja, u trenutku malodušnosti. (Olako dijeljenje poruka „sjajno... super... bravo“ za napor koji to i nije više će štetiti nego koristiti.)

Nadalje, mlade treba učiti da ne okrivljuju i ne mrze sebe kad pogriješe. Greška je sastavni dio učenja. Nema tog uspjeha u životu tokom čijeg se ostvarenja nije ispriječila neka prepreka ili načinila poneka greška. Učenicima treba pomagati da uočavaju dobre strane loših događaja. Primjera radi: *Da nije bilo te jedinice u avgustu, ja nikad ne bih shvatio koliko mi je engleski jezik važan i koliko ga volim. Ljeto sam proveo učeći da popravim ocjenu, a u stvari sam postavio čvrste temelje jeziku koji će mi biti svakodnevno potreban u radu, jer želim da budem programer.*

Takođe, vrlo su djelotvorne i priče o životu i radu poznatih naučnika, umjetnika, sportista koji su morali prevazići brojne prepreke i prihvatiti mnoge svoje greške dok su konačno ostvarili uspjeh. Istrajnost, samokontrola, samopouzdanje neodvojivi su od realnog optimizma. Sve ove osobine zajedno čine da se mlad čovjek osjeća uspješno i da to zaista i bude.

Počev od prvog samostalnog koraka, djecu, pa i onu u adolescentskom dobu, ne prestaju da fasciniraju postignuća do kojih su došla sama. To ih ispunjava ponosom, srećom, osjećaju se samopouzdanijom, moćnijom, većom – što sve jesu izvori optimizma (*Ja mogu kad hoću ... ako se trudim ... a moći ću i dalje!*). Nastavnik treba da ohrabruje svaki pokušaj samostalnog rada učenika, čak i ako vidi sve njegove nesavršenosti. Doživljaj mlade osobe da je nešto dovela do kraja, završila – uz realnu pohvalu – čini mnogo za razvoj njenog optimizma, ali i za razvijanje samopoštovanja i samopouzdanja. Iz toga se mogu izroditi još bolje samostalne kreacije i još veće zadovoljstvo sobom i životom uopšte.

Nastavnikov optimističan stav prema životu, pa u sklopu toga i prema radu i prema učenicima, poželjan je i dobrodošao, kako za stvaranje prijatne atmosfere u učionici, tako i za razvoj optimizma kod učenika. Svojim razumijevanjem za trenutno nenaučenu lekciju ili loše urađeni pismeni zadatak i vjerom da će sljedeći put biti

bolje, nastavnik prenosi obrazac svog ponašanja na učenika i navodi ga da shvati da jeste pogriješio, ali da nije sve izgubio i da stvari može popraviti, ukoliko uloži neophodni napor. Stoga informacija o neuspjehu, slabijem rezultatu ili ocjeni treba da uključi i uvjerenost nastavnika da je u pitanju trenutni rezultat, kao i želju da zajednički dođu do rješenja problema. Vaš dobronamjerni osmijeh, pogled pun razumije-

vanja, blaga riječ puna ljubavi, čašica dobronamjernog humora ponekad vrijede više od mnogih lekcija iz biologije ili istorije, ili nekog drugog predmeta. I ne samo što ćete isprovocirati ljubav svojih učenika i uliti im vedar stav prema ljudima i životu, već će takvi gestovi i predmet koji im predajete učiniti bližim, više voljenim i lakše savladivim.

Radionica: Zašto je optimizam važan

Ciljevi:

Učenici će:

- razumjeti razliku između realnog i nerealnog optimizma
- analizirati kako optimistični i pesimistični stavovi utiču na osjećanja, ponašanje i sliku o sebi

Trajanje: 45 minuta

Materijal: tabla, papir, kreda

* * *

Čaša s vodom (10 min.)

Nacrtajte na tabli sliku koju, manje-više, svi znamo: čašu s vodom do pola napunjenu i upitajte učenike što oni vide. Ko od njih vidi čašu dopola punu vode, a ko vidi polupraznu čašu?

Na tabli se registruje broj jednih i broj drugih odgovora.

Što možemo na ovome primjeru da zaključimo o sebi, o nama samima? Cilj je da učenici razumiju da stvar nije u tome jesmo li u pravu ili nismo, već u tome da stvari i pojave opažamo, razumijemo i tumačimo na različite načine. Neko je vidio polupraznu, a neko – dopola punu čašu... *Iako smo gledali istu stvar (čašu s vodom), mi smo je različito opažali i dali različita tumačenja onog što vidimo. To je svojstveno svim ljudima.*

Umjesto primjera s čašom, ili nakon njega, mo-

žete koristiti anegdotu: *Dva prodavca cipela poslata su da istraže izvozna tržišta na pacifičkim ostrvima. Jedan natrag šalje telegram: Nažalost, ovdje niko ne nosi cipele. Stop. Vraćam se odmah. Drugi šalje poruku: Ovdje niko ne nosi cipele. Stop. Šaljite sve što imate na lageru.*

Recite učenicima da je ovo bila samo uvodna igra i simboličan način da započnete razgovor o dva stava u životu: optimističnom i pesimističnom. Ovi stavovi zavise od mnogo faktora u nama (npr. trenutna osjećanja, potrebe) i oko nas (u kojoj smo situaciji, na koji događaj reagujemo, ko su ljudi oko nas) i zato nijesu nepromjenljivi. Moguće je i naučiti kako da realnim optimizmom reagujemo na životne događaje.

Što je optimizam, a što pesimizam? (5 min.)

U kratkoj diskusiji provjerite koja sve značenja učenici pripisuju pojmu optimizam. Što je za njih optimizam, a što pesimizam? Prave li razliku između realnog i nerealnog optimizma? Koristite informacije iz *Teorijskog bloka* s ciljem da učenici razumiju ovu razliku, ako je sami ne uočavaju.

Razgovor sa sobom (30 min.)

Pozovite učenike da razmisle o nekoj (skorašnjoj) situaciji koja je svakom od njih bila neprijatna, bolna, izazovna (npr. s roditeljima, s vršnjakom/vršnjakinjom, u školi, s partnerom/partnerkom). Potom formiraju grupe od po četvoro (parovi iz dvije bliske klupe) i razmijene opise situacija.

Podsjetite ih da svi mi, u takvim situacijama, možemo da osjetimo razočaranje, ljutnju na sebe i druge ili kao da su nam „potonule sve lađe“. Tada vodimo dijalog sami sa sobom – naš unutrašnji razgovor – i šaljemo sebi mnoge poruke. Neke od njih su neprijatne (npr. optužujemo, omalovažavamo sebe), a neke su suprotne (npr. tješimo, hrabrimo sebe).

Koje negativne poruke si slao/slala sebi u vezi s tom situacijom? (Npr. Ja sam baksuz... ovo se samo meni moglo desiti... I zaslužio sam, kad sam ovakav...). Učenici treba da razmijene ove poruke u grupama i naprave kratak „popis“ negativnih poruka koje su slali sebi u toj situaciji.

Sada je zadatak da zajedno promisle o tome da li su negativne poruke (analizira se svaka pojedinačno) tačne:

- *Da li sam ja zaista takav/takva kako govorim o sebi u ovoj situaciji?*
- *Koje moje osobine/postupci/sposobnosti pokazuju suprotno?*
- *A da li se situacija o kojoj govorim može pogledati i s nekih drugih strana? Kako je drugi vide? (sugestije vršnjaka u grupi)*

- *Što sam naučio/naučila o sebi, drugima?*
- *Na koje svoje snage/sposobnosti/umijeća/iskustva mogu da se oslonim da bih u sljedećim situacijama reagovao/reagovala s više optimizma? Prepoznaješ li vezu između optimizma i drugih socijalnih i emocionalnih vještina?*

Na kraju, mogu da navedu neke bliske osobe ili druge ličnosti koje su, po njima, uzori optimizma i da se prisjete poruka koje nam drugi često upućuju kada nam treba ohrabrenje, na primjer: glavu gore – drži se; uvijek je svjetlo na kraju tunela; kada se jedna vrata zatvore, druga se otvore; kada ti život da limun – napravi limunadu; poslije kiše ugrije sunce...

A MOŽETE URADITI I NEŠTO OD SLJEDEĆEG:

Po ugledu na ovu radionicu, naredne aktivnosti možete kombinovati, raditi ih samostalno ili uz neke druge uvodne i završne igre. Kroz ove aktivnosti učenici će učiti o optimizmu, promišljati o značaju optimizma za uspjeh u životu, kao i za očuvanje fizičkog i mentalnog zdravlja. Ujedno će i razvijati optimizam.

▪ Svijet ne može ništa čovjeku koji pjeva u nesreći

Pročitajte učenicima odlomak iz Sabatovog esaja *Otpor*. Pitajte ih kakva osjećanja u njima izaziva

ono što su čuli. *Koje rečenice posebno govore o značaju optimizma? Na koje vrijednosti, danas često zaboravljene, ukazuje Sabato? Kakva je veza između optimizma i drugih socijalnih i emocionalnih vještina? Znaju li neku izreku o optimizmu?*

Ljudsko stvorenje ume od prepreka da načini nove puteve, jer je životu, da bi se obnovio, dovoljan prostor koliki pruža jedna pukotina. Pritom je najvažnije da ne dozvolimo da se uguši ono što se može održati u životu. Da odbranimo, kao što su to herojski činili potlačeni narodi, tradiciju koja nam kazuje kolika je svetinja čovek. Da ne dozvolimo da nam izmakne draž malih trenutaka slobode u kojima možemo da uživamo: zajedničko sedenje za stolom sa dragim osobama, pružanje pomoći bespomoćnima, duge šetnje kroz šumu, zahvalnost koju osetimo u nekom zagrljaju... Svet ne može ništa čoveku koji peva u nesreći.

(Ernesto Sabato, 2004)

▪ Učimo od onih koji su uspjeli da istraju uprkos zapanjujućim preprekama

Dajte učenicima zadatak da istraže biografije poznatih ljudi koji su zahvaljujući optimizmu uspjeli da savladaju gotovo nesavladive prepreke. Ovdje navodimo samo neke primjere poznatih ličnosti, koje ni veliki zdravstveni problem nisu omeli na putu ka uspjehu. Učenici mogu pronaći druge slične primjere, ali isto tako mogu istražiti i biografije drugih poznatih ličnosti kojima su se na putu ka uspjehu dešavale prepreke drugačije prirode. Generalno, svaki

čovjek, pa i poznati i uspješni ljudi, tokom rada i života doživljava neuspjehe i savladava mnoge prepreke. Tinejdžeri imaju tendenciju da misle kako su karijere stabilne i nepromjenljive; međutim, stvarnost je drugačija... Stoga je važno razgovarati s njima o značaju upornosti i vjerovanja u svoje snove. Podstaknite učenike da razgovaraju o tome šta su naučili iz sljedećih biografija⁶⁹.

⁶⁹ Listu možete i sami proširiti, na primjer, veoma je inspirativna biografija Stivena Hokinga, a i aktivnost će biti efikasnija ukoliko učenici sami istraže i prikupe što više primjera.

Helen Keler⁷⁰

Kad nam sreća zatvori jedna vrata, često nam otvori i druga, ali mi ponekad znamo predugo gledati u ona zatvorena i ne vidimo otvorena. Helen Keler

Decenijama prije početka pozitivnog psihološkog pokreta i vijeka prije nego što se nauka pozabavila istraživanjima o prednostima optimizma, Helen Keler – izuzetna žena, koja je odrasla bez vida i sluha sve dok, uz pomoć svoje učiteljice Eni Salivan, nije naučila da govori, čita i piše – napisala je i 1903. godine objavila bezvremensku raspravu o optimizmu kao filozofiji života, jednostavno nazvanu *Optimizam*⁷¹.

Helen Adams Keler rođena je 27. juna 1880. godine u Taskambiji u Alabami. Progovorila je kada je navršila šest mjeseci, a prohodala nakon godinu dana. Međutim, 1882. godine Helen je oboljela od bolesti koju je ljekar dijagnostifikovao kao zapaljenje mozga. Stvarna dijagnoza ostala je misterija i danas, ali su neki stručnjaci mišljenja da se radilo o meningitisu. Nakon par dana roditelji su primijetili da Helen ne reaguje ni na kakav pokret. Kada joj je bilo samo 18 mjeseci, Helen Keler je izgubila i sluh i vid. Kada je napunila šest godina, Helen je imala česte napade bijesa koje kasnije, u svojoj autobiografiji, opisuje kao posljedicu nedostatka bilo kakvog vida komunikacije sa spoljašnjim svijetom.

Život Helen Keler mijenja se iz korijena 1887. godine. U martu te godine, u Taskambiju dolazi En Saliven, njena učiteljica. Helen je u početku bila veoma odbojna i nepristupačna. S Eni je živjela u vrtnoj kućici roditeljskog doma. Uz skoro nepremostive poteškoće, a s neopisivim strpljenjem, Eni je djevojčicu najprije naučila pojedinim slovima dodiranjem njenih dlanova svojim prstima. Zatim ju je naučila da govori i razumije glasni govor, međusobnim dodiranjem usnica i grla. Sve više je Helen pokazivala svoju intelektualnu nadarenost i želju za sticanjem znanja, pa je poslije mjesec dana naučila 21 riječ, a nakon jedne godine 900 riječi u ručnom alfabetu. Uskoro je naučila da čita Brajeva slova i na taj način pisala čak i duža pisma. Kada je imala 14 godina, dotadašnja obuka zamijenjena je sistematskom školskom nastavom, a s 18 godina primljena je u redovnu gimnaziju. Eni je ni tada nije napustila, nego joj je bila od velike koristi u njenom daljem obrazovanju.

Uz takvu pomoć, Helen je mogla savladavati gradivo i s 19 godina upisala je književnost i istoriju. Diplomirala na Radklif Koledžu, 1904. Naučila je da čita na četiri jezika i postala istaknuta spisateljica. Nakon toga je postala inspektorka američkih zavoda za odgoj gluvoonijemih i slijepih. Objavila je nekoliko knjiga prevedenih i na strane jezike: *Istorija mog života* (1902), *Optimizam* (1903), *Svijet i život* (1908) i dr. Tematika tih knjiga je njena nesvakidašnja sudbina. Helen je bila dobra jahačica, plivačica, jedriličarka i biciklistkinja. Uživala je u šalama i duhovitostima Marka Tvena čitajući ga vrhovima prstiju. I Enriko Karuzo je „izlio svoj zlatni glas“ na njen dlan. Jaša Hajvec, virtuoz na violini, svirao je specijalno za nju, dok je ona prstima lagano dodirivala njegov instrument. Helen je umrla 1968. godine, u 87. godini, i danas se spominje u cijelom svijetu s velikim poštovanjem i divljenjem. Cio život je posvetila pomaganju gluvoonijemostlijepih za koje je rekla da su najusamljeniji ljudi na svijetu, da su oni „ti koji bulje u mrak u kojem jedino mrak bulji u njih“.

⁷⁰ Više na: <http://srednjeskole.edukacija.rs/biografije-poznatih-licnosti/helen-keler>; https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%A5%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD_%D0%9A%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D1%80;

⁷¹ Više o raspravi *Optimizam* možete pročitati na: <https://www.brainpickings.org/2013/06/21/helen-keller-on-optimism/>

Frida Kalo⁷²

Nisam bolesna... Iscrpljena sam... Ali sam srećna što sam živa, sve dok mogu da slikam. Frida Kalo

Frida Kalo (1907–1954) bila je meksička slikarka. Sa šest godina je oboljela od dječje paralize, zbog čega joj je desna noga bila tanja od lijeve. Ovaj deformitet je kasnije prekrivala dugim i raznobojnim haljinama. Prezirala je pokazivanje bilo kakve slabosti i nikada nije plakala. Nije mogla preskakati konopac, ali je zato učila rvanje i boks i brže je plivala od svojih vršnjakinja. Septembra 1925. godine doživjela je saobraćajnu nesreću u sudaru autobusa i tramvaja. Niko nije vjerovao da će preživjeti. Poslije nesreće je imala 32 operacije. Bila je prinuđena da leži u krevetu četiri mjeseca. Kako bi je spasila od depresije, majka joj je donijela četkice i slikarsko platno.

Tako je rođena njena strast prema slikanju. Bila je prva meksička slikarka čiji je rad izložen u muzeju Luvr u Parizu. Ni te 1939. godine, kada je otkupljena njena prva slika, nije vjerovala da je slavna. Oslanjajući se na lična iskustva, uključujući njen brak, pobačaje i brojne operacije, njena djela često karakterišu oštri prikazi bola. Od 143 slike, 55 su autoportreti, koji često sadrže simbolične prikaze fizičkih i psihičkih rana. Govorila je: „Nikada nisam slikala snove. Oslikala sam svoju stvarnost.”

72 Više na : [https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%A4%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B0_%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D0%BE;](https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%A4%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B0_%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D0%BE;https://wannabemagazine.com/zanimljive-cinjenice-frida-kahlo/)
[https://wannabemagazine.com/zanimljive-cinjenice-frida-kahlo/;](https://wannabemagazine.com/zanimljive-cinjenice-frida-kahlo/) <http://srednjeskole.edukacija.rs/biografije-poznatih-licnosti/frida-kalo>

Kristofer Riv⁷³

Poznati američki glumc Kristofer Riv, koji će ostati zapamćen kao Supermen, po glavnoj ulozi u istoimenom serijalu, od 1995. godine je bio vezan za invalidska kolica, pošto je u nesreći tokom jahanja slomio dva kičmena pršljena. On se nije predavao bolesti i glumio je poslije nesreće u više filmova, uključujući rimejk legendarnog Hičkokovog ostvarenja *Prozor u dvorište*. Bio je paralizovan od glave pa naniže, ali je u takvom stanju bio vatreni zagovornik i sakupljač sredstava za zdravstvena istraživanja u oblasti povreda kičmenog stuba. Lobirao je i u američkom Kongresu da se omogući bolja naplata osiguranja poslije povreda koje uzrokuju invaliditet. Pred članovima Američke akademije za film, na dodjeli Oskara, Kristofer Riv je izašao pred kolege u invalidskim kolicima i skrenuo pažnju na to da bi filmski radnici trebalo da posvete više filmova socijalnim temama.

U jednom intervjuu, njegova ćerka Aleksandra⁷⁴ kaže da je Riv u danima nakon nesreće razmišljao o samoubistvu. Ali, uz njega su bili njegovi voljeni koji su ga odvrćali. Ona takođe priča da su mu velika utjeha bila brojna pisma koja je u bolnici primao iz cijelog svijeta: „Čitali smo pisma od djece širom zemlje koja su poslala poruke, koja su nacrtala slike, a onda smo i mi počeli da pišemo njima. Samim tim što smo omogućili ljudima da znaju da osjećamo njihovu ljubav, osjetili smo njihovu podršku i znali smo da ćemo biti u redu.”

73 Više na: https://vvv.brainiquote.com/authors/christopher_reeve

74 Više na: <https://www.foxnews.com/entertainment/christopher-reeves-daughter-talks-growing-up-with-superman-keeping-his-legacy-alive>

Neke misli Kristofera Riva:

- *Heroj je običan pojedinac koji pronalazi snagu da istraje uprkos zapanjujućim preprekama.*
- *Ja sam optimista. Ali isto tako znam da s vremenom počinjem da se borim s problemima starjenja, kao i dugotrajne paralize.*
- *Ono što Supermena čini herojem nije to što on ima moć, već to što ima mudrost i zrelost da mudro koristi moć.*
- *Heroj je neko ko, uprkos slabosti, sumnjičavosti i nemoći da uvijek zna sve odgovore, ipak napreduje i prevazilazi...*
- *Ili se odlučite da ostanete u plitkom kraju bazena ili izađete u okean.*
- *Uspjeh je pronalaženje zadovoljstva u tome da više daješ od onoga koliko uzimaš.*

▪ Sportisti i optimizam

Ja sam doživljavao poraz za porazom u svom životu sve dok nisam uspio.

Majkl Džordan

Podstaknite učenike da istraže biografije svojih omiljenih sportista i donesu ih na čas. Ovo može biti dobra vježba, jer sportisti često mogu dati snažne motivacione poruke, kao i primjere discipline i upornosti. Učenici su, takođe, zainteresovani da saznaju više o sportistima kojima se dive.

Isto tako, sportisti mogu da daju odlične savjete o tome kako da se nositi s neuspjehom, a to je veoma važna vještina za tinejdžere. Čitanje tekstova o tome kako su čak i najpoznatiji, uspješni sportisti često doživljavali neuspjehe na putu ostvarivanja svojih snova pomaže tinejdžerima da nauče da svako u određenom trenutku doživi zastoj. Dobijanje savjeta, kroz čitanje ovakvih tekstova, o potrebi da budete optimistični i uporni veoma je korisno za tinejdžere.

Nakon razgovora o biografijama sportista dajte im zadatak da razmisle o svojim pozitivnim osobinama. Neka učenici jedni drugima kažu koje su njihove pozitivne vještine, kao što su: dobro organizovan, uporan, dobar smisao za humor

itd. Svaki učenik će napraviti listu od najmanje deset svojih pozitivnih osobina. Kada navedu svoje pozitivne osobine, treba da napišu i najmanje tri strategije pozitivnog razmišljanja koje će koristiti kada se suoče s problemima ili teškim situacijama.

▪ Pismo budućem sebi

Osim na času odjeljenjske zajednice, ovu aktivnost možete uraditi na času maternjeg ili engleskog jezika kada obrađujete jezičku pismenost, kroz vježbe pisanja pisma ili mejla. Prvo pustite učenicima pjesmu *Imagine* Džona Lenona⁷⁵, a zatim im dajte zadatak da napišu pismo sebi u budućnosti (npr. za 10 do 15 godina) u kojem će govoriti o sebi danas, o svojim nadanjima, planovima, očekivanjima, željama, šta bi voljeli da postignu, gdje očekuju da će biti kada im pismo bude *uručeno* i sl.

Ovu vježbu uradite i vi. Nakon toga svi čitaju pisma, a čas se završava slušanjem pjesme *What a Wonderful World*⁷⁶.

Zadatak za narednu aktivnost može biti da učenici istraže i donesu „optimistične” muzičke numere. Može to biti klasična, pop ili rok muzika.

⁷⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=YkgkThdX-8>

⁷⁶ <https://youtu.be/CWzrABouyeE>

Na primjer: pjesma grupe SARS *Mir i ljubav*⁷⁷ ili grupe JINX – *Tamo gdje je sve po mome*⁷⁸ itd.

▪ Podstaknite učenike da jednom nedjeljno ohrabruju jedni druge

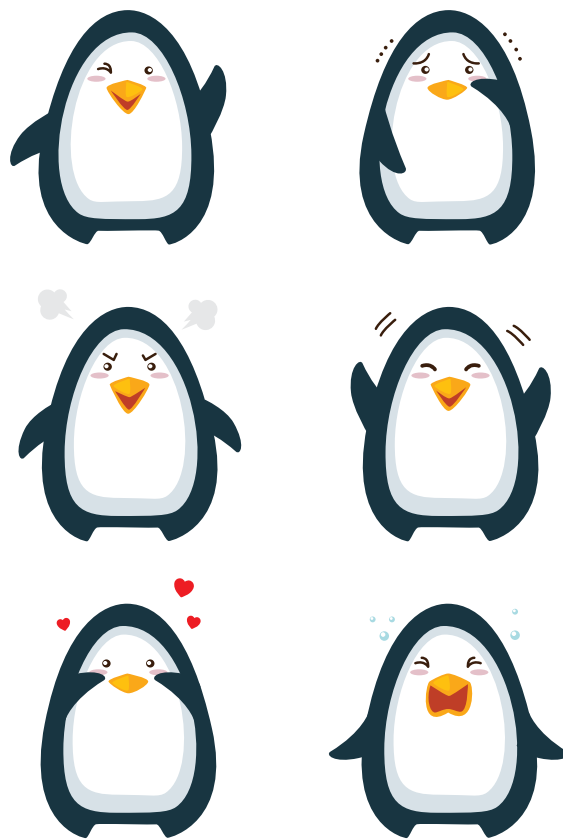
Ova aktivnost može se sprovesti na časovima odjeljenjske zajednice tako što će učenici pisati podsticajne poruke drugovima/drugaricama iz odjeljenja, a mogu napraviti jedan veliki krug i tom prilikom jedni drugima uputiti lijepe riječi, pohvale i komplimente.

▪ Optimizam vodi ka uspjehu i boljem zdravlju⁷⁹

Pitajte učenike šta misle o tome da li smo rođeni više optimistični ili realistični? *Kako se slažete s drugima? Ko ovdje vjeruje da je u donjih 25 posto, a ko vjeruje da je u gornjih 25 posto po sljedećim osobinama: Koliko ste zanimljivi? Koliko ste privlačni? Koliko ste iskreni? Koliko ste skromni?* Za sva pitanja zabilježite koliko njih misli da su u donjih ili gornjih 25 posto.

Zatim zajedno s učenicima pogledajte TED govor o optimizmu Tali Šarot, profesorke kognitivnih neuronauka na Univerzitetu u Londonu. Ukoliko nemate mogućnost da pogledate originalni snimak, možete im pročitati transkript.⁸⁰ Tali Šarot izlaže novo istraživanje, u kome je objašnjeno da su naši umovi takvi da gledaju na vedru stranu stvarnosti – i kako to može biti i opasno i dobro. Kada odgledate ili pročitate govor, vratite se odgovorima na početna pitanja i komentarišite.

Ako ste jedan od pesimističnih pingvina koji jednostavno ne vjeruje da može da leti, svakako nikad i nećete. Da bi se napravio bilo kakav napredak, potrebno je da zamislimo drugačiju realnost (u čemu nam pomaže kreativnost), a zatim treba da vjerujemo da je ta realnost mo-

guća. Ali, ako ste ekstremno optimističan pingvin, koji samo slijepo skače nadajući se najboljem, možete se naći u haosu kad udarite u zemlju. Međutim, ako ste optimistični pingvin koji vjeruje da može da leti, pa onda podesite padobran na svojim leđima samo za slučaj da se stvari ne dese tačno onako kako ste planirali, poletjećete kao orao, čak iako ste samo pingvin.

Pitajte učenike kako doživljavaju sebe, kojoj grupi pingvina pripadaju. Da li treba da porade na realnom optimizmu?

▪ Koliko ste optimistični⁸¹

Na času engleskog jezika možete uraditi on line test optimističnosti. Prije izrade testa možete pogledati duhovitu scenu o optimizmu iz popularne serije *Otvorena vrata*.⁸²

77 <https://www.youtube.com/watch?v=yx1fU2vgN0>

78 <https://www.youtube.com/watch?v=QFk3CtHVZ0I>

79 TED govor Tali Šarot možete pogledati na: https://www.ted.com/talks/tali_sharot_the_optimism_bias

80 Transkript je dostupan na: <http://www.6yka.com/novosti/nauka-potvrdila-optimizam-vodi-ka-uspjehu-i-boljem-zdravlju>

81 Test je dostupan na: <https://web.stanford.edu/class/msande271/onetools/LearnedOpt.html>

82 <https://www.youtube.com/watch?v=wHDwxyB-Shc>

▪ Kako biti optimističniji⁸³

Dajte učenicima zadatak da u grupama osmisle neke postupke/tehnike koje im mogu pomoći u razvijanju optimizma. Nakon što predstavnici grupa izlože ideje, sve ih objedinite i, po potrebi, dopunite.

Ovo su neke strategije za podsticanje optimizma koje možete ponuditi učenicima:

- Obratite pažnju na dobre stvari koje vam se dešavaju. Na kraju dana, izdvojite 10 minuta da prođete kroz dan i razmislite o stvarima za koje ste zahvalni. Zapišite ih u dnevnik ili pratite pomoću motivacione aplikacije na telefonu ili tabletu.
- Trenirajte svoj um da vjerujete da se u vašem životu mogu desiti dobre stvari. Steknite naviku da sebi govorite određene stvari koje možete da uradite da biste uspjeli. Na primjer: „Ako učim, mogu dobiti bolju ocjenu.“ „Ako vježbam, dobro ću se pokazati na audiciji.“ „Ako odem na izlet, upознаću nove prijatelje.“
- Ne krivite sebe kad stvari krenu naopako. Šta vaš unutrašnji glas kaže kada stvari ne idu kako je planirano? Umjesto da pomisli: „Loše sam uradio/uradila test zato što sam užasan/užasna u matematici“, reci sebi: „Nisam uspio/uspjela na tom testu jer nisam dovoljno učio/učila. Neću dozvoliti da se to desi sljedeći put!“
- Umjesto da kažeš: „Petra je raskinula sa mnom zato što sam ja gubitnik“, pomisli: „Sada znam zašto ljudi kažu da su prekidi tako bolni, ali druženje s mojim prijateljima će mi pomoći da se ponovo osjećam bolje.“
- Kada se nešto dobro dogodi, priznajte sebi zasluge. Razmislite o tome šta ste uradili da biste omogućili dobar ishod. Da li ste se pripremili za test? Razmislite o prednostima koje ste koristili i kako su vam one pomogle da uspijete.

- Podsjetite se da su zastoji privremeni. Čim nešto krene po zlu, podsjetite sebe da će proći i smislite plan za prevazilaženje situacije. Na primjer: „Moji rezultati nisu onakvi kakvim sam se nadao/nadala, ali mogu da učim više i da ponovo polažem test.“
- Obratite pažnju na to kako drugi ljudi govore o sebi. Da li su prijatelji i članovi porodice optimistični ili pesimistični?

Zaključite: Optimizam je stil razmišljanja koji se može naučiti, što znači da se i pesimizam može naučiti! Može potrajati neko vrijeme, pa ne treba da se obeshrabrite. Samo nastavi da govoriš sebi: „*Mogu da budem optimističniji/optimističnija i nastaviću da vježbam!*“

83 Više na: <https://kidshealth.org/en/teens/optimism.html>

▪ Još jedna priča o optimizmu

Aktivnost možete realizovati i na času književnosti, istorije, sociologije, građanskog obrazovanja.

Maja Endželou (1928–2014)⁸⁴ je afroamerička spisateljica, pjevačica, glumica i pjesnikinja. Njene pjesme, koje slave žensku ljepotu i slobodu, smatraju se pravim himnama Afroamerikanaca. Pisala je poeziju, pozorišne komade, pa i filmska scenarija, a najpoznatija je po svojim autobiografijama, ukupno sedam. Dobitnica je brojnih književnih nagrada, a njena prva autobiografija *Znam zašto ptica u kavezu pjeva* (1969) proslavila ju je širom svijeta. Bila je borac za ljudska prava, stekla povjerenje Martina Lutera Kinga i umnogome doprinijela razvoju afroameričke kulture. Godine 1979. zbližila se s tada nepoznatom voditeljkom Oprom Vinfri, koja je postala njena učenica. Opra se divila njenoj sposobnosti da preživi, da napravi mjesto za sebe u svjetovima ranije rezervisanim za obrazovane bijelce, kao i njenoj književnoj popularnosti. Opra Vinfri, koja se uzdigla do kraljice američke televizije i koja je oformila sopstveni književni klub, bila je velika podrška Maji Endželou.

Rođena kao Margaret Eni Džonson, poznata autorka imala je teško djetinjstvo i burnu mladost. Kada je imala samo sedam godina, silovao je tadašnji momak njene majke. Nakon što je svjedočila protiv svog zlostavljača, bijesna rulja ga je lovila i tukla do smrti. Premlada da bi razumjela ono što se dogodilo, Maja je sebe okrivila za njegovu smrt: „Moja logika od sedam i po godina je zaključila da ga je moj glas ubio, pa sam prestala da govorim skoro šest godina.” Gospođa Berta Flovers, porodična prijateljica koja je otkrila Majinu naklonost prema knjigama, pružila joj je ruku i ohrabivala je da prekine samonametnutu tišinu. Davala joj je knjige iz biblioteke, pod uslovom da mlada djevojka naglas pročita sve knjige koje je pozajmila. Maja je prihvatila nagodbu i, pod uticajem gospođe Flovers, povratila je svoj glas. Međutim, Maja je takođe morala da povрати svoj duh. Za to je bio potreban težak i hrabar izbor da oprost i smogne snage da krene dalje. I uspjela je – oprostila je i krenula dalje.

Postala je poznata pjesnikinja, njene riječi su inspirisale hiljade čitalaca. Ali najinspirativnija, najmoćnija slika koju je ostavila za sobom nije u riječima koje je stavila na papir, već hrabar i optimističan način na koji je opisala svoj život. Primjer Maje Endželou nas uči da je optimizam daleko više od naivne vjere u sutra. To je stav rođen u nizu teških izbora.

Neke misli Maje Endželou:

- *Postoji jedna afroamerička pjesma iz XIX vijeka, koja je sjajna i kaže: Kada izgleda kao da sunce više neće sijati, bog stavlja duga u oblake. Zamislite! I ja sam imala toliko mnogo duga u svom životu. Imala sam i mnogo oblaka. I jedna od stvari koje radim, kada treba da zakoračim na pozornicu ili za katedru, kada odem da režiram film, povedem sa sobom one koji su bili ljubavni prema meni. Bijelce, crnce, Azijate, gej osobe, strejt osobe, sve. Ja kažem: „Kreni sa mnom, trebaš mi sada.” Nikada ne osjećam da sam bespomoćna. Imam duge u svojim oblacima. I čini mi se da ono što treba uraditi jeste pripremiti sebe na to da budete duga u nečijem oblaku. Nekome ko ne liči na vas. Nekome ko ne zove Boga istim imenom kao što ga vi zovete, ako uopšte i zove boga.*

⁸⁴ Neki od izvora na kojima se može pročitati više o Maji Endželou:

<http://edukacija.rs/zanimljivosti/maja-andjelo-borac-za-ljudska-prava-i-zensku-slobodu;>

[https://admin.nedeljnik.rs/magazin/portalnews/maja-andelo-fantasticni-zivot-spisateljice-koja-je-recitovala-klintonu/;](https://admin.nedeljnik.rs/magazin/portalnews/maja-andelo-fantasticni-zivot-spisateljice-koja-je-recitovala-klintonu/)

<https://www.britannica.com/biography/Maya-Angelou;> <https://www.mayaangelou.com/>

Vidite? Možda ne jedem ista jela kao vi, možda ne igram vaše plesove, ili ne govorim vaš jezik, ali mogu biti blagoslov nekome. Kao i vi. To je ono što ja mislim.

- *Mi ne možemo promijeniti prošlost, ali možemo promijeniti naš stav prema njoj.*
- *Ako vam se nešto ne sviđa, promijenite ga. Ako to ne možete promijeniti, promijenite svoj stav. Ne žalite se.*
- *Vrijeme je da roditelji počnu učiti mlađe generacije da je u raznolikosti ljepota i snaga.*
- *Naučila sam da ne treba ići kroz život s rukavicom za hvatanje na obje ruke. Ponekad moraš nešto i baciti nazad.*
- *Velika postignuća zahtijevaju vrijeme.*
- *Ukoliko imate samo jedan osmijeh u sebi, poklonite ga ljudima koje volite.*
- *Shvatila sam da će ljudi zaboraviti šta si rekao, ljudi će zaboraviti i šta si uradio, ali nikada neće zaboraviti osjećaje koje si izazvao u njima.*
- *Davno sam naučila da je najmudrija stvar koju mogu učiniti da budem na vlastitoj strani – da branim samu sebe i one poput mene.*
- *Mislim da svi mi imamo empatiju, ali ne i dovoljno hrabrosti da je pokažemo.*
- *Svi veliki umjetnici su slikali iz istog izvora – ljudskog srca. To nam govori da svi mi imamo puno više zajedničkog nego različitog.*
- *Šta god da činiš, ukoliko želiš da budeš dobar u tome, moraš to voljeti i biti spreman zbog toga da se žrtvuješ.*
- *Mi dozvoljavamo svome neznanju da nas nadvlada i da nam da lažnu nadu da možemo preživjeti sami, sami u grupama, sami u rasama, pa čak i sami u polovima.*
- *Mi se divimo ljepoti leptira, ali rijetko priznajemo promjene kroz koje je prošao da bi postigao tu ljepotu.*

Ispričajte ukratko učenicima o Maji Endželou, a možete im unaprijed dati zadatak da sami istraže njenu zaista impresivnu biografiju. Umnožite im ili čitajte jednu po jednu inspirativnu izreku. Podstaknite učenike da prepoznaju na koju socijalno-emocionalnu vještinu se izreka najviše odnosi. Ovo može biti dobar podsticaj za razgovor o povezanosti SEV.

▪ Ameli

Film *Čudesna sudbina Amelije Pulen*, uvršćen na liste najboljih filmova ikada napravljenih, govori o hrabrosti i optimizmu jedne neobične djevojke. To je priča o jednostavnim ljudima, njihovim

željama, nadanjima i snovima, i onom malom zrcu sreće, koje je potrebno za njihovo ispunjenje. Ovaj film može biti lijep podsticaj da sa svojim učenicima razgovarate o optimizmu, ali i o kreativnosti, empatiji, pomaganju drugima.

Izreke o optimizmu

Izreke možete koristiti kao uvod ili završnicu za neku drugu aktivnost, a možete i kao posebnu aktivnost na kojoj bi učenici birali izreku koja im se najviše dopada i obrazlagali zašto. Takođe im možete dati zadatak da sami prikupe još izreka o optimizmu.

- *Čovjek često postaje ono što o sebi misli. Ako stalno budem ponavljao kako neke stvari ne mogu učiniti, vjerovatno je da neću ni moći. Suprotno tome, ako vjerujem da mogu, sigurno ću steći sposobnost da to i učinim.*

M. Gandi

- *Ne plašim se oluje, jer učim da jedrim.*

L. M. Alkot

- *Dok god ima mraka, ima i svanuća.*

I. Andrić

- *Kako je divno pomisliti da se neki od najboljih dana našeg života još uvijek nisu dogodili.*

A. Frank

- *Ko u čuda vjeruje, taj čuda i stvara.*

D. Radović

- *Više se voli ono što se teže dobije.*

Aristotel

- *Bitku dobija onaj ko je čvrsto odlučio dobiti je.*

L. N. Tolstoj

- *Mi smo ono što mislimo. Sve što mi jesmo izvire iz naših misli. Svojim mislima mijenjamo svijet.*

Buda

- *Budućnost pripada onima koji vjeruju u ljepotu svojih snova.*

E. Ruzvelt

- *Pesimista vidi problem u svakoj prilici. Optimista vidi priliku u svakom problemu.*

V. Čerčil

- *Čovjek je ono u šta vjeruje.*

A. P. Čehov

- *Jednom kada izabereš nadu, sve je moguće.*

K. Riv

- *Pesimisti su ljudi koji nose kišobran i kada nema traga oblacima.*

L. Koen

- *Pesimizam nikada nije osvojio nijednu bitku.*

D. Ajzenhauer

- *Ima ih što plaču što ruže imaju trnje. Ti se vesele što trnje ima ruže.*

Konfučije

SAMO-
POUZDANJE

SAMOPOUZDANJE

Ne saginji glavu. Drži je uspravno. Gledaj svijet pravo u lice.

Helen Keler

Stereotipi o mladim ljudima oduvijek su prisutni – priča se samo u manjoj mjeri razlikuje shodno mijenama vremena u kome živimo, ali njen najveći dio prenosi se, kao eho, s generacije na generaciju – današnji mladi ljudi su sebični, samoživi, nezainteresovani, razmaženi, puni sebe... Vajkanja se obično završavaju onim poznatim – *Eh, a kakvi smo mi nekad bili...* Pa ipak, teško da možemo govoriti o suštinskim promjenama. Ono što je zajednički imenitelj svih generacija mladih ljudi jeste potreba za razvojem sopstvenog „ja“, potreba formiranja, razumijevanja ili prihvatanja sopstvenog identiteta. Nema tog mladog čovjeka koji sebi ne postavlja pitanja od suštinskog značaja po njegov sadašnji i budući život: Ko sam ja? Čemu težim? Kakav/kakva želim da budem za deset godina? Koje su moje slabosti? U čemu je moja snaga? Kako izgledam? Kako me vide drugi ljudi? Koliko se slika koju imam o sebi poklapa s onom koju društvo ima o meni?

Sva ova pitanja direktno su vezana za samopouzdanje, socio-emocionalnu vještinu koja veoma često ili nedostaje ili nije razvijena u dovoljnoj mjeri kod mladih ljudi. Važnost ove osobine ukazuje se gotovo na svakom koraku. Pojam o sebi značajan je činilac u razvoju ličnosti. Snažno utiče na sve što jesmo, od naizgled nevažnih stvari, poput odjeće ili frizure, do životnih odluka kao što su zanimanje ili izbor partnera. Zbog svega toga izuzetno je važno kako mladi čovjek vidi i doživljava sebe i koliko vjeruje u svoje sposobnosti.

S tim u vezi su i termini samopoštovanje i samopouzdanje. Iako su vrlo slični, ipak su u pitanju dva različita koncepta.

Samopoštovanje se, prije svega, odnosi na naš sveukupni, i kognitivni i emocionalni, doživljaj sebe, sadržan u pitanju: Koliko poštovanja i ljubavi prema sebi imamo? Ukoliko je slika koju smo o sebi formirali prihvatljiva i pobuđuje u nama dobra osjećanja, onda imamo i dobro samopoštovanje.

Samopouzdanje, pak, odnosi se na to kako se osjećamo u vezi sa svojim sposobnostima i može varirati od situacije do situacije. Samouvjerena osoba spremna je da se susretne s novim izazovima, da iskoristi prilike, da se suoči s neželjenim okolnostima i da preuzme odgovornost, čak i onda kad je život stavlja pred teške ispite. Njena samopouzdanost vodiće je ka uspjehu, kao što je i uspjeh može voditi ka samopouzdanju. Što se više bude uvjeravala da njene sposobnosti zaista postoje i da se na djelu pokazuju, to će više vjerovati u sebe.

Takođe je važno istaći da mi možemo imati zdravo samopoštovanje, ali nisko samopouzdanje u situacijama koje se odnose na nešto u čemu smatramo da smo slabi.

Primjera radi, mi možemo imati prihvatljivu sliku o sebi, dakle, poštovati sebe, ali biti bez samopouzdanja kada je u pitanju matematika, i suprotno tome, biti veoma samopouzdana ako je riječ o baratanju nekim od stranih jezika. S druge strane, osoba koja je očigledno inteligentna, uspješna u različitim oblastima života, privlačna i slično – može imati vrlo negativnu sliku o sebi i odbijati da prihvati kao istinite utiske koje okolina, opravdano, ima o njoj. Istraživanja su pokazala da su ljudi oko nas skloniji da nas i sami vide na pozitivan način ukoliko mi sami projektujemo pozitivnu sliku o sebi (pod uslovom da je dovoljno realistična).

Nije rijetkost da neke osobe, posebno mladi, zbog preokupiranosti fizičkim izgledom, samopoštovanje izjednačavaju sa slikom tijela – smatraju da vrijede onoliko koliko im je sopstveno tijelo dopadljivo ili nije. Mladi su danas, više

nego ikad, izloženi uticaju medija koji promovisu nerealistične zahtjeve u pogledu ljepote i cjelokupnog izgleda. Zato je važno razgovarati s njima o tome da će se njihov izgled mijenjati tokom narednih nekoliko godina.

Nekada im se te promjene neće dopasti. Prirodno je da upoređuju sebe s drugima, ali treba da prihvate i zavole sebe onakve kakvi jesu. Ako razmišljaju o svom izgledu na zdrav način, ako se osjećaju prijatno u svojoj koži, i ako vrednuju sebe kao osobu, imaće pozitivnu sliku o sebi i visok nivo samopouzdanja.

Ukoliko razvijamo sebe i svoje potencijale i istinski želimo da poboljšamo sebe i svoj karakter, mi zapravo možemo istovremeno poboljšavati i svoje samopouzdanje i samopoštovanje. Primjera radi, neko ko ima „nisko samopoštovanje“ i misli da „nije dovoljno dobar“ može promijeniti cjelokupnu sliku o sebi ako prepozna kod sebe nešto u čemu je dobar, ako uvidi sposobnost koja mu pruža osjećanje sigurnosti, ili otkrije oblast koja odgovara njegovoj ličnosti i u kojoj može uspješno da se izrazi. Fokusrajući se na sve to, ne samo što će porasti nivo njegovog samopouzdanja, već će i više poštovati sebe.

Mnogobrojna istraživanja u oblasti socijalne psihologije pokazala su da ljudi generalno teže da cijene sebe, da imaju jasnu sliku o sebi, da se osjećaju uspješnim. Takođe, istraživanja govore da opadanje samopoštovanja i samopouzdanja korelira s raznim psihološkim poremećajima, pojavom organskih oboljenja ili situacijama koje izazivaju strah. Zato ne začuđuje iskaz mladih da im je potrebno više znanja i vještina za prevazilaženje osjećanja nedostatka povjerenja u sebe i sopstvene sposobnosti.

Uloga nastavnika

Svaki nastavnik mora biti svjestan da njegove riječi i postupci imaju posebnu težinu u učionici, da nikad ne može znati kako će se njegov određeni sud, opaska, mišljenje, „poruka bez riječi“ odraziti na psihi mladog čovjeka.

Brojni su načini na koje možete razvijati samopouzdanje kod učenika, no, ipak su neophodni određeni preduslovi – ljubav, zainteresovanost i želja da sa svojim učenicima gradite odnos povjerenja, međusobnog poštovanja, pomaganja i saradnje, i istovremeno da razvijate svoje kompetencije – određena znanja i vještine koje će vam omogućiti da znate kojim „alatima“ to možete postići.

Jedino tako moći ćete razvijati bilo koju od socio-emocionalnih vještina, pa i samopouzdanje. Ukoliko je nastavnik rigidan, hladan, previše distanciran, mrzovoljan, teško da će ostvariti kvalitetan odnos s učenicima i stvoriti optimalne uslove da pozitivno utiče na razvoj njihovog karaktera. Upravo suprotno, takvim svojim stavom podstiče ono što ni sam ne želi – nezainteresovanost, hladnoću, mrzovolju, pasivnost, pa i odbijanje bilo kakve saradnje – sve one osobine koje kod sebe ne prepoznaje kao negativne, ali mu i te kako smetaju kod učenika.

Ukoliko želi da istinski poradi na razvoju ove osobine, potrebno je da u komunikaciji s učenicima bude otvoren za razgovor o onome što za njih predstavlja problem, na primjer, isuviše složeno i nerazumljivo gradivo, i da se sve vrijeme trudi da akcenat stavlja na snage učenika, na ono u čemu su uspješni, a ne da ističe njihove slabosti.

Svaki nastavnik može učenika dovesti do spoznaje koliko ne zna, no, nije li bolje da ga dovede do spoznaje da, ipak, postoji i nešto što zna?! Kakva se to potreba skriva u onom nastavniku koji ciljano traga za neznanjem i greškama kod učenika? Da li uopšte takav nastavnik može djelovati vaspitno i pozitivno uticati na razvoj karaktera svojih učenika? Bojimo se da je odgovor na ova pitanja negativan. Ovdje se već dotičemo i drugih socio-emocionalnih vještina, kakve su empatija ili poštenje. Ako one izostaju kod nastavnika, onda ne može biti nade da će ih, takav kakav je, podstaći u učeniku.

S ovim u vezi su i poruke koje šaljemo prilikom ocjenjivanja. Veliki broj negativnih ocjena u jednom odjeljenju trebalo bi da bude ozbiljan

problem nastavnika i da se mnogo više poima kao njegov neuspjeh nego kao neuspjeh učenika. Neupitno je da najveći dio odgovornosti za ovakvo stanje počiva na nastavniku.

Međutim, stvarnost nas pobija – mnogi učenici su uvjereni da nijesu u stanju da za prelaznu ocjenu nauče gradivo nekog predmeta (često je to matematika, fizika, biologija, istorija...) i jedini problem vide u sebi. Sve ovo, prirodno, dovodi do slabljenja njihovog samopouzdanja. Zbog toga je važno da nastavnik mnogo studioznije pristupi tom najsloženijem od svih poslova u učionici – ocjenjivanju i pružanju povratne informacije povodom postignuća učenika, i to sa sviješću da je tako mnogo različitih nivoa znanja, a tako malo ocjena.

Samim tim, vrlo lako može pogrešno odmjeriti i time direktno narušiti svoj odnos s učenicima, nanijeti nepravdu, poljuljati samopouzdanje, i na koncu, učiniti slabom i svoju poziciju u učionici, ma koliko mu se činilo da je jaka i da njome vlada. Treba znati da se ni samopouzdanje učenika ni autoritet nastavnika ne grade velikim brojem jedinica u odjeljenju. U velikoj je zabludi onaj nastavnik koji tako misli.

Takođe, jedna od grešaka koje nastavnici često čine jeste upoređivanje učenika. Kao što nije dobro kad roditelj upoređuje mlađe dijete sa starijim, ili obrnuto, tako nije dobro ni kad nastavnik upoređuje goreg učenika s boljim, ističući nesposobnost jednog, a sposobnost drugog, olako kvalifikujući i donoseći sudove: *... ti to ne znaš ili ti to ne možeš da naučiš kao on/ona... ugledaj se malo na druga/dругарicu iz klupe...*

Gubitak samopouzdanja je samo jedna od počinjenih šteta, a tu su i slabljenje motivacije za učenje, narušavanje drugarskih odnosa itd. Ne smijemo, dakle, zaboraviti da su i roditelj i nastavnik u prvom redu vaspitači i da je nivo samopouzdanja koji će mladi ljudi nositi sa sobom kroz život i te kako povezan s onim što su njihovi vaspitači činili i govorili im od najranijih dana pa do kraja adolescencije.

Nakon svega, možemo se prisjetiti izreke koja kaže da „ruka koja ljulja kolijevku pokreće cijeli svijet“. Na odraslima je da odgajaju cjelovite ličnosti koje će svojim znanjima i vještinama obogatiti svijet. To nije mala odgovornost.

RADIONICA: Moje samopouzdanje

Ciljevi:

Učenici će:

- istraživati značenje pojma samopouzdanje i drugih SEV koje su s njim povezane
- identifikovati vlastite potencijale, slabije strane i ciljeve kojima teže

Vrijeme: 45 minuta

Materijal: listovi s nedovršenim rečenicama

* * *

Dovrši rečenice... (10 min.)

Podijelite učenicima listove s nedovršenim rečenicama ili ih ispišite na tabli. Oni treba da ih prepisu i dovrše.

Kada završe, recite im: *Sada u sebi polako pročitajte jednu po jednu rečenicu, više puta. Trudite se da svaki iskaz zadržite kratko u sebi, vjerujući u to što ste o sebi napisali.*

Rečenice:

- Nešto što dobro radim je...
- Ponosan/Ponosna sam na to što...
- Nešto što sam postigao/postigla je...
- Jedna od mojih najboljih karakteristika je...
- Pozitivni i realistični cilj kojem težim u budućnosti je da...

Ako neko želi, može jednu od rečenica ili sve da saopšti pred svima.

Pitajte ih koja osjećanja imaju u vezi s ovim porukama sebi.

Što je samopouzdanje (10 min.)

Pitajte učenike što za njih označava riječ samopouzdanje: *Samopouzdanje je.../Samopouzdana je osoba koja...* Asociraju. Možete ih pitati i da navedu osobe (npr. u svojoj okolini ili iz svijeta sporta, muzike i sl.) koje smatraju uzorima u samopouzdanju i zašto? *Kako se te osobe ponašaju i osjećaju? U čemu se sastoji njihov uspjeh u životu? Što bi naučili/usvojili od njih?*

Ukoliko je potrebno, dodatno objasnite pojam, služeći se informacijama iz teorijskog bloka. Možete upotrijebiti i neki od citata u prilogu.

U čemu mogu da budem još bolji (20 min.)

Podsjetite učenike da su u prvoj aktivnosti uočavali svoje snage, a da realno samopouzdanje podrazumijeva i svijest o svojim osobinama i potencijalima koji još uvijek nijesu razvijeni u željenoj mjeri.

Što bih želio/željela još da postignem kada su u pitanju:

- moje navike i kako?
- moji bliski ciljevi i kako?
- moj školski uspjeh i kako?
- moj izgled i kako?

Nakon svih ovih aktivnosti, pitajte ih kako procjenjuju vlastito samopouzdanje – koliko su samopouzdana, npr: dovoljno – nedovoljno – ne mogu da procijenim.

Da li i ostali na isti način procjenjuju njegovo/njeno samopouzdanje?

Pismo sebi (5min.)

Svaki učenik treba sebi da napiše pismo u kojem će govoriti o svojim željama i ciljevima. To pismo mogu da ubace u kovertu, koja će im biti vraćena nakon godinu dana.

Tokom ove aktivnosti učenici mogu da koriste sajt <https://www.futureme.org/>. Cilj ove aktivnosti je da uoče da li je došlo do nekih promjena u njihovim razmišljanjima, osjećanjima i stavovima nakon godinu dana.

A MOŽETE URADITI I NEŠTO OD SLJEDEĆEG:

Po ugledu na ovu radionicu, naredne aktivnosti možete kombinovati, raditi ih samostalno ili uz neke druge uvodne i završne igre. Kroz ove ak-

tivnosti učenici će učiti o samopouzdanju, promišljati o značaju ove vrline i razvijati sopstveno samopouzdanje.

▪ Kako se treniraju bebe slonovi

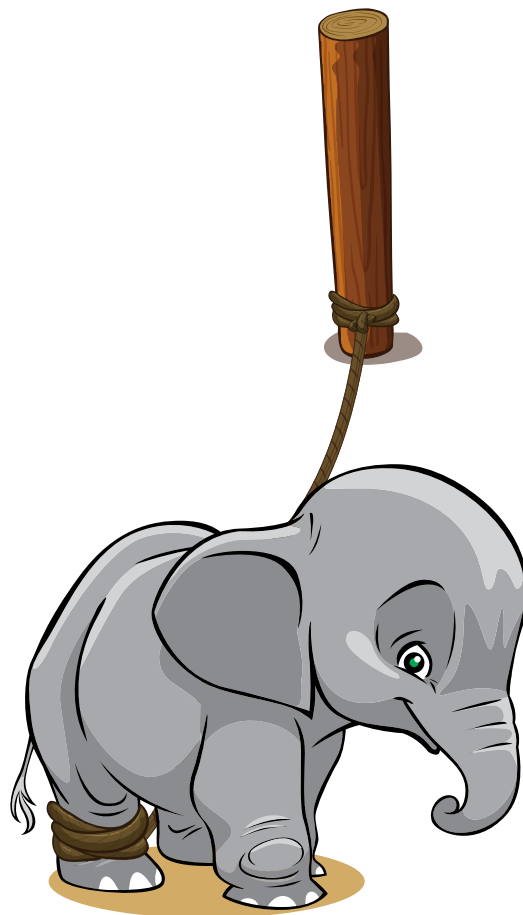
Pročitajte učenicima priču:

Kako se treniraju bebe slonovi

Slonovi u zatočeništvu treniraju se dok su još mali, kako ne bi odlutali. Jedna noga bebe slona vezana je konopcem za drveni stub koji je pričvršćen za pod. Beba slon može da se kreće samo onoliko koliko joj konopac dozvoljava. U početku beba slon pokušava da se oslobodi, ali konopac je previše jak.

Beba slon „je naučila“ da ne može da prekine konopac. Slon poraste, postane jak i vrlo lako može prekinuti konopac. Međutim, zbog uvjerenja da ne može prekinuti konopac, koje je stečeno dok je bio mala i nejak beba slon, odrasli slon još uvijek vjeruje u to i zbog toga i ne pokušava to da uradi.

Ljudi se ponašaju na isti način – u ranom uzrastu smo stekli znanja o sebi i kao odrasli još uvijek vjerujemo u to, pa čak i onda kada nije istina. Srećom, ljudi su rođeni sa sposobnošću da donose odluke, što predstavlja važan korak prilikom mijenjanja svijesti o sebi.

Recite učenicima da će kroz upitnik *U šta vjerujem* otkriti koja su uvjerenja stekli kada su bili mlađi, a koja i dalje nastavljaju da utiču na njihovo samopouzdanje.

Dajte im uputstvo:

Popunite upitnik *U šta vjerujem* kako biste identifikovali svoja uvjerenja.

Neka vam ovaj upitnik bude pri ruci sljedeći put kada vaše samopouzdanje bude na niskom nivou, kada ne budete srećni ili kada budete osuđivali sebe. U tim trenucima pročitajte upitnik, identifikujte uvjerenja koja sputavaju vaše samopouzdanje i počnite da stvarate nova uvjerenja koja će pozitivno djelovati na vaše samopouzdanje.

1. Koja ste uvjerenja stekli o sebi kada ste bili mali na osnovu onoga što su vam govorili:

a) Majka	
b) Otac	
c) Sestra/ brat	
d) Prijatelji	
e) Nastavnici	
f) Ostali	

2. Koje od ovih poruka su još uvijek dominantne u vašim mislima i stavovima o sebi?

--

3. Koje poruke podržavaju, a koje sputavaju vaše samopouzdanje i sreću?

--

4. Da li su ove poruke istinite?

--

5. Koje poruke želite da promijenite kako biste poboljšali svoje samopouzdanje?

--

6. Napišite nove misli u koje želite da vjerujete, a koje kod vas mogu podstaći samopoštovanje, samopouzdanje i sreću.

--

Podsjetite učenike na Kanjoša Macedonovića,⁸⁵ kome su vjera u sebe i svoje ideale, oštroumnost i snalažljivost pomogli da izađe kao pobjednik iz krajnje nepoštene borbe. Na narednim stranicama Priručnika naći ćete kratke biografije poznatih ljudi koji su doživjeli lični i profesionalni neuspjeh prije nego što su dobili šansu.

▪ Kako drugi utiču na našu sliku o sebi⁸⁶

Za ovu aktivnost unaprijed dajte učenicima zadatak da donesu na čas fotografije, časopise, reklame čija su ciljna grupa tinejdžeri. To mogu biti i isječci iz novina ili snimci s televizije ili interneta.

Postavite učenicima neka od sljedećih pitanja i prodiskutujte:

- *Da li ikada upoređujete sebe s drugim mladim ili poznatim ljudima?*
- *Da li ste se ikada osjećali loše zbog toga što ste se poredili s drugima?*
- *Šta može da se dogodi kada se poredimo s drugima?*
- *Da li smo nekada previše kritični kada je u pitanju naš fizički izgled? Navedite primjere.*
- *Kako da znamo da smo prestrogi prema sebi?*

Zatim ih podijelite u nekoliko grupa. Podstaknite ih da razgovaraju o fizičkom izgledu običnih ljudi. Dok učenici razgovaraju, podijelite im časopise, makaze, lijepak i hamer papir. Kažite im da prelistaju časopise i izrežu slike poznatih ličnosti. Svaka grupa pravi kolaž na hamer papiru. Učenici razgovaraju o tome šta vide na panou.

Podstaknite ih da govore o tome kako mediji utiču na način na koji vidimo ljude, da li vrše pritisak na poznate ličnosti da budu mršave i lijepe, pa makar koristile fotošop kako bi stvorile sliku određenog, obično nedostižnog, izgleda.

⁸⁵ Pripovijetka *Kanjoš Macedonović* S. M. Ljubiše je lektira u drugom razredu gimnazije.

⁸⁶ Ideje za aktivnosti preuzete sa: <https://www.scholastic.com/teachers/lesson-plans/teaching-content/body-image/>, prevela: Ana Đurović.

Pitajte ih: *Šta možemo da uradimo kako bi se promijenila svijest o tome kako tinejdžeri zaista treba da izgledaju?*

Kažite učenicima da će se njihov izgled promijeniti tokom narednih nekoliko godina. Nekada im se te promjene neće dopasti. Prirodno je da upoređuju sebe s drugima, ali treba da prihvate i zavole sebe onakve kakvi jesu.

Ako razmišljaju o svom izgledu na zdrav način, ako se osjećaju prijatno u svojoj koži, i ako vrednuju sebe kao osobu, imaće pozitivnu sliku o sebi i visok nivo samopouzdanja.

▪ Kako to izgleda kada imamo nedostatak samopouzdanja

Ova aktivnost se radi u paru.

Osoba A pokušava da se sjeti situacije u kojoj joj je nedostajalo samopouzdanje, kada je trebalo da uradi nešto važno, ili kada je trebalo da donese važnu odluku.

Osoba B pažljivo sluša dok osoba A opisuje taj događaj i govori o svojim osjećanjima i mislima. Nakon toga, izaberite nekoliko učenika koji su imali zadatak da slušaju kako bi pred odjeljenjem prepričali iskustva osoba A – kao da su se njima dogodila. Zatim zamijene uloge i ponove tu aktivnost. Ostali učenici slušaju i po potrebi postavljaju pitanja.

▪ Razvijamo samopouzdanje

Dajte učenicima neki od sljedećih zadataka:

- *Tvoja najbolja drugarica plače zato što joj je neko rekao da je „debela“. Kako ćeš je utješiti? Kakav savjet ćeš joj dati?*
- Učenici rade u paru ili grupi kako bi napisali pjesmu kojom promovišu samopouzdanje.
- Uputite učenike da pitaju članove porodice da li su se ikada osjećali loše kada je u pitanju njihov fizički izgled. Šta su uradili povodom toga?

- Podstaknite učenike da u časopisima, ili na društvenim mrežama, ili u svakodnevnim komunikacijama s drugima pronađu riječi ili izraze koji inspirišu i one koji obeshrabruju.

Na času engleskog jezika učenici mogu prevesti pjesmu *Beautiful* Kristine Agilera⁸⁷. Zatim zajedno poslušajte pjesmu i razgovarajte kako ova pjesma govori o samopouzdanju.

▪ Nikad ne odustaj⁸⁸

Objasnite učenicima da ćete gledati spot/pjesmu *Nikad ne odustaj*.

Nakon slušanja pjesme podijelite učenike u grupe. Zadatak je da izmisle priču/osmisle lik koji će se upustiti u situacije u kojima mora da pokaže hrabrost i samopouzdanje. Razgovarajte o značaju samopouzdanja, ali i o toleranciji, empatiji itd.

▪ Superheroj

Učenici govore o preprekama s kojima se često moraju uhvatiti u koštac i prilikom kojih moraju da pokažu samopouzdanje (npr. usmeno odgovaranje, testovi, upoznavanje novih ljudi, pričanje o problemima, pričanje u javnosti, nastup na koncertu, na takmičenju recitatora...)

Podijelite ih u grupe kako bi stvorili mladog superheroja koji će uspjeti da se izbori s problemima. Koje su vještine potrebne kako bi se prevazišle prepreke i riješili problemi?

Tokom ove aktivnosti moguće je osmisliti kraće predstave, glumačke podvige ili dijaloge u kojima je moguće koristiti i personifikaciju, tj. prepreke mogu govoriti o problemima koje zadaju superheroju kako bi ga lišile njegovog samopouzdanja.

87 <https://www.youtube.com/watch?v=aoYEQgG4-JY>

88 Spot jutjuberke Ane Lazarević, djevojke koja je drugačija od ostalih jer igra fudbal, dostupan je na: https://www.youtube.com/watch?v=G_a--W6QEBY

▪ Ja sam...⁸⁹

Ovo je jedna od najpopularnijih aktivnosti kojom se može podstaći razvoj samopoštovanja i samopouzdanja. Dajte učenicima zadatak da pozitivna razmišljanja i stavove o sebi prenesu na papir. Učenici počinju rečenicu sa *Ja sam*, a neki od primjera mogu biti – *Ja sam vrijedna*, *Ja sam dobar košarkaš*, itd. Učenici, takođe, mogu dodati na taj spisak slike ili crteže onoga što vole. Spiskovi na kojima se nalaze pozitivna razmišljanja učenika mogu biti okačeni u učionici kako bi ih u trenucima kada sumnjaju u sebe podsjetili na sve lijepe osobine koje posjeduju.

▪ Rješavanje problema

Tokom ove aktivnosti učenici prave individualno spisak svojih grešaka, neuspjeha i prepreka u životu. Svaki problem zapisuju na posebnu listicu. Zatim ih podijelite u grupe, podijelite im podjednak broj listica i dajte im zadatak da razmišljaju o tome kako će prevazići pojedine probleme.

Npr.: Dobio sam jedinicu iz matematike. A rješenja koja učenik može da ponudi su: Učiću naporno kako bih bolje uradio sljedeći test ili pitaću nastavnika da mi pomogne da bolje razumijem gradivo.

Predstavnici grupa iznose probleme i rješenja, a nastavnik pomaže u sumiranju.

▪ Neuspjesi koji su prerasli u uspjeh

Pročitajte kratke priče o uspješnim ljudima⁹⁰ koji su na svom putu ka uspjehu morali savladati krupne prepreke: Albert Ajnštajn je progovorio tek sa četiri godine, a nastavnici su smatrali da nema potencijal za učenje; Majkl Džordan je, nakon što su ga izabrali za školski košarkaški tim, došao kući, zaključao se i plakao;

89 Ideje za aktivnosti preuzete sa: <https://teach.com/blog/6-self-esteem-building-activities-for-middle-school-students/>. Prevod: Ana Đurović

90 Priče možete pročitati na: <http://project-management-srbija.com/motivacija/6-najvecih-neuspeha-koji-su-prerasli-u-uspesh>

Volt Dizni je bio otpušten s posla s obrazloženjem da nema dovoljno mašte i kreativnih ideja; Stiv Džobs je bio izbačen iz kompanije koju je osnovao; Na samom početku, *Bitlsima* su rekli da nemaju perspektivu...

Pročitajte priče, a zatim razgovarajte o tome šta je zajedničko svim ovim ljudima?

Možda je jedna od najzanimljivijih biografija, kada je savladavanje životnih prepreka u pitanju, životna priča američkog predsjednika Abrahama Linkolna (1809–1865). Zatim povedite razgovor: *Šta bi bilo da nije ništa pokušao i da se plašio da ne pogriješi? Da li bi neko znao za njega?*

Neuspjeh ostaje neuspjeh jedino ako iz njega ne naučimo ništa⁹¹

Kada je imao sedam godina, Abraham Linkoln i njegova porodica istjerani su iz svog doma. Dječak je morao da radi da bi pomogao porodici. Kada je imao devet godina, preminula mu je majka.

U 22. godini je izgubio posao u prodavnici. U 23. godini se kandidovao za zakonodavno tijelo države, ali nije uspio. Iste godine je pokrenuo privatni biznis. Nije uspio, pri čemu mu je ostao dug koji je vraćao narednih 17 godina.

U 31. godini je poražen u trci za mjesto elektora. Do 35. godine je dva puta poražen u kandidaturama za Kongres. Te godine je konačno osigurao svoje mjesto u Kongresu, ali je bilo kratkog daha, jer nije uspio da se izbori za drugi mandat.

Sa 41. godinom doživio je još jedan veliki gubitak, jer mu je preminuo četvorogodišnji sin. Četiri godine kasnije kandidovao se za Senat i izgubio. U 47. godini je izgubio mjesto potpredsjednika, a u 49. godini je ponovo poražen u trci za Senat.

Konačno, kada je imao 51. godinu, postao je predsjednik Sjedinjenih Američkih Država. Ostavio je neizbrisiv pečat u američkoj i svjetskoj istoriji.

Linkoln je simbol moralne vrijednosti, poštenja, tolerancije, skromnosti, a postao je žrtva onoga protiv čega se borio. Njegov život svima nama može biti velika lekcija i podsticaj da uvijek krenemo dalje. Neuspjeha u životu uvijek ima, ali neuspjeh ostaje neuspjeh jedino ako iz toga ne naučimo ništa, ako kroz njega prođemo zatvorenih očiju. Učiti na neuspjehu i prepoznati priliku u tome – važno je za pobjeđivanje. Tako je mislio i Linkoln kada je jednom rekao: „Pripremam se stalno, a jednoga dana će se pojaviti moja prilika!”

⁹¹ <http://project-management-srbija.com/motivacija/lideri>

▪ Poznate žene koje će vas inspirisati da nikad ne odustanete

Pročitajte učenicima priče o ove tri slavne žene kojima je put do slave bio prilično trnovit. Razgovarajte o tome koje socijalne i emocionalne

vještine, pored optimizma, prepoznaju kod njih. Znaju li još neke detalje iz njihovih biografija. Dajte im zadatak da istraže o heroinama u Crnoj Gori.⁹²

⁹² Za ovaj zadatak učenicima kao inspiraciju možete predložiti sajt: <https://www.muzejzena.me/>, a i sami možete odabrati neke priče iz ovog izvora i komentarisati ih s učenicima.

Poznate žene koje će vas inspirisati da nikad ne odustanete⁹³

Dž. K. Rouling

Dž. K. Rouling se razvela, živjela od socijalne pomoći i jedva je mogla da prehrani svoje dijete, a sve to se događalo samo tri godine prije nego što je objavljena prva knjiga o Hariju Poteru – *Hari Poter i kamen mudrosti*. Ona je bila toliko siromašna da nije mogla da priušti kompjuter, a ni kopiranje romana od 90.000 riječi, pa je svaki primjerak koji je slala izdavačima kucala pojedinačno. Knjiga je odbijana mnogo puta prije nego što joj je *Bloomsbury*, mali londonski izdavač, dao drugu šansu samo zato što je općinila osmogodišnju ćerku izvršnog direktora.

Sara Džesika Parker

Sara Džesika Parker rođena je u malom rudarskom gradu u Ohaju kao najmlađa od četvoro djece. Njeni roditelji su se razveli kada je imala dvije godine, nakon čega se majka ponovo udala i dobila još četvoro djece. Njen očuh, vozač kamiona, često je bio bez posla, pa se Sara oprobala u pjevanju i plesanju kao veoma mala, kako bi pomogla majci da prehrani desetočlanu porodicu.

Uprkos lošim trenucima, Sarina majka je nastavila da ohrabruje interesovanje svoje djece za umjetnost. Porodica se preselila u Sinsinati, gdje se Parkerova bavila baletom, muzikom i bila član školskog pozorišta. Kada je imala 11 godina, porodica je otišla u Njujork kako bi Sara učestvovala na audiciji za predstavu na Brodveju. Putovanje se pokazalo kao veoma uspješno, jer su i ona i njen brat dobili uloge, pa se porodica preselila u Njujork, gdje je Sara stekla glumačku slavu.

Opra Vinfri

Opra se suočila s mnogim problemima tokom svog života javne ličnosti – kritike na račun kilaže, rasizam, nepristojna pitanja o seksualnoj orijentaciji, samo su neki od njih, ali nikada nije dozvolila da se nađu na putu njenom uspjehu. Kada se osvrnemo na njeno djetinjstvo, shvatićemo da njen uspjeh sija posebnim sjajem.

Tokom odrastanja, Opra je bila žrtva seksualnog nasilja i bila je zlostavljana od strane rođaka, strica i porodičnog prijatelja. Ostala je u drugom stanju i rodila dijete kada je imala samo 14 godina, a dijete je preminulo nekoliko sedmica nakon rođenja. Ali Opra je bila istrajna, završila je srednju školu, dobila punu stipendiju za fakultet, probila je sebi put od posla na lokalnoj televiziji u Nešvilu do lansiranja sopstvene TV mreže.

⁹³ Dostupno na: <https://www.themuse.com/advice/9-famous-people-who-will-inspire-you-to-never-give-up>, prevela: Ana Đurović

Desiderata⁹⁴

Jedan od najpopularnijih motivacionih tekstova svih vremena napisao je američki advokat i pjesnik Maks Ehrman (1872–1945). Svoju poemu *Desiderata*⁹⁵ o onome što možemo poželjeti u životu napisao je još 1927. godine, ali tekst je, kao i autor, postao poznat tek decenijama nakon njegove smrti.

94 Više na: <http://alternativainformacije.com/2016/01/07/desiderata-istina-o-jednom-od-najinspirativnijih-tekstova/>

95 Latinska riječ *desideratum* označava nešto što je poželjno, dakle, nešto što nedostaje, čega nema, potreba, nedostatak, praznina koju bi trebalo popuniti.

U znak zahvalnosti za *Desideratu*, Maksu Ehrmanu je 2010. godine postavljena skulptura u njegovom rodnom mjestu Terre Haute u američkoj državi Indijana. Bronzani Ehrman sjedi na klupi u parku, a prolaznici na putu koji vodi pokraj njegove klupe mogu čitati stihove iz *Desiderate*.

Fotokopirajte učenicima poemu, možete po jednu za svaku klupu. Dajte im zadatak da u paru izdvoje rečenice koje se odnose na samopouzdanje. Zatim ih podstaknite da prepoznaju i ostale SEV.

*Idi smireno kroz buku i užurbanost i sjeti se mira koji se može naći u tišini.
Koliko je moguće, budi u dobrim odnosima sa svim ljudima.
Govori svoju istinu smireno i jasno, slušaj druge, čak i glupe i neuke, i oni imaju svoju priču.
Izbjegavaj bučne i agresivne osobe, one su teret duhu.
Ako upoređuješ sebe s drugima, možeš postati ogorčen ili ponosan,
jer uvijek će biti i većih i manjih od tebe.
Raduj se svojim postignućima, kao i svojim planovima.
Održi zanos za svoj vlastiti poziv, ma koliko on skroman bio,
to je pravo blago u promjenljivim vremenima.
Budi obazriv u svojim poslovima, jer svijet je pun prevara,
ali neka te to ne ometa da vidiš vrline i koliko ih ima.
Mnogi ljudi teže visokim idealima i svud je život pun junaštva.
Budi ono što jesi (budi svoj), pogotovo nemoj glumiti ljubav i nemoj biti ciničan prema njoj,
jer, usprkos svoj ogorčenosti i razočarenjima, ona je vječna kao i trava.
Spokojno primi iskustvo godina, skladno napuštajući stvari iz mladosti.
Gaji duhovnu snagu da te štiti od iznenadne nesreće.
Nemoj sam sebe žalostiti izmišljanjima, mnoga strahovanja nastaju od umora i usamljenosti.
Osim održavanja samodiscipline, budi blag prema sebi.
Ti si dijete svemira ništa manje nego što su to drveća i zvijezde. Imaš
pravo da budeš ovdje. I bilo ti to jasno ili ne, nema sumnje da se svemir
razvija kao što bi i trebalo.
Dakle, budi u miru s Bogom, ma kako Ga zamišljaš i bez obzira na to kakav ti je
posao i kakve aspiracije u bučnom komešanju života imaš. Zadrži mir u svojoj duši.
Pored sve prljavštine i jadikovanja, ovo je divan svijet.
Budi radostan! Potrudi se da budeš srećan!*

▪ Moj životni moto – izreke

Učenici biraju izreku koja najbolje opisuje njih same ili onu koja predstavlja moto njihovog života. Mogu da navedu citat ili moto koji je potpuno njihov ili van ove liste.

Izreke o samopouzdanju

- *Mi smo ono što činimo iznova i iznova. Izuzetnost, dakle, nije čin već navika.*

Aristotel

- *Niko te neće natjerati da se osjećaš inferiorno, ako na to sam ne pristaneš!*

Eleonora Ruzvelt

- *Tvoj uspjeh je proizvod tvog samopouzdanja i hrabrosti.*

Mišel Obama

- *Jedini ljudi koji nikad ne prave greške su oni koji ništa ne rade.*

Teodor Ruzvelt

- *Pretvori svoje rane u mudrost.*

Opra Vinfri

- *Ljudi koji se hvale svojim IQ-om su gubitnici.*

Stiven Hoking

- *Zapamti dobro: ne samo da imaš pravo da budeš ličnost, nego imaš i obavezu da budeš ličnost.*

Eleonora Ruzvelt

- *Ne saginji glavu. Drži je uspravno. Gledaj svijet pravo u lice.*

Helen Keler

- *Ko gleda oko sebe, sanjari. Ko gleda u sebe – budi se.*

Karl Gustav Jung

- *Nikad nije kasno da budeš ono što možeš biti.*

Džordž Eliot

- *Mi smo još uvijek gospodari naše sudbine. Mi smo još uvijek kapetani naših duša.*

Vinston Čerčil

- *Ništa veliko nikada nije postignuto bez entuzijazma.*

Ralf Valdo Emerson

- *Stvari se ne dešavaju. Stvari su napravljene da se dese.*

Džon F. Kenedi

Bowman's
space

Bowman's
capsule

POŠTENJE

POŠTENJE

Ne možemo nazvati poštenima one koji se od sramnog djela uzdržavaju zbog straha od sramote ili zakona ili suda.

Ciceron

Imati unutrašnji moralni kompas i uspjeti održati pravi kurs u društvu poklekljih vrijednosti izuzetno je teško. I pritom biti mlad, neiskusna, naivan, sanjarski zagledan u budućnost koju sadašnjost neprestano pobija – to je pozicija mladog čovjeka današnjice, i to onog koji uspijeva da odoli izazovima vremena, i koji, koliko god bilo iskušenja, bira pošten i moralan put do svojih ciljeva. Međutim, šta je sa svima onima koji ne biraju takve puteve, ili koji su u opasnosti da svakog časa udovolje nekoj svojoj slabosti, i da, zalažući neko od visokih moralnih načela o kojima su im pričali roditelji i nastavnici, dobiju kratkoročno zadovoljenje u vidu preko noći stečenog uspjeha. A uspjeh može biti mnogo toga: zahvaljujući „protekciji“ dobijena ocjena, zahvaljujući mitu položen ispit, zahvaljujući plagiranju napisan diplomski, magistarski ili doktorski rad, „preko veze“ dobijeni posao, na prevaru dobijeni novac, itd. Čuveni moto „cilj opravdava sredstva“ vrlo je karakterističan za mnoge uzore našoj djeci i učenicima. Kriza sistema vrijednosti i mnogih tradicionalnih moralnih normi nije samo naš, već i globalni fenomen. Sem toga, u prirodi je ljudi da svoje postupke racionalizuju – objašnjavaju ih ili brane „opravdanim“ razlozima (nijesam ja jedini, i drugi to rade, vidi u kakvom vremenu/društvu živimo...)

Ne možemo zatvarati oči i glumiti da ovih pojava nema u današnjem svijetu i da njima često ne pribjegavaju mladi ljudi, jednako kao i stariji.

Pritom ne smijemo zaboraviti da su mladi naše ogledalo i da su sve njihove mane uveliko posljedica naših pogrešnih vaspitnih koraka.

Upravo ovakvi problemi ukazuju na nasušnu potrebu društva za kontinuiranim radom na razvoju karaktera mladog čovjeka, za uobličavanjem njegovog identiteta i integriteta, za razvojem poštenja kao (ključne) vrline bez koje ličnost čovjeka ne može biti potpuna ni napredna.

Djeca se ne rađaju s integritetom, s moralnim vrijednostima i vrlinama koje se očituju kao: poštenje, čast, poštovanje, društvena odgovornost, hrabrost da se borimo za ono za šta vjerujemo da je ispravno. Ove vrline se stiču u dugom procesu moralnog razvoja pojedinca, uporedo s procesom socijalizacije i uticaja drugih društvenih faktora (porodice, škole, uzora, vršnjačke grupe, medija, interneta, društvenih mreža i sl.). Školska sredina i vrijeme koje odvajamo za školovanje čini obrazovne ustanove – na svim nivoima – ključnim mjestima za podršku moralnom razvoju djece i mladih.

Poštenje je, u najširem smislu riječi, skup moralno-etičkih načela kojima se neko rukovodi u društvenim, profesionalnim i ličnim postupcima. Jednostavno rečeno, biti pošten znači ne kriti istinu, ne kršiti pravila da bi se stekla neka prednost i ne uzimati nešto što nije tvoje – ne činiti ništa što bismo morali prikriti, jer se takvo nešto kosi s onim što smatramo ispravnim. Poštenje podrazumijeva pošten odnos prema drugima, ali i prema sebi. Savjest je taj glas i taj osjećaj u srcu koji nas podsjeća da li je nešto dobro ili loše – čak i ako niko ne gleda.

*Al' prvo budi veran sebi sam,
I onda će doći, ko za danom noć,
Da nećeš biti krivac nikome.*

(V. Šekspir, *Hamlet*)

U svakodnevnom govoru poštenje se često izjednačava s integritetom. Riječ integritet nastala je od latinske imenice *integritas*, što označava cjelovitost. U tom smislu, integritet bi bio unutrašnji osjećaj cjelovitosti – osoba se

ponaša u skladu sa svojim uvjerenjima; ona je dosljedna i drugi je prepoznaju po toj osobini. Ona ne govori jedno, a radi drugo. Poštuje sebe tako što slijedi svoj stav, ideju, moralno načelo i čini to čak i onda kad to nije ni jednostavno ni lako, već može podrazumijevati i određene negativne konsekvence. Takođe, osoba s izgrađenim integritetom brine o drugima, solidariše se, pomaže, humana je. Njeno sopstveno biće nalaže joj da bude takva. Ona ima snagu da prizna svoje greške i da ne okrivljuje druge za svoje postupke. Integritet zapravo podrazumijeva poštenje. Mi možemo biti poštteni bez integriteta, ali ne možemo imati integritet bez poštenja. Prema Međunarodnom centru za akademski integritet (ICAI), pet temeljnih vrijednosti akademskog integriteta su: odgovornost, poštovanje, pravednost, pouzdanost i iskrenost/poštenje.⁹⁶

Pitanja „akademskog integriteta“ uglavnom se pokreću zbog varanja (prepisivanja, laganja), koje je s pojavom novih tehnologija postalo još složenije. Stoga škole imaju primarnu odgovornost da afirmišu i u svom radu pokazuju značaj poštenja kao praktične i etičke vrline. Nažalost, mnoge škole danas ne uspijevaju u tome. Od svih negativnosti koje razaraju „moralno tkivo“ škole, varanje je među najštetnijim, jer baca sumnju na odanost škole istini i pravičnosti. Varanje u školi je nemoralno iz više razloga: daje nepravednu prednost učenicima koji varaju nad onima koji to ne rade, predstavlja kršenje povjerenja između učenika i nastavnika, narušava kodeks ponašanja i društveni poredak u školi.

Ovo je globalni problem u obrazovanju. Učenici i dalje varaju na poznate načine: prepisuju na testovima, kopiraju domaće zadatke, ostaju kod kuće na dan testa, a savremena tehnologija omogućava i nove vrste plagiranja i varanja. Učenici su svjesni da ono što rade nije u redu, ali svoje postupke pravdaju time da nemaju izbora – da trpe ogroman pritisak zbog ocjena i rezultata testova.

⁹⁶ <http://www.academicintegrity.org/ica/home.php>

Uloga nastavnika

Nastavnik je taj na kome počiva ogromna obaveza i odgovornost da učini sve što je u njegovoj moći da svoje učenike pripremi za život, ugrađujući u njih brojna znanja, ali i vještine i vrijednosti koje će im pružiti mogućnost da budu aktivne, zadovoljne, ispunjene, zaokružene ličnosti koje čine dobro i sebi i drugima. Podsjećaće svoje učenike da je život svakodnevnim niz izbora i da odlukama koje donosimo i akcijama koje poduzimamo pokazujemo drugima svoj integritet. Učiće ih da budu iskreni, odgovorni, hrabri, puni empatije i poštovanja i stavljati im do znanja da će radeći upravo tako graditi svoj integritet i reputaciju zarad koje će drugi ljudi, pa i poslodavci jednog dana, moći da im vjeruju.

No, kao i za razvoj bilo koje socijalne i emocionalne vještine, tako ni za razvoj poštenja nije dovoljno ukazivati, podsjećati, podučavati. Vi ste model. Vaš pošten odnos prema učenicima, prema radu i prema sebi samima, jeste koncept koji može biti preuzet, nesvjesno kopiran. Mi ne možemo imati moralno pravo da zahtijevamo od učenika pošten odnos prema predmetu i zadacima koje im namećemo, ukoliko mi sami, kao nastavnici, nemamo pošten odnos prema onome što radimo u učionici. Mi imamo moralno pravo da zahtijevamo mnogo samo ako mnogo i pružamo.

Savremena tehnologija prevazišla je najbogatiju maštu i dovela do toga da nastavnici ni sami često ne znaju kako se sve može varati na časovima provjere znanja. To nas, nažalost, često stavlja u nezahvalnu ulogu detektora i kontrolora, ali nas ne oslobađa odgovornosti. Ne možemo odustati od ideje poštenja. Ako budemo dozvolili da naši učenici preuzimaju radove s interneta, onda moramo znati da ih nikada neće naučiti kako da napišu esej ili seminarski rad. Ako im budemo gledali kroz prste dok budu prepisivali zadatke iz matematike, ne samo što neće naučiti matematiku, već će zaključiti da je takvo što simpatično i normalno.

Danas, inače, živimo u društvu u kome bi mnogo toga trebalo da bude žigosano kao nemoralno, a prihvaćeno je kao poželjno i normalno. Zato nastavnici ne smiju zaboraviti da se počinje od naizgled bezazlenih stvari. Neko će reći: Pa, samo je malo prepisivao! Taj neko će, takođe, reći: Pa, dobro, ukrao je samo čokoladicu, šta sve ljudi kradu... A šta ako je današnje prepisivanje sutrašnje plagiranje diplomskog rada, a današnja čokoladica buduće „hakovanje“ nečijeg bankovnog računa?! Zato nastavnici, tj. vaspitači, ne smiju biti oni koji relativizuju ovakve postupke i blagonaklono se smješkaju ili im, čak, pomažu u prepisivanju.

Često smo u prilici da čujemo kako se za nekoga ko je na brz i sumnjiv način stekao imetak i visok status u društvu kaže da je „sposoban“. Sami učenici nerijetko tu novu osobinu koje nema na spisku vrlina, i koja realno ne znači ništa, ističu kao poželjnu. Mi, njihovi vaspitači, dužni smo da ih naučimo da nije cilj biti „sposoban“, već biti dobar i pošten čovjek, biti neko ko daje, a ne grabi, ko svojim radom zarađuje i stvara, a ne postaje preko noći vlasnik bijesnih limuzina, brendirane garderobe i čega sve još ne. Neko ko je stekao određena znanja, ličnost od integriteta koja umije da voli i da poštuje – i sama pobuđuje ljubav i poštovanje.

RADIONICA: Odluke

Ciljevi:

Učenici će:

- analizirati pojam i značaj poštenja u međuljudskim odnosima
- analizirati proces donošenja ispravne odluke i šta sve utiče na naše izbore

Trajanje: 45 minuta

Materijal: umnožene problemske situacije

* * *

Pjesma *Honesty* (Poštenje/ iskrenost) (10 min.)

Radionicu započeti tako što ćete učenicima najaviti da ćete razgovarati o poštenju, a da će vam kao inspiracija za razgovor poslužiti pjesma *Honesty*⁹⁷ (Billy Joel)

Napomena: Ukoliko smatrate da im može predstavljati poteškoću praćenje pjesme na engleskom jeziku, učenici bi u saradnji s nastavnikom engleskog jezika mogli pripremiti prevod na nekom od prethodnih časova.⁹⁸

Nakon odslušane pjesme, pozovite učenike da kažu kako razumiju ove stihove. *Da li je poštenje tako usamljena riječ? Šta za njih znači poštenje? Kako bi ga definisali?*

⁹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=SuF5coO4tb0>

⁹⁸ Prevod pjesme dostupan je i na: <https://lyricstranslate.com/sr/honesty-%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82.html>

Alternativa: Ukoliko nije izvodljivo slušanje pjesme, možete ih uvesti u razgovor kratkim asociranjem na riječ poštenje – izvode sopstvene definicije i na kraju definišu pojam poštenje zajedno s nastavnikom.

Problemske situacije (25 min.)

Inspiracija za uvod u aktivnost

U životu nije sve „crno ili bijelo“, postoji i ona „siva zona“ kada nije lako procijeniti šta je ispravna odluka. Nisu rijetke situacije kada smo suočeni s etičkim odlukama/moralnim dilemama, gdje postoje argumenti i za i protiv određene odluke i kada nismo sigurni kako dalje...

U takvim situacijama od pomoći nam mogu biti pitanja: *Šta bi osoba koju cijenim uradila u ova-kvoj situaciji? Šta bi neko, do čijeg mišljenja mi je stalo, rekao povodom moje odluke? Šta mi nalaže moja savjest? Čemu su me učili...? Kako će moja odluka uticati na druge? Da li mogu sebe da zamislím u ulozi druge osobe? Kakve će biti posljedice?*

U ovakvim situacijama veliku ulogu igra empatija, tj. sposobnost razumijevanja emocija drugih ljudi. Uz to, važno je da nam je stalo do istine, da budemo posvećeni tome da govorimo istinu i onda kada je to teško. I samokontrola je vrlina koja, takođe, doprinosi donošenju ispravnih odluka. Kada imamo dilemu kako treba postupiti, treba polako razmisliti, odmjeriti argumente, razmisliti o posljedicama – ne odlučivati ishitreno.

Podijelite učenike u grupe i dajte im umnožene problemske situacije – jednu po jednu. Biraju neko od ponuđenih rješenja. Nakon popunjavanja, predstavnici grupa čitaju svoja rješenja. Napomenite im da pojedinci mogu izdvojiti mišljenje, ukoliko se ne slože s ostatkom grupe. Podstičite i usmjeravajte diskusiju tako što će sučeliti suprotstavljene stavove i analizirati pojedina rješenja. Kada prodiskutuju o svojim izborima, upoznajte ih s rješenjima i obrazloženjima. Zajedno analizirajte zašto je najbolje dato rješenje i sl.

Prva situacija

Ti si na prvoj godini fakulteta. Primaš stipendiju 1000 eura godišnje. Da bi zadržao/zadržala stipendiju, na prvoj godini treba da imaš prosječnu ocjenu 8,5. Traženi prosjek ćeš zadržati ako iz fizike dobiješ najmanje ocjenu 9. Sumnjaš da možeš da dobiješ toliku ocjenu, jer ti fizika nikako ne ide. Sastaješ se s profesorom fizike poslije časova. On je ljubazan i kaže da se mora naći neki način da se riješi tvoj problem. Moli te da ga sačekaš i ide u toalet. Gleda prema fascikli na svom stolu, koja ima oznaku „fizika – junski rok“, a tu su iskopirani testovi. Misliš da je profesor možda namjerno napustio prostoriju da bi mogao/mogla da uzmeš test. Da li bi to uradio/uradila?

- a) Da, ali samo ako sam prilično siguran/sigurna da je profesor želio da to uradim.
- b) Da. Čak i ako to nije uradio namjerno, glupo je tako ostaviti testove.
- c) Da, ali samo ako sam siguran/sigurna da me neće uhvatiti.
- d) Da. Ocjena mi je veoma važna.
- e) Ne. Ako me uhvate, mogu potpuno izgubiti stipendiju.
- f) Ne bih iznevjerio/iznevjerila povjerenje svog profesora ili drugih ljudi koji me poznaju.
- g) Varanje nije u redu.

Prva situacija – rješenja:

- a) Ovaj odgovor je neprihvatljiv, čak i da te je profesor pustio – prevara je prevara!
- b) Ovim odgovorom se pokušava prebaciti odgovornost na profesora, zbog sopstvenog lošeg postupka.
- c) Ako nešto (ne) učinimo samo iz straha, to ne znači da smo stvarno pošten!
- d) Ponekad lične interese moramo žrtvovati zarad moralnih principa.
- e) Naizgled ispravan postupak, jer se ne uzima test, ali samo zbog straha od dugoročnih posljedica. Ni ovo nije moralno.
- f) Ovo je prihvatljiv odgovor, jer pokazuje da želiš da budeš osoba dostojna povjerenja.
- g) Očigledno etički izbor.

Druga situacija

Ti si kapiten svog srednjoškolskog teniskog tima, jednog od najboljih u državi. Trener je nov i ne zna sve igrače. Jedan igrač u timu je suvišan. Trener te pita, kao kapitena, da odlučiš koji od dva igrača bi trebalo da ostane u timu. Jedan od njih je tvoj najbolji prijatelj koji zaista želi da igra, a drugi je bolji i može više da doprinese timu. Da li bi odabrao/odabrala prijatelja?

- a) Da. Odanost je veoma važna.
- b) Da. Da je obrnuta situacija, ja bih očekivao/očekivala da me moj prijatelj izabere.
- c) Ne. Moja obaveza prema timu je da izaberem najboljeg igrača.
- d) Ne. I u mom interesu je da imamo najbolje moguće igrače.
- e) Ne. Jer to ne bi bilo fer prema drugom – boljem igraču.

Druga situacija – rješenja:

Odanost je važna osobina, ali samo ako nije u suprotnosti s drugim moralnim normama. Najbolji odgovori su pod c) i e).

Treća situacija

Dobra prijateljica ti se povjerava da je seksualno napastvovao dječko, zvijezda fudbalskog tima. Ona ti traži obećanje da nikome nećeš reći, ali ti vidiš da je popustila u školi i da će teško uspjeti da upiše fakultet koji želi. Čak je nekoliko puta pominjala samoubistvo. Pokušavaš da je ubijediš da pođe negdje na savjetovanje (kod psihologa), ali ona odbija. Da li bi održao/održala svoje obećanje i ne bi ništa rekao/rekla?

- a) Da. Prijateljstvo podrazumijeva da održim dato obećanje.
- b) Da. Ako bih nešto rekao/rekla, ona može postati predmet ogovaranja.
- c) Da. I da ispričam, niko mi svakako ne bi povjerovao.
- d) Prijateljstvo zahtijeva od mene da radim ono što je u njenom najboljem interesu, a u ovom slučaju joj je potrebna pomoć.
- e) Ne. Njeno zdravlje i blagostanje važniji su od našeg prijateljstva.
- f) Ne. Fudbaler to može da uradi i nekome drugom, ako se ne zaustavi.

Treća situacija – rješenja:

Ovo je najteža situacija, jer su suprotstavljene vrijednosti odanosti i držanja obećanja s vrijednostima brige i drugačijeg pogleda na odanost. S obzirom na veoma visok ulog (pominjanje samoubistva), treba se rukovoditi onim što je najbolji interes za tvoju prijateljicu.

Najbolji odgovori su pod d) i e), jer ukazuju na nesebičnu spremnost da se prijateljstvo žrtvuje kako bi se pomoglo prijatelju. Odgovor pod f) je takođe dobra opcija, jer pokazuje brigu za druge, kao i za pravdu.

Sumiranje – izgovori (10 min.)

Izdvojite i prodiskutujte o argumentima kojima učenici obrazlažu/opravdavaju svoje odluke koje se ne bi mogle nazvati poštenim.

A MOŽETE URADITI I NEŠTO OD SLJEDEĆEG:

Po ugledu na ovu radionicu, naredne aktivnosti možete kombinovati, raditi ih samostalno ili uz neke druge uvodne i završne igre. Kroz ove aktivnosti učenici će učiti o poštenju, promišljati o ovoj vrlini i osnaživati svoj karakter.

▪ Pronađi čojstvo

Čovjek vrijedi samo dotle dok smije svakome reći istinu u oči.

Marko Miljanov

Na času maternjeg jezika ili na času odjeljenjske zajednice čitajte odlomke iz *Primjera čojstva i junaštva* Marka Miljanova. Unaprijed učenicima

dajte zadatak da u svom kraju pronađu slične primjere, da ih zapišu i prezentuju odjeljenju. Učenici se mogu podijeliti u grupe, svaka grupa da ima po tri člana i da svi pronađu po pet primjera iz svog grada, sela, šire porodice...⁹⁹

Na kraju učenici sve primjere spajaju u jednu „knjigu“ i dobijaju svoju „Odjeljenjsku knjigu primjera čojstva i junaštva“. Prije zadatka objasnite im definicije čojstva i junaštva Marka Miljanova i naglasite im da akcenat pri skupljanju primjera bude na čojstvu.

⁹⁹ Primjer za Nikšić može da bude, recimo, priča o nikšićkom bokseru Zoranu Vujačiću i ukrajinskom svjetskom šampionu Vladimiru Kličku <https://www.onogost.me/drustvo/zoran-vujacic-u-klincu-sa-teskom-bolescu>

▪ Kanjoš i još ponešto

Učenicima je poznata priča Sefana Mitrova Ljubiše o Kanjošu Macedonoviću.¹⁰⁰ Podstaknite ih da se prisjete vrlina koje Kanjoša krasi. Zatim im pročitajte sljedeći odlomak:

¹⁰⁰ Pripovijetka *Kanjoš Macedonović* S. M. Ljubiše lektira je u predmetnom programu za drugi razred gimnazije.

Iza službe božje, pođe dužde s Kanjošem o desnoj, s gospodom i s pratnjom u veliku odaju, gdje se duždi krune i cari primaju. Svod joj je pozlatom izvezen, stupovi mramorni zlatnom žicom optočeni, stoli od kadife s bisernim uresom, a duždevo prestolje od slonove kosti okićeno lovorjem. Sjede dužde, pak sa prestolja počeo govoriti talijanski. Kad prekide, jedan od one gospode preveđe Kanjošu naški duždeve riječi, pune međa i zahvalnosti njemu i općini koja ga je poslala. – Sad – reče tumač, evo smo otvorili blago svetoga Marka, pristupi i uzmi koliko te je volja, i što sam zapovijedaš. – Pristupi Kanjoš gvozdenoj su tri brave skrinji, kadli skrinja puna udušena zlatnijeh dukata. Pogleda Kanjoš blago, pak se posmijehnu, izvadi iz toboca svojega dukat i baci u skrinju. – Što činiš? – vikne začuđeni tumač. – A Kanjoš njemu: Da se iz ove skrinje diže a ne meće, to bi blago brzo nestalo: brzo biste joj dno vidjeli.

(Ljubiša, 1988)

Razgovarajte o tekstu: *Koju osobinu pokazuje Kanjoš? Poznajete li nekoga ko bi danas tako postupio? Šta znače Kanjoševe riječi: Bolje poštena istraga, nego sramotna natraga?*

Zatim im pročitajte jednu po jednu misao iz drugih pripovijesti S. M. Ljubiše. Analizirajte zajedno s učenicima njihovo značenje. *Koliko su im bliske? Postoje li univerzalne vrijednosti u svakom vremenu?*

- *Na pokrenuta zeca svako pašče štekće.* („Šćepan Mali“)
- *Najbolje se služi svome gospodaru kad mu se otvore umne oči da upozna istinu i da odstane od nepravde. Ko služi istini i pravdi ne mre nikad.* („Skočidjevojka“)
- *Ko što djelje pred njim padne.* („Skočidjevojka“)
- *No, doduše, nije toliko kriv sud koliko su ljudi. Da su ljudi dobri, ne bi suda ni trebalo!* („Skočidjevojka“)

▪ Da li su ljudi pošteniji nego što mislimo?

Pitajte učenike šta misle koliko bi ljudi (u procentima) vratilo vlasniku izgubljeni novčanik ukoliko ga pronađu na ulici. Zapišite odgovore.

Zatim im saopštite rezultate **masovnog društvenog eksperimenta¹⁰¹ s „izgubljenim“ novčanicima, sprovedenog u 40 država širom svijeta, koji je pokazao da ljudi pretežno vraćaju novčanike vlasnicima, naročito ako je u njima velika suma novca.**

Grupa ekonomista iskušavala je poštenje ljudi pomoću više od 17.000 „izgubljenih“ novčanika. Pokušali su da na osnovu rezultata izvedu neke opštije zaključke. Saradnici ovih istraživača odlazili su uglavnom u velike gradove i na javnim mjestima – poput trgova, muzeja, pozorišta, banaka, pa čak i policijskih stanica – glumeći ljude koji su upravo pronašli novčanik, zapravo užurbano ispuštali isti i udaljavali se s tog mjesta. U ispuštenim novčanicima nalazila

¹⁰¹ Više o eksperimentu možete pročitati na:
<http://elementarium.cpn.rs/teme/da-li-su-ljudi-posteniji-nego-sto-mislite/?lang=lat>

se različita svota novca: u nekima je bila velika, u nekima mala, dok u nekima uopšte nije bilo novca. Naravno, u ovim novčanicima nalazili su se, pored spiska za kupovinu, i vizitkarte s i-mejl adresom ili telefonskim brojem „vlasnika“, kako bi ih poštteni pronalazači mogli eventualno vratiti. Na opšte iznenađenje naučnika, istraživanje je pokazalo da su ljudi pretežno vraćali novčanike i, suprotno klasičnoj ekonomskoj logici, što je suma u novčaniku bila veća, češće su ih vraćali vlasnicima. Sveukupno gledano, u prosjeku je 51% onih koji su vlasnicima vratili pronađene novčanike s manjom svotom novca, dok je, kad su u pitanju prazni novčanici, to učinilo tek 40% učesnika eksperimenta. Ono što je najzanimljivije, novčanike s velikom sumom novca vratilo je, u prosjeku, čak 72% ljudi. Međutim, stope povraćaja razlikuju se od zemlje do zemlje. Najniže stope zabilježene su u Kini, Maroku, Kazahstanu i Keniji, budući da je u tim zemljama tek 8–20% srećnih pronalazača vratilo novčanike njihovim navodnim vlasnicima. Kada je u pitanju povraćaj praznih novčanika, na prvom mjestu su Švajcarci. Međutim, iako postoje razlike među zemljama, glavni nalaz ovog istraživanja je da će ljudi zakonitom vlasniku radije vratiti novčanik s većom svotom nego onaj s manjom svotom novca.

Pitajte učenike: *Šta mislite, zašto je ovakav rezultat istraživanja?* Prodiskutujte o odgovorima, a zatim im saopštite zaključke autora ove studije:

Autori ove studije smatraju da se odgovor na dobijene rezultate krije u kombinaciji dva faktora. Prvi je altruizam – pronalazače je brinula šteta koja bi mogla biti nanijeta vlasniku. Međutim, premda priznaju da altruizam igra izvjesnu motivacionu ulogu prilikom odluke da se vrati novčanik, ovi ekonomisti – poučeni prethodnim radom na ovu temu – ipak smatraju da je ljudima uglavnom više stalo do njih samih. Stoga tvrde da je drugi (ujedno i ključni) faktor i glavni motiv poštenih nalazača bio odbojnost prema viđenju sebe kao lopova. „Ukoliko neko želi da zadrži pronađeni novčanik, to znači da mora da usvoji novu sliku o sebi, što ne može proći bez psiholoških posljedica“, objašnjava Mišel Marešal, ekonomista s Univerziteta u Ci-

rihu i koautor ove studije. „Ove psihološke sile mogu biti daleko snažnije od onih finansijskih.”

To potvrđuju i odgovori u anketama koje su ispitanici pružili istraživačima. Oni navode da im je neprijavljivanje novčanika bez novca ipak manje djelovalo kao krađa, a što je u novčaniku bilo više novca to im je prije izgledalo kao lopovluk. Drugim riječima, što je veća suma bila u novčaniku, to je nalazima bilo teže da je zadrže, jer bi se osjećali kao lopovi.

Prodiskutujte s učenicima o nalazima istraživanja: koliko su im rezultati interesantni, (ne) očekivani. Mogu li navesti neki primjer iz vlastitog iskustva ili nešto o čemu su saznali iz drugih izvora.

▪ Pismo učitelju

Abrahamu Linkolnu (1809–1865), američkom državniku, pripisuje se dirljivo pismo učitelju svog sina kada je krenuo u prvi razred.¹⁰² Pročitajte ili fotokopirajte učenicima pismo, a zatim razgovarajte o tome šta to Abraham Linkoln moli učitelja. *Šta to njegov sin mora znati, jesu li to knjiška znanja ili nešto drugo? Koje vrline Linkoln želi svom sinu? U kojim rečenicama prepoznajete značaj poštenja?*

¹⁰² Dostupno na: <https://mnemagazin.me/2015/09/01/procitajte-pismo-abrahama-linkolna-ucitelju-svog-sina-prvaka/>

U školi je mnogo časnije griješiti nego varati

Danas moj mali sin kreće u školu – i sve će mu tamo neko vrijeme biti strano i novo i zato bih molio da budete nježni prema njemu. On kreće u pustolovinu koja ga može odvesti preko kontinenata, u avanturu koju će vjerovatno pratiti ratovi, tragedija, patnja. Takav će život zahtijevati vjeru, ljubav i hrabrost. Zato, dragi učitelju, molim vas, uhvatite ga za ruku i naučite ga onome što mora znati. Naučite ga, ali blago, ako možete.

Naučite ga da na svakog neprijatelja dolazi i jedan prijatelj. Moraće da nauči da nijesu svi ljudi pravedni, ni iskreni. Ali, naučite ga takođe da na svakog lošeg dolazi jedan heroj, na svakog pokvarenog političara jedan predani vođa.

Naučite ga da deset zarađenih centi vrijedi mnogo više nego jedan nađeni dolar, da je u školi mnogo časnije griješiti, nego varati. Naučite ga kako dostojanstveno da gubi i kako da uživa u pobjedi kada dobija. Naučite ga da bude obazriv s obazrivima, a nedopustiv s grubima. Naučite ga odmah da je najlakše nadvladati nasilnike.

Odvratite ga od zavisti, ako možete, i naučite ga tajni spokojnog osmijeha. Naučite ga, ako možete, kako se nasmijati kada si tužan; naučite ga da suze nijesu sramota; naučite ga da slava može biti i u porazu, a očaj u uspjehu. Naučite ga da se ne obazire na cinike.

Naučite ga, ako možete, čudesnosti knjiga, ali dajte mu vremena da duboko razmišlja o vječnoj zagonetki ptica na nebu, pčela na suncu i cvijeća na zelenom brežuljku. Naučite ga da vjeruje u vlastite ideje, čak i ako mu svi kažu da su one pogrešne. Pokušajte da mom sinu date snagu da ne slijedi gomilu kada svi to čine. Naučite ga da svakoga sluša, ali naučite ga takođe da probere sve što čuje i zadrži samo ono dobro što prođe kroz sito istine.

Naučite ga da proda svoje talente i mozak najboljim ponuđačima, ali da nikada nema cijenu svog srca i duše. Neka ima hrabrosti da bude nestrpljiv, neka ima strpljenja da bude hrabar. Naučite ga da uvijek ima uzvišenu vjeru u sebe, jer tada će uvijek imati uzvišenu vjeru u čovječanstvo i Boga. Ovo je veliki zahtjev, ali pogledajte šta možete da učinite. On je tako drag mali dječak, i on je moj sin.

(Abraham Linkoln)

▪ Akademsko poštenje

Pitajte učenike kako bi definisali pojam akademskog poštenja. *Na koje oblasti se odnosi? Podstaknite ih da navedu primjere. Šta čini poštenje u školi/koji su ključni aspekti?* Po potrebi, dopunite: samostalno raditi testove, ne prepisivati, ne plagirati/pravilno citirati ili parafrazirati rad drugih.

Zatim nastavite diskusiju pitanjima: *Šta znači pojam intelektualna svojina? Šta znače autorska prava? Da li prilikom izrade seminarskih i drugih radova razmišljate o tome da je kopiranje s interneta, bez navođenja izvora, krađa kao i svaka druga? Mislite li da je akademskog nepoštenja danas više nego ikad? Ako je tako, zašto? Šta je uzrok ili ko je kriv? Mislite li da je varanje uvijek pogrešno? Zašto da, ili zašto ne? Da li ih škola i nastavnici dovoljno upućuju na pravilno korišćenje izvora?* Podijelite učenike u grupe i dajte im zadatak da osmisle strategije za rješavanje problema prepisivanja i drugih oblika akademskog nepoštenja u školi. Kada grupe završe, prodiskutujte i sumirajte predloge.

▪ Optužujem

Nakon obrade nastavne jedinice iz istorije koja se tiče posljedica Prvog/Drugog svjetskog rata, učenicama dajte zadatak da napišu optužnice protiv odgovornih za razaranja u ratovima onako kako oni smatraju da treba.

▪ Fer-plej: Luc Long i Džesi Ovens

Osim časa odjeljenjske zajednice, ovu priču možete koristiti i na času istorije ili fizičkog vaspitanja. Učenicima ispričajte priču o Džesiju Ovensu i Ludvigu (Lucu) Longu, o Longovom poštenju, odricanju, optimizmu, a nakon toga zajedno – sa sportskog i istorijskog aspekta – komentarišite živote i poteze Ovensa i Longa.

Na internetu možete pronaći različite verzije priče o atletičarima Lucu Longu i Džesiju Ovensu. Pouzdanost pojedinih priča možete analizirati na časovima istorije, a za razgovor o poštenju dovoljni su podaci koje ovdje navodimo:

Karl Ludvig (Luc) Long (1913–1943) bio je njemački atletičar, specijalista za skokove udalj i tro-skok. Osvajač je srebrne medalje na Ljetnjim olimpijskim igrama 1936. u Berlinu, a poznat je i po savjetima koje je davao pobjedniku Džesiju Ovensu (1913–1980), iako mu je on bio najveći konkurent. Sve to se odigralo na stadionu, pred Hitlerom, koji je bio u svečanoj loži. Luc, kao višestruko najbolji skakač udalj u Njemačkoj, važio je za favorita na OI 1936. Njemci su očekivali sigurnu zlatnu medalju u toj disciplini. Njegov glavni konkurent bio je Amerikanac Džesi Ovens. U kvalifikacijama Ovens je dva puta prestupio, pa je bio nervozan pred treći odlučujući skok. U tom trenutku nastaje jedna od najpoznatijih slika sa sportskih takmičenja tog vremena. Pored Ovensa ležao je Luc Long, koji je gledao Ovensove skokove i pokušao da mu ukaže na grešku. Jednostavno je smirio Ovensa i rekao mu da se odrazi nešto ranije, jer će u svakom slučaju do-skočiti kvalifikacionu normu 7,15 m. U finalu, Luc je osvojio srebro, iza Ovensa koji je postavio svjetski rekord skokom od 8,06 m. Rekord je opstao sve do 1960. godine.¹⁰³

¹⁰³ Više na: https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%9B%D1%83%D1%86_%D0%9B%D0%BE%D0%BD%D0%B3

▪ Svijet u kome nikome ne možemo vjerovati

Ispričajte učenicima priču o djevojci koja piše blog na temu *Svijet u kojem nikome ne možemo vjerovati*. Ona navodi dva jednostavna primje-

ra: naručivanje hrane u restoranu ili traženje od prolaznika da nam pokažu put.¹⁰⁴ Podstaknite učenike da daju svoje primjere kako bi pokazali

¹⁰⁴ Ideja za aktivnost preuzeta sa: <https://www.livewiremedia.com/TheTrustConnection>, prevela i prilagodila: Ana Đurović

da su iskrenost i povjerenje važni i kako društvo bez njih ne bi moglo da funkcioniše.

Zatim povedite diskusiju vođeni sljedećim smjernicama: Učenici treba da kažu ime osobe koja im je važna, a zatim ih pitajte: *Kakvu ulogu ima iskrenost u njihovom odnosu s tom osobom? Kako su zavrijedili povjerenje te osobe? Navedite situaciju kada ste primijetili da je neko neiskren prema vama. Šta ste mislili? Kako ste se osjećali? Šta ste uradili? Da li biste ponovo uradili isto? Da li je bilo teško da ponovo počnete da vjerujete toj osobi? Navedite primjer kada se neiskrenost otela kontroli. Šta se tačno dogodilo i kako ste ispravili nanijetu štetu?*

Rad u paru: Učenici navode situaciju kada su oni bili neiskreni i kada je neko bio neiskren prema njima. Svaki učenik treba da opiše o čemu je razmišljao i šta je osjećao u tom trenutku. Na jednoj polovini table zapisujemo osjećanja i misli učenika u situacijama kada su bili neiskreni, a na drugoj polovini zapisujemo misli i osjećanja koja su bila zastupljena kada je neko drugi bio neiskren prema nama.

Uporedite i prodiskutujte.

▪ Moralne dileme

Postupaj prema onoj maksimi za koju možeš poželjeti da postane opšti zakon.

Kantov kategorički imperativ

U uvodnoj radionici učenici su rješavali neke primjere moralnih dilema. Sada im dajte primjere moralnih dilema iz literature, novina, filma... Treba da odaberu i obrazlože kakva bi bila njihova odluka u toj situaciji. Razgovarajte o tome čime su se rukovodili tokom donošenja odluke. Zašto misle da je ovo rješenje bolje.

Primjeri: Film *Sofijin izbor*, narodne pjesme *Banović Strahinja* i *Hasanaginica*.

Film *Svjetlo između okeana*: Tom i Izabel žive na usamljenom ostrvu, gdje je on čuvar svetionika. Nekoliko godina kasnije, poslije dva pobačaja i jednog mrtvorođenog djeteta, očajna Izabel čuje plač bebe. Na obalu se nasukao čamac s mrtvim čovjekom i bebom. Tom, koji je živio

po pravilima i čiji su moralni principi preživjeli užasan rat, želi odmah da prijavi čovjeka i bebou. Ali, Izabel tvrdi da je beba „dar od Boga“ i, uprkos Tomovom mišljenju, oni je prisvajaju i daju joj ime Lusi. Kada je Lusi napunila dvije godine, Tom saznaje ko joj je majka i kako je dospjela do njih. Od tog trenutka razdire ga moralna dilema... Ne može da živi sa saznanjem da Lusina majka traga za svojom ćerkom, a zna da će, ukoliko otkrije istinu, to uništiti njegovu suprugu.

Nakon odgledanog filma možete organizovati debatu o tome da li je Tom postupio ispravno ili ne.

▪ Misaoni eksperimenti

Možete učenicima dati zadatke da zamišljaju scenarija na zadate teme. Ideja ovog pristupa je da se razotkrije etička važnost neke odluke u datoj situaciji, da se istakne i testira u svjetlu drugih mogućnosti. Platon u *Državi* koristi priču o Gigovom prstenu i traži od svoga sagovornika da zamisli koje bi bile posljedice ili kako bi reagovao ako bi dobio prsten koji bi ga učinio nevidljivim. Temeljna načela za promišljanje u priči su snaga naših etičkih opredjeljenja i ishodište moralne motivacije (npr. strah od kazne, vrlina, itd.).

Možete učenicima dati isti ovaj zadatak: *Šta biste radili kada biste pronašli prsten koji će vas učiniti nevidljivim?*

▪ Osmosmjerka

Ovu aktivnost možete uraditi na času engleskog jezika. Odštamajte učenicima osmosmjerku¹⁰⁵ (mogu raditi i u paru), a pojmovi koje treba da pronađu odnose se na poštenje.

▪ Fake news (lažne vijesti) ili o medijskom (ne)poštenju

Aktivnost možete realizovati i kroz redovnu nastavu na časovima informatike, sociologije ili psihologije.

¹⁰⁵ Osmosmjerka je dostupna na:
http://www.whenwordsearch.com/word_search/fairness_and_honesty_/5860/word_search.jsp

Inspiracija za nastavnika: Moć masovnih medija u savremenom društvu je neupitna. Mediji prožimaju naše živote i okupiraju našu svakodnevicu. Svake sekunde zasipaju nas različitim porukama i sadržajima – koristeći sve veći broj komunikacijskih kanala – od televizije, preko interneta do štampe. Usmjeravaju nas na to šta je važno – a šta nije, šta je u trendu – a šta nije, šta je dobro – a šta loše... U gomili vijesti koje se svaki dan pojavljuju u svijetu sve je teže prepoznati koje su vijesti „prave“, a koje „lažne“. Problem je što se lažne vijesti šire jednim klikom, a da često onaj koji ih širi nije čak ni pročitao o čemu se u „vijesti“ tačno govori. Da se laži brzo šire, pokazalo je i jedno istraživanje na MIT Univerzitetu u SAD-u¹⁰⁶: lažne vijesti na Tviteru šire se šest puta brže od tačnih i imaju 70% veću vjerovatnoću da budu retvitovane. Danas bukvalno svako može postati influencer,

¹⁰⁶ Podaci o istraživanju preuzeti sa: <https://wcmprod.unicef.org/montenegro/price/fake-news-opasno-po-%C5%BEivot>

tj. uticajna osoba, objavljivanjem raznih gluposti, uključujući i *fake news*, kako bi povećao broj pratilaca na društvenim mrežama i time zarađivao više novca od sponzora, čije će proizvode reklamirati svojim pratiocima. A ti pratioci često dalje dijele i slijepo brane *fake news* svojih uzora – influencersa. Prema istraživanju UNICEF-a i AEM-a, 51% roditelja i 62% djece nikad nijesu čuli za termin *fake news*, a još više njih ne zna značenje. Pomenuto istraživanje otkrilo je i da je mladima uzrasta 12–17 godina internet prvi izvor informacija.¹⁰⁷

Pitajte učenike: *Jeste li do sada podijelili neku lažnu vijest, jer je bila zanimljiva i jer ste željeli biti prvi koji će je dalje širiti u vašoj grupi pratilaca na društvenim mrežama? Jeste li je demantovali kad ste shvatili da nije tačna? Koje su posljedice njenog širenja i kakva je odgovornost svakog pojedinca koji u tome učestvuje?*

¹⁰⁷ Isto

Lažne vijesti mogu biti opasne po život. Uzmimo za primjer imunizaciju. Nauka je tu jasna – vakcine spašavaju živote. Međutim, građani širom svijeta, u posljednje vrijeme, izloženi su na društvenim mrežama mnoštvu *fake news* na ovu temu.

Zastrašujuća pseudonauka na internetu uspjela je da smanji stopu vakcinacije i dovede do izbijanja epidemija bolesti koje su prethodno bile iskorijenjene. Neka su djeca životom platila ove *fake news*.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Isto

Podijelite učenike u grupe i dajte im zadatak da osmisle strategije kako prepoznati lažne vijesti.

Nakon izvještavanja, po potrebi, dopunite. Medijsko opismenjavanje je ključno kako ne bismo nasijedali na lažne vijesti, a neki od načina koji nam mogu pomoći su da kritički analiziramo medijske sadržaje kojima smo izloženi – provjeravanjem izvora informacija koje dolaze do nas, lakše, pametnije i bolje se krećemo u medijskom okruženju: Ko je autor? Je li taj izvor kredibilan? Za koga je taj medijski sadržaj napravljen? Ko to finansira i s kojim ciljem?

S obzirom na to da postoji velika opasnost od širenja lažnih vijesti, na internetu postoje različiti vodiči koji nam mogu pomoći u njihovom prepoznavanju.¹⁰⁹

¹⁰⁹ <https://www.bljesak.info/sci-tech/internet/kako-prepoznati-lazne-vijesti/263425>; Autor IFLA – <http://www.ifla.org/publications/node/11174>, CC BY 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=56970304>

Izreke o poštenju

Izreke možete koristiti u okviru uvodnih i završnih aktivnosti, ali i kao samostalnu aktivnost na kojoj bi učenici čitali izreke, birali one koje im se najviše dopadaju i obrazlagali svoj izbor.

– Istina postoji; samo laž treba da se izmisli.
Džordž Brak	– Budi uvijek spreman na istinu i nitkovi će te izbjegavati.
Vilijam Blejk
– Štetna istina je bolja nego korisne laži.
Tomas Man	– Sve u što se može povjerovati – jedno je lice istine.
Vilijam Blejk
– Jedna laž pokvari hiljadu istina.
Ašanti poslovice	– Istina rečena s lošom namjerom gora je od svake laži.
Vilijam Blejk
– Budi iskren prema sebi kako ne bi bio lažan prema drugima.
Bekon	– Laži mogu poslužiti u sadašnjosti, ali one nemaju budućnost.
Nepoznati autor
– I što nije zabranjeno, može da ne bude pošteno.
Baltazar Bogišić	– Ako govorite istinu, ništa nećete zaboraviti.
Mark Tven
– Poštenje može biti pobijeđeno, ali ono ne može biti uništeno.
Madagaskarska poslovice	– Oni koji mi ne govore istinu ne vjeruju ni meni kada ja njima govorim istinu.
Tomas Fuller
– Gledajmo na život kao na dječju igru u kojoj ništa nije ozbiljno osim poštenja.
Kant	– Nijedno nasljeđe nije toliko bogatstvo kao iskrenost.
Šekspir
– Pošteni ljudi ne boje se ni svjetla ni mraka.
Engleska poslovice	– Istina je uvijek najjači argument.
Sofokle
– Bolje će poštenog čovjeka vezati jedna nit, nego nepoštenog konopac.
Engleska poslovice	– Ne možemo nazvati poštenima one koji se od sramnog djela uzdržavaju zbog straha od sramote ili zakona ili suda.
Ciceron
– Pošten čovjek je uvijek dijete.
Sokrat	
– Ko je pošten, time je i plemenit.
Ante Starčević	
– Ako hoćeš da dodaš istini, oduzećeš od nje.
Talmud	
– Kada si u nedoumici, kaži istinu.
Mark Tven	

ZAHVALNOST

ZAHVALNOST

Zahvalnost je majka svih vrlina.

Ciceron

Ponekad i jedno obično „hvala“ može čovjeku uljepšati dan... Čuli smo ovu konstataciju bezbroj puta i svojim iskustvom osjetili njenu istinitost, pa ipak, riječ *hvala* kao da je skupa, pa je ne možemo sebi i drugima priuštiti, ili je katkad prejeftina, pa je izgovaramo tek onako, da bismo zadovoljili očekivanu formu. A u stvari, to tako obično, malo *hvala* krije u sebi nešto veliko i važno, što se sakrilo u životnoj trci, u moru obaveza i nedostatku vremena da zastanemo i postanemo svjesni svih blagodeti koje su nam date i kojima smo okruženi. Treba zaista porasti do svijesti o važnosti zahvalnosti u životu svih nas. Formalno izgovoreno *hvala*, bez razumijevanja suštine, nije ništa više od verbalne uglađenosti, dobro usvojenog bontona. Pa i takvo *hvala*, koje je uvijek lijepo čuti i prihvatiti, često izostane. Mi se i ne dosjećamo da kažemo *hvala* za sitne, naizgled neznatne stvari koje neko bez prestanka čini za nas. Roditelji su, često, ti čija djela djeca i ne primjećuju. Ili, ako i primjećuju, nekako smatraju da se podrazumijevaju i da nema potrebe da se *hvala* kaže ili na drugi način izrazi, na primjer, zagrljajem. No, nijesu li djeca naše ogledalo?! Čovjek je često sklon da sva dobra koja prima uzima zdravo za gotovo, kao da je neko dužan da mu svakog dana pričinjava milion „malih“ usluga koje mu olakšavaju život i čine da se osjeća lagodno i ušuškano. Žena u ulozi majke ili supruge je ta neprimjetna čarobnica koja za sva svoja djela često ne dobije čak ni formalno *hvala* od onih koji su joj najbliži.

A prava zahvalnost je mnogo, mnogo više od poštovanja reda i izgovorene riječi. To je osjećanje koje nas čini sposobnima da cijenimo ono

što su drugi uradili ili namjeravali da urade za nas, osjećanje koje nas podstiče da to i pokažemo, da odgovorimo, da uzvratimo na odgovarajući način. Kada budemo svjesni značaja onoga što drugi čine za naše dobro i kad osjetimo i izrazimo istinsku zahvalnost, bićemo u stanju da razumijemo i cijenimo radost davanja i prihvatanja, radost nesebičnosti, ljubavi, zajedništva. I još više, zahvalnost ne podrazumijeva samo svijest o tome šta drugi čine za nas, već i svijest o tome da je svaki novi dan, svaki novi susret, svaki novi izazov, svaki detalj ljepote koja nas okružuje razlog da cijenimo život i da budemo zahvalni što imamo sve to. I to je već ogroman razlog za radost i sreću.

A naša je najveća potreba i najveći cilj da dosegne to osjećanje životne ispunjenosti i smisla. Ono se može roditi iz zahvalnosti, to jest iz svijesti da svakog trenutka postoji bezbroj povoda da budemo zadovoljni. David Steindl u svom čuvenom govoru¹¹⁰ kaže da je metod za usvajanje zahvalnosti kao stila života, ili pogleda na svijet, krajnje jednostavan. Potrebno je izgraditi u sebi „zaustavni znak“ i učiniti isto ono što činimo kad prelazimo ulicu – zastati, osvrnuti se lijevo i desno, i zatim krenuti. Potrebno je, dakle, zaista zaustaviti taj sumanuti trk kroz sopstveni život i zastati. I pogledati oko sebe, i vidjeti sve razloge za radost koji su tu na dohvat ruke, samo što smo mi sebi dozvolili da ih ne vidimo i da „slijepi kod očiju“ pokraj njih prolazimo sve vrijeme.

I to možemo činiti stalno, možemo izoštravati svoj unutrašnji vid i živjeti kroz kontinuirano osjećanje zahvalnosti, zapravo, sa zahvalnošću. Takvo blagotvorno osjećanje, pa i stanje svijesti, podstaći će u nama razvoj vrlina kao što su optimizam, empatija, požrtvovanost, humanost, u cjelini uzev, razvoj našeg karaktera. Čovjek, naravno, ne može biti zahvalan za sve što se događa u svijetu i u njegovom sopstvenom životu – ne možemo biti zahvalni za nasilja, ratove, elementarne nepogode, kao ni za smrt dragih ljudi, ili za teške trenutke koje nam život nemi-

¹¹⁰ Dostupno na: https://www.ted.com/talks/david_steindl_rast_want_to_be_happy_be_grateful/transcript

novno donosi. Ali, možemo i treba da budemo zahvalni za svaki novi trenutak i za svu ljepotu koju on u sebi nosi. Moramo otvoriti širom oči i vidjeti da postoji bezbroj razloga za jedno veliko hvala životu. S takvim osjećajem zahvalnosti za sve što je dobro lakše ćemo podnijeti i ono što je loše, bolno i teško.

Zbog svega navedenog veoma je važno kontinuirano razvijati zahvalnost, još od najranijeg uzrasta. Odrasle osobe iz bliskog djetetovog okruženja moraju i svojim primjerom da podstiču ponašanje koje će razvijati zahvalnost. Kako tvrdi Robert Emons, profesor psihologije na Kalifornijskom univerzitetu, na djecu ne možemo prenijeti ono što sami nemamo. Mi odrasli nismo ni svjesni koliko još možemo i moramo unapređivati sebe, ako ne sebe radi, a onda radi djece kojoj smo htjeli-ne htjeli, dobar ili loš model ponašanja.

Istraživanja pokazuju da su zahvalnost i njeni efekti mjerljivi i da daju očigledne rezultate. Prema istraživanju objavljenom u časopisu *School Psychology Review* (2014)¹¹¹, osjećaj zahvalnosti se dvostruko povećao među grupom od 122 učenika osnovnih škola koji su tokom jedne sedmice učili o konceptu nesebičnosti.

Ovdje posebno ukazujemo na rezultate našeg istraživanja (2015) u osnovnim školama¹¹² i nalaz da učenici, za razliku od roditelja i nastavnika, smatraju zahvalnost jednom od poželjnijih osobina. Takođe, smatraju da bi im bilo važno da uče kako da razvijaju takvu osobinu u školi, što nije bilo karakteristično za stavove roditelja i nastavnika.

¹¹¹ Dostupno na:

<https://www.ernweb.com/educational-research-articles/gratitude-students-social-emotional-learning-relationships/>

¹¹² *Uloga škole u razvoju vrlina, vrijednosti i vještina učenika i učenica* – izvještaj o rezultatima (2015), Zavod za školstvo i Unicef, dostupan u štampanom obliku i na: http://www.unicef.org/montenegro/UNICEF_-_Uloga_skole_u_razvoju_vrlina_vrijednosti_i_vjestina_ucenika_i_ucenica.pdf

Uloga nastavnika

Kao što mora biti svjestan da u velikoj mjeri može uticati na razvoj kreativnosti, samopouzdanja ili neke druge socijalne i emocionalne vještine, tako nastavnik mora biti svjestan da u svojim rukama drži i mogući razvoj zahvalnosti, kao nečega što život njegovih učenika može bitno ispuniti smislom. No, da bi se takvo nešto moglo dogoditi, nastavnik sam mora riješeno i kontinuirano raditi na svom duhovnom razvoju i, uz neophodnu mjeru skromnosti, biti svjestan da uvijek može znati više i biti bolji, duhovno bogatiji čovjek. Takav nastavnik sigurno će u jednom trenutku svog razvoja spoznati, ako već nije, kakva je blagodet njegovog životnog poziva, kakva je privilegija živjeti život s djecom, sa čistom životnom energijom, s najvećom snagom društva, s onima na kojima svijet ostaje. Takođe, on će znati da svaka interakcija s mladim ljudima bogati i njega samog, bodri njegov duh i tijelo, održava ga mladim i nasmijanim, udahnuje mu snagu da prevale sve tegobne momente nastavničkog poziva. Zbog svega toga on mora biti zahvalan. A kad je zahvalan, on je pun ljubavi za svoje učenike i za svoju profesiju. Tada on već svjesno i nesvjesno prenosi osjećanje zahvalnosti na učenike i uči ih kako treba gledati na svijet, na ljude za koje smo sudbinski vezani, na profesiju koju smo odabrali i koju volimo, i koja nam stotruko vraća, na način koji se novcem ne može platiti, ono što dajemo i ulažemo. Tada je nastavnik model, svijetla tačka, neko čija se gledišta prihvataju i preuzimaju. Ako kod svojih učenika uspijemo da osvijestimo potrebu za zahvalnošću i da ih uvjerimo da je život sa zahvalnošću u stvari život s radošću i ljubavlju, onda smo obavili jedan veliki misionarski zadatak, što može i treba da nas ispuni ponosom.

Prilike da se ukaže na ljudsku potrebu za zahvalnošću brojne su. Učionica ih nudi bezbroj. Ima dana i časova kad je atmosfera naglašeno prijatna i radna, kad učenici zainteresovano prate, učestvuju, analiziraju, promišljaju o temi. Baš tada, dakle, možete zastati i podići onaj gore pomenuti „zaustavni znak“, pozvati ih da osvi-

jeste ljepotu trenutka, da prepoznaju i osjete kako im je baš tog časa lijepo (što će oni svojim pogledima i osmijesima potvrditi), a onda ih podsjetiti na nezaslužno mjesto koje dačko doba ima – svi se slažu da nosi brojne ljepote, ali ih, nažalost, ugledamo tek kad prođu. Pozovite ih, zatim, da budu zahvalni za taj čas, za školsko zvono, za drugaricu ili druga s kojim u klupi sjede, za zajednički izlet, za odlazak u pozorište, za osvojenu medalju na školskom takmičenju. Pozovite ih da kažu veliko duboko *hvala* jedni drugima, školi i životu uopšte. Biće to višestruko korisno za njih, buduće odrasle individue, koje treba da nastave da vole i da cijene život, u svim njegovim obličjima, i da grade svoj put kao zahvalna bića.

Ovo je samo jedan mogući detalj od sveg onog obilja koje promiče kroz njihov život, tiho i neprimijećeno, i pored sve objektivne ljepote. Ništa manje djelotvoran put nije i osvješćivanje suprotnim primjerima – ukazivanje na ljudske patnje, na siromaštvo, glad, žeđ, ratove i stradanja njihovih vršnjaka... Podsjetiti ih da, dok mi tek tako prolivamo ogromne količine vode, negdje u Africi djeca piju iz lokvi, prizivaju kišu i vole svaku kap vode, jer je nemaju dovoljno, jer je ona za njih istinsko bogatstvo. Upitati ih nije li upravo ta istina dovoljno jak povod za duboki naklon i veliko hvala što živimo u miru i izobilju. Ako budete uvjerljivi – tišina će biti snažnija od riječi.

RADIONICA: **Počnimo tako što ćemo otvoriti oči...**

Ciljevi:

Učenici će:

- analizirati svoja i osjećanja drugih u situaciji kada izražavaju zahvalnost
- razumjeti zašto je zahvalnost važna za osjećanja i za dobre odnose među ljudima

Vrijeme: 45 minuta

Materijal: listovi formata A4 podijeljeni na pola

* * *

Zahvalnost je... (15 min.)

Pitajte učenike šta je za njih zahvalnost. Na tabli zapišite ključne riječi. Zatim zajedno pogledajte video o zahvalnosti.¹¹³

Kratak sadržaj snimka: Svaki dan u našem životu je poklon na kojem treba da budemo zahvalni. Ako naučimo da cijenimo svaki dan kao da je prvi ili posljednji dan našeg života, onda ćemo u njemu uživati. Počnimo tako što ćemo otvoriti oči i biti iznenađeni spektrom boja koje se uporno smjenjuju i predstavljaju izvor sreće. Posmatrajmo nebo! Tako rijetko posmatramo nebo i uopšte ne primjećujemo kako se mijenja iz trenutka u trenutak. Samo razmišljamo o vremenu. Dan koji danas imamo ima jedinstveno vrijeme, koje se možda nikada neće pojaviti

¹¹³ https://www.youtube.com/watch?v=nj2ofrX7jAk&x-yt-c-l=84924572&x-yt-ts=1422411861&feature=player_detailpage

u tom istom obliku. Raspored oblaka na nebu nikada neće biti isti kao u ovom trenutku. Posmatrajmo lica ljudi koje srećemo. Svako od njih ima nevjerovatnu priču koja se krije iza tog lica, oni ne nose samo svoju priču, već i priču svojih predaka. Svi ljudi koje srećeš i život prethodnih generacija koji nose u sebi idu ti u susret. Otvori srce za nevjerovatne poklone civilizacije koje milioni ljudi nikada neće iskusiti. Dopusti da svaki dan bude blagoslov.¹¹⁴

Zatražite od učenika da napišu jednu stvar koja im se posebno dopala dok su gledali video. Nakon toga, učenici postavljaju svoje ceduljice na pano.

Postavite učenicima pitanja: *Šta ste primijetili u ovom videu? O čemu ste razmišljali? Kako ste se osjećali dok ste gledali ovaj video? Šta je na vas ostavilo poseban utisak? Na čemu ste vi zahvalni?*

Poruka/pismo zahvalnosti (30 min.)

Dajte učenicima A4 papre. Zadatak je da napišu kratka pisma osobama – po njihovom izboru – i zbog čega su im zahvalni. Zatim pisma lijepe na zid ili pano, tako da svi mogu da pročitaju pisma.

Razgovaraju o tome što su osjećali dok su pisali: *Kako će se osjećati osoba koja dobije njihovo pismo? Da li im je pismo pomoglo da shvate nešto što ranije nijesu? Da li će ovo raditi i ubuduće, kojim povodima?*

Mogu i slikati pisma i poslati ih osobama kojima su namijenjena.

¹¹⁴ Prevod video-snimka: Ana Đurović

A MOŽETE URADITI I NEŠTO OD SLJEDEĆEG:

Po ugledu na ovu radionicu, naredne aktivnosti možete kombinovati, raditi ih samostalno ili uz neke druge uvodne i završne igre. Kroz ove aktivnosti učenici će učiti o zahvalnosti, promišljati o ovoj vrlini i razvijati je.

▪ O priči, pričanju i zahvalnosti

Svoj govor prilikom primanja Nobelove nagrade u Stokholmu, Ivo Andrić započinje i završava

riječima zahvalnosti¹¹⁵. Pročitajte učenicima odlomke Andrićevog govora. Razgovarajte o tome kako se i zahvalnost može iskazati na različite načine. *Zahvaljuje li Andrić samo u svoje ime? Koje još vrline prepoznajete u ovim odlomcima? Čemu književnost treba da služi?*

¹¹⁵ Govor je dostupan na: <https://www.pismenica.rs/knjizevnost/ivo-andric-o-prici-i-pricanju/>

Na samom početku Andrić kaže: *Moja domovina je zaista „mala zemlja među svetovima“, kako je rekao jedan naš pisac, i to je zemlja koja u brzim etapama, po cenu velikih žrtava i izuzetnih napora, nastoji da na svim područjima, pa i na kulturnom, nadoknadi ono što joj je neobično burna i teška prošlost uskratila. Svojim priznanjem vi ste bacili snop svetlosti na književnost te zemlje i tako privukli pažnju sveta na njene kulturne napore, i to upravo u vreme kad je naša književnost nizom novih imena i originalnih dela počela da prodi u svet, u opravdanoj težnji da svetskoj književnosti i ona da svoj odgovarajući prilog. Vaše priznanje jednom od književnika te zemlje znači nesumnjivo ohrabrenje tome prodiranju. Stoga nas ono obavezuje na zahvalnost, i ja sam srećan što vam u ovom trenutku i s ovog mesta, ne samo u svoje ime nego i u ime književnosti kojoj pripadam, mogu tu zahvalnost jednostavno ali iskreno da izrazim.*

A ovim riječima Andrić završava svoj govor: *Ali dopušteno je, mislim, na kraju poželeći da priča koju današnji pripovedač priča ljudima svoga vremena, bez obzira na njen oblik i njenu temu, ne bude ni zatravana mržnjom ni zaglušena grmljavinom ubilačkog oružja, nego što je moguće više pokretana ljubavlju i vođena širinom i vedrinom slobodnog ljudskog duha. Jer, pripovedač i njegovo delo ne služe ničemu ako na jedan ili na drugi način ne služe čoveku i čovečnosti. To je ono što je bitno. I to je ono što sam smatrao za dobro da istaknem u ovom svom kratkom prigodnom razmatranju koje ću, ako mi dopustite, završiti kao što sam i počeo: s izrazom duboke i iskrene zahvalnosti.*

▪ Treba iznova da vrednujemo ovo malo mjesto na kojem živimo

Pročitajte učenicima odlomke iz Sabatovog eseja *Pre kraja*. Razgovarajte s njima o tome kakav stav prema današnjem društvu izražava autor u ovom tekstu. *Kako možemo doprinijeti*

zaštiti čovječanstva? Šta to treba da prepoznamo i vrednujemo? Na čemu treba da budemo zahvalni? Zaboravljamo li u svakodnevnoj životnoj trci na ono što je smisao života? Zaboravljamo li jedni na druge?

Pre kraja

Ima, međutim, načina da doprinesemo zaštiti čovečanstva, a to je da se ne pomirimo sa stanjem kakvo jeste. Da ne gledamo ravnodušno kako iz našeg vidokrugla nestaje neizmerno bogatstvo sveta koji nas okružuje, sa svojim bojama, zvucima i mirisima...

Nema drugog načina – da čovek dosegne večnost nego da se uživi u trenutak, niti ima drugog načina da dođemo do opšteg nego preko našeg pojedinačnog života: danas i ovde. I onda, šta? Treba iznova da vrednujemo ovo malo mesto na kojem živimo i ovo malo života što imamo, koji nemaju ničeg zajedničkog s onim prelepim predelima koje možemo da vidimo na televiziji, ali koji su na posvećen način prožeti čovečnošću nas ljudi koji u njemu živimo...

Čovekovo prisustvo vidi se po rasporedu stvari na nekom stolu, načinu na koji su složene ploče s muzikom, kako je ostavljena neka knjiga, neka igračka. Dodir s bilo čime, što je čovekovih ruku delo, podseća nas na život drugog čoveka, koji je iza sebe ostavio tragove kako bismo ga prepoznali i pronašli. Ako živimo kao automati, poput slepih ljudi nećemo moći da uočimo tragove koje ljudi ostavljaju iza sebe za nas, kao što su Ivica i Marica bacali kamenčiće u nadi da će biti pronađeni.

(Ernesto Sabato, 2002)

▪ Pokloni knjigu

Na času odjeljenjske zajednice recite učenicima da napišu svoje ime i stave ga u šešir/kutiju. Učenici potom izvlače imena iz šešira i onome čije ime su izvukli poklanjaju knjigu po svom izboru. U odjeljenju će biti i knjiga utisaka, gdje će svaki učenik napisati poruku zahvalnosti drugu/dругarici od kojeg/koje je dobio/dobila knjigu, a nakon pročitane knjige i svoje utiske o njoj. U učionici se takođe može napraviti polica na kojoj bi učenici ostavljali knjige koje bi voljeli da pročitaju njihovi drugovi iz odjeljenja ili knjige koje su školska lektira, a ne mogu se naći u školskoj biblioteci.

▪ Tegla zahvalnosti

Ova vježba predstavlja dobar način da se oglase stidljivi učenici. Kao dio jutarnje rutine, učenici svakog dana pišu na ceduljici po jednu stvar na kojoj su zahvalni. Kada budete imali vremena, pustite da tegla prođe kroz učionicu i onda učenici nasumično uzimaju ceduljice iz tegle i čitaju pred odjeljenjem.

▪ Drvo zahvalnosti

Postoje različiti kreativni načini za izražavanje zahvalnosti na umjetnički način, a jedan od najpopularnijih je pravljenje drveta zahvalnosti. Učenici mogu da napišu ili nacrtaju nešto na čemu su zahvalni i okače to na drvo zahvalnosti.

Učenici će više cijeniti zahvalnost ako im pokažete da ste i vi zahvalni ljudima oko sebe. Ne zaboravite: podučavanje učenika zahvalnosti može promijeniti njihov život.

▪ Dnevnik zahvalnosti

Dajte učenicima zadatak da svakog dana napišu po tri stvari na kojima su zahvalni.

Ovo možete iskoristiti i kao jednu od aktivnosti koje dajete učenicima koji brzo završe zadatke na času. Učenici imaju zadatak da popune i ilustruju dnevnik zahvalnosti.

Teme i pitanja za dnevnik zahvalnosti:

- Koga cijenim?
- Na kojim iskustvima sam zahvalan/zahvalna?

- Na kojim talentima/osobinama sam zahvalan/zahvalna?
- Šta su drugi ljudi uradili za mene?
- Izazovi i poteškoće koji su me ojačali.
- Prijateljstvo na kojem sam zahvalan/zahvalna.
- Kada sam najviše zahvalan/zahvalna?
- Porodične tradicije na kojima sam zahvalan/zahvalna.
- Prilike na kojima sam zahvalan/zahvalna.
- Kako pokazujem zahvalnost?
- Šta me čini srećnim/srećnom?

Nastavnik savjetuje učenike, kada ih obuzmu neka neprijatna osjećanja, da otvore dnevnik zahvalnosti. On će ih podsjetiti na ljude, stvari, životne vrijednosti zbog kojih treba da budu zahvalni.

▪ Film o zahvalnosti

Učenici u grupama kreiraju kratak film ili muzički spot (3–5 minuta) kroz koji će nekome zahvaliti za nešto. Filmove mogu snimiti mobilnim telefonima. Ovu aktivnost možete realizovati i kao nagradni konkurs na nivou škole.

▪ Svakog dana reci hvala

Možete organizovati muzički čas s temom zahvalnosti. Zadatak je da učenici prethodno potraže i donesu na čas snimke pjesama koje govore o zahvalnosti. Ovo su neki primjeri:

Del Arno Bend: *Svakog dana reci hvala*¹¹⁶

Grupa izvođača: *One strane duge*¹¹⁷

Grupa autora: *Za milion godina*¹¹⁸

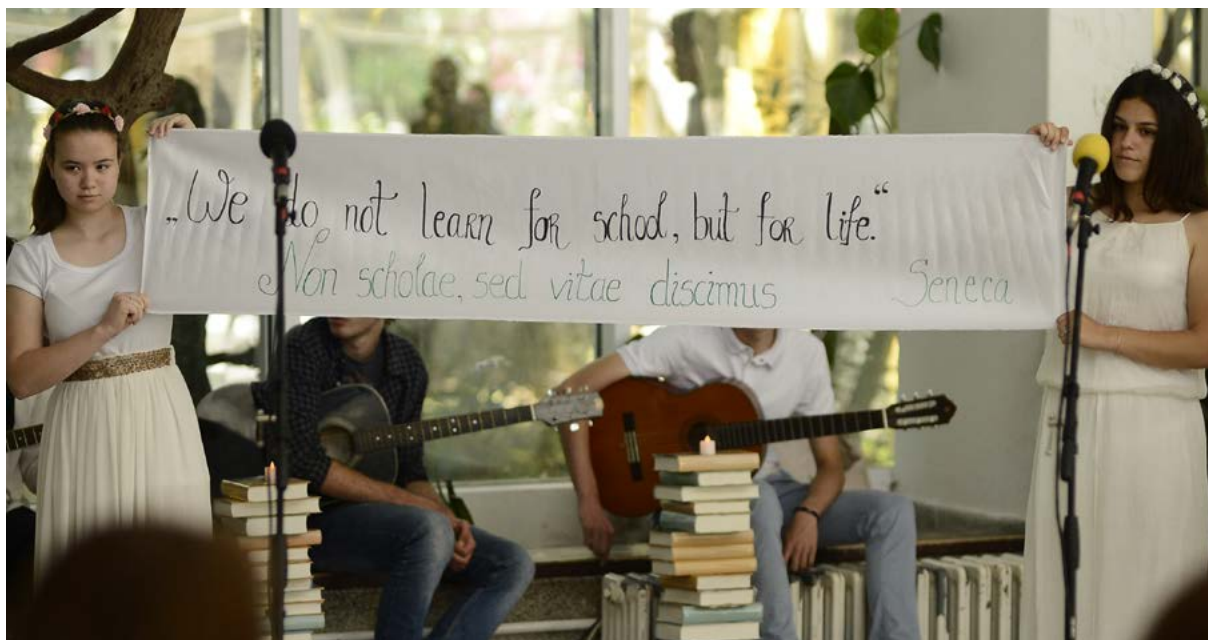
EKV: *Zemlja*¹¹⁹

¹¹⁶ https://www.youtube.com/watch?v=Lq0x-g_50fE

¹¹⁷ *One strane duge*:
<https://www.youtube.com/watch?v=P-ZWIKWkOeE>

¹¹⁸ *Za milion godina*:
https://debojj.net/video/id_hRdyL6PkZKM

¹¹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=iMh0ZqrEJVs>

▪ Jedna istinita priča

Pročitajte učenicima priču o glumcu Miodragu Petroviću Čkalji, koju je zabilježio Pero Radović, novinar i publicista.

Razgovarajte s učenicima: *Kada ste čuli početak priče, da li ste očekivali ovakvu reakciju Čkaljinog oca? Kako je Čkalja pokazao zahvalnost za očev veliki gest? Znate li za neki sličan primjer?*

Susret sa Čkaljom

Miodrag Petrović Čkalja (1924–2003), veliki pozorišni i filmski glumac i komičar, bio je jako popularan. Rođen je u Kruševcu, da li sudbinski, 1. aprila, na Dan šale. U vrijeme susreta, sedamdesetih godina, na televiziji su se vrtjele emisije u kojima je on igrao i plijenio glumom i izuzetno uvjerljivom komikom. Igrao je i u filmovima, ali upravo televizija mu je donijela ogromnu popularnost.

Bio sam nekim drugim, televizijskim poslom u Beogradu, i javio sam mu se, zakazao susret, s namjerom da napravim intervju za novine „Zadrugar“. U određeno vrijeme došao sam u pozorište. Čekao me je u svojoj garderobi. I, ono što me je iznenadilo bila je njegova ozbiljnost tokom čitavog razgovora. A ja navikao da sve što je vezano za Čkalju bude humor i smijeh. U razgovoru je posebnu pažnju posvetio srednjoškolskom periodu. Pričao je kako je u gimnaziji imao problema s učenjem, jednom je čak i ponavljao razred. Kad je sljedeće godine na polugodištu donio knjižicu s nekoliko slabih ocjena, majka se zgranula i zaprijetila mu:

– Uskoro dolazi otac, pa onda sa njim vidi kako ćeš dalje.

Kad se otac pojavio, majka mu je prenijela novosti o sinu. Otac je to ćutke prihvatio i rekao mu da se spremi za izlazak. Nije se znalo šta smjera.

– Išli smo – priča Čkalja – prema centru grada. Otac je i dalje ćutao, a ja pokušavao da shvatim šta je naumio. Stali smo ispred jedne prodavnice tekstilne konfekcije. Pogledao je izlog, a zatim smo ušli. Tražio je od prodavačice da mu pokaže odela koja su po mojoj meri. Tada sam se opustio. Pitao me je da li mi se sviđa odelo koje je odabrao. Odgovorio sam potvrdno i skrušeno, ali i sa znakom oduševljenja, jer je to za porodične prilike bilo skupo, pa je, tim više, sve to bilo preveliko iznenađenje.

Obukao sam novo odelo, a prodavačica je spakovala stari džemper i pantalone. Izabrali smo i kapu. (Iako smo bili u zatvorenoj prostoriji, imao je kačket na glavi, možda nevezano za priču iz prošlog vremena, ali...). Od tada sam zavoleo kačket. Kupili smo u drugoj prodavnici i cipele, i kad smo izašli iz prodavnice, potapšao me je po ramenu i rekao: „Sine, ajde probaj sad da ti se ne dešavaju više ovakvi problemi sa školom.“ Otišao je dalje u čaršiju, a ja tako upućen kući, na majčino veliko iznenađenje.

Nije joj, ipak, bilo žao što se tako neočekivano završila moja drama. I od tog događaja ja sam postao dobar đak i odlučio da postanem ozbiljan čovek – kaže veliki komičar. – U svemu što sam kasnije radio i postigao, bio je makar podsvesno prisutan veliki očev gest.

(Pero Radović, 2015)

▪ Poučna priča

Pročitajte učenicima narednu priču. Razgovarajte o tekstu i njegovim porukama: *Kakvu poruku nam šalje ova priča? Šta je naučio brodolomnik? Na čemu treba da budemo zahvalni? Prepoznajte-*

te li kod sebe neke situacije kada pomislite – eh, da mi je najnoviji telefon, firmirane patike i garderoba? Zastanete li povremeno i razmislite – šta me stvarno čini srećnim/srećnom? Jeste li zahvalni zbog toga?

Brodolomnikova sreća¹²⁰

Tokom Drugog svetskog rata jedan čovek preživeo je nakon brodoloma dvadeset i jedan dan na jednoj barki, da bi ga na kraju spasili.

Kada su ga pitali da li ga je ovo iskustvo nečemu naučilo, odgovorio je: „Da. Ako budem imao dovoljno hrane i vode, biću ludo srećan do kraja života.“

Jedan starac priča da se samo jednom požalio u životu: kada je bio bos, a nije imao novca za cipele. Tada je video čoveka bez stopala koji je delovao bezbrižno i od tada se nikad više nije žalio.

(Antoni De Melo, 2005)

¹²⁰ Priča je preuzeta iz knjige *Damari*, koju je priredio Antoni de Melo, indijski psihoterapeut, sveštenik i pisac. Priče pripadaju raznim zemljama, kulturama i religijama, duhovnom nasljeđu i narodnom humoru čovječanstva.

▪ Zahvalnost jednog nobelovca svom učitelju¹²¹

Aktivnost, pored časa odjeljenjske zajednice, možete realizovati i na času književnosti.

Alber Kami (1913–1960), francuski pisac, dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1957. godine, odrastao je u siromašnoj francuskoj porodici u Alžiru. Otac mu je poginuo u bici na Marni, te je njegova nepismena i djelimič-

no gluva majka morala svoju djecu da odgaja sama, kako je znala i umjela. Alber je sebe našao u školi. Ogromnu pomoć i veliki uticaj na formiranje ovog siromašnog dječaka imao je njegov učitelj Luj Žermen. On mu je nesebično pomogao, a dječak je, postavši pisac ovjenčan Nobelovom nagradom za književnost, znao kome treba da zahvali.

Svom učitelju napisao je pismo u kom mu zahvaljuje:

¹²¹ Tekst preuzet sa: <https://zelenaucionica.com/zahvalnost-jednog-nobelovca-svom-ucitelju-2/>

19. novembar 1957.

Dragi gospodine Žermen,

Sačekao sam da se komešanje koje se ovih dana podiglo oko mene malo smiri pre nego što Vam se obratim iz dubine duše. Upravo mi je dodeljena isuviše velika čast, čast koju niti sam tražio niti joj težio.

Ali kada sam čuo vest, moja prva misao, nakon moje majke, bili ste Vi. Bez Vas, bez te brižne ruke koju ste pružili malom siromašnom detetu kakvo sam ja bio, bez Vašeg podučavanja i primera, ništa od ovoga se ne bi desilo.

Ne polažem previše na ovakvu vrstu časti. Ali ona mi makar daje priliku da Vam kažem šta ste bili i šta ste još uvek za mene, i da Vas uverim da Vaš trud, Vaš rad i velikodušno srce koje ste u njih uneli još uvek žive u jednom od Vaših malih đaka koji, uprkos godinama, nikada nije prestao da bude Vaš zahvalan učenik.

Grlim Vas svom snagom.

Alber Kami

Ukoliko učenici već nisu upoznati s Kamijevom biografijom, ukratko im ispričajte, a zatim im pročitajte njegovo pismo učitelju.

Razgovarajte o tome šta im ovo pismo govori o Kamiju, koje vrline prepoznaju kod njega. *Da li oni imaju neku osobu iz škole kojoj bi jednog dana poželjeli napisati slično pismo? Koliki je značaj škole i nastavnika u njihovom odrastanju?*

Izreke o zahvalnosti

Kao i za ostale vrline, ove izreke možete koristiti u uvodnim ili završnim aktivnostima, ali i kao zasebnu aktivnost na kojoj će učenici birati izreku koja im se najviše dopada i obrazložiti zašto.

- *Zahvalnost je majka svih vrlina.*

Ciceron

- *Budimo zahvalni ljudima koji nas čine srećnima; oni su šarmantni vrtlari koji čine da naše duše cvjetaju.*

Marsel Prust

- *Možemo samo reći da smo živi u onim trenucima kada su naša srca svjesna našeg bogatstva.*

Tornton Vajlder

- *Dok izražavamo svoju zahvalnost, nikada ne smijemo zaboraviti da najveća zahvalnost nije izgovaranje riječi, već njihovo življenje.*

Džon F. Kenedi

- *Ponekad naša vlastita svjetlost nestane i ponovo se zapali iskrom druge osobe. Svako od nas mora da bude duboko zahvalan onima koji su upalili plamen u nama.*

Albert Švajcer

- *Najdublja želja u ljudskoj prirodi je potreba da se poštuje.*

Vilijam Džejms

- *On je mudar čovek koji ne tuguje za stvarima koje nema, nego se raduje onima koje ima.*

Epiktet

- *Srećni smo samo onda kada od sutrašnjeg dana ništa ne tražimo, a od današnjeg sa zahvalnošću primamo ono što nam nosi.*

Herman Hese

- *Mrzim nezahvalnost u čovjeku, više nego lažanje, taštinu, tračanje, pijanstvo, ili bilo koji drugi porok.*

Šekspir

- *Budite zahvalni za ono što imate i uvijek ćete imati više. Ako se fokusirate na ono što nemate, nikada nećete imati dovoljno.*

Opra Vinfri

- *Ljubaznost je jezik koji gluvi čuju, a slijepi vide.*

Mark Tven

1. Učenički
2. Učenički
3. Učenički
4. Učenički
5. Učenički
6. Učenički
7. Učenički
8. Učenički
9. Učenički
10. Učenički

- Zavrtanj (često ulazi u sastav ortodontičkog aparata)
- kukice (retencija, pomjeraju zube)
- labijalni (prijemlje zuba, fiksiranje aparata)
- opruge (primjeniti u terapiji)
- ploča od c (sa njom su mehanizam)

S. kseno, epacula, derisus, labellat,
miliari, premolari, fovea parafra fronta
san sub, par n. 2, alio y sub derisus, xanthus

Shizunuma F. tokyoensis

ŠKOLSKE AKCIJE

Mi smo ono što neprestano činimo. Stoga je moć kontrole našeg činjenja – moć kontrole našeg karaktera, a moć kontrole našeg karaktera je moć kontrole našeg života.

Aristotel

Podsticati učenike da upoznaju i razumiju vrline, da razgovaraju i promišljaju o njima, da koriste „jezik vrlina“ na redovnim časovima ili u radionicama – jeste važno, ali ne i dovoljno. Na početku smo rekli da je škola zaista posvećena razvoju socijalnih i emocionalnih vještina ukoliko se razumije da SVE što se dešava u školi utiče na razvoj poželjnih osobina učenika i da je to zadatak SVIH u školi. A to znači da svaki segment života i rada škole i svi učesnici u tom procesu predstavljaju mogućnosti za razvoj ličnosti učenika: nastavnik, nastavni program, nastava i učenje, vannastavni programi, ocjenjivanje i praćenje, vršnjaci, rukovođenje školom, partnerstvo s roditeljima i lokalnom zajednicom.

Školske akcije, u najširem smislu, podrazumijevaju aktivnosti koje se u školi planiraju i organizuju mimo redovne nastave i predstavljaju sponu između škole i života. To su sve one aktivnosti koje nazivamo vannastavnim, ali to može biti i rad učeničkog parlamenta, uključivanje roditelja i lokalne zajednice u život i rad škole, kao i predstavljanje škole lokalnoj i široj zajednici. Sve to je ujedno i sastavni dio školskih razvojnih i drugih planova, dio školske svakodnevice, u koju možemo integrisati dodatnu dimenziju – razvoj i promovisanje socijalnih i emocionalnih vještina učenika.

Tokom obuke nastavnika srednjih škola za primjenu programa *Moje vrijednosti i vrline*, bilježili smo primjere koji su već dio prakse u mnogim školama, ali i one ideje koje su se izrodile tokom same obuke, kao i realizacije programa u eksperimentalnim školama¹²².

Navešćemo samo neke primjere koje možete koristiti ili će vam poslužiti kao inspiracija za osmišljavanje novih akcija.

Poruke škole: posteri u školskom holu i učionicama, prigodne izložbe, poruke na sajtu škole i društvenim mrežama jednostavan su, a efikasan, način za promovisanje vrijednosti i vrlina. Jedan primjer iz prakse¹²³, koji je primjenljiv u školama gdje nije kabinetska nastava, već svako odjeljenje ima svoju učionicu, jeste takmičenje u uređivanju učionica. Učenicima dajte slobodu u ukrašavanju učionica, a ovo su neke ideje: donijeti cvijet, napisati motivacionu poruku, napraviti policu s knjigama, izlijepiti postere kulturnih filmova, književnika, sportista, naučnika... Dati rok od nekoliko dana, a onda proglasiti najbolje i najkreativnije sređene učionice i to odjeljenje simbolično nagraditi. Na ovaj način će učenici razvijati kreativnost i vještine timskog rada, a učionice će biti mjesta koja su prijatnija za rad.

Školski projekti se mogu organizovati kao interdisciplinarni ili u okviru jednog nastavnog predmeta. Bez obzira na samu temu projekta, ovaj rad sam po sebi podstiče razvoj vještina timskog rada, kreativnosti, istrajnosti, poštenja, preduzetničkih vještina itd. Tokom opisa aktivnosti koje su predložene za razvoj pojedinih vrlina, ponudili smo i ideje za raznovrsne, manje ili veće, školske projekte.

Obilježavanje značajnih datuma je nešto što se sprovodi u svim školama, s tim što bi sve ove aktivnosti mogle još bolje da se usmjere na razvoj socijalnih i emocionalnih vještina, jer se često smatra da je promovisanje vrlina i vrijed-

¹²² Segmente sa časa redovne nastave, kao i poetsko-muzičkog programa, priređenog u cilju promovisanja vrijednosti i vrlina prilikom posjete delegacije Unicefa Gimnaziji „Niko Rolović“ možete vidjeti na linku: <https://www.facebook.com/unicef-montenegro/videos/411985526224398/>

¹²³ Primjer iz Gimnazije „Panto Mališić“ u Beranama

nosti nešto što se u ovakvim programima podrazumijeva. Ali praksa pokazuje da će rezultati biti bolji ukoliko se na željene ciljeve i eksplicitno ukaže – pa i imenovanjem samog projekta i direktnim ukazivanjem na uzore, vrijednosti i vrline.

Karijerni dan: Srednje škole posjećuju predstavnici različitih fakulteta i promoviraju svoje programe, ali se to najčešće formalno obavi. Osmislite karijerni dan tako što ćete podstaći goste/učesnike programa da, pored drugih informacija koje su važne za različita zanimanja, govore i o socijalnim i emocionalnim vještinama značajnim za određene profesije.

Školski list pruža obilje mogućnosti da se na direktan način govori o vrlinama. Mogu to biti tematski časopisi, a vjerujemo da aktivnosti predložene na prethodnim stranicama mogu biti i dobra inspiracija za osmišljavanje novih pristupa u izradi školskih listova.

Tematski literarni i likovni konkursi, debate i druga takmičenja mogu se organizovati na temu vrlina. Pored uobičajenih takmičenja u recitovanju, može se organizovati, na primjer, takmičenje u recitovanju pjesama čiji je motiv optimizam, ili takmičenje u snimanju kratkih filmova na određenu temu, na primjer zahvalnost itd. Ideje za mnoge aktivnosti ovog tipa date su i na prethodnim stranicama.

Sportska takmičenja, takođe, uobičajena su aktivnost u svim školama. Ukoliko im pristupimo na drugačiji način, tako što će se proglašavati pobjednicima i oni koji su bili najkorektniji – igrali fer i pošteno, a ne samo oni koji su postigli više koševa ili drugih rezultata, podstaći ćemo učenike da promišljaju o važnosti ovih osobina. Primjer za ovo su priče i aktivnosti o Ludvigu Longu i Džesiju Ovensu, kao i utakmica odigrana na Božić u Prvom svjetskom ratu (poglavljia o empatiji i poštenju).

Volonterstvo i humanitarne akcije: Često se u školama organizuju različite akcije prikupljanja pomoći ljudima u nevolji. Međutim, ovim akcijama najčešće nedostaju razgovori o dobročinstvu, empatiji, pomaganju drugima, humano-

sti... U osmišljavanju ovih aktivnosti posebno vam mogu pomoći poglavlja ovog Priručnika o toleranciji, empatiji i zahvalnosti.

Kutak za vrijednosti i vrline¹²⁴ je primjer iz be-ranske gimnazije, gdje je u holu škole otvoren *Kutak za vrijednosti i vrline*. Riječ je o jednom dijelu školskog hola koji je adekvatno opremljen, a namjena mu je da podstakne učeničku odgovornost putem razmjene knjiga, koja će se realizovati tako što će u ovom prostoru učenici i nastavnici ostavljati literaturu koju ostalima preporučuju za čitanje. Nakon čitanja, knjige će se vraćati na police kako bi i drugi mogli da ih posude. U drugom dijelu *Kutka*, učenici će moći da iz nekoliko pretinaca uzmu određeni školski pribor, poštujući činjenicu da sve ima svoju vrijednost.

Učenički parlament pruža mogućnost učenicima da učestvuju u donošenju za njih bitnih odluka, da pokreću inicijative i akcije (humanitarne akcije, akcije uređenja škole i lokalne zajednice itd.). Rad u parlamentu je *poligon* za razvoj vještina timskog rada, liderstva, preduzetništva, odgovornosti, tolerancije, istrajnosti... Od učenika koji učestvuju u tom radu očekuje se da načinom komunikacije, načinom donošenja odluka, inicijativnošću i kreativnošću budu model ostalim učenicima u školi.

Školski klubovi: Mogućnosti su razne, a ovdje navodimo primjer Kluba čitalaca *Biblioduh*¹²⁵, Gimnazije „Niko Rolović“, osnovanog na Svjetski dan karaktera 2018. godine. Misija Kluba je razvijanje čitalačke kulture, ali i kulture pijenja čaja, pa otuda i kreativni logo koji su osmislili članovi *Biblioduha*. Pored kreativnosti i razvijanja ljubavi prema književnosti, samim načinom rada i atmosferom povjerenja koja se gradi tokom razgovora o knjizi, u ovakvom ambijentu učenici razvijaju samopouzdanje, slobodniji su da iznesu svoj stav nego u klasičnoj učioničkoj atmosferi; samokontrolu – treba sačekati svoj

124 https://www.facebook.com/search/str/gimnazija+panto+ma-li%C5%A1i%C4%87+moje+vrijednosti+i+vrline/keywords_search?epa=SEARCH_BOX

125 Više objava o aktivnostima Kluba čitalaca Biblioduh možete vidjeti na fejsbuk stranici Gimnazije „Niko Rolović“: <https://www.facebook.com/Gimnazija-Niko-Rolovic-1560931317558415/>

red i saslušati druge i onda kada nestrpljivo čekaju da iznesu svoje mišljenje; učenici razvijaju empatiju ne samo kroz razumijevanje književnih junaka i njihovih priča, već i kroz međusob-

no razumijevanje; tu je i tolerancija za drugačije stavove članova Kluba, a i sama djela su neiscrpan izvor za razgovor o ovoj vrlini.

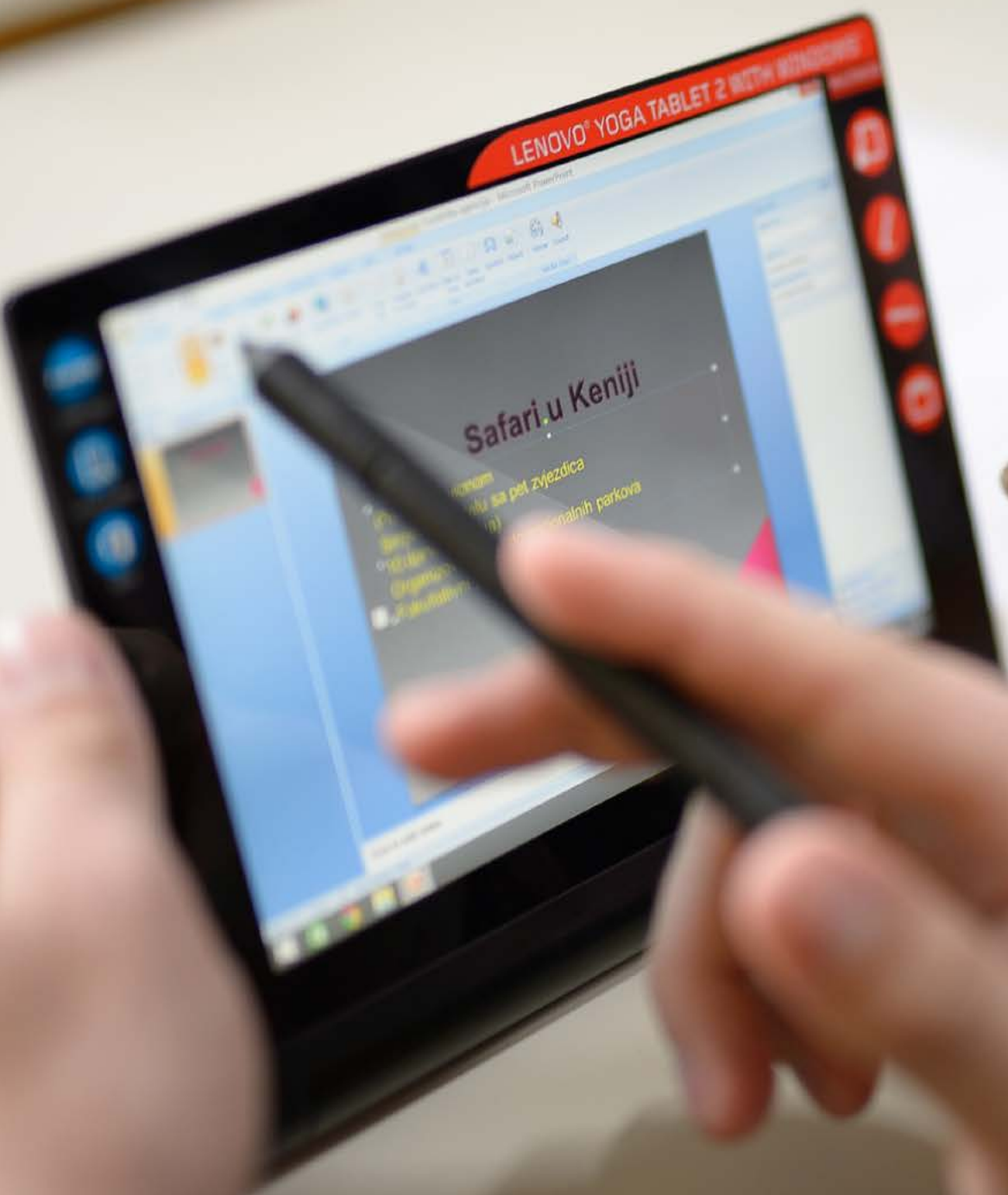
Kutak za vrijednosti i vrline, Gimnazija u Beranama

Logo Kluba čitalaca *Biblioduh*, Gimnazija u Baru

PRILOG

OPIS ODABRANIH NASTAVNIH TEHNIKA

1. Akvarijum

Definicija	Akvarijum je veoma jednostavna, ali često dinamična alternativa za diskusiju na podijumu. Pogodna je za razvijanje socijalnih vještina i formiranje stavova.
Kako	Prilikom korišćenja ove metode formiraju se jedan unutrašnji i jedan spoljašnji krug, tako da dobijemo jednu vrstu arene. U unutrašnjem krugu postavljeno je 4–6 stolica, a u spoljašnjem krugu postavljene su stolice za ostale učenike. Kako se odvija metoda akvarijum (eng. <i>fishbowl</i>): 1. Samo učenici u unutrašnjem krugu smiju da diskutuju, učesnici u spoljašnjem krugu ne mogu. 2. Kada učenik iz spoljašnjeg kruga želi da se uključi u diskusiju, mora da sjedne ili na slobodnu stolicu u unutrašnjem krugu ili iza jedne od stolica. Učenik koji sjedi na toj stolici može do kraja da formuliše svoju ideju, a zatim mora da napusti unutrašnji krug. Drugi učenik zauzima njegovo mjesto. 3. Isto tako, svaki učenik iz unutrašnjeg kruga može u svakom trenutku da napusti svoje mjesto u unutrašnjem krugu ako želi da napravi pauzu od diskusije. 4. Ko napusti krug može i da se vrati. Učenik koji to uvijek iznova radi odmah postaje uočljiv. Ovaj postupak omogućava vidljivost odnosa dominacije u grupi. 5. U praksi se, nakon početne nesigurnosti, spontanije odvija ulazak i izlazak iz kruga, a da se time ne prekida debata. Ova metoda se na početku mora jasno predstaviti, mora se jasno predočiti da učenici treba da se smjenjuju. Važno je da nakon starta nipošto ne postoji „viši nivo“, što mora biti učenicima jasno stavljeno do znanja. To, naime, znači da su učenici sami jedina instanca koja interveniše, jedini zaduženi za tok diskusije itd. Na početku često postoji zadržka da se uđe u sredinu kruga. To bi trebalo pomenuti u tehničkom uvodu. Situaciju bi olakšalo kada bi 1–2 slobodne stolice bile u sredini da bi se postiglo što je moguće brže kretanje između unutrašnjeg i spoljašnjeg kruga. Takođe ih treba uputiti i na to da učenici u unutrašnjem krugu moraju glasno i jasno da diskutuju da bi ih ostali razumjeli.

Prednosti	▪ posebno pogodna za pitanja o kojima postoje različita mišljenja ▪ pogodna za otvorene procese diskusije (premjeravanje alternativa, razmjena argumenata itd.) u većim krugovima (od oko 20 ljudi) ▪ može biti korisna za samokritičnu/kritičku refleksiju, npr. nakon što se djelovalo ili za probleme grupe
Nedostaci	▪ manje pogodna za kreativno sakupljanje ideja ili donošenje odluka; ipak, ova metoda se može primijeniti u fazi koja prethodi donošenju odluke, onda kada se sudaraju različita mišljenja ▪ nije pogodna ni za teorijske diskusije, čisto prenošenje znanja ▪ nije pogodna za razmjenu iskustava bez suprotstavljenih stanovišta

2. Prezentacija

Definicija	Nastavna metoda u kojoj nastavnik predstavlja informacije učenicima koristeći vizuelna nastavna sredstva. Ova nastavna metoda predstavlja kombinaciju verbalnog izlaganja i upotrebe vizuelnih nastavnih sredstava, počev od unaprijed pripremljene table/flip čarta do tehnologije, kao što je Power Point prezentacija. Pogodna je za teorijske aspekte nastavnih sadržaja.
Kako	Verbalnim predstavljanjem nastavnog sadržaja učenicima, korišćenjem vizuelnih nastavnih sredstava.
Prednosti	▪ uspješna s velikim grupama učenika ▪ cijela grupa je usredsređena na istu temu ▪ može se kombinovati s drugim metodama ▪ veoma atraktivna i dopadljiva ▪ angažuje više čula
Nedostaci	▪ učenici mogu biti pasivni ▪ učenike više interesuju nastavna sredstva od samog sadržaja ▪ skupa oprema ▪ nastavnik mora da uvježba upotrebu vizuelnih nastavnih sredstava

3. Oluja ideja (eng. brainstorming)

Definicija	Nastavna tehnika čijom primjenom nastaje veliki broj ideja na osnovu kojih se organizuje kratka diskusija. U nastavi, primjenom ovog postupka, stvara se podsticajna i aktivna atmosfera.
Kako	Nastavnik će: 1. predstaviti temu tako da je učenici razumiju; 2. podsticati učenike da kažu ključne riječi i ideje koje će zapisati bez kritike i cenzure; 3. klasifikovati ključne riječi i ideje u kategorije i organizovati diskusiju kojom bi se došlo do mogućih rješenja.
Prednosti	▪ održava interesovanje i aktivnost učenika ▪ oslanja se na znanje i iskustvo učenika ▪ dolazi se do neobičnih i kreativnih rješenja
Nedostaci	▪ zahtjevna ▪ kratko traje ▪ neki učenici ne učestvuju

4. Grupna diskusija

Definicija	Aktivna nastavna metoda koja se oslanja na učešće i interakciju učenika, koji raspravljaju o određenoj temi. Grupa istražuje temu ili pitanja tako što analizira, ocjenjuje ili vrši pregled određene teme. Korisna je za formiranje stavova, pomaže u izmjeni loših ili neadekvatnih stavova.
Kako	Nastavnik će predstaviti temu i učenicima pružiti mogućnost da o njoj diskutuju. Nastavnik je facilitator – omogućava i usmjerava proces.
Prednosti	▪ održava interesovanje i aktivnost učenika ▪ učenici razmjenjuju znanje i iskustvo ▪ učenici kritikuju stav ili mišljenje, ne osobu ▪ dolazi se do kreativnih rješenja problema ▪ proširuje vidike ▪ pruža zanimljivu povratnu informaciju o poznavanju teme i vještinama ▪ ne djeluje naporno ▪ korisna za izmjenu stavova ▪ izgrađuje vještine uspostavljanja odnosa s drugima

Nedostaci	▪ zahtijeva puno vremena ▪ teško se kontroliše ▪ može se lako skrenuti s teme ▪ mora se pažljivo planirati ▪ zahtijeva vještog facilitatora
-----------	---

5. Debata

Definicija	Nastavna metoda slična diskusiji, ali s organizovanijom strukturom. Debata se koristi kada ne postoji samo jedno rješenje. I jedna i druga strana u diskusiji imaju koristi od istraživanja i proučavanja problema. Metoda je efikasna za poboljšanje komunikacijskih vještina značajnih za iznošenje argumenata za i protiv.
Kako	Nastavnik će: 1. imenovati/odabrati iz grupe predsjedavajućeg (učenika), koji će na nepristrasan način voditi računa o poštovanju pravila, i dati mu uputstva; 2. odabrati odgovarajuću temu za debatu i dati argumente za i protiv; usmjeriti učenike da i sami pronalaze argumente; 3. podijeliti grupu na one koji su za, protiv i uzdržane; 4. odabrati predstavnike grupe i dati im vremena da se pripreme.
Prednosti	▪ održava interesovanje i aktivnost učenika ▪ učenici razmjenjuju znanje i iskustvo ▪ učenici mogu poboljšati vještine argumentacije ▪ timski rad ▪ razvija se kritičko mišljenje ▪ učenici učestvuju sa zadovoljstvom
Nedostaci	▪ zahtijeva puno vremena ▪ mali broj učenika dominira u nastavi

6. Simulacija

Definicija	Nastavna metoda koja uključuje primjenu sredstava, opreme ili situacija s namjerom da učenici imitiraju stvaran život. U ovoj vježbi, karakteristike i mogućnosti sredstava, opreme i situacija izgledaju realno. Pogodna je za razvijanje vještina.
Kako	Nastavnik će učenicima predložiti odgovarajući scenario „stvarne situacije” i uputiti ih da se ponašaju kao da se nalaze u takvoj situaciji.
Prednosti	▪ vježbanje složenih tehničkih, mehaničkih, operativnih i vještina donošenja odluka u realnom životu ▪ pogodno za primjenu principa naučenih iz iskustva ▪ učenike održava aktivnim i čini ih odgovornim za svoje učenje
Nedostaci	▪ neophodno je odvojiti dovoljno vremena za pripremu i primjenu ▪ potrebno je odvojiti dovoljno vremena za analizu nakon završetka ▪ teško je prilagodljiva potrebama svakog učenika

7. Igranje uloga

Definicija	Nastavna metoda koja učenicima omogućava da kroz glumu situacija iz „stvarnog života” vježbaju i ispituju nove oblike ponašanja, koje mogu upotrijebiti u svakodnevnom životu. Pogodna je za afektivne aspekte nastavnog sadržaja.
Kako	Nastavnik će učenicima predložiti odgovarajući scenario i uputiti ih da se ponašaju kao da se nalaze u određenoj situaciji.
Prednosti	▪ simulira „stvaran svijet” ▪ učenici su aktivni ▪ podstiče osjećanja i njihovo ispoljavanje ▪ dobar način za „obradu” stavova ▪ učenici mogu da vide stvari iz drugog ugla
Nedostaci	▪ teško se kontroliše ▪ nastavnik može da izgubi iz vida one učenike koji ne učestvuju u igranju uloga ▪ potrebno je odvojiti dovoljno vremena za analizu nakon završetka vježbe

8. Igra

Definicija	Nastavna metoda u kojoj se takmičenje i/ili saradnja učenika koriste za ponavljanje i utvrđivanje nastavnog sadržaja. Izvodi se u obliku kviza, postavljenog problema, mozgalice ili neke druge aktivnosti u kojoj postignuti rezultat zavisi od vještine, znanja i slučaja. Pogodna je za teorijski, afektivni i praktični aspekt nastavnog sadržaja.
Kako	Predstavljanjem igre, pravila igre i pružanjem smjernica.
Prednosti	▪ pojačava samosvjesnost ▪ učenike održava aktivnim i uključenim u proces nastave ▪ zabavna ▪ simulira rad nakon održavanja nastave ▪ razvija vještine uspostavljanja odnosa s drugima
Nedostaci	▪ zahtijeva puno vremena ▪ potrebno je izdvojiti dovoljno vremena na času za analizu nakon vježbe ▪ može nastati negativna atmosfera na času

9. Kontinuum vrijednosti

Definicija	Tehnika koja nastavniku i učenicima omogućava da se na strukturisan način bave vrijednostima i pojašnjavanjem vrijednosti. Kompleksna gledišta koja se javljaju u odnosu na mnoge teme u programu, pomoću ove tehnike, nadilaze „ili-ili” mišljenje. Veoma pogodna za kontroverzne teme.
Kako	Prvo se identifikuje sadržaj ili stav o kojem se želi razgovarati. Na podu učionice ili na tabli nacrtaju se horizontalna linija. Na oba kraja linije su krajnje ili „polarne tačke” kontinuum, npr. maksimalno slaganje – maksimalno neslaganje. Na sredini je „0”. Svaki učenik bilježi poziciju na kontinuumu koja izražava njegov stepen (ne) slaganja. Uočavaju odnos svoje pozicije i pozicije drugih, objašnjavaju stavove, postavljaju pitanja. Nakon toga, pitajte ih da li bi promijenili svoju poziciju na kontinuumu. Pitajte ih zašto bi promijenili ili zašto ne bi promijenili poziciju.
Prednosti	▪ dobar način za bavljenje kontroverznim temama ▪ pojačava svijest o vrijednostima (sopstvenim i tuđim) ▪ pruža informaciju o jačini vršnjačkog pritiska ▪ jača samosvjesnost i samopouzdanje (asertivnost) ▪ osnažuje toleranciju prema različitim gledištima
Nedostaci	▪ može da pokrene snažne emocije ▪ zahtijeva vještog voditelja/facilitatora ▪ potrebno je izdvojiti dovoljno vremena na času za analizu nakon vježbe

10. Projektni i istraživački rad

Definicija	Nastavna metoda istraživačkog karaktera. Karakteriše je orijentisanost na interesovanja učenika. Cilj, metode rada i mogućnosti istraživanja problema nastavnik i učenici zajedno utvrđuju. Važno je da svaki učenik u odjeljenju ima određeni zadatak – u toku faze planiranja mora se utvrditi šta, ko, kada i gdje treba da radi. Odlika ove metode je i interdisciplinarnost – granice između školskih predmeta i između škole i životne stvarnosti su popustljivije. Rezultat, tj. ono što treba da se nauči nije dato unaprijed, već nastaje zajedničkim naporom nastavnika i učenika. Radeći zajedno, na istoj temi, učenici će razvijati vještine da rade timski, kao i da samostalno pronalaze informacije i kritički ih procjenjuju.
Kako	Projektna metoda može se primjenjivati kao tzv. mega projekat, kojim rukovodi tim nastavnika i može trajati od pola godine do dvije godine. Uobičajeni projekat traje od jedne sedmice do mjesec dana i njime rukovodi jedan nastavnik, a učestvuju svi učenici odjeljenja. Projektovano učenje je najmanje obiman oblik projektne metode, koji traje jedan nastavni čas do tri nastavna časa (istražuje se manji segment nekog problema). Osnovne faze projektne metode su: ▪ nalaženje teme ▪ formulisanje cilja ▪ planiranje ▪ vrijeme pripreme ▪ realizacija projekta ▪ osvrt na projekat (veoma važna faza, jer se učenicima otvara mogućnost da uče na greškama).
Prednosti	▪ pojačava samosvjesnost ▪ razvija spremnost na djelovanje ▪ podstiče preuzimanje odgovornosti za vlastito učenje ▪ razvija kreativnost ▪ razvija vještine planiranja, pronalaženja, kritičkog procjenjivanja i prezentovanja informacija ▪ razvija komunikativne i kooperativne sposobnosti ▪ pruža mogućnost otkrivanja vlastitih potencijala ▪ jača sposobnost za objektivno argumentovanje
Nedostaci	▪ zahtijeva dosta vremena

LITERATURA

- Antić, M. (2009). *Garavi sokak*. Beograd: Stylos Art
- Backović, A. i dr. (2018). *Moje vrijednosti i vrline – razvoj socijalnih i emocionalnih vještina učenika, Priručnik za nastavnike u osnovnoj školi*. Podgorica: UNICEF. Dostupno i na sajtu: pdf – Priručnik: https://www.unicef.org/montenegro/UNICEF_-_Prirucnik_za_nastavnike_o_socio-emocionalnim_vjestinama_STAMPA.pdf
- Blejk, V. (2007). *Izabrana dela*. Beograd: Plato
- Brajson, B. (2010). *Kod kuće – kratka istorija privatnog života*. Beograd: Laguna
- Brković, B. (2017). *Crno igralište*. Podgorica: Nova knjiga
- Bronson, P. (2014). *642 tiny things to write about*. Chronicle books: San Francisco
- De Melo, A. (2005). *Damari*. Beograd: Lom
- Dvek, K. (2014). *Mentalni stav*. Beograd: Psihopolis
- Goleman, D. (2008). *Emocionalna inteligencija*. Beograd: Geopoetika
- Gordon, T. (2003). *Kako biti uspešan nastavnik*. Beograd: Kreativni centar
- Grun, B. (2007). *Anegdote o muzičarima*. Beograd: Utopija
- Jovanović, N., Bajković, R. (2014). *Podsticanje darovitih i talentovanih učenika*. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Kere, I. (2008). *Nauka kao učiteljica*, Beograd: Institut za nuklearne nauke „Vinča“
- Lobodok-Štulić I. i ostali (1998). *Umeće odrastanja*. Beograd: Udruženje za kreativni razvoj
- Ljubiša, St. M. (1988). *Pripovijesti crnogorske i primorske*. Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti – NIO Univerzitetska riječ – Istorijski arhiv Budva
- Ljubiša, St. M. (1988). *Sabrana djela, Kritičko izdanje II Pričanja Vuka Dojčevića*. Priredio Novo Vuković. Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti – NIO Univerzitetska riječ – Istorijski arhiv Budva
- Maluf, A. (2016). *Ubilački identiteti*. Beograd: Laguna
- Monografija *Gimnazija u Baru 1921–1996*. (1996). Urednik Maksim Lutovac. Bar: Fondacija prijatelja barske gimnazije
- Radović, P. (2015). *Na sceni iza ekrana, zapisi TV autora*. Podgorica: Narodna knjiga
- Remark, E. M. (2016). *Na zapadu ništa novo*. Beograd – Podgorica: Nova knjiga
- Sabato, E. (2005). *Pojedinac i univerzum*. Čačak: Gradac
- Sabato, E. (2004). *Otpor*. Beograd: AED Studio
- Sabato, E. (2002). *Pre kraja*. Beograd: AED Studio
- Pešikan, A., Lalović, Z. (2015). *Uloga škole u razvoju vrlina, vrijednosti i vještina učenika i učenica* – Izvještaj o rezultatima istraživanja (Inicijativa „Moje vrijednosti i vrline“). Podgorica: UNICEF Crna Gora i Zavod za školstvo Crne Gore. Dostupno i na sajtu: pdf – Uloga škole u razvoju VVV učenika u Crnoj Gori (2015): https://www.unicef.org/montenegro/UNICEF_-_Uloga_skole_u_razvoju_vrlina_vrijednosti_i_vjestina_ucenika_i_ucenica.pdf
- Pešikan, A., Lalović, Z. (2017). *Obrazovanje za život: Ključne kompetencije za 21. vijek u kurikulumima Crne Gore*. Podgorica: UNICEF. pdf - Ključne kompetencije u kurikulumima u Crnoj Gori (2017): https://www.unicef.org/montenegro/Obrazovanje_za_zivot____Sazetak_istrazivanja.pdf
- Tough, P. (2013). *Kako djeca uspijevaju*. Zagreb: Profil

- Vujović, S., Backović, A. (2018). *Moje vrijednosti i vrline – Vodič kroz predmetne programe, Priručnik za nastavnike u osnovnoj školi*. Podgorica: UNICEF. Dostupno i na sajtu: https://www.unicef.org/montenegro/UNICEF_-_Vodic_kroz_predmetne_programe_STAMPA.pdf
- Vulf, V. (2014). *Sopstvena soba*. Beograd: Plavi jahač
- Inspirativne priče o timskom radu: <https://www.scoro.com/blog/teamwork-stories-importance-of-teamwork/>
- Inventive Thinking and Creativity Gallery: <https://www.thoughtco.com/inventive-thinking-and-creativity-gallery-4122925>
- *Mitovi i legende drevne Grčke, Dedal i Ikar*: <http://elyisum.blogspot.com/2009/03/dedal-i-ikar.html>

Tekstovi i video-snimci na internetu:

- Munjas Samarin, R. (2009). *Programi za poticanje emocionalne i socijalne kompetentnosti kod djece i adolescenata* – Pregledni članak – UDK 159.922.73. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/235971900_PROGRAMI_ZA_POTICANJE_EMOCIONALNE_I_SOCIJALNE_KOMPETENTNOSTI_KOD_DJECE_I_ADOLESCENATA_1
- Preporuke za osam ključnih kompetencija: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/297a33c8-a1f3-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en>
- Gross, J. If ... *Kipling, character and schools*. Dostupno na: <https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/conference-papers/GrossJIf-Kipling-characterandschools.pdf>
- Istraživanje o adolescenciji: <https://www.unicef.org/montenegro/izvjestaji/studija-o-programima-podr%C5%A1ke-roditeljimastarateljima-adolescenata>
- TED govor Sare Džejn Blekmur o razvoju mozga u adolescenciji: https://www.ted.com/talks/sarah_jayne_blakemore_the_mysterious_workings_of_the_adolescent_brain/transcript?language=sr
- Kolumna Nila Gejmena: <https://www.6yka.com/novosti/nil-gejmen-zasto-nasa-buducnost-zavisi-od-biblioteka-citanja-i-mastarenja>
- Eleven Principles of Effective Character Education; na https://www.researchgate.net/publication/268077357_Eleven_Principles_of_Effective_Character_Education
- TED govori: <https://www.ted.com/#/>
- The Marshmallow Experiment: <https://www.youtube.com/watch?v=Yo4WF3cSd9Q>
- The Marshmallow Test: https://www.youtube.com/watch?v=QX_oy9614HQ
- Mančmelou eksperiment: https://sr.wikipedia.org/wiki/Man%C4%8Dmelou_eksperiment
- Marko Miljanov Popović, *Primjeri čojstva i junaštva*: http://www.montenegrina.net/pages/pages1/knjizevnost/primjeri_cojstva_i_junastva.htm
- Feliks Baumgartner – skok s ivice svemira: <https://www.youtube.com/watch?v=F4UIWJnOgBI>
- Priča o Kejti Buman: <https://www.bbc.com/news/science-environment-47891902>
- Test za empatiju: <https://psychology-tools.com/test/empathy-quotient>;
- Test za empatiju: https://greatergood.berkeley.edu/quizzes/take_quiz/empathy; https://www.gotoquiz.com/the_empathy_test
- *Priča o Lejli i Muhamedu*: http://sjz.ba/uimages/novosti/PNHP%20kurikulum_2012.pdf
- O Rosi Parks: <https://6yka.com/novosti/rosa-parks-majka-modernog-pokreta-za-ljudska-prava>; <http://www.znanje.org/i/2011/11iv07/11iv0720/bojkot%20autobusa.htm>
- Biografija Rose Parks: <http://www.znanje.org/i/2011/11iv07/11iv0720/bojkot%20autobusa.htm>
- 17 mudrih izreka Nelsona Mandele: <https://sr.globalvoices.org/2013/12/17-mudrih-izreka-nelsona-mendele-koje-svako-treba-da-procita/>
- Trejler za film *Enkel*: <https://youtu.be/onVRhRv4mx0>

- Svjedočanstva o besmislu rata, *Pisma vojnika iz Prvog svjetskog rata čitaju se i sto godina kasnije*: https://impulsportal.net/index.php/kolumne/drustvo/4158-svjedocanstva-o-besmislu-rata-pisma-vojnika-iz-prvog-svjetskog-rata-citaju-se-i-sto-godina-kasnije?fbclid=IwAR0pEJPtxcICSCi-zkS_Bo0pmRzHuCWjCqN9ZsQOizSljUxlmJoUyj7REXA
- Teaching Tolerance: https://www.educationworld.com/a_lesson/lesson/lesson294.shtml
- Bekim Fehmiu – *Čovek peva posle rata* (Dušan Vasiljev): <https://www.youtube.com/watch?v=Z53w3c5dAq8>
- *The Amistad Case*: <https://www.archives.gov/education/lessons/amistad>
- Trejler za film *Amistad*: <https://www.youtube.com/watch?v=ej9C5rQOaYU>
- Miroslav Antić, *Kad sam bio garav*: <http://fenomeni.me/tag/cohano/>
- Miroslav Mika Antić: <http://miroslavantic.blogspot.com/2008/08/kad-sam-bio-garav.html>
- *Svet je dobio najbolju lekciju u istoriji na Božić 1914*: <https://noizz.rs/kultura/svet-je-dobio-najbolju-lekciju-u-istoriji-na-bozic-1914/dldtt22>
- Team Builders & Icebreakers: <http://www.serviceandinclusion.org/conf/HSHT-Team-Building-Ice-Breaker-Manual-2008-09.pdf>
- *Putovanje kroz DNK*: <https://www.youtube.com/watch?v=aZ3PzIW9eDA>
- Komentari o knjizi *Ubilački identiteti*: https://www.laguna.rs/n3051_knjiga_ubilacki_identiteti_laguna.html
- Mahatma Gandhi – *10 pravila koja menjaju svet*: <https://www.google.me/amp/mudrac.com/magazin/procitajte/mahatma-gandhi-10-pravila-koja-menjaju-svet/amp/>
- *Legenda o Pavi i Ahmetu*: <https://www.slobodnaevropa.org/a/legenda-o-pavi-i-ahmetu-proglasena-kulturnim-dobrom-crne-gore/27499130.htm>
- *Brené Brown on Empathy*: <https://www.youtube.com/watch?v=1Evwgu369Jw&fbclid=IwAR2idEycXDpnIBDnx14qhTnYD44maxw9l45Ofk6JwhtVtCTPGZRY-aEyyLM>
- Nikola Tesla, *Moji izumi – autobiografija*: <https://edoc.site/-nikola-tesla-moji-izumi-autobiografija-pdf-free.html>
- *10 Classroom Activities About Gratitude*: https://www.teachhub.com/10-classroom-activities-about-gratitude?fbclid=IwAR1YEIEcQPZBLhU_wFr9oHONgV1LJS0oZQeC8N1bqDcPOLq qk-eLvkd48Ys
- Lesson Plan – *What is Gratitude?*: <https://heartmindonline.org/resources/lesson-plan-what-is-gratitude>
- Spreading gratitude rocks: <https://www.spreadinggratituderocks.com/lesson-plan-downloads>
- Biografija Helen Keler: <http://srednjeskole.edukacija.rs/biografije-poznatih-licnosti/helen-keler>
- Biografija Helen Keler: https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%A5%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD_%D0%9A%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D1%80;
- Helen Keller on Optimism: <https://www.brainpickings.org/2013/06/21/helen-keller-on-optimism/>
- Biografija Frida Kalo: https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%A4%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B0_%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D0%BE
- Zanimljive činjenice – Frida Kalo: <https://wannabemagazine.com/zanimljive-cinjenice-frida-kahlo/>
- Biografije Frida Kalo: <http://srednjeskole.edukacija.rs/biografije-poznatih-licnosti/frida-kalo>
- Christopher Reeve's daughter talks growing up with 'Superman', keeping his legacy alive: <https://www.foxnews.com/entertainment/christopher-reeves-daughter-talks-growing-up-with-superman-keeping-his-legacy-alive>
- The optimism bias: https://www.ted.com/talks/tali_sharot_the_optimism_bias
- *Nauka potvrdila – Optimizam vodi ka uspjehu i boljem zdravlju*: <http://www.6yka.com/novosti/nauka-potvrdila-optimizam-vodi-ka-uspjehu-i-boljem-zdravlju>
- Learned Optimism Test : <https://web.stanford.edu/class/msande271/onlinetools/LearnedOpt.html>

- Optimism: <https://kidshealth.org/en/teens/optimism.html>
- Body Image and the Media: <https://www.scholastic.com/teachers/lesson-plans/teaching-content/body-image/>
- 6 Self-Esteem Building Activities for Middle School Students: <https://teach.com/blog/6-self-esteem-building-activities-for-middle-school-students/>
- *6 najvećih neuspeha koji su prerasli u uspeh*: <http://project-management-srbija.com/motivacija/6-najvecih-neuspeha-koji-su-prerasli-u-uspeh>
- Lideri: <http://project-management-srbija.com/motivacija/lideri>
- *Desiderata* – istina o jednom od najinspirativnijih tekstova: <http://alternativainformacije.com/2016/01/07/desiderata-istina-o-jednom-od-najinspirativnijih-tekstova/>
- Integritet: <https://academicintegrity.org/wp-content/uploads/2017/12/Fundamental-Values-2014.pdf>
- Pismo Abrahama Linkolna učitelju: <https://mnemagazin.me/2015/09/01/procitajte-pismo-abrahama-linkolna-ucitelju-svog-sina-prvaka/>
- Luc Long – biografija: https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%9B%D1%83%D1%86_%D0%9B%D0%BE%D0%BD%D0%B3
- <http://www.goodcharacter.com/>
- Dutina, S. – *Moralna fleksibilnost i moralne dileme*: <http://www.psihoblog.com/socijalna-psihologija-2/moralna-fleksibilnost-i-moralne-dileme/>
- Video o zahvalnosti: https://www.youtube.com/watch?v=nj2ofrX7jAk&x-yt-cl=84924572&x-yt-ts=1422411861&feature=player_detailpage
- Istraživanje o optimizmu: <http://positivepsychology.org.uk/optimism-pessimism-theory/>
- Maja Endželou: <http://edukacija.rs/zanimljivosti/maja-andjelo-borac-za-ljudska-prava-i-zensku-slobodu>; <https://admin.nedeljnik.rs/magazin/portalnews/maja-andelo-fantasticni-zivot-spisateljice-koja-je-recitovala-klintonu/>; <https://www.britannica.com/biography/Maya-Angelou>; <https://www.mayaangelou.com/>
- Poznate žene koje će vas inspirisati da nikad ne odustanete: <https://www.themuse.com/advice/9-famous-people-who-will-inspire-you-to-never-give-up>,
- Eksperiment o poštenju : <http://elementarium.cpn.rs teme/da-li-su-ljudi-posteniji-nego-sto-mislite/?lang=lat>
- O poštenju: <https://www.livewiremedia.com/TheTrustConnection>
- Istraživanje Unicefa o širenju lažnih vijesti: <https://wcmprod.unicef.org/montenegro/price/fake-news-opasno-po-%C5%Beivot>
- Kako prepoznati lažne vijesti: <https://www.bljesak.info/sci-tech/internet/kako-prepoznati-lazne-vijesti/263425>;
- TED govor o zahvalnosti: https://www.ted.com/talks/david_steindl_rast_want_to_be_happy_be_grateful/transcript
- Istraživanje o zahvalnosti: <https://www.ernweb.com/educational-research-articles/gratitude-students-social-emotional-learning-relationships>
- *Kamijevo pismo učitelju*: <https://zelenaucionica.com/zahvalnost-jednog-nobelovca-svom-ucitelju-2/>

